

แนวทางการพัฒนาและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในพื้นที่ชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

วิทยานิพนธ์

ของ

เสถียร ธรรมประเสริฐ (อคฺควณฺโณ)

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนา
ธันวาคม 2565

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

แนวทางการพัฒนาและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในพื้นที่ชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

วิทยานิพนธ์

ของ

เสถียร ธรรมประเสริฐ (อคฺควณฺโณ)

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนา

ธันวาคม 2565

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Development Guidelines and Application of Wisdom on Lac with the Creative Economy Concept in Nong Muang Sub-District Community, Borabue District, Maha Sarakham Province

Stian Dhammaprasert (Akkavanno)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of Requirements

for Master of Arts (Religion and Wisdom for Development)

December 2022

Copyright of Mahasarakham University

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของพระอธิการเสถียร ธรรมประเสริฐ (อคฺควณฺโณ) แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนา ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(รศ. ดร. ประเวศ อินทองปาน)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผศ. ดร. ฉลอง พันธ์จันทร์)

.....กรรมการ
(ผศ. ดร. ธีระพงษ์ มีไธสง)

.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(ผศ. ดร. หอมหวน บัวระภา)

มหาวิทยาลัยอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนา ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

.....
(รศ. ดร. นิตยา วรรณกิตร์)
คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

.....
(รศ. ดร. กริสน์ ชัยมูล)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อเรื่อง แนวทางการพัฒนาและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในพื้นที่ชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

ผู้วิจัย เสถียร ธรรมประเสริฐ (อคฺควณฺโณ)

อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ฉลอง พันธ์จันทร์

ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต **สาขาวิชา** ศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนา

มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม **ปีที่พิมพ์** 2565

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม และแนวทางการพัฒนาและประยุกต์ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยศึกษากลุ่มเป้าหมายในชุมชนที่เพาะเลี้ยงครั่ง 4 หมู่บ้าน จำนวน 100 คน ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มย่อย และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ตามแนวคิด ทฤษฎีแล้วนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ได้เพาะเลี้ยงครั่งครั้งแรกในปี พ.ศ. 2532 ซึ่งมีภูมิปัญญาที่โดดเด่น เช่น การคัดครั่งพันธุ์ การห่อครั่ง การเพาะเลี้ยงครั่ง การกำจัดแมลงศัตรูครั่ง เป็นต้น ต่อมากลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งได้ขยายกลุ่มไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ ร่วมทั้งการนำครั่งพันธุ์ไปเพาะเลี้ยงในต่างจังหวัดในเขตภาคอีสาน และกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งยังได้ร่วมกันพัฒนาภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง โดยการร่วมกันพัฒนาสายพันธุ์ครั่ง การพัฒนาการเพาะเลี้ยงครั่ง ร่วมถึงการพัฒนาหลักสูตรและศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาครั่งภายในชุมชน

สำหรับแนวทางการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วง พบว่า ชุมชนตำบลหนองม่วง ได้นำครั่งบางส่วนมาทำการย้อมผ้า ทำสีผสมอาหาร และชุมชนยังมีการนำครั่งไปใช้ในการรักษาโรค เช่น โรคโลหิตจาง โรคท้องล่วง แก้ร้อนในกระหายน้ำ เป็นต้น โดยการหลามครั่งด้วยความร้อนจากไฟ เพื่อให้ได้ตัวยาที่ต้องการ และยังพบว่า มีการใช้ครั่งเพื่อจัดทำเครื่องรางของขลัง เพราะมีความเชื่อว่า เมื่อผ่านการปลุกเสกแล้วจะเกิดเมตตามหานิยม แคล้วคาดปลอดภัย นอกจากนี้ยังมีการนำครั่งจากชุมชนไปใช้เป็นวัสดุส่วนหนึ่งในการทำเครื่องดนตรี เช่น แคน โหวต เป็นต้น ส่วนในทางเศรษฐกิจนั้น ชุมชนมีการร่วมกลุ่มกันเพื่อซื้อ-ขาย 3 รูปแบบ คือ แบบทั่วไป แบบเครือญาติ

และแบบครอบครัว ซึ่งทำให้ชุมชนเกิดการจ้างงานและมีรายได้เพิ่มขึ้นภายในชุมชนทั้งกลุ่มผู้เพราะเลี้ยงครั่ง กลุ่มรับจ้าง และกลุ่มผู้รับซื้อ

คำสำคัญ : ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง, แนวทางการพัฒนาภูมิปัญญาครั่ง, การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาครั่ง, เศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์

TITLE Development Guidelines and Application of Wisdom on Lac with the Creative Economy Concept in Nong Muang Sub-District Community, Borabue District, Maha Sarakham Province

AUTHOR Stian Dhammaprasert (Akkavanno)

ADVISORS Assistant Professor Chalong Phanchan , Ph.D.

DEGREE Master of Arts **MAJOR** Religion and Wisdom for Development

UNIVERSITY Mahasarakham University **YEAR** 2022

ABSTRACT

This research aims to study the wisdom about lac of community in nong muang subdistrict, borabue district, Mahasarakham province; and guidelines for the development and application of lac wisdom according to the creative economy concept. It was a qualitative study by studying 100 people in the four villages of lac cultured communities by in-depth interviews; small group discussion; and analyzing the data according to the concept and theory, then, presents the analytical descriptive data. The results showed that the planting lac group in nong muang sub-district community, borabue district, Mahasarakham province cultivated lac for the first time in 1989, which has outstanding wisdom such as breeding lac, wrapping lac, growing lac, lac pest control, etc. Later, the lac breeding group expanded to other villages, including bringing lac species to the provinces in the northeastern region. The planting lac group has also jointly developed the wisdom about lac by jointly developing the lac species development of lac culture together with the development of curriculum and learning centers for the wisdom of lac within the community.

As for the application of lac wisdom of nong muang sub-district communities, it was found that nong muang sub-district communities; some of the lac was used to dye clothes and add food coloring, and the community also used

lac to treat diseases such as anemia, diarrhea, thirst, etc. by mixing it with heat from fire in order to obtain the desired drug; and also found that lac was used to make amulets and talismans; because it is believed that when it is consecrated, there will be great mercy; foresee safe. In addition, lac from the community is used as a material for making musical instruments such as can, vote, etc. In terms of the economy, the community has joined together to buy-sell 3 forms: general, kinship and family; which causes the community to create employment and increase income within the community, both the lac breeder group, the contractor group and the buyer group.

Keyword : Wisdom about lac guidelines for developing lac wisdom application of lac wisdom creative economy

กิตติกรรมประกาศ

การเข้ามาศึกษาในระดับปริญญาโท แรกเริ่มในความตั้งใจเพื่อเป็นแนวทางให้กับเยาวชนคนรุ่นใหม่ เพื่อให้ดูเป็นตัวอย่าง ว่าการศึกษาการไขว่ขว้าหาความรู้ไม่มีคำว่าสายสำหรับคนที่ตั้งใจ เมื่อเข้ามาเป็นนิสิตแล้วสิ่งที่ทำให้ได้ฉุกคิดขึ้นมาคือจะตอบแทนชุมชนอย่างไร สิ่งที่ทำให้เกิดแนวคิดขึ้นมาได้และเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางจิตใจมาก คือ ชื่อของสาขาวิชา ศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนา จึงได้หวนคิดกับไปว่าเคยตอบแทนอะไรชุมชนบ้าง เคยทำอะไรที่เป็นประโยชน์กับชุมชนบ้าง นอกจากการศาสนาแล้วมีอะไรบ้างที่ยังไม่ได้ทำให้กับชุมชน จึงพิจารณาอย่างถี่ถ้วนว่าจะทำสิ่งที่เป็นประโยชน์กับชุมชนให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ จึงได้นำเอาภูมิปัญญาของชุมชนมาทำเป็นงานวิจัย เพื่อนำเสนอให้สังคมได้รับรู้ถึงความเป็นมาของภูมิปัญญาในชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

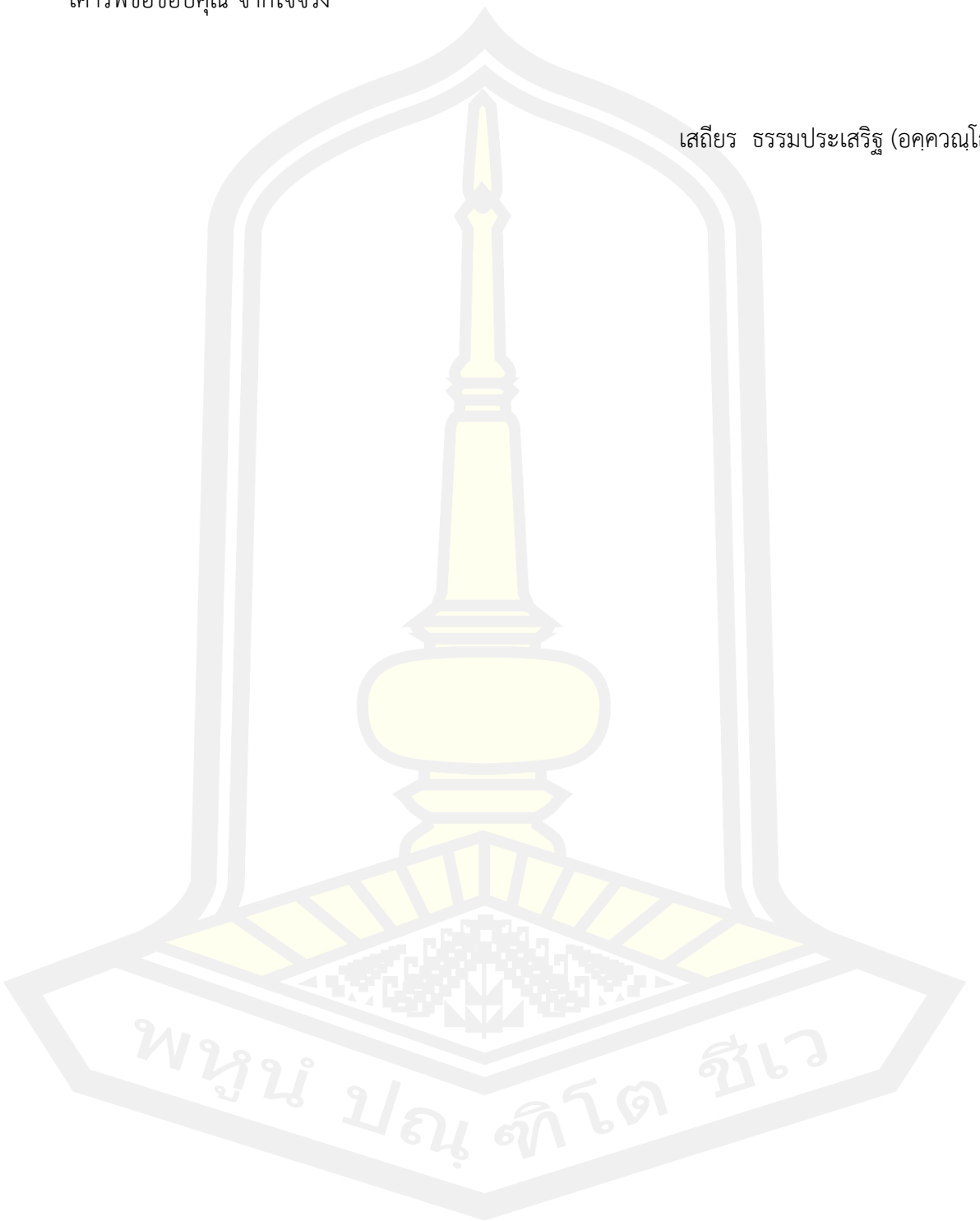
ขอขอบคุณกลุ่มผู้เลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วงทุกท่านที่เมตตาให้ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาครั่ง ตัวแทนของกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่ง คุณแม่สายทอง วงษ์ศรี บ้านโคกเสือเฒ่า คุณพ่ออ่อนตา อินทร์นอก บ้านเขวาน้อย คุณแม่ถ้วน ร่มเย็น บ้านโนนกลาง คุณพ่อแก้ว นาหนองขาม บ้านโคกใหญ่ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นนักปราชญ์ของชุมชน ขอขอบคุณ คุณพ่อคุณแม่เป็นอย่างสูงที่เมตตาให้ข้อมูล ขอขอบคุณท่านผู้นำทั้ง 4 หมู่บ้านที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการลงพื้นที่ ที่คอยอำนวยความสะดวกให้ คุณพ่อสมัย พงพันนา ผู้ใหญ่บ้าน บ้านโคกเสือเฒ่า หมู่ 7 คุณพ่อวิชัย ร่มจันทร์ ผู้ใหญ่บ้าน บ้านเขวาน้อย หมู่ 9 คุณพ่อทองหลาง บุญพันธ์ ผู้ใหญ่บ้าน บ้านโนนกลาง หมู่ 11 คุณแม่อุพิน วงนาก ผู้ใหญ่บ้านบ้านโคกใหญ่ หมู่ 10 คุณพ่อวีระ ทิพย์ธำรงทรัพย์ ผู้ใหญ่บ้าน บ้านโคกใหญ่ หมู่ 14 ขอขอบคุณในความเมตตา ที่คอยอำนวยความสะดวกและให้ข้อมูล และขอขอบคุณทุกท่านที่ไม่ได้กล่าวถึงนามทั้งหมด ขอขอบคุณอาจารย์ลักขณา เพิ่มพูน ที่ช่วยแนะนำการใช้สื่อเทคโนโลยี หรือคอมพิวเตอร์ในการพิมพ์ข้อมูลวิจัย

ขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่งคือท่านอาจารย์ที่ปรึกษา ผศ.ดร. ฉลอง พันธ์จันทร์ ท่านได้ให้แนวคิดวิธีการทำวิจัย จนสำเร็จได้ด้วยดี ขอขอบคุณอาจารย์ในสาขาวิชาทุกท่าน คือ ผศ.ดร. ธีระพงษ์ มีไธสง รศ.ดร. เกียรติศักดิ์ บังเพลิง ผศ.ดร. อภิญญาวัฒน์ โพธิ์สาน รวมทั้งนิสิตในสาขาทุกท่าน ที่ให้คำแนะนำในการทำวิจัยและเป็นกำลังใจเสมอ

ด้วยความเมตตาของทุกท่านจึงทำให้งานวิจัยสำเร็จได้ด้วยดี งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเรื่องแรกที่ตั้งใจทำอย่างสุดความสามารถ จากที่ไม่เคยสนใจในสื่อคอมพิวเตอร์ จนสามารถทำเองได้เป็นความภาคภูมิใจอย่างยิ่ง และภูมิใจที่งานวิจัยเรื่องแรกทำให้ภูมิปัญญาการเพาะเลี้ยงครั่งได้จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน ในนนาม “ศูนย์การส่งเสริมและเรียนรู้ภูมิปัญญาการเพาะครั่งประจำชุมชน” แม้จะเป็นวิจัยเรื่องเล็ก ๆ แต่ก็ทำให้มีความสุขใจภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง ขอมอบความสำเร็จนี้แก่อาจารย์ทุกท่านที่

เมตตาให้ความรู้ รวมถึงพระนิสิตที่เป็นครูบาอาจารย์ทุกรูป และนิสิตฆราวาสทุกท่านที่ให้ความรักและเคารพขอขอบคุณ จากใจจริง

เสถียร ธรรมประเสริฐ (อคฺควณฺโณ)

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย ..... ง

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ..... ฉ

กิตติกรรมประกาศ ..... ช

สารบัญ ..... ญ

สารบัญตาราง ..... ฐ

สารบัญภาพประกอบ ..... ฑ

บทที่ 1 บทนำ 1

1.1 ภูมิหลัง 1

1.2 ความมุ่งหมายของการวิจัย 4

1.3 ขอบเขตการวิจัย 4

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย 4

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ 6

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ 6

1.7 กรอบแนวคิดการวิจัย 7

บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 7

2.1 แนวคิด ทฤษฎี 7

2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา 7

2.1.2 แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ 22

2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 29

2.2.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง 29

2.2.2 งานวิจัยเกี่ยวข้อง 31

2.3 สรุป 36
บทที่ 3 บริบทพื้นที่ศึกษา 35
3.1 จังหวัดมหาสารคาม 35
3.2 ชุมชนตำบลหนองม่วง 40
3.3 สรุป 87
บทที่ 4 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วง 87
4.1 ความเป็นมาของครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วง 87
4.2 ภูมิปัญญาการเพาะเลี้ยงครั่ง 88
4.2.1 ภูมิปัญญาการเลือกครั่งพันธุ์ 88
4.2.2 ภูมิปัญญาการเพาะเลี้ยงครั่ง 89
4.2.3 ภูมิปัญญาการเลือกต้นไม้สำหรับการเพาะเลี้ยงครั่งพันธุ์ 91
4.2.4 ภูมิปัญญาการคัดครั่งพันธุ์ 96
4.2.5 ภูมิปัญญาการห่อครั่งพันธุ์ 98
4.2.6 ภูมิปัญญาการกำจัดแมลงศัตรูครั่ง 100
4.2.7 ภูมิปัญญาการนำครั่งพันธุ์ขึ้นเพาะเลี้ยงบนต้นจามจุรี 102
4.2.8 ภูมิปัญญาการดูแลเอาใจใส่ครั่งช่วงการเจริญเติบโต 104
4.3 สรุป 106
บทที่ 5 แนวทางการพัฒนาและประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง ตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในพื้นที่ชุมชนตำบลหนองม่วง 107
5.1 แนวทางการพัฒนาภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง 107
5.1.1 การพัฒนาสายพันธุ์ครั่ง 107
5.1.2 การพัฒนาการเพาะเลี้ยงครั่ง 109
5.1.3 การพัฒนาต้นไม้สำหรับการเพาะเลี้ยงครั่ง 111
5.1.4 การพัฒนาการคัดครั่งพันธุ์ 114

5.1.5 การพัฒนาการห่อครั่ง 116
5.1.6 การกำจัดแมลงศัตรูครั่ง 118
5.1.7 การนำครั่งขึ้นเพาะเลี้ยงบนต้นจามจุรี 120
5.1.8 การดูแลครั่งในช่วงการเจริญเติบโต 122
5.1.9 การตัดเก็บผลผลิตครั่ง 124
5.1.10 การกะเทาะครั่ง 126
5.1.11 การซื้อขายครั่ง 127
5.1.12 การพัฒนาหลักสูตรและศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาครั่ง 130
5.2 แนวทางการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาครั่ง 131
5.2.1 การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาครั่งด้านย้อมผ้า 131
5.2.2 การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาครั่งด้านยารักษาโรค 133
5.2.3 การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาด้านเครื่องรางของขลัง 135
5.2.4 การประยุกต์ใช้ครั่งเพื่อทำสีผสมอาหาร 136
5.2.5 แนวทางการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาด้านเครื่องดนตรี 136
5.3 แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ 137
5.4 สรุป 139
บทที่ 6 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ 1
6.1 สรุป 1
6.2 อภิปรายผล 4
6.3 ข้อเสนอแนะ 13
บรรณานุกรม 15
ภาคผนวก 23
ประวัติผู้เขียน 28

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยการใช้ครั่งพันธุ์ในการเพาะเลี้ยงของแต่ละกลุ่มกับจำนวนต้นไม้ 98

ตารางที่ 2 จำนวนต้นไม้ของกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่ง และรายรับ-รายจ่าย ปี 2564 113

ตารางที่ 3 จำนวนครั่งที่รับซื้อในปี 2564 129

ตารางที่ 4 สมาชิกศูนย์ส่งเสริมและเรียนรู้การเพาะเลี้ยงครั่งประจำชุมชนตำบลหนองม่วง 130

สารบัญภาพประกอบ

หน้า

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย 7

ภาพประกอบที่ 2 แผนที่จังหวัดมหาสารคาม 37

ภาพประกอบที่ 3 พื้นที่การปกครองอำเภอบรบือ 40

ภาพประกอบที่ 4 องค์การบริหารส่วนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม 41

ภาพประกอบที่ 5 บ้านโคกเสือเฒ่า 45

ภาพประกอบที่ 6 บ้านผู้ใหญ่บ้านเขวาน้อย 49

ภาพประกอบที่ 7 ลานตลาดนัดบ้านเขวาน้อย 49

ภาพประกอบที่ 8 บ้านโนนกลาง 50

ภาพประกอบที่ 9 ศาลปู่ตาบ้านโนนกลาง 51

ภาพประกอบที่ 10 สถานีตำรวจชุมชนหนองม่วง 52

ภาพประกอบที่ 11 สระน้ำสาธารณะหนองฝ่ายใหม่ บ้านโคกใหญ่ 56

ภาพประกอบที่ 12 พื้นที่บ้านโคกใหญ่ หมู่ที่ 10 และ หมู่ที่ 14 59

ภาพประกอบที่ 13 ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านโคกใหญ่ หมู่ที่ 10 61

ภาพประกอบที่ 14 ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านโคกใหญ่ หมู่ที่ 14 62

ภาพประกอบที่ 15 ศาลปู่ตา บ้านโคกใหญ่ 63

ภาพประกอบที่ 16 การเลี้ยงที่ผีปู่ตาของชาวบ้านโคกใหญ่ 65

ภาพประกอบที่ 17 วัดโคกใหญ่ 67

ภาพประกอบที่ 18 ชาวบ้านโคกใหญ่ ร่วมทำบุญข้าวจี่ 72

ภาพประกอบที่ 19 ชาวบ้านโคกใหญ่ แห่พระเวสสันดรเข้าเมือง 73

ภาพประกอบที่ 20 การทอดบังสุกุล ในวันมหาสงกรานต์ 74

ภาพประกอบที่ 21 บุญเบิกบ้าน (บุญซำฮะ) บ้านโคกใหญ่ 76

ภาพประกอบที่ 22 ชาวบ้านโคกใหญ่ทำบุญวันเข้าพรรษา 78
ภาพประกอบที่ 23 ชาวบ้านโคกใหญ่ทำบุญข้าวประดับดิน 79
ภาพประกอบที่ 24 ชาวบ้านโคกใหญ่ร่วมทำบุญข้าวสาก (สลากภัต) 81
ภาพประกอบที่ 25 ชาวบ้านโคกใหญ่ร่วมทำบุญตักบาตรเทโวโรหณะ 82
ภาพประกอบที่ 26 งานบุญกฐินสามัคคีบ้านโคกใหญ่ 84
ภาพประกอบที่ 27 โรงเรียนบ้านโนนม่วง ฯ 85
ภาพประกอบที่ 28 โรงเรียนหนองม่วงวิทยาคาร 85
ภาพประกอบที่ 29 โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลดงมัน 86
ภาพประกอบที่ 30 ครั่งพันธุ์ 89
ภาพประกอบที่ 31 ประธานศูนย์ส่งเสริมและเรียนรู้การเพาะเลี้ยงครั่งประจำชุมชนตำบลหนองม่วง 91
ภาพประกอบที่ 32 ต้นจามจุรี บ้านโคกเสือเฒ่า 93
ภาพประกอบที่ 33 ต้นสะแก วัดโคกใหญ่ 94
ภาพประกอบที่ 34 ต้นตะคร้อ วัดโคกใหญ่ 95
ภาพประกอบที่ 35 ต้นลำไย บ้านโคกใหญ่ 96
ภาพประกอบที่ 36 การคัดครั่งพันธุ์ กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งบ้านเขวาน้อย 97
ภาพประกอบที่ 37 ฟางข้าวห่อครั่ง บ้านโนนกลาง 99
ภาพประกอบที่ 38 การห่อครั่งด้วยมุ้งดักปลา บ้านโคกใหญ่ 100
ภาพประกอบที่ 39 ยาฆ่าแมลง 101
ภาพประกอบที่ 40 ผ้าชุบน้ำมันเครื่องพันรอบโคนป้องกันแมลง 102
ภาพประกอบที่ 41 การสะพายครั่งขึ้นห้อยเพาะเลี้ยงบนต้นไม้เลี้ยง 104
ภาพประกอบที่ 42 ครั่งพันธุ์ของชุมชนตำบลหนองม่วง 109
ภาพประกอบที่ 43 กลุ่มเพาะเลี้ยงกำลังมัดครั่ง บ้านโคกใหญ่ 111
ภาพประกอบที่ 44 ครั่งพันธ์ที่คัดไว้อายุ 1 เดือน วัดโคกใหญ่ 115

ภาพประกอบที่ 45 ครั่งพันธุ์ที่คัดแล้วเตรียมห่อเพื่อนำไปเพาะเลี้ยง บ้านโนนกลาง..... 116
ภาพประกอบที่ 46 การห่อครั่ง บ้านโคกใหญ่..... 118
ภาพประกอบที่ 47 มดดำ..... 119
ภาพประกอบที่ 48 มดแดง..... 120
ภาพประกอบที่ 49 สะพายย่ามกระสอบปุ๋ยที่บรรจุห่อครั่งเพื่อไปห้อยตามกิ่งไม้ บ้านโคกใหญ่..... 121
ภาพประกอบที่ 50 ขึ้นสำรวจครั่งที่เพาะเลี้ยงไว้ บ้านโคกใหญ่..... 123
ภาพประกอบที่ 51 การขึ้นตัดครั่ง บ้านเขวาน้อย..... 125
ภาพประกอบที่ 52 การตัดเก็บครั่ง บ้านโคกใหญ่..... 125
ภาพประกอบที่ 53 การกะเทาะครั่ง บ้านโคกใหญ่..... 127
ภาพประกอบที่ 54 ครั่งที่รับซื้อจากกลุ่มเพาะเลี้ยงชุมชนตำบลหนองม่วง..... 129
ภาพประกอบที่ 55 การหลามครั่ง บ้านโคกใหญ่..... 134
ภาพประกอบที่ 56 ห่อครั่งหลาม และน้ำครั่งที่ได้จากการหลาม..... 134

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ภูมิหลัง

มนุษย์รู้จักครั่งมาตั้งแต่สมัยโบราณ ชาวจีนใช้สีแดงที่ได้จากรังครั่งย้อมผ้าไหมและฟอกหนังมานานกว่า 4,000 ปี ส่วนชาวอินเดียรู้จักครั่งเมื่อ 2,000 ปีกว่ามาแล้วผ่านการใช้ครั่งเป็นยาสมุนไพร โดยเข้าใจว่าครั่งที่มีลำตัวเป็นสีแดงเป็นยาเพิ่มโลหิตให้กับมนุษย์ (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2525: 7-5) ครั่งเป็นเพลี้ยชนิดหนึ่งซึ่งเป็นแมลงเบียนของต้นไม้มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า แลกซิเฟอร์ แลคคา เป็นแมลงในวงศ์แลกซิเฟอริดี ครั่งจะดูดน้ำเลี้ยงจากพืชอาศัย เพื่อใช้เลี้ยงชีวิตและจะระบายยางครั่งที่มีลักษณะเหนียวสีเหลืองทองออกมาหุ้มตัวแมลงเพื่อป้องกันอันตรายจากศัตรู ยางครั่งนี้เมื่อถูกอากาศจะแข็งตัวและมีสีน้ำตาลเข้มเรียกว่า “รังครั่ง” โดยจะเรียกแมลงครั่งและรังครั่งที่อยู่รวมกันว่า “ครั่ง” เมื่อตัดครั่งลงมาจากพืชอาศัยจะเรียกว่า “ครั่งดิบ” (พรรณี เด่นรุ่งเรือง, 2557 : 7) ครั่งจัดอยู่ในอันดับกลุ่มวงศ์ เป็นแมลงในกลุ่มวงศ์เดียวกับเพลี้ยหอยสีเขียวและเพลี้ยหอยสีน้ำตาล ชนิดของครั่งในวงศ์มีรายงานแล้วประมาณ 90 ชนิด (ปิยะวรรณ สุทธิประพันธ์, 2558: 16-17) อย่างไรก็ดี ครั่งที่มีการค้นพบในกลุ่มวงศ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการประยุกต์ใช้ครั่งเกิดมามากกว่า 4,000 ปี ที่แสดงถึงภูมิปัญญาของคนโบราณได้อย่างชัดเจน สำหรับประเทศไทยมีรายงานพบครั่ง 4 ชนิด และครั่งบางชนิดมีพืชอาศัยคือต้นตะคร้อ เป็นครั่งที่ให้สีเหลืองอ่อน ซึ่งเป็นครั่งที่มีคุณภาพดีและเป็นที่ต้องการของอุตสาหกรรมครั่ง นอกจากนี้ครั่งยังมีพืชอาศัยต้นชบาและที่มีพืชอาศัยต้นจามจุรีหรือฉำฉา เมื่อมองด้วยตาเปล่าพบว่าตัวของแมลงครั่งมีสีน้ำตาลไม่เป็นสีแดงเข้ม แต่เมื่อนำมาบดและละลายน้ำกลับได้น้ำสีครั่งที่เป็นสีแดงเข้ม (Ahmad, 2013ab: 163-175) ครั่งสามารถนำมาแปรรูปได้หลายรูปแบบ เช่น ครั่งแห้ง (dry lac) ครั่งเม็ด (seed lac) และแชลแลค (shellac) เป็นต้น เพื่อส่งต่อให้กับอุตสาหกรรมอื่น ๆ เช่น อุตสาหกรรมอาหารและยา เครื่องสำอาง เป็นต้น สำหรับประเทศไทยส่วนใหญ่จะส่งออกครั่ง ในรูปของ “ครั่งเม็ด” (อนุศิษฏ์ ภูวเศรษฐ, 2558: 2) งานวิจัยเหล่านี้ล้วนแต่มีคุณค่าต่อการศึกษาผ่านภูมิปัญญาของชาวบ้านในชีวิตประจำวันที่สะท้อนถึงอัตลักษณะเฉพาะของคนในชุมชนนั้น

ครั่ง จัดเป็นแมลงเศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้เสริมให้กับเกษตรกรผู้เลี้ยง โดยผู้เลี้ยงจะทำการถากยางแข็งที่หุ้มกิ่งไม้ออกมา ซึ่งเรียกว่าครั่งดิบ แล้วขายให้กับโรงงานเพื่อนำไปแปรรูป ประโยชน์ที่สำคัญของครั่งคือ ใช้ทำแชลแลก ทำไม้ให้ขึ้นเงางาม เคลือบผลไม้ ใช้ทำสีสำหรับย้อม

ผ้าไหมหรือย้อมผ้าฟอกสีได้ ครั่งยังสามารถใช้เคลือบผ้าพันสายไฟ หรือเคลือบเม็ดยาให้เป็นมัน รวมทั้งทำสีผสมอาหาร (กรมป่าไม้, 2562: 19-20) อีกทั้งสามารถทำเครื่องรางของขลัง ประเทศไทยสามารถผลิตและส่งออกครั่งมากที่สุดเป็นอันดับสอง รองจากประเทศอินเดีย โดยมีปริมาณการส่งออกครั่งในปี 2562 มากกว่า 1.8 ล้านกิโลกรัม คิดเป็นมูลค่าการส่งออกถึง 761 ล้านบาท (กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช, 2562: 16-32) หากพิจารณายอดการส่งออกครั่งเม็ดเพียงอย่างเดี่ยว ประเทศไทยเป็นผู้ส่งออกครั่งเม็ดเป็นอันดับที่ 1 ของโลก ครองตลาดครั่งเม็ด ประมาณร้อยละ 70 อีกร้อยละ 30 เป็นของประเทศอินเดีย และจีนบางส่วน (อภิชัย สัชฌะไชย, 2558: 5-6) ครั่งมีมากทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีผลผลิตร้อยละ 75 และ ร้อยละ 25 ของผลผลิตรวมทั้งประเทศ จังหวัดลำปางถือเป็นศูนย์กลางของการผลิตและการค้าครั่งในประเทศ เนื่องจากมีโรงงานผลิตครั่งเม็ด มากถึง 5 แห่ง ซึ่งมากที่สุดในประเทศ สามารถผลิตครั่งเม็ดได้ร้อยละ 90 ในปี 2562 ครั่งสามารถสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรในจังหวัดไม่น้อยกว่า 460 ล้านบาท และรายได้ทั้งประเทศ ปีละไม่น้อยกว่า 560 ล้านบาท มูลค่าการส่งออกไม่ต่ำกว่า 760 ล้านบาท (หอการค้าจังหวัดลำปาง, 2562: 12) เป็นการสะท้อนกิจกรรม ความสัมพันธ์ และความร่วมมือในการผลิตครั่งเม็ดตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ จนถึงปลายน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ขอนแก่น อุดรธานี นครพนม ร้อยเอ็ด มหาสารคาม เลย หนองคาย สกลนคร ศรีษะเกษ และบุรีรัมย์ มีหน่วยงานหลายแห่งให้ความสำคัญและเริ่มดำเนินการส่งเสริมการเลี้ยงครั่งอย่างจริงจังมากขึ้น ซึ่งจะทำให้อาชีพการเลี้ยงครั่งเป็นอาชีพเสริมของเกษตรกรที่จะเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกรในอนาคต (วนิดา สุบรรณเสณี, 2534: 77) จะเห็นได้ว่า ปัจจุบันมีโรงงานอุตสาหกรรมรับซื้อครั่งดิบเพื่อการแปรรูปอยู่ทั่วประเทศกว่า 20 โรงงาน ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นมีโรงงานรับซื้อครั่ง 2 โรงงาน คือในพื้นที่อำเภอน้ำพอง 2 โรงงาน ปัจจุบันพบว่าความต้องการครั่งยังมีอีกมาก (สุพจน์ สอนสมนึก, 2547: 26) ในภาคอีสานครั่งจะถูกส่งมาขายและแปรรูปเป็นครั่งเม็ดที่ 2 โรงงานนี้ ดังนั้น จังหวัดขอนแก่น จึงเป็นจังหวัดที่มีการเพาะเลี้ยงครั่งมากที่สุดในภาคอีสาน เพราะอยู่ใกล้กับโรงงานรับซื้อ

ชาวบ้านชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม แรกเริ่มเมื่อเสร็จฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวชาวบ้านจะรวมกลุ่มกัน ประมาณ 9-10 คน ไปค้าขายตามหมู่บ้านใกล้เคียงอำเภอ หรือต่างจังหวัด ในแต่ละกลุ่มจะมีหัวหน้ากลุ่ม มีหน้าที่ดูแลเรื่องการซื้อขายและเพาะเลี้ยงครั่ง ส่วนใครที่มีรถยนต์สามารถเดินทางไปค้าขายไกลกว่าได้มากถึง 3-5 วัน จึงเดินทางกลับมาบ้านครั้งหนึ่ง การรับซื้อมีทั้งนุ่น หมอน เศษเหล็ก เครื่องสังฆภัณฑ์ รวมทั้งครั่ง โดยนำไปขายที่ร้านรับซื้อของเก่า ได้กำไรบ้าง ขาดทุนบ้าง ต่อมาชาวบ้านเห็นว่าครั่งที่รับซื้อมามีราคาดีและยังนำมาเป็นยารักษาโรคบางโรคได้ ทำเป็นสีผสมอาหาร สีย้อมผ้า เครื่องสำอาง และยังใช้เป็นส่วนผสมในการทำอุปกรณ์อื่น ๆ ในครัวเรือนเป็นจำนวนมาก ทำให้ร้านที่รับซื้อมีความต้องการครั่งมากกว่าสิ่งของอย่างอื่นที่นำมาขาย

เพราะต้นทุนต่ำและมีผลตอบแทนสูง (สวัสดิ์ ศรีสมสุข, 2562: สัมภาษณ์) กระทั่งเมื่อปี พ.ศ. 2532 มีพ่อค้ารับซื้อครั่งได้มาดูต้นจามจุรีเป็นต้นไม้ที่ใช้เลี้ยงแมลงครั่ง เมื่อติดต่อกับชาวบ้านที่มีต้นจามจุรีเพื่อขอเช่า ต้นไม้เหล่านี้ทุกคนแล้ว จึงให้ชาวบ้านได้ทำการเพาะเลี้ยงครั่ง จากการแนะนำและวิธีการเลี้ยงจากพ่อค้าครั่ง เมื่อครบกำหนดรอบปี พ่อค้าครั่งจึงได้มาเก็บผลผลิตครั่งจากชาวบ้านไป ส่วนครั่งที่เหลืออยู่บนต้นจามจุรี (ฉำฉา) ของตนเอง ชาวบ้านก็ได้นำครั่งไปขยายพันธุ์ต่อกับต้นจามจุรีต้นอื่นได้ส่วนมากจะทำเป็นรูปแบบเครือญาติทำให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น (แก้ว นาหนองขาม, 2562: สัมภาษณ์) การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งจึงเป็นอาชีพที่มีรายได้ให้กับครอบครัวมากขึ้นและยังถือว่าครั่งเป็นเศรษฐกิจตัวใหม่ของหมู่บ้าน

ปัจจุบันชาวบ้านในชุมชนตำบลหนองม่วง 4 หมู่บ้าน ได้นำต้นจามจุรีมาปลูกตามบริเวณชุมชน ที่นา ที่สวนมากขึ้น เพราะเป็นพืชโตเร็ว ต้นสูงใหญ่ มีกิ่งก้านแผ่กระจายออกไปมาก เมื่ออายุได้ 4-5 ปี ก็สามารถนำแมลงครั่งมาเลี้ยงได้แล้ว ทั้งนี้ยังช่วยลดต้นทุนในการไปเช่าต้นจามจุรีได้อีกด้วย ผลดีของการปลูกต้นจามจุรีไว้มาก ๆ ในอนาคตความต้องการของการเช่าต้นจามจุรีมีราคาสูงขึ้นทุก ๆ ปี ไม่ต้องเดินทางไปต่างจังหวัดในภาคอีสานหรือภาคเหนือระยะทางไกล ๆ อีกต่อไป จึงทำให้ชุมชนตำบลหนองม่วงเป็นแหล่งเพาะเลี้ยงแมลงครั่งที่สำคัญของจังหวัดมหาสารคาม เพราะสามารถผลิตครั่งได้ปีละมาก ๆ และทำให้เกิดเครือข่ายในชุมชนเพื่อรับซื้อ ขายและลงทุน โดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง ทำให้เศรษฐกิจในชุมชนดีขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ชุมชนยังไม่มีแนวทางในการพัฒนาและการประยุกต์ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้ตามที่ต้องการของชุมชน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาแนวทางการพัฒนาและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในพื้นที่ชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ตั้งแต่การจัดหาแมลงครั่ง การคัดเลือกต้นจามจุรี การรวบรวมชนิดของครั่ง การจัดตั้งเครือข่าย ในการเพาะเลี้ยงแมลงครั่ง การนำครั่งไปประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม การใช้ครั่งเป็นยารักษาโรค ตลอดจนหาแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมการเพาะเลี้ยงครั่งในพื้นที่ให้มีผลผลิตสูงและมีคุณภาพดีเป็นที่ต้องการของตลาด รวมทั้งสร้างความร่วมมือในการเชื่อมเครือข่ายครั่งตั้งแต่ในชุมชนจนถึงโรงงาน

1.2 ความมุ่งหมายของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

1.2.2 เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์

1.3 ขอบเขตการวิจัย

ผู้วิจัยได้คัดเลือกหมู่บ้านในชุมชนตำบลหนองม่วง เฉพาะหมู่บ้านที่ทำการเพาะเลี้ยงครั่ง และมีภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งในชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่กระชับและชัดเจนยิ่งขึ้น

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

ชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 4 หมู่บ้าน ดังนี้ หมู่ที่ 7 บ้านโคกเสือเฒ่า หมู่ที่ 9 บ้านเขวาน้อย หมู่ที่ 11 บ้านโนนกลาง และ หมู่ที่ 10-14 บ้านโคกใหญ่

1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง และแนวทางการพัฒนาและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในบริบทของชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

โดยการลงพื้นที่การวิจัยเพื่อให้ได้เข้าถึงข้อมูลที่ต้องการ ได้เตรียมอุปกรณ์และเครื่องมือไปพร้อม โทรศัพท์มือถือ และแบบสอบถาม เพื่อบันทึกข้อมูลที่ต้องการศึกษาวิจัย

1.4.1 ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

1.4.1.1 ประชากร หมายถึง ผู้คนในชุมชนตำบลหนองม่วง ที่ทำการเพาะเลี้ยงครั่ง จำนวน 4 หมู่บ้าน ประกอบด้วย 1) บ้านโคกใหญ่ จำนวน 1,051 คน 2) บ้านเขวาน้อยจำนวน 640 คน 3) บ้านโคกเสือเฒ่า จำนวน 587 คน 4) บ้านโนนกลาง จำนวน 215 คน รวมทั้งสิ้น จำนวน 2,493 คน

1.4.1.2 กลุ่มเป้าหมาย หมายถึง กลุ่มที่ทำการเพาะเลี้ยง ค้าขายและใช้ประโยชน์จากครั่งใน 4 หมู่บ้านดังกล่าว ประกอบด้วย 1) กลุ่มผู้รู้ จำนวน 10 คน 2) กลุ่มนักปราชญ์ จำนวน 5 คน 3) กลุ่มผู้เลี้ยงครั่ง จำนวน 24 คน 4) กลุ่มนายทุน จำนวน 4 คน 5) กลุ่มรับจ้าง จำนวน 37 คน 6) กลุ่มนายหน้า จำนวน 6 คน 7) กลุ่มผู้รับซื้อ จำนวน 8 คน 8) กลุ่มแปรรูป จำนวน 6 คน รวมทั้งสิ้น จำนวน 100 คน

1.4.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1.4.2.1 แบบการสำรวจ ใช้สำรวจข้อมูลเกี่ยวกับการเพาะเลี้ยงครั่งรวมทั้งกระบวนการอื่น ๆ ในการแปรรูปครั่งของกลุ่มเป้าหมายในชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

1.4.2.2 แบบสัมภาษณ์ ทั้งที่มีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้างโดยใช้สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายที่ทำการเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

1.4.2.3 การสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายทั้ง 8 กลุ่ม

1.4.2.4 การสนทนากลุ่มย่อย โดยการนัดประชุมกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วงเพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งและแนวทางการพัฒนารวมทั้งกระบวนการการประยุกต์ภูมิปัญญาตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์

1.4.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีการเก็บข้อมูลตามขั้นตอน คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลตามเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลจากการสัมภาษณ์และข้อมูลจากการสนทนากลุ่มตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.4.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาผ่านแนวคิดทฤษฎี เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พร้อมกับลงพื้นที่สำรวจ การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มย่อย การศึกษาบริบทพื้นที่วิจัย การตรวจสอบข้อมูล การนำข้อมูลมารวบรวม เรียบเรียง วิเคราะห์ และสรุปอภิปรายผล ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง หมายถึง ขั้นตอนวิธีการกระบวนการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับครั่ง ซึ่งเป็นภูมิปัญญาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันของชาวบ้านกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

แนวทางการพัฒนาภูมิปัญญาครั่ง หมายถึง การพัฒนาขั้นตอนวิธีการกระบวนการที่เกี่ยวกับครั่ง ทำให้ชุดภูมิปัญญามีพัฒนาการที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่องในทุกปี และให้ประโยชน์อย่างสูงสุดกับชาวบ้านกลุ่มเพาะเลี้ยงในชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาครั่ง หมายถึง การนำครั่งมาประใช้ประโยชน์เพื่อให้เห็นความสำคัญและความหลากหลายที่เกิดจากครั่ง ดังนี้ ทำสีย้อมผ้า ยารักษาโรค เครื่องรางของขลัง และชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

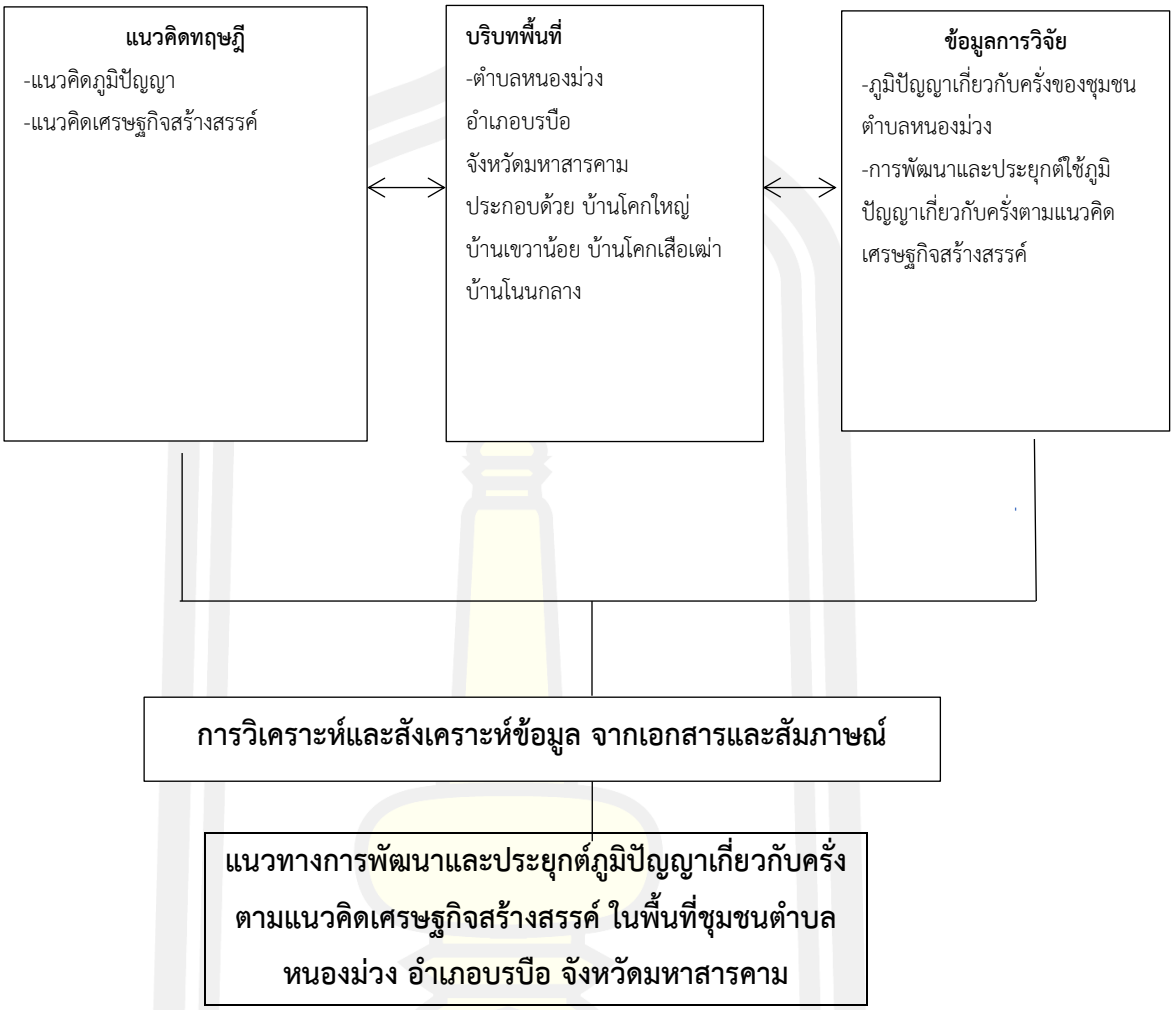
เศรษฐกิจสร้างสรรค์ หมายถึง ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง ตั้งแต่ขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้ายที่ชาวบ้านในชุมชนได้ร่วมกันคิดร่วมกันพัฒนาจนได้ครั่งที่มีคุณภาพดี และผลิตภัณฑ์ที่ได้จากครั่งที่ช่วยส่งเสริมให้ชาวบ้านกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วงมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เศรษฐกิจของชุมชนก็เป็นไปในทิศทางที่ดีอย่างต่อเนื่องทุกปี

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาเรื่องครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วง

1.6.2 ได้แนวทางการพัฒนาและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาครั่งตามแนวทางของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของชุมชน ตำบลหนองม่วง

1.7 กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2
แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษา แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เห็นความเป็นมาของพื้นฐานความรู้ ความสามารถของภูมิปัญญามนุษย์ที่สืบทอดกันมาอย่างเป็นระบบเพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงและประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาในแต่ละยุคสมัย และจะนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลในพื้นที่ เพื่อเน้นแนวทางการพัฒนาและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ในพื้นที่ชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ดังนี้

2.1 แนวคิด ทฤษฎี

2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิด ทฤษฎี

แนวคิด หมายถึง การสรุปและจัดระเบียบเรื่องราวจากรายละเอียดต่าง ๆ เพื่อวางเป็นหลักการ

ทฤษฎี หมายถึง แนวความคิดที่เกิดขึ้นอย่างมีหลักเกณฑ์ มีทดสอบและการสังเกต จนเป็นที่แน่ใจเป็นข้อสรุปได้ และอธิบายพฤติกรรมการจัดการอย่างเป็นระบบ

2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาเป็นวิถีชีวิตของคนที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ที่สอดแทรกอยู่กับการดำรงชีวิตประจำวันที่ไม่สามารถปฏิเสธได้เลยว่าการใช้ภูมิปัญญาของคนสมัยโบราณ ช่วยให้เกิดพัฒนาการในด้านความเจริญได้ ซึ่งรวมไปถึงความเชื่อและผสมผสานร่มกับภูมิปัญญาในการนำไปปฏิบัติ และนำไปสู่การประยุกใช้ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาสามารถนำมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ เพื่อเป็นตัวเชื่อมและมีผลต่อการปฏิบัติที่เป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรม อีกทั้งยังบ่งบอกถึงสิ่งที่จะถ่ายทอดงานภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง ไม่ให้เลือนหายไปกับกาลเวลา และมีหลายสิ่งที่เชื่อมโยงให้เกิดการอนุรักษ์งานภูมิปัญญาให้สามารถอยู่ร่วมกันโดยอาศัยพึ่งพากันและเกิดประโยชน์กับชุมชนและผู้เกี่ยวข้องมากที่สุด

ภูมิปัญญาเป็นสิ่งมนุษย์คิดค้นขึ้นเพื่อให้ชีวิตความเป็นอยู่เกิดความเหมาะสมกับภูมิประเทศที่ตนอาศัยอยู่ ด้วยวิธีการที่แตกต่างกันออกไป โดยสิ่งที่คิดค้นและสร้างขึ้นจะต้องมีความสมดุลกับถิ่นที่อยู่อาศัยและธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งเกิดประโยชน์กับทุกคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกัน หรือเป็นต้นแบบให้กับภูมิปัญญาที่จะถูกคิดค้นตามมาในภายหลัง

ราชบัณฑิตยสถานได้นิยาม คำว่า “ภูมิ”หมายถึง ชั้น พื้นเพ ความรู้ ภูมิปัญญาจึงหมายถึง พื้นความรู้ ความสามารถ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525) ซึ่งเป็นคำที่ไม่ได้จำเพาะเจาะจงไว้เฉพาะชนชาติใดหรือใครคนใดคนหนึ่ง เป็นคำที่มีความหมายรวมถึงมนุษย์ทุกคนในโลก ที่ต้องดำเนินชีวิตเพื่อการอยู่รอดในสภาพแวดล้อมหรือทุกสภาวะการที่ต้องเจอ แล้วแสดงความสามารถออกมาเรียกว่าภูมิรู้ ภูมิปัญญา เช่นเดียวกับ เสรี พงศ์พิศ ให้ความหมายว่า “ภูมิปัญญา” หมายถึงความสามารถ ทักษะ ความเชื่อ และศักยภาพในการแก้ปัญหาของมนุษย์ ที่สืบทอดกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบันอย่างไม่ขาดสาย และเชื่อมโยงกันทั้งระบบทุกสาขา การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มหรือชนชาติหรือประเทศเป็นระยะเวลายาวนาน ย่อมมีภูมิปัญญาของตน และมักเรียกรวม ๆ กันว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (เสรี พงศ์พิศ, 2536)

ส่วน เอกวิทย์ ณ ถลาง ให้ความเห็นว่า ภูมิปัญญาทำให้เกิดสิ่งใหม่ขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้คนในชุมชนความเปลี่ยนแปลงก็เกิดจากความผิดพลาดในอดีต รวมทั้ง 1) ความเชื่อโลกทัศน์ ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ เหนือธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ด้วยกัน 2) วิถีการดำรงชีวิต การแก้ปัญหา การปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม และกระแสความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม 3) ศิลปหัตถกรรม ประดิษฐ์กรรม ในรูปเครื่องมือของใช้ศิลปวัตถุ 4) กระบวนการและการเรียนรู้ การถ่ายทอดประสบการณ์ การศึกษาอบรม และการแก้ ปัญหาของชาวบ้าน (เอกวิทย์ณ ถลาง, 2540: 13)

สอดคล้องกับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาไว้ 4 ประการ ได้แก่ ประการแรก ภูมิปัญญา คือ ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ ประการที่สอง ภูมิปัญญา คือ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัวและดำรงชีพตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ประการที่สาม ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีตและเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณีการหาเลี้ยงชีพและพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ เป้าหมายก็คือ เพื่อเกิดความสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชนเป็นหมู่บ้านและในส่วนที่เป็นลักษณะเฉพาะของชาวบ้านเอง ประการที่สุดท้าย ภูมิปัญญา หมายถึง ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพในการศึกษาเล่าเรียนที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนาไถนา การนำควายมาใช้ในการไถนา การรู้จักนวดข้าวโดยการใช้แรงจากสัตว์ รู้จักสานกระบุงตะกร้าเอาไม้ไผ่มาทำเครื่องใช้ไม้สอยใน

ชีวิตประจำวันทั้งรู้จักเอาดินขี้กระมาทา แช่น้ำตั้งไว้ให้เหือดแห้งเป็นเกลือสินเธาว์ ก็เรียกว่าภูมิปัญญาทั้งสิ้น (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2541) ภูมิปัญญาคือสิ่งที่เชื่อมความสัมพันธ์ของมนุษย์ให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวกัน มีผู้นำและผู้รับเพื่อให้สอดคล้องกันในการให้ความรู้แก่กัน คอยประคับประคองเพื่อให้เกิดความรู้ที่ชัดเจนและมองเห็นคุณค่าของสิ่งที่ได้ร่วมกันทำได้อย่างถูกต้อง หรือผู้ที่มีความรู้ความชำนาญนำภูมิปัญญาที่มีอยู่ ทำให้เป็นตัวอย่างแล้วให้ผู้ที่ยังไม่มีความสามารถได้ดูเป็นแบบอย่างหรือเป็นแนวทางต่อไป

เช่นเดียวกับราชบัณฑิตยสถาน ที่กล่าวไว้ว่าวิถีชีวิตผู้คนล้วนอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก พื้นที่ใดต่างก็ใช้ภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิต เพื่อปรับตัวตามสภาพของพื้นที่ที่อาศัยอยู่ เพื่อให้เกิดความสมดุลกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและชุมชน เป็นหลักสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญา ที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา วิถีชีวิตของผู้คนต้องอยู่ในกรอบของความเชื่อและศาสนาภูมิปัญญา ประเพณีและพิธีกรรม ศิลปะพื้นบ้าน อาหารและผักพื้นบ้าน การละเล่นพื้นบ้าน ศิลปวัฒนธรรม เพลงพื้นบ้าน การดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542: 31) เป็นสิ่งที่มีในตัวมวลมนุษยชาติ เป็นเครื่องยืนยันว่ามนุษย์สามารถสร้างสิ่งที่อำนวยความสะดวกในหลายด้าน ทั้งที่ให้คุณและโทษทำให้เกิดความเชื่อมโยง กันในเผ่าพันธุ์ของมนุษย์แม้อยู่ในสภาวะหรือภูมิประเทศที่แตกต่างกันออกไป ส่วนพัทยา สายหู ให้ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญาว่าคือ “ความรู้ ความคิดที่ได้สั่งสมไว้” ชาวบ้านคือ “คนธรรมดาหรือสามัญชน” หากรวมความหมายก็อาจนิยามได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน “ความรู้ ความคิดของคนธรรมดาสามัญชนที่ได้สั่งสมไว้” (พัทยา สายหู, 2543) ภูมิปัญญาจะถูกวิวัฒนาการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย เปลี่ยนแปลงไปตามวิถีชีวิตของมนุษย์ ซึ่งมนุษย์ยังคงต้องพึ่งพาเพื่อให้เกิดความสมดุลในการดำรงชีวิต หรือทำให้เกิดความเชื่อมั่นในตัวของมนุษย์เอง เพราะสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาจากภูมิปัญญาล้วนมีต้นตอของความเป็นมาในอดีตทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งจะถูกสร้างออกมาในแบบลักษณะต่าง ๆ อันทำให้เกิดแนวคิดแล้วเกิดการขับเคลื่อนเพื่อปรับเปลี่ยนรูปแบบไปตามยุคสมัย ภูมิปัญญาของมนุษย์เป็นสิ่งที่ล้ำค่าเกินกว่าที่จะมีกรอบกำหนดความสามารถ สามารถสร้างสิ่งที่ทำให้ชุมชน ท้องถิ่น ประเทศ โลก รวมกันเป็นหนึ่งได้ โดยศักยภาพของตัวมนุษย์เอง เป็นสิ่งที่ยากจะปฏิเสธเพราะทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในโลก ที่มนุษย์สร้างขึ้นล้วนเกิดจากภูมิปัญญาทั้งสิ้น เช่น อาคาร บ้านเรือน ยานอวกาศ เครื่องยนต์ทุกชนิด เครื่องอุปโภคบริโภค ศาสนา ความเชื่อ เป็นต้น

ในส่วนสัญญา สัญญาวิวัฒน์ ให้ความหมายว่า “ภูมิปัญญา” หมายถึง (1) ความรู้เกี่ยวกับเรื่องใด ๆ มีลักษณะเป็นข้อมูลเนื้อหาสาระ เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ เช่นความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้หญิงผู้ชาย ฯลฯ (2) ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องใด ๆ หรือหน่วยสังคมใด ๆ ความเชื่อดังกล่าวอาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง หากพิสูจน์แล้วความเชื่อก็กลายเป็นความรู้ ความเชื่อบางอย่างอาจพิสูจน์ไม่ได้ เช่น เรื่องนรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน มีผีจริงหรือไม่ และ (3)

ความสามารถหรือแนวทางในการแก้ปัญหาป้องกันปัญหา เช่น ความสามารถในการสร้างเรื่องหรือดำรงความสัมพันธ์อันดีในครอบครัว เป็นต้น (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2543) สมจิตร พรหมเทพ ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ความสามารถทางวิชาการ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากอดีต สั่งสม ปรับประยุกต์ และพัฒนาตามการสมัยสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป โดยผ่านการสังเกตทดลองใช้ คัดเลือก แล้วถ่ายทอดเป็นวัฒนธรรม สืบทอดต่อมา (สมจิตร พรหมเทพ. 2543) ซึ่งภูมิปัญญาจะแตกต่างกันไปตามสภาพของพื้นที่ ที่มีมนุษย์อาศัยอยู่และจะแสดงออกมาเพื่อความอยู่รอดด้วยการลองผิดลองถูก แล้วจดจำไว้เป็นประสบการถ่ายทอดให้กับรุ่นต่อไป หรือเป็นแนวทางเพื่อนำไปพัฒนาให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิต เพื่อให้ได้ศึกษาความเป็นมาเพื่อที่จะประยุกต์ใช้ให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป ภูมิปัญญาจะเกิดขึ้นตลอดเวลาไม่เลือกสถานที่ ไม่เลือกสถานการณ์ จะขึ้นอยู่กับบุคคลที่จะใช้ในช่วงเวลาไหน เพื่อให้เกิดผลกับผู้ที่นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ทั้งในเรื่องของวิถีชีวิต ศาสนา วัฒนธรรม เรื่องการอยู่ร่วมกันในสังคม ต้องสร้างความเชื่อมั่นให้กับคนในสังคมเดียวกัน มีความคิดเห็นที่ไปในทิศทางเดียวกัน

เช่นเดียวกับ Zan ma Rhea & Bob ที่กล่าวว่า ภูมิปัญญา (wisdom) เป็นผลที่เกิดจากความคิด หรือสิ่งที่สังคมมีความเข้าใจร่วมกันว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า สังเกตได้จากสังคมท้องถิ่น ใครเป็นผู้ฉลาดหรือมีภูมิปัญญา ภูมิปัญญาเป็นความฉลาดของสังคมหนึ่งอาจไม่ใช่ความรู้ที่สมบูรณ์เสมอไป ภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่ทำให้ท้องถิ่นดำรงอยู่ได้อย่างสมดุล (Zane ma Rhea & Bob. 2000). มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยภูมิปัญญาและความเชื่อ ซึ่งถ้าขาดสองสิ่งนี้การใช้ชีวิตในแต่ละวันก็ไม่มีทิศทางที่มั่นคง ภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่ถูกสร้างหรือแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ ได้ โดยอาศัยธรรมชาติแวดล้อม ความเชื่อคือสิ่งที่อยู่ในตัวของมนุษย์แต่ละคน เชื่อมั่นในสิ่งที่สร้างสรรค์ เชื่อมั่นในสิ่งที่ตนลงมือทำ เชื่อมั่นในสิ่งที่น่าจะเป็นไปได้ เมื่อภูมิปัญญาและความเชื่อรวมกันในตัวของมนุษย์ บนเส้นทางวิถีชีวิตของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัยก็จะมีสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งเรื่องราวและประวัติศาสตร์มากมายปรากฏให้เห็น

ภูมิปัญญา เป็นพื้นฐานของความรู้ความสามารถของมนุษย์ทุกคนบนโลกนี้ทุกเชื้อชาติทุกเผ่าพันธุ์ เกิดจากการปรับตัวเพื่อให้เผ่าพันธุ์ของตนดำรงอยู่ ตามสภาพสิ่งแวดล้อมหรือภูมิประเทศ ซึ่งภูมิปัญญาจะถูกปลูกฝังมาตั้งแต่เริ่มรู้ความในรูปแบบต่าง ๆ ที่แตกต่างกันออกไป เกิดจากการคิดหรือเรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมา ทั้งทางตรงคือประสบด้วยตนเองหรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่และคนใกล้ชิด หรือความรู้ที่สั่งสมสืบต่อกันมาแล้วนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิตและแก้ไขปัญหา จึงไม่เกิดความขัดแย้งและอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก

ภูมิปัญญาจะมีลักษณะที่แตกต่างกันไป ตามแนวความคิดของแต่ละคนแต่ละพื้นที่อาศัยที่แตกต่างกัน หรือบางที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างที่มีกิจกรรมร่วมกัน หรือบางที่ก็เกิดขึ้นในขณะที่อยู่คนเดียว ซึ่งจะเกิดขึ้นและถูกผลิตออกมาในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ในหลายลักษณะบางพื้นที่ภูมิปัญญาก็เกิดขึ้นบนภูเขา บางพื้นที่ก็ใกล้กับทะเล บางพื้นที่ก็อยู่กับพื้นที่ราบลุ่มในเขตร้อน ในเขต

หนาว ลักษณะของภูมิปัญญาก็จะปรับไปตามท้องถิ่นที่อาศัย เพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ ได้กล่าวว่า กระบวนทัศน์ที่เป็นภูมิปัญญา จำแนกออกได้ 3 ลักษณะ คือ ลักษณะที่ 1 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ลักษณะที่ 2 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบหรือการจัดการสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ลักษณะที่ 3 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะมุ่งเน้นการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเอง (กฤษณา วงษาสันต์และคณะ 2542) การพึ่งพาอาศัยกันโดยการอาศัยภูมิปัญญาเพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อมีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ก็ต้องตอบแทน เช่น การใช้ประโยชน์จากป่าไม้ ซึ่งมนุษย์ได้ประโยชน์จากตรงนี้มาก ในทุกพื้นที่ของโลก ทั้งอาหาร สิ่งก่อสร้าง เชื้อเพลิง เป็นต้น ซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิต มนุษย์ก็จะตอบแทนธรรมชาติด้วยการปลูกป่าทดแทนหรือกำหนดเขตป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติกระทั่งกำหนดเขตป่ามรดกโลก เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่คู่กับมนุษย์ ภูมิปัญญาระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันเป็นการสร้างสรรค์ที่งดงาม ที่มนุษย์หยิบยื่นให้แก่กันจากรุ่นสู่รุ่นเพื่อสืบสานความเป็นมาของเชื้อชาติ ความเป็นมาของเผ่าพันธุ์ ความเป็นมาของตระกูล ความเป็นมาของคนในครองครัว และการเชื่อมความสัมพันธ์กันกับเผ่าพันธุ์อื่น กระทั่งเป็นตำนานและเรื่องเล่าสืบสานกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจนกลายเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความผูกพันกันในหลาย ๆ ด้าน ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ภูมิปัญญาการผลิตเพื่อมุ่งเน้นการประกอบอาชีพ เป็นการแปลงสินทรัพย์ที่มีอยู่ให้มีมูลค่าเพื่อเป็นการยกระดับความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น หรือเป็นการปรับเปลี่ยนสิ่งที่ผลิตออกมาจากกระบวนการของภูมิปัญญา ให้เป็นทุนเพื่อสำหรับใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อให้มีความเป็นอยู่ที่สามารถดูแลตนเองได้

ส่วนเอี่ยม ทองดี ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญา เกิดขึ้นจากการดำรงชีวิตของมนุษย์ ที่สร้างสรรค์จากการดิ้นรนเพื่อปรับตัวให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว จึงเกิดสัญชาติญาณในการเอาตัวรอด ซึ่งได้ทำให้เกิดประสบการณ์ในหลาย ๆ ด้าน เมื่อกล่าวถึง ลักษณะของภูมิปัญญา เป็นลักษณะนามธรรมอย่างน้อยต้องประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ คือ ความคิด ความรู้ ความเชื่อเป็นพื้นฐานสำคัญยิ่งของสังคมมนุษย์ ค่านิยม ความเห็น ความสามารถ และความฉลาดไหวพริบ (เอี่ยม ทองดี, 2542: 5-6) ซึ่งมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มองเห็นและเข้าใจภูมิปัญญาที่มีในตัวเอง จึงสามารถนำออกมาใช้ได้อย่างมีคุณค่า ด้วยการนำภูมิปัญญาที่ตนมีมาประยุกต์ใช้ กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติหรือทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความกลมกลืนกับธรรมชาติแบบน้ำพึงเหลือเสือพึงป่า มนุษย์พึ่งธรรมชาติ ธรรมชาติพึ่งมนุษย์ ต่างฝ่ายก็ให้ผลประโยชน์แก่กัน ซึ่งทำให้เกิดการกำหนดคุณค่าของภูมิปัญญาในลักษณะที่ตนเข้าใจและคนอื่น ก็ได้ประโยชน์ ด้วยการใช้ภูมิปัญญาที่มีเป็นตัวกำหนด

พัชรินทร์ สิรสุนทร ได้กล่าวว่า คุณลักษณะของภูมิปัญญา มี 2 ประการ คือ ลักษณะของภูมิปัญญาที่เป็นนามธรรม ได้แก่ กระบวนการคิด โลกทัศน์ ชีวะทัศน์ ค่านิยม ความเชื่อ คุณค่าและความหมายที่คนให้แก่สรรพสิ่ง ๆ รอบตัว ตลอดจนปรัชญาในการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของบุคคล เช่น การเกิด การแก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น และลักษณะของปัญญาที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ ผลผลิตขององค์ความรู้ของคนในสังคมนั้น ๆ เช่น ศิลปหัตถกรรม รูปแบบการทำเกษตรกรรม ดนตรี อุปกรณ์เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น ซึ่งถึงแม้ว่าภูมิปัญญาจะมีความแตกต่างกันในเรื่องของคุณลักษณะ แต่พบว่า ภูมิปัญญามีคุณสมบัติที่มีความสอดคล้องกัน ดังนี้ 1. เป็นองค์รวม (holistic) คือ มีการบูรณาการ กับองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ บุคคล สังคม ธรรมชาติ 2. ให้ความสำคัญกับดุลภาพ และเอกภาพขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง 3. มีความเชื่อมโยงกับระบบต่าง ๆ ของสังคมทั้งระบบ 4. มีความหลากหลาย (diversity) 5. มีพลวัต (dynamic) คือ การเปลี่ยนแปลงและมีความยืดหยุ่นตามสภาพสังคมวัฒนธรรมที่ปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา 6. การถ่ายทอดจากคนอีกรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งโดยกระบวนการขัดเกลาทางสังคมและการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (พัชรินทร์ สิรสุนทร, 2550) ภูมิปัญญาเป็นต้นทุนที่มีคุณค่าในการดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตของมนุษย์ ซึ่งสามารถแสดงออกมาจากตัวของมนุษย์ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องในการอยู่ร่วมกันกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ หรือการพึงพาธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งสองฝ่าย ด้วยวิธีการกำหนดสร้างสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นโดยอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก เช่น สิ่งเหนือธรรมชาติแต่อาศัยการสื่อความหมายที่อิงธรรมชาติ การก่อสร้างเทวสถาน การสร้างบ้านเรือนหรือแม้แต่อุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะถูกพัฒนาการไปตามยุคสมัยแต่เป็นการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนไป

ส่วนเสรี พงศ์พิศ ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาว่ามี 2 ลักษณะ คือ 1. ลักษณะนามธรรม แก่ ทฤษฎี ปรัชญา หรือหลักการอันลึกซึ้งซึ่งซ่อนเร้นนัยแห่งความหมายอันแท้จริงเอาไว้ ซึ่งต้องมีการวิเคราะห์ออกมาให้สอดคล้องกับชีวิตความเป็นอยู่ และลักษณะความเชื่อบุคคลในยุคสมัยนั้น ๆ ด้วยจึงจะสามารถเข้าใจได้ ภูมิปัญญาไทยในลักษณะความเชื่อจะปรากฏออกมาในรูปของนิทาน คำบอกเล่า บทเพลง ภาษา วรรณคดี เป็นต้น เช่น สุภาษิต คำพังเพย เคล็ดลาง และคำสั่งสอนของบรรพบุรุษเกี่ยวกับข้อห้ามและข้อปฏิบัติ ฯลฯ 2. ลักษณะรูปธรรม ได้แก่ สิ่งที่เป็นผลผลิตที่ปรากฏออกมาให้เห็นได้ เช่น อาคารสถานที่ จิตรกรรม ประติมากรรม และแม้แต่ดนตรี อาหาร และเครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เมื่อแสดงหรือปรากฏออกมาย่อมเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่าเป็นเอกลักษณ์ของมนุษย์กลุ่มไหน หรือชนชาติไหน ชาติไทยเป็นชาติเก่าแก่มาแต่โบราณกาล ชนชาติไทยได้แสดงภูมิปัญญาให้เป็นที่ปรากฏมาช้านานมีหลักฐานบันทึกไว้ในรูปของสารนิเทศประเภทต่าง ๆ ตลอดจนแสดงตัวออกมาเป็นรูปธรรม เช่น อาคารสถานที่ดังที่กล่าวมาแล้ว (เสรี พงศ์พิศ, 2559)

จะเห็นว่า ลักษณะของภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ ที่ได้รับรู้มานั้นอาจเกิดขึ้นโดยไม่รู้ตัว อาจจะถูกนำมาใช้โดยบังเอิญในยามคับขัน ในหลายรูปแบบซึ่งมนุษย์สามารถที่จะนำภูมิปัญญามาใช้ได้ทันที เพราะในการใช้ชีวิตประจำวันจะมีการคิดค้นอยู่ตลอด ซึ่งก็เป็นการใช้ภูมิปัญญา ที่ได้รับสืบทอดมาจากบุคคลที่อยู่รอบตัว จนเกิดความคุ้นชินสามารถพัฒนาความรู้ดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัยให้สอดคล้องกันกับการใช้ชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นการสื่อให้เห็นถึงลักษณะของวิถีชีวิตที่อยู่กับธรรมชาติ สิ่งที่เหนือธรรมชาติ เป็นการพึงพาอาศัยซึ่งกันและกัน ขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปไม่ได้ เช่น ลักษณะของวัฒนธรรมประเพณี ในภูมิภาคต่าง ๆ

ภูมิปัญญาเกิดจากวิถีชีวิตของมนุษย์ หรือจากสัญชาตญาณของการเอาชีวิตรอด คิดค้นหาวิธีการเพื่อหาเลี้ยงปากท้องของตน และผู้ที่อยู่รอบข้างให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งต้องปรับวิธีการเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา จึงมีภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งเกิดขึ้นตามความจำเป็นทางธรรมชาติ ครั่งจึงถูกนำมาใช้ตามความจำเป็นของวิถีชีวิตแต่ละประเภท ซึ่งล้วนมีความเกี่ยวข้องกับการศึกษา ในประเภทของภูมิปัญญาจะกล่าวถึงภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งจะทำให้เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาได้ชัดเจนขึ้น

วิชิต นันทสุวรรณ ได้แบ่งประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้ดังนี้ 1. ภูมิปัญญาจากการใช้ชีวิตในธรรมชาติ เป็นเนื้อหาที่เกี่ยวกับการอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติ ในลักษณะของกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติและข้อห้ามที่ไม่ให้ชาวบ้านปฏิบัติ เช่น ความเชื่อต่อธรรมชาติต่าง ๆ เรื่องของ “ผี” ที่ทำให้เกิดภาวะสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ ระบบเหมืองฝาย ผีน้ำ ผีนา เป็นต้น 2. ภูมิปัญญาจากการอยู่ร่วมกัน ภูมิปัญญาแบบนี้มีพฤติกรรมตามแบบของสังคมมีกฎเกณฑ์บอกว่าอย่างนั้นดี หรือไม่ดีมีระบบความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสันติหลัก มีความเข้าใจในอนิจจังของชีวิตเป็นแก่นสูงสุด รูปธรรมพึงแสดงออกคือ ความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ เช่น ปู่ตา ผีพ่อแม่ และพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น 3.ภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน เช่น ภูมิปัญญามาจากประสบการณ์ทำมาหากินในด้านต่าง ๆ ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค มีองค์ประกอบหลัก ๆ อยู่สามส่วนใหญ่ ๆ คือ เปลือกนอก กระพี้ และแก่นใน เช่น การรักษาโรค เปลือกนอก คือการวิเคราะห์สาเหตุของอาการโรค กระพี้ คือหลักคิดในการอธิบายโรค วิเคราะห์โรค และการรักษาพยาบาล ส่วนแก่นใน คือ ปรัชญาในการมองชีวิตว่ารักษาถึงที่สุดและคนป่วยตายก็เพราะถึงคราวหมดอายุสิ้นเคราะห์กรรม (วิชิต นันทสุวรรณ, 2528) การใช้ประโยชน์ของภูมิปัญญาในด้านที่มาจากพื้นฐานของความเชื่อ ในท้องถิ่นชนบทส่วนมากจะมีวิถีชีวิตที่ดำเนินไปกับความเชื่อ ซึ่งก็ได้ผลเป็นอย่างดี เป็นภูมิปัญญาที่สามารถควบคุมให้ผู้คนในท้องถิ่นให้อยู่ด้วยกันอย่างสงบเรียบร้อย ถ้ามีใครกล่าวถึงสิ่งที่คนในท้องถิ่นเชื่อและเคารพ ก็จะไม่มีใครกล้ากล่าวโต้แย้ง ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกถึงความกตัญญูและเคารพในกฎกติกาของท้องถิ่น ที่มีความเห็นชอบร่วมกัน โดยผูก

รวมท้องถิ่นเข้าด้วยกันอย่างมั่นคง และยั่งยืน เช่น ป่าชุมชน ป่าต้นน้ำ ดอนปู่ตา พระสงฆ์ หมอแผนโบราณ หมอธรรมหมอผี เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 5 หมวด ดังนี้ หมวดที่ 1 หมวดขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา หมายถึง แบบอย่างที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาเกี่ยวกับคติ ความเชื่อ ปรัชญา ศาสนา ลัทธิ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ กฎหมายที่เกี่ยวข้องด้านวัฒนธรรมธรรมเนียมการปกครอง การปลูกฝังการสืบทอด และประเพณี หมวดที่ 2 ภาษาและวรรณกรรม ภาษาและวรรณกรรม หมายถึง สิ่งที่สื่อความหมายด้วยเสียงหรืออักษรที่กำหนดไว้เป็นแบบแผน เพื่อใช้เป็นสื่อสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้แก่ ข่าวสาร วรรณกรรม ภาษาศาสตร์และหลักภาษา ภาษาถิ่น และภาษาชุมชนต่างกลุ่ม นิทานและภูมินาม ความเรียงและฉันทะลักษณะวาทการ ภาษิต และปริศนาคำทาย หมวดที่ 3 หมวดศิลปกรรมและโบราณคดี ศิลปกรรมและโบราณคดี หมายถึง สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อความงามทางด้านจิตใจหรือประโยชน์ใช้สอย รวมทั้งสิ่งต่าง ๆ ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม โบราณคดี การวางผังเมืองและชุมชน และวัฒนธรรมสถานหรือแหล่งวัฒนธรรม หมวดที่ 4 หมวดการละเล่น ดนตรี และการพักผ่อนหย่อนใจ หมายถึงสิ่งที่มนุษย์แสดงออกเพื่อแสดงความต้องการด้านร่างกาย อารมณ์ และจิตใจ แบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้แก่ การขับร้องและดนตรี ระบำรำฟ้อน มหรสพ เพลงเด็กและเพลงกล่อมเด็ก เพลงหน้าพาทย์ การละเล่นพื้นบ้าน กีฬาและนันทนาการ การท่องเที่ยว และธุรกิจเกี่ยวกับวัฒนธรรม หมวดที่ 5 หมวดชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ ชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ หมายถึง กิจกรรมการดำเนินชีวิตของบุคคลหรือกลุ่มชนประกอบกับการคิดค้น และพัฒนาวิทยาการเพื่อเสริมสร้างความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยอาศัยบุคคลในท้องถิ่นหรือการรับเอาวัฒนธรรมต่างถิ่นมาปรับปรุงพัฒนาการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมยิ่งขึ้นแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้แก่ เครื่องใช้ คหกรรมศาสตร์ สาธารณสุข ที่อยู่อาศัย ชีวประวัติ วิทยาการและอาชีพ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2535: 8-25) ซึ่งเป็นมรดกที่ถูกปลูกฝังมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่นเพื่อให้เป็นผู้สืบทอดโดยอัตโนมัติ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่เรียกว่าเป็นวัฒนธรรมประจำถิ่นของภาคก็ว่าได้ที่สามารถยืนยันตัวตนของบุคคลได้ว่ามาจากภูมิภาคใด เช่น อาหารที่ชอบ สไตล์การแต่งตัว ที่อยู่อาศัยบ้านเรือน ศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี ภาษา เป็นต้น ซึ่งทำให้เห็นภูมิปัญญาที่หลากหลายและแตกต่างกันออกไป ที่สำคัญจะเป็นภูมิปัญญาที่มุ่งเน้นไปที่วิถีชีวิตเป็นส่วนมาก เพราะสื่อให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ที่ต้องผ่านอุปสรรคชีวิตมาอย่างมากมาย

ส่วน มณนิภา ชุติบุตร ได้แบ่งประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 4 กลุ่มคือ 1) คติ ความคิด ความเชื่อและหลักการเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่ถ่ายทอดกันมา ได้แก่ การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของแต่ละท้องถิ่น 2) ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และประเพณี ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา 3) การ

ประกอบอาชีพให้เหมาะสมกับความสมดุลทางธรรมชาติ และ 4) เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่นำมาใช้ในชุมชน (มณนิภา ชุติบุตร, 2538: 21) เป็นการประยุกต์ภูมิปัญญาหรือการปรับเปลี่ยนวิธีการของภูมิปัญญาให้ เกิดความ เชื่อมโยงกับยุคสมัยที่ต้องการความคล่องตัวหรือรวดเร็ว โดยการใช้ภูมิปัญญาเดิมเป็นต้นทุนแล้วผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยเพื่อนำเสนอให้เกิดการเปิดกว้างออกสู่สังคม เพื่อกระตุ้นให้เกิดการสร้างสรรค์หรือพัฒนาภูมิปัญญาให้เกิดมูลค่า แต่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

ในขณะที่ เอกวิทย์ ณ ถลาง ได้กล่าวว่า “ภูมิปัญญา” เป็นทรัพย์สินทางปัญญาอันล้ำค่าของท้องถิ่นหรืออีกนัยหนึ่งว่า เป็นพื้นฐานความรู้ ความสามารถของบุคลในท้องถิ่น และความสัมพันธ์กับแบบแผนการดำรงชีวิต ที่ผสมผสานกลมกลืนกับธรรมชาติแวดล้อม และกระบวนการทางสังคม เสมือนเป็นแกนหลักของการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข (เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2540) ภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ให้เกิดความเป็นครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชน และสังคม ซึ่งเป็นโซ่ทองที่คล้องมัดให้ผู้คนรวมกันเป็นหนึ่งเดียวได้อย่างแนบแน่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นกุญแจนำทางของการค้นหาประตูที่จะไขไปสู่อดีตหรืออนาคตของท้องถิ่นนั้น ๆ ที่สามารถมองเห็นทั้งความเจริญและความเสื่อมในแต่ละยุค ที่อาศัยทรัพยากรทางธรรมชาติ เป็นตัวชี้วัดว่าการประยุกต์ใช้ภูมิในยุคก่อนนั้น มีพัฒนาการก้าวหน้าไปถึงขั้นไหน ซึ่งจะได้นำไปต่อยอดให้เกิดประโยชน์อย่างต่อเนื่อง ซึ่งดวงฤทัย อรรคแสง กล่าวว่า การถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือการบอกวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นมักจะถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายไปโดยอัตโนมัติ ไม่ได้เรียนวิชาการสอนมาจากสถาบันใด ๆ และจะใช้สามัญสำนึกแบบสังคมประกิต คือการเรียนการสอนที่เกิดจากการเรียนแบบและจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัวและวิธีการถ่ายทอด 2 รูปแบบ คือ 1. ใช้วิธีสาธิต คือทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอนให้ผู้เรียนเข้าใจและผู้เรียนรู้ปฏิบัติตาม 2. ใช้วิธีการปฏิบัติจริง คือฟังคำบรรยาย อธิบาย การสาธิตแล้วนำไปปฏิบัติจริง และปฏิบัติซ้ำ ๆ กันจนเกิดความชำนาญ เพราะผลงานที่จะใช้ดำเนินชีวิตได้ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริง นำเอาไปใช้ประโยชน์ได้ ไม่ใช่ผลงานที่กล่าวอ้างในตำราเท่านั้น (ดวงฤทัย อรรคแสง. 2552) ซึ่งกลุ่มเป้าหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้ศึกษาเรียนรู้ และสืบทอดภูมิปัญญาจากนักปราชญ์ ผู้รู้ ในท้องถิ่น ส่วนใหญ่จะเป็นคนในครอบครัว เป็นญาติโดยตรง เพราะความรู้บางอย่างนักปราชญ์ ผู้รู้ไม่สามารถสอนเป็นลายลักษณ์อักษรได้ ต้องทำให้ดู และพาลงมือทำประจำจนจดจำได้ ซึ่งถือเป็นวิธีการถ่ายทอดและสืบทอดภูมิปัญญาได้ดีที่สุด

เช่นเดียวกับ เอกรินทร์ ณ ถลาง ได้กล่าวว่าภูมิปัญญาเป็นการเชื่อมโยงไปถึงประสบการณ์ความรู้ทางตรงของคนในท้องถิ่น ที่ได้จากการสั่งสมประสบการณ์จากการทำการประกอบอาชีพและการเรียนรู้จากธรรมชาติแวดล้อมต่าง ๆ และถ้าจะพิจารณาภูมิปัญญาท้องถิ่น เฉพาะด้านที่เกี่ยวกับเทคโนโลยีแล้วนั้น หมายถึง เทคนิควิทยาพื้นบ้านได้ด้วย ว่าสามารถทำสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างไร โดยมี

องค์ประกอบ 2 ประการ เครื่องมือในการทำสิ่งนั้น ๆ และกระทบกับขั้นตอนในการทำสิ่งนั้น ๆ ซึ่งสามารถแยกได้ในลักษณะความรู้ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและความจำเป็นในท้องถิ่นหรือชุมชน ในอันที่จะเป็นทางเลือกในการดำรงชีวิตของคนในที่นั้น ๆ (เอกรินทร์ ณ ถลาง, 2554) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น หรือคุณค่าของท้องถิ่นที่ถูกผลิตออกมาเป็นภูมิปัญญา จากประสบการจากความรู้ที่ปลูกฝังกันมา เพื่อให้เป็นแนวทางในการใช้ชีวิตจนกลายมาเป็นเอกลักษณ์ เป็นวัฒนธรรมที่ถือสืบทอดกันมา ซึ่งจะแสดงออกในหลายลักษณะทั้งรูปธรรมและนามธรรม เพื่อเป็นตัวแทนของภูมิปัญญาในแต่ละยุค ว่าได้ประยุกต์และปรับเปลี่ยนไปในทิศทางที่ดีขึ้น ภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่ติดตัวมาตั้งแต่เริ่มรู้ความ บางที่ไม่รู้ด้วยซ้ำว่าสิ่งที่ทำลงไปหรือทำขึ้นคือภูมิปัญญา หรือสัญชาตญาณในการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อให้อยู่รอด ชาวบ้านบางคนทำมาตั้งแต่เกิดจนแก่ชรายังไม่รู้เลยว่าภูมิปัญญาคืออะไร ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะเป็นลักษณะการทำตาม ๆ กันไปเท่านั้น จากการสังเกตและสอบถามชาวบ้านเกี่ยวกับภูมิปัญญา ชาวบ้านตอบว่าพ่อแม่พี่น้อง พาทำมาแบบนี้ก็ทำตามได้ทั้งประโยชน์และความรู้แต่ไม่รู้ว่าภูมิปัญญาคืออะไร แต่ก็เป็นสิ่งที่เรียกว่าเป็นมรดกในการเลี้ยงชีพได้ เอาตัวรอดได้

สอดคล้องกับกนกพร ฉิมพลี ที่กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมของประสบการณ์ของผู้รู้ในชุมชน และเป็นประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษที่มีความรู้มากมาย ซึ่งมีอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมและศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยและมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน ภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่มีมานาน มีการปฏิบัติโดยผู้คนในชุมชนนั้น ซึ่งการศึกษาระยะแรก ๆ เป็นเรื่องของวัฒนธรรมในชุมชน เรื่องการพึ่งตนเองของชาวบ้าน ต่อมาได้ศึกษากว้างขึ้นในลักษณะของนักปราชญ์ชาวบ้าน ดั้งนั้น ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจและได้รับการรื้อฟื้นและเผยแพร่มากขึ้น (กนกพร ฉิมพลี. 2555)

ประเภทของภูมิปัญญานอกจากมีคุณค่าโดยตรงในเรื่องนั้น ๆ แล้ว ที่สำคัญมีคุณค่าต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมอีกหลายประการ ด้วยการทดแทนหรือเพิ่มเติมสิ่งที่ขาดหายไป เพื่อให้เกิดความสมดุลของสภาพแวดล้อมโดยรวม ประเภทของภูมิปัญญานั้น มีอยู่แล้วซึ่งเกิดจากการดำเนินวิถีชีวิตของผู้คนในประเทศในท้องถิ่นหรือชุมชนที่ได้คิดหรือได้รับการถ่ายทอด และถือปฏิบัติต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งเกิดจากความรู้สึก ความนึกคิด ในการสร้างสรรค์ แบบแผนของการดำเนินชีวิต รวมถึงการนำภูมิความรู้และเทคโนโลยีพื้นบ้านมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของพื้นถิ่นนั้น ๆ

ภูมิปัญญาเป็นต้นกำเนิดของการดำเนินชีวิต เป็นหลักประกันการสร้างความเชื่อมั่นในกลุ่มจนถึงระดับสังคมขนาดใหญ่ได้ สามารถสร้างความแตกต่างทางพื้นฐานความรู้ของผู้คนแต่ละเผ่าพันธุ์ได้ เป็นวิวัฒนาการที่สร้างสรรค์ให้โลกเกิดการเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนความรู้กัน เพื่อเชื่อมโยงสื่อสารให้เกิดความอยากรู้อยากเห็นวิถีชีวิตของผู้คนแต่ละสถานที่ ซึ่งแตกต่างกันในด้านของประวัติศาสตร์และความเป็นมาในอดีต

นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ ได้แบ่งความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 ประการ คือ 1. ความรู้และระบบความรู้ ภูมิปัญญาไม่ใช่สิ่งที่เกิดแวบขึ้นมาในหัว แต่เป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้าน มองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เป็นระบบความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นในการศึกษาเข้าไปดูว่าชาวบ้าน “รู้อะไร” อย่างเดียวไม่พอต้องศึกษาด้วยว่าเขาเห็นความสำคัญของสิ่ง ๆ เหล่านั้นอย่างไร 2. การสั่งสมการกระจายความรู้ ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสม และกระจายความรู้ ความรู้นั้นไม่ได้ลอยอยู่เฉย ๆ แต่ถูกนำมาบริการคนอื่น เช่น หมอพื้นบ้าน ชุมชน สั่งสมความรู้ทางการแพทย์ไว้ในตัวคน ๆ หนึ่ง โดยมีกระบวนการที่ทำให้เขาสั่งสมความรู้ เราควรศึกษาด้วยว่ากระบวนการนี้เป็นอย่างไร หมอคนหนึ่งสามารถสร้างหมอคนอื่นต่อมาได้อย่างไร 3. การถ่ายทอดความรู้ภูมปัญญาชาวบ้านไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้แต่มีกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อน ถ้าเราต้องการเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่น เราต้องเข้าใจกระการถ่ายทอดความรู้ จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งด้วย 4. การสร้างสรรค์และปรับปรุงระบบความรู้ของชาวบ้านไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่แต่ถูกปรับเปลี่ยนตลอดมา โดยอาศัยประการณ์ของชาวบ้านเอง เรายังขาดการศึกษาว่าชาวบ้านปรับเปลี่ยนความรู้และระบบความรู้เพื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างไร (นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์, 2536) ซึ่งความสำคัญของภูมิปัญญาจะมีความแตกต่างกันออกไป ตามสถานะของการนำมาใช้ คุณค่าของภูมิปัญญานั้นประเมินค่าได้ยาก ซึ่งความสำคัญก็เช่นกัน เพราะเป็นสิ่งที่ผ่านการลองผิดลองถูกมาอย่างละเอียดอ่อน และผ่านการคัดกรองจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านทดลองและสืบทอดกันทางกระบวนการความคิดและประสบการณ์จนมั่นใจว่าจะเกิดประโยชน์ในการดำรงอยู่ จึงถ่ายทอดออกมาและบางส่วนถูกนำเข้าสู่กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เพื่อเป็นสิ่งยืนยันว่าเป็นจุดเริ่มต้นของพัฒนาการทางภูมิปัญญา สามารถต่อยอดนำไปสู่วิวัฒนาการในอนาคตได้

ส่วนสุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้กล่าวว่าความสำคัญของภูมิปัญญาแบ่งออกได้เป็น 5 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้ 1.) เพื่อการยังชีพ เกี่ยวกับปัจจัย 4 คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค 2.) เพื่อการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน เป็นการพึ่งตนเอง การรวมพลัง และการพึ่งพิง 3.) เพื่อการพิทักษ์ฐานและอำนาจให้กุลบุตรกุลธิดาเป็นคนดีมีคุณธรรม 4.) เพื่อจัดการสาธารณะประโยชน์ 5.) และเพื่อเป็นการสร้างสรรค์พิเศษ (สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2545: 61-68) ภูมิปัญญาที่ถูกนำมาใช้นั้นล้วนมีสิ่งกระตุ้นเพื่อให้มีการตอบรับกับสิ่งที่จะตามมา เพราะภูมิปัญญาไม่ได้มีในคนคนเดียวแต่มีอยู่ในทุกคน จึงมีหลากหลายมุมมองของการใช้ภูมิปัญญา บางครั้งภูมิปัญญาก็เกิดจากการแลกเปลี่ยนกันเองของเจ้าของภูมิปัญญาแบบมีข้อตกลง มีเป้าประสงค์ที่ต้องการ หรือแลกเปลี่ยนกันเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

ดังที่ชวน เพชรแก้ว ได้ยกพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ได้มีพระราชดำรัสในบางตอน ดังที่ได้อันเชิญมา ณ ที่นี้ว่า “...ประชาชนนั่นแหละ เขามีความรู้เขาทำงานหลายชั่วคนแล้ว เขาทำงานกันอย่างดี เขามีความฉลาด เขารู้ว่าตรงไหนควรทำกสิกร

รม เขารู้ว่าที่ไหนควรเก็บรักษาไว้...” พระองค์ทรงตระหนักเป็นอย่างยิ่งว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่สำคัญกับชาวบ้านอยู่แล้ว เขามีอยู่แล้วใช้ประโยชน์เพื่อความอยู่รอดกันมายาวนาน (ชวน เพชรแก้ว. 2547) จึงได้มีโครงการในพระราชดำริของในหลวงออกมามากมายหลายพันโครงการ เพราะทรงเล็งเห็นความสามารถของพสกนิกรของพระองค์ท่าน ว่ามีความรู้ความสามารถที่จะสนองตามพระราชดำริได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น สังคมมีการจัดระบบการเรียนรู้ด้วยวิธีที่แตกต่างกันไป โดยใช้สติปัญญาอันล้ำเลิศสร้างขนบธรรมเนียมประเพณี แนวประพฤติปฏิบัติ วิถีชีวิตและทักษะของการหาเลี้ยงชีพ ตลอดจนความเชื่อทางศาสนาเพื่อสั่งสอนเยาวชน และเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมของแต่ละสังคมด้วยในสังคมสมัยก่อนนั้นการะบวนการเรียนรู้ของคนจะสอดแทรกอยู่กับวิถีการดำรงชีวิตประจำวันและในพิธีการต่าง ๆ ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้สามารถหลอมรวมจิตใจสมาชิกในสังคมให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข (วิชัย ตันศิริ, 2547) ภูมิปัญญาสอดแทรกอยู่ในทุกกระบวนการของสังคมวัฒนธรรม บางครั้งถูกนำมาใช้อย่างไม่ได้ตั้งใจ เพราะยากที่จะแยกได้ว่าไม่ใช่ภูมิปัญญา สังคมปัจจุบันเป็นยุคของความรวดเร็ว แต่ก็ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายได้ง่ายไม่มีคุณค่า ต่างกันโดยสิ้นเชิงกับภูมิปัญญาที่ผลิตออกมาจากตัวบุคคลโดยผ่านการกลั่นกรองทางความคิด การมีส่วนร่วมเป็นสิ่งสำคัญเพราะจะทำให้เกิดการซึมซับ การอยากรู้อยากเห็นอยากลอง และลงมือทำ ซึ่งก็จะเป็นไปในลักษณะนี้คือการทำให้เห็นประจำแล้วเกิดการจดจำได้โดยอัตโนมัติ เช่น เห็นจากพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นต้น ด้วยความใกล้ชิดจึงเกิดการสั่งสมและจดจำจนกลายมาเป็นการสืบทอด

ปราณี ตันตยาบุตร กล่าวว่า สำหรับลักษณะความสำคัญมี 5 ลักษณะ ได้แก่ สร้างศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจในตัวตน ส่งเสริมให้มีการใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น สร้างความสมดุลระหว่างคนในสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน เกี่ยวกับการทำมาหากิน วิถีชีวิต และเปลี่ยนแปลงปรับปรุงได้ตามยุคสมัย (ปราณี ตันตยานุบุตร, 2550: 207-209) ในชีวิตประจำวันขาดสิ่งเหล่านี้ไม่ได้ เพราะจากอดีตจนถึงปัจจุบันก็ต้องอาศัยความสำคัญของภูมิปัญญาเป็นหลัก ในการจัดการกับการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน จะต้องใช้ความรู้ประสบการณ์ ที่เกิดขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อมจากธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่อยู่ใกล้ตัว และทำให้เห็นว่าสิ่งที่เกิดจากภูมิปัญญานี้มีความสำคัญมากน้อยแค่ไหน

เทิดชาย ช่วยบำรุง กล่าวว่าเป็นการสร้างงาน สร้างอาชีพ และเพิ่มรายได้ให้แก่คนในท้องถิ่น รวมไปถึงการผลิตสินค้าเพื่อจำหน่ายทั่วไปและการสร้างผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการผลิต การสร้างเสริมสุขภาพคนในท้องถิ่นให้ดีขึ้น การสร้างความสามัคคีและกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมการอนุรักษ์วัฒนธรรม และการพัฒนาเทคโนโลยีชุมชน (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2554: 28-29) เห็นได้ชัดว่าภูมิปัญญาเป็นต้นตอของการ สร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้ให้กับชุมชนท้องถิ่นได้ ภูมิปัญญาเปรียบเสมือนเข็มทิศชีวิตของชุมชนท้องถิ่นหรือสังคม วิถีชีวิตของผู้คน

ส่วนใหญ่นั้นต้องคอยปรับเปลี่ยนวิธีการใช้ภูมิปัญญาให้เกิดประโยชน์ และมีมูลค่าเพราะเป็นสิ่งที่อยู่ในตัว และองค์ประกอบที่จะคอยเป็นสิ่งช่วยให้เกิดเป็นสิ่งที่ประจักษ์เพื่อกระตุ้นความต้องการได้ ก็คือ สภาวะแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ที่หาได้ทั่วไปตามที่ต้องการนำมาประยุกต์ให้เข้ากับเทคโนโลยี เพื่อให้เป็นจุดเด่นจุดขายแก่ผู้พบเห็น

ความสำคัญของภูมิปัญญาที่ได้กล่าวถึงนั้น มีความสำคัญกับการนำมาประยุกต์ใช้ เพื่อให้มีพัฒนาการที่จะนำไปสู่การเพิ่มคุณค่าและส่งเสริมให้เกิดรายได้ในครอบครัวและในชุมชน ตลอดจนการมีส่วนร่วมและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องกับยุคของเทคโนโลยีไปด้วย ความสำคัญของภูมิปัญญา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ค่านิยม และระบบคุณค่าที่เกิดขึ้นในสังคม และได้ก่อให้เกิดการปรับตัวโดยมีภูมิปัญญาซึ่งเป็นหนึ่งในหลายกรณีที่แสดงถึงความสามารถของผู้คนในการประยุกต์ใช้ความรู้ความสามารถของตน ซึ่งเป็นกระบวนการเชื่อมโยงระหว่างขั้นตอนการจัดการในอดีตกับปัจจุบัน ผ่านระบบคุณค่าเดิมจนเกิดเป็นภูมิปัญญาร่วมสมัย ดังนั้น เมื่อได้ปรับประยุกต์นำมาผสมกลมกลืน ภูมิปัญญาย่อมจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างกว้างขวาง ซึ่งเป็นการพัฒนาบนพื้นฐานภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม หรือกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาได้เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาวิถีชีวิตบนรากฐานของการรู้จักช่วยตนเอง พึ่งตนเองให้สามารถปรับตัวอย่างรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงภายนอกให้เกิดความเข้มแข็งที่จะดำเนินชีวิตด้วยภูมิปัญญาของตนเองได้ต่อไป ซึ่งผู้วิจัยได้ตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญา เพื่อเป็นการศึกษา ค้นคว้าวิจัย ตลอดจนเป็นสถานที่รวบรวมภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน ที่สามารถให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็นคุณค่าและคงอยู่สืบต่อไป

การเปลี่ยนแปลงในสังคม ทำให้ผู้คนเกิดความรู้และเห็นคุณค่าของภูมิปัญญา สามารถนำไปเป็นต้นแบบในการใช้ชีวิตได้ เพราะภูมิปัญญามาจากวิถีชีวิตและถูกสร้างขึ้นจากชีวิตจริง เป็นความรู้ความสามารถของผู้คนในอดีต เพื่อให้ถูกนำไปต่อยอดหรือประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ตามยุคสมัย หรือเรียกว่าต้นแบบของภูมิปัญญา หรือต้นแบบของชีวิต ที่จะต้องมีการได้รับการพัฒนาต่อไปอีก เพื่อความเจริญในหลาย ๆ ด้าน ตั้งแต่ระดับชุมชนจนถึงระดับประเทศ

ภูมิปัญญาทำให้เกิดความมั่นคงในการดำรงชีวิต เพราะทุกสิ่งที่ถูกหลอมรวมมาเมื่อแสดงออกหรือนำออกมาใช้ย่อมเกิดมูลค่า และสร้างคุณค่าให้กับเจ้าของเสมอ ทั้งทางตรงทางอ้อมเพื่อเป็นเครื่องยืนยันว่าผ่านการคิดทบทวนและเป็นผู้ที่ได้รับการสืบทอดต่อมา ทั้งมีผู้สนับสนุนหรือร่วมกันทำจนเกิดเป็นขบวนการหรือเป็นกลุ่ม ทำให้มีความหลากหลายจนเกิดเป็นความน่าสนใจ นอกจากได้ภูมิปัญญาที่เป็นงานฝีมือแล้วยังได้เห็นถึงภูมิปัญญาของการสร้างความสามัคคี ที่นำไปสู่ความมั่นคงของชุมชนท้องถิ่นและสังคม ทั้งความหลากลายที่เป็นเสน่ห์ความน่าหลงใหลของวิถีชีวิต ที่แต่ละภูมิปัญญาล้วนมีความเป็นมาที่ชวนให้สะท้อนถึงความมุ่งมั่น ของอดีตความเป็นมาของภูมิปัญญาที่ผ่านกาลเวลามาอย่างยาวนาน ซึ่งในช่วงมิติเวลาที่ผ่านมาในแต่ละยุคต้องเจออะไรมาบ้าง นับเป็นมูลค่าที่คู่ควรแก่การคงอยู่ของภูมิปัญญา ภูมิปัญญาเกิดจากประสบการณ์ที่ถูกสั่งสมหรืออบรมมา ผู้ที่จะถ่ายทอดส่วน

ใหญ่เป็นผู้สูงอายุหรือพ่อแม่สอนลูก ตายายสอนหลาน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นการสืบทอดตามวิถีชีวิตที่มีความรู้จักมักคุ้นกัน หรือเป็นการสืบทอดกันแบบเครือญาติ จึงทำให้มีความเคารพนับถือให้เกียรติผู้ที่อาวุโสกว่าเป็นวัฒนธรรมของชุมชนและสังคม ที่มีมายาวนาน

ส่วนนาถยา คงยิ้ม กล่าวว่าประโยชน์ของภูมิปัญญา ทำให้รู้ถึงความเป็นมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แก่นสาระและความสำคัญคือส่งเสริมและสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรม เพื่อสร้างจิตสำนึกของคนในพื้นที่ท้องถิ่นให้ร่วมกันอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนให้มีคุณค่าและความสำคัญ โดยใช้ภูมิปัญญาในการรวมกลุ่มในการพัฒนาภูมิปัญญาให้เป็นอาชีพให้แก่คนในสังคมได้รับรู้เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมและพัฒนาความรู้ความสามารถได้อย่างเต็มที่ มีการแบ่งประโยชน์ของภูมิปัญญาได้ 5 ด้าน ได้แก่ เพื่อการยังชีพ เพื่อที่อยู่อาศัย เพื่อวัฒนธรรมโภชนาการ เพื่อเครื่องนุ่งห่มและเพื่อยารักษาโรค (นาถยา คงยิ้ม, 2549: 23-24) ช่วยส่งเสริมให้เป็นที่รู้จักของผู้คนต่างถิ่นต่างพื้นที่ เป็นการอวดของดีที่มีอยู่เพื่อเพิ่มคุณค่าหรือสร้างคุณค่าให้กับชุมชนท้องถิ่นของตนเพื่อสร้างอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นของตนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เพื่อทำให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่

ในส่วนของกลุ่มงานภูมิปัญญาท้องถิ่น ยังพบประโยชน์ของภูมิปัญญาอีก 4 ด้าน คือ อนุรักษ์เพื่อให้ภูมิปัญญาที่มีคุณค่าหรือมีความสำคัญต่อชุมชน รื้อฟื้นเพื่อให้ภูมิปัญญาที่สำคัญหรือมีคุณค่าแต่หายไปแล้วถูกนำกลับมาใช้ใหม่ ประยุกต์เพื่อให้ภูมิปัญญานั้นเหมาะสมกับสภาวะแวดล้อมใหม่โดยคงไว้ซึ่งแนวคิดหรือฐานความรู้เดิม และพัฒนาต่อยอดเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ได้กว้างขึ้น โดยการผสมผสานองค์ความรู้สากลเข้ากับภูมิปัญญาเดิม เป็นการสร้างภูมิปัญญาใหม่ หรือสิ่งใหม่เรียกว่านวัตกรรม (innovation) (กลุ่มงานภูมิปัญญาท้องถิ่น, 2554: 36-39) การสังเกตเป็นสิ่งสำคัญยิ่งเพราะการใช้ภูมิปัญญานั้นจะเกิดขึ้นทุกการกระทำแต่จะเกี่ยวกับสิ่งไหนก็ควรสังเกตจดจำ ยิ่งเป็นผู้มีประสบการณ์ แสดงออกหรือทำให้เห็น ควรนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับสิ่งที่ต้องการ สามารถพัฒนาหรือประยุกต์ให้เป็นแนวทางเพื่อนำไปสู่การปรับให้เข้ากับยุคสมัยได้

สุภาพ พานิชตระกูล ได้กล่าวไว้ว่า ประโยชน์ของภูมิปัญญา รวมถึงความสำคัญ และคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้ 1. ภูมิปัญญาไทยแสดงให้เห็นถึงการอนุรักษ์ที่ดีงาม ทั้งจารีตประเพณี วัฒนธรรม และการประดิษฐ์คิดค้น เพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งอย่างมีคุณค่า เช่น การนวดแผนไทย สมุนไพรไทย เป็นต้น 2. ภูมิปัญญาไทยก่อให้เกิดการคิดริเริ่มสร้างสรรค์คุณค่าทางสังคมใหม่ ทั้งในสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เช่นภูมิปัญญาบวชต้นไม้ เป็นต้น 3. ภูมิปัญญาไทยก่อเกิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การแปรรูป และการสร้างอาชีพใหม่ ทั้งด้านการผลิตสิ่งใหม่ และวิธีการผลิตสิ่งใหม่ ๆ เช่น ผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ การผลิตสินค้าจากผ้าทอพื้นเมือง เป็นต้น 4. ภูมิปัญญาไทยก่อให้เกิดเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เช่นการทำปลาตะเพียนด้วยใบลานที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การทำขนมหม้อแกงของจังหวัดเพชรบุรี เป็นต้น 5. ภูมิปัญญาไทยก่อให้เกิดศิลปะของชาติ ซึ่งบรรพ

บุรุษได้สร้างสรรค์งานศิลปะไว้มาก เช่น จิตรกรรมลายไทย ศิลปะการต่อสู้มวยไทย การฟ้อนรำ เครื่องดนตรีไทย เป็นต้น ทำให้ประเทศไทยมีศิลปะเป็นของตนเองซึ่งแสดงถึงความเป็นชาติอารยะ 6. ภูมิปัญญาไทยได้เสริมสร้างความสงบสุขในการดำรงชีวิตโดยสามารถนำมาปรับปรุงอุปนิสัยที่มีความโดดเด่นของไทย เช่น ยิ้มสยาม ความมีน้ำใจ การเผื่อแผ่ การรักความสงบความขยันและความอดทน เป็นต้น 7. ภูมิปัญญาไทยสามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจและคุณค่าทางสังคมได้เนื่องจากได้รับการยอมรับและยกย่องจากชาวต่างชาติว่ามีขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม มีความสอดคล้องกับการรักษาคุณค่าทางธรรมชาติ เช่น ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น ซึ่งนิยมมาเที่ยวเมืองไทยเพื่อชมประเพณีเหล่านี้ 8. ภูมิปัญญาไทยสามารถสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงจะเห็นได้จากการที่ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมช่วยสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ 9. ภูมิปัญญาไทยสามารถเสริมสร้างให้คนไทยเกิดความภาคภูมิใจ ในศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิในความเป็นไทย เช่น การใช้ภาษาไทย ศิลปะมวยไทย เป็นต้น 10. ภูมิปัญญาไทยสามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงวิถีชีวิตของคนไทยให้เกิดการดำรงชีวิตเหมาะสมได้ตามยุคสมัย เช่น ภูมิปัญญาด้านอาหารที่มีการพัฒนารูปแบบวิธีการปรุง และบรรจุภัณฑ์ให้เหมาะกับยุคสมัย (สุภาพ พานิชตระกูล, ม ป ป.)

จากการศึกษาแนวคิดภูมิปัญญาทำให้เห็นความสำคัญและประโยชน์ที่ช่วยปลุกจิตสำนึกของคนในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับชุมชน จนถึงระดับประเทศ ส่งเสริมสนับสนุนความเป็นมาของชุมชนอันจะสร้างความรู้และความภูมิใจของชุมชนโดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรมและค่านิยม ให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐาน หากแต่ต้องสามารถยกระดับภูมิปัญญาไปสู่การใช้ประโยชน์ในลักษณะต่าง ๆ โดยเฉพาะเพื่อการพัฒนาจากชุมชนเล็ก ๆ ซึ่งเป็นฐานสำคัญของประเทศ ประเทศก็จะเจริญเติบโตด้วยฐานที่มั่นคงและยั่งยืน ปัจจุบันภูมิปัญญาถือเป็นรากเหง้าที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ ช่วยให้คนในระดับชุมชนสามารถฝากความหวังไว้กับภูมิปัญญาที่มีอยู่ได้ โดยการนำมาสร้างงาน สร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน ในลักษณะของรูปแบบต่าง ๆ ทั้งส่งเสริมสุขภาพของผู้คนให้ดีขึ้นในรูปแบบหมอแผนโบราณ สร้างกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวสถานที่สำคัญ ๆ การกำหนดเขตพื้นที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อรักษาธรรมชาติ โดยการสร้างความสามัคคีและกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่นั้น ๆ การแสดงออกอย่างเป็นเอกลักษณ์โดยการแต่งกายหรือศิลปะทางเครื่องดนตรีเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของชุมชน รวมถึงเครื่องมือเครื่องใช้ที่สามารถนำมาประยุกต์เพื่อต่อยอดและให้เกิดความรู้เพิ่มเติมกับเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มมูลค่า ภูมิปัญญาไม่เพียงสร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตนยังเป็นฟันเฟืองสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศชาติ ในระดับต่าง ๆ ไปสู่ความก้าวหน้าบนรากเหง้าของชุมชนด้วย

สรุปได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาจำแนกออกเป็น 5 ประเภท คือ (1) ความหมายของภูมิปัญญา ซึ่งทำให้มองย้อนกลับไปถึงในอดีตในการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อเอาชีวิตรอด โดยการอาศัยสติปัญญาของมนุษย์ที่มีทั้งการสร้างและทำลาย การทดสอบทดลองเพื่อให้เกิดสมดุล และนำมาใช้โดยการจดจำ

ขั้นตอนที่เกิดขึ้นจนเกิดเป็นภูมิปัญญา หรือความรู้ (2) ลักษณะของภูมิปัญญา มีทั้งแบบรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งเกิดจากการสร้างขึ้นของมนุษย์เพื่อเป็นตัวแทนหรือสื่อให้เห็นอารยธรรม ความเจริญความก้าวหน้าของมนุษย์ (3) ประเภทของภูมิปัญญา มีทั้งแบบภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาสากล ล้วนแล้วก็เพื่อความอยู่รอด หรือการหาพื้นที่สำหรับการทำมาหากินหาเลี้ยงชีพเป็นหลัก (4) ความสำคัญของภูมิปัญญา เป็นตัวกำหนดทิศทางการดำเนินชีวิตของผู้คน ให้ดำเนินไปเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นในแต่ละยุคสมัย (5) ประโยชน์ของภูมิปัญญา เป็นมรดกที่สืบทอดกันมายาวนานและใช้ไม่มีวันหมด สามารถปรับเปลี่ยนและพัฒนาให้เข้ากับยุคสมัยได้ตามที่ต้องการ ซึ่งที่กล่าวมานี้มีอยู่แล้วในมนุษย์ทุกคน แนวคิดภูมิปัญญาจึงเป็นพื้นฐานสำคัญอย่างยิ่งในการทำสิ่งต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จได้

2.1.2 แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์

เศรษฐกิจสร้างสรรค์ เป็นการผสมผสานแนวคิดระหว่างความรู้เก่าและความรู้ใหม่หรือสิ่งที่มีอยู่แล้วในตัวคนกับในธรรมชาติ นำมาประยุกต์เข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดความแปลกใหม่ และเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่นเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้กัน และร่วมกันพัฒนาเพื่อรังสรรค์ผลงานให้เป็นที่ต้องการของตลาด และเป็นสิ่งที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายขึ้นในยุคปัจจุบัน เพื่อสร้างความแปลกใหม่ในการพัฒนาวิถีชีวิตของผู้คนโดยการนำสิ่งที่มีอยู่เดิมมาต่อยอดกับความรู้สมัยใหม่ให้เกิดการทันยุคสมัย ในเชิงอุสาหกรรม ปรับเปลี่ยนวิธีการการใช้วัสดุอุปกรณ์หรือความเชื่อของผู้คนให้เกิดมีความเชื่อมั่นในศักยภาพที่มีอยู่ในตัว กล้าคิด กล้าแสดงออก กล้านำเสนอ บนพื้นฐานของวิถีชีวิตจริง

สอดคล้องกับศศิขวัญ ศรีกระจ่าง ซึ่งได้ให้ความหมาย เศรษฐกิจสร้างสรรค์ว่า สามารถนำวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งเกิดจากภูมิปัญญามาเป็นต้นแบบในการพัฒนา ปรับประยุกต์ให้สมดุลกับแนวคิดที่จะต่อยอดให้ลงตัวกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม และยังเป็นรูปแบบของกลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจยุคใหม่ที่นำทรัพย์สินอย่างความคิดสร้างสรรค์มาเพิ่มมูลค่า โดยอาศัยความสามารถเฉพาะตัว รวมเข้ากับสินทรัพย์ของท้องถิ่นเป็นรากฐาน ซึ่งเศรษฐกิจสร้างสรรค์นี้เป็นระบบใหม่ที่เปิดพื้นที่ให้บุคคลในแต่ละท้องถิ่นได้นำความคิดสร้างสรรค์ของตนเองมามีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ (ศศิขวัญ ศรีกระจ่าง, 2550: ข-ง) วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นชนบทส่วนใหญ่ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเป็นหลัก ภูมิปัญญาที่ผลิตออกมาก็มักมีการผสมผสานกับธรรมชาติ การประยุกต์ให้เป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์จึงได้เปรียบในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ เพราะมีอยู่ทั่วไปและลดค่าใช้จ่ายในการสร้างแรงจูงใจได้เป็นอย่างดี แต่เพิ่มมูลค่าในการซื้อขาย

คุณากร วาณิชย์วิรุฬห์ ได้ให้ความหมาย เศรษฐกิจสร้างสรรค์เป็นความสร้างสรรค์และอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องครอบคลุมถึงจินตนาการสร้างสรรค์ทุกรูปแบบ แต่คำจำกัดความที่ได้ให้ไว้นั้นก็เป็นไปตามแนวปฏิบัติสากล แต่ไม่มีความเห็นที่สอดคล้องหรือเหมือนกันว่าความหมายที่แท้จริงของ

เศรษฐกิจสร้างสรรค์หมายถึงอะไร (คุณากร วาณิชย์วิรุฬห์, 2552: ก) เศรษฐกิจสร้างสรรค์ เป็นการผลิตสินค้าที่นำออกมาขายในท้องตลาดครั้งละมาก ๆ โดยการผลิตให้มีความสอดคล้องกับตลาดว่า มีความต้องการแบบไหน โดยอาศัยเทคโนโลยี หรือเรียกว่าอุตสาหกรรมการผลิต ซึ่งแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง กับเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ที่เกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้าน เพราะเป็นสิ่งที่ต่อยอดมาจากสิ่งที่สร้างหรือผลิตจากวัสดุอุปกรณ์ทางธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่และเป็นผลงานที่เกิดจากวิถีชีวิตของผู้คนถึงต้นทุนต่ำแต่มีคุณค่าสูงทางจิตวิญญาณสูง

ส่วนคุณากร วาณิชย์วิรุฬห์ กล่าวว่าถ้าแบ่งประเภทอุตสาหกรรมสร้างสรรค์และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ตามทรัพย์สินทางปัญญา ได้ 2 ประเภท ได้แก่ ลิขสิทธิ์ และสิทธิบัตร ที่เป็นเครื่องหมายการค้า และแบบผลิตภัณฑ์ (คุณากร วาณิชย์วิรุฬห์, 2552: ค) เศรษฐกิจสร้างสรรค์ เจ้าของมักจะหวงผลงานของตนหรือเป็นการเพิ่มมูลค่าในการซื้อขายสิ่งที่ผลิตออกมา เพื่อป้องกันการลอกเลียนแบบหรือแอบอ้าง จะมียี่ห้อเป็นสัญลักษณ์เฉพาะเพื่อให้รู้ว่าเป็นสินค้า จะเห็นได้ว่าประเภทต่าง ๆ ที่ได้รับการจัดสรรและแยกตามพื้นฐานของแนวคิดหลัก 2 แนวคิดกว้าง ๆ คือ แยกตามชนิดสินค้าและบริการ และกลุ่มที่แยกตามกิจกรรมการผลิตและห่วงโซ่การผลิตให้สอดคล้องกันไปด้วย ประเภทของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เป็นกลไกในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศอย่างต่อเนื่อง ซึ่งนอกเหนือจากการสนับสนุนด้านนโยบายและงบประมาณจากรัฐบาลแล้วยังมีการจัดตั้งหน่วยงานขึ้นมาทำหน้าที่เฉพาะในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์โดยผลักดันให้เศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์สัมฤทธิ์ผลโดยหน่วยงานเหล่านี้ จะทำหน้าที่ประสานการดำเนินงานระหว่างทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการนำวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสร้างคุณค่าเศรษฐกิจและสังคม สร้างความเติบโตให้แก่เศรษฐกิจของชุมชน

ซึ่งสมพร หลิมเจริญ ได้กล่าวว่า องค์ประกอบของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ไม่ได้สามารถประกอบขึ้นกับความคิดริเริ่มเพียงอย่างเดียว แต่ยังต้องลักษณะการคิดแบบอื่น ๆ ที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ดังนี้ ความคิดริเริ่ม (Originality) ความคิดคล่องแคล่ว (Fluency) ความคิดยืดหยุ่น (Flexibility) ความคิดละเอียดลออ (Elaboration) (สมพร หลิมเจริญ, 2552: 26-28) ดังนั้น เศรษฐกิจสร้างสรรค์จึงเป็นผลผลิตที่มีความละเอียดโดยอาศัยองค์ประกอบจากผู้มีความรู้ความสามารถ ร่วมให้คำแนะนำให้แนวทางเพื่อให้มีผลผลิตที่ดีออกสู่ท้องตลาด และเป็นที่ต้องการของผู้คนในสังคม

ปรเมธี วิมลศิริ ได้กล่าวว่าองค์ประกอบของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ที่นำมาประยุกต์เพื่อให้เป็นการผลักดันและส่งเสริมประสิทธิภาพต่อเศรษฐกิจสร้างสรรค์ มี 6 ด้านคือ รัฐเป็นผู้สนับสนุน (Supporter) และส่งเสริม (Promoter) การพัฒนาคน กฎหมายและกฎระเบียบ ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ เครื่องมือทางการเงิน (ปรเมธี วิมลศิริ, 2552: 19) ซึ่งทำให้เกิดความเชื่อมโยงทุกภาคส่วนที่เป็นโครงสร้างหลัก เพื่อผลักดันให้องค์ประกอบของเศรษฐกิจเดินหน้าไปในทิศทางที่ดี เพราะเกิดจากการร่วมมือกันทำให้เศรษฐกิจของประเทศได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ด้วยการให้ทุนให้ความรู้

แนะนำการผลิตที่ถูกวิธี และควบคุมการผลิต กระทั่งผลผลิตออกมาดีเป็นที่ต้องการ อภิสิทธิ์ ไล่ศัตรูไกล ให้ความหมายของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ว่า เกิดจากคนที่มีความคิดสร้างสรรค์ที่มีจุดหมายที่ชัดเจน ต้องการผลิตสินค้าหรือบริการประเภทใดเพื่อใคร โดยอาศัยความรู้ที่หลากหลายสาขาที่บุคคลนั้นสะสมมาจนเกิดเป็นความคิดสร้างสรรค์ใหม่ (New Idea) ซึ่งครอบคลุมงานศิลปะ วัฒนธรรม ดนตรี การออกแบบ และนวัตกรรมการประดิษฐ์ ต่าง ๆ และก่อตัวเป็นแรงขับส่งผลต่อการจ้างงาน ทำให้ตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Gross Domestic Product : GDP) สูงขึ้น (อภิสิทธิ์ ไล่สูตรไกล , 2552: 113) ดังนั้น เศรษฐกิจสร้างสรรค์ จึงเป็นการกระตุ้นการผลิตของชาวบ้านที่ผลิตผลงานออกมาจากภูมิปัญญา เพื่อให้เป็นงานที่สามารถหาซื้อได้ตามหมู่บ้านทั่วไป หรือตามท้องตลาดที่อยู่ใกล้กับชุมชน ได้ตลอดเวลาเมื่อต้องการ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านมีรายได้ มีเงินหมุนเวียนเศรษฐกิจของชุมชนก็จะดีขึ้น และส่งผลไปยังระบบเศรษฐกิจของประเทศ

เช่นเดียวกับอาคม เติมพิทยาไพสิฐ ที่ให้ความหมายแนวคิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการใช้องค์ความรู้ (Knowledge) การศึกษา (Education) การสร้างสรรค์งาน (Creativity) และการใช้ทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual Property) ที่เชื่อมโยงกับพื้นฐานทางวัฒนธรรม (Culture) การสั่งสมความรู้ของสังคม (Wisdom) และเทคโนโลยี/นวัตกรรมสมัยใหม่ (Technology and Innovation) ทั้งนี้ การพัฒนาเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการสร้างให้เชื่อมโยงกับพื้นฐานทางวัฒนธรรม เทคโนโลยีและนวัตกรรมในการผลิตสินค้าเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ (อาคม เติมพิทยาไพสิฐ, 2553: 4) เพื่อให้เกิดความลงตัวในการคิดสร้างสรรค์ จึงต้องมีการผสมผสานกับองค์ประกอบหลายอย่าง เพื่อให้สินค้าออกมาดีผู้ให้บริการดี ผู้ใช้บริการก็พึงพอใจ แนวคิดนี้เน้นไปที่การส่งเสริมให้ชาวบ้านสามารถนำสิ่งที่เป็นภูมิปัญญามาประยุกต์ให้เกิดความทันสมัย และเป็นที่ต้องการของตลาด จึงต้องนำความรู้แบบสมัยใหม่เข้ามาเป็นแรงผลักดันหรือกระตุ้นให้เกิดความคิดสร้างสรรค์แบบผสมผสาน

สำนักนายกรัฐมนตรี ได้ให้ความหมายว่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) หมายถึงเศรษฐกิจที่ส่งเสริมให้มีการผลิตสินค้าและบริการโดยอาศัยความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ (Comparative Advantage) โดยใช้ประโยชน์จากสินทรัพย์ทางวัฒนธรรม (Cultural Assets) ซึ่งหมายรวมถึง ประวัติศาสตร์ ประเพณี วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ผสมผสานกับความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ และระดับเทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อสร้างความแตกต่างให้กับสินค้าและบริการ รวมทั้งสามารถตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค โดยสินค้าและบริการเชิงสร้างสรรค์ เหล่านี้มีลักษณะเด่นร่วมกัน คือ มีความเป็นเอกลักษณ์ ยากต่อการลอกเลียนแบบและมักขายได้ราคา (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2553) การยกระดับภูมิปัญญาของชุมชน เป็นสิ่งที่จะต้องร่วมมือกันทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งด้านเงินทุน ด้านการโฆษณา และการให้ความรู้ทางวิชาการ เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความมั่นใจ สามารถยืนหยัดได้อย่างมั่นคงยั่งยืน เพื่อให้ชาวบ้านนำชุดภูมิปัญญาที่มีอยู่ออกนำเสนอได้

ย่างภาคภูมิใจ ในรูปแบบของสินค้าทางภูมิปัญญา เพื่อกระตุ้นให้เกิดการใช้จ่าย ซึ่งจะทำให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น

เทิดชาย ช่วยบำรุง ให้ความหมายว่า “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” (Creative Economy) หมายถึง เศรษฐกิจที่ส่งเสริมให้มีการผลิตสินค้าและบริการโดยอาศัยความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ (Comparative Advantage) โดยใช้ประโยชน์จากสินทรัพย์ทางวัฒนธรรม (Cultural Assets) ซึ่งหมายรวมถึง ประวัติศาสตร์ ประเพณี วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ผสมผสานกับความรู้ ความคิดสร้างสรรค์และระดับเทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อสร้างความแตกต่างให้กับสินค้าและบริการมีลักษณะเด่นร่วมกัน คือ ความเป็นเอกลักษณ์ (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2554: 18-22) เป็นการนำเสนอภูมิปัญญาให้ผู้คนได้รับรู้ โดยอาศัยสื่อเทคโนโลยี เพื่อให้เกิดความอยากรู้อยากเห็นความเป็นมาของต้นกำเนิดของภูมิปัญญาที่เป็นสิ่งแทนเรื่องราวในอดีต หรืออยากมาเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างสรรค์ และมีการลงทุน มีการใช้จ่ายเพื่อแลกเปลี่ยนกับประสบการณ์ที่แปลกใหม่ ซึ่งมาจากภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมที่ยังคงคุณค่าของความเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิต

ส่วนอาคม เติมพิทยาไพสิฐ ได้ให้ความหมายว่า “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” และแนวคิดการพัฒนาอุตสาหกรรมสร้างสรรค์เริ่มเป็นที่นิยม และมีส่วนเกี่ยวข้องกับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในปี พ.ศ. 2546 อุตสาหกรรมที่รวมถึงอุตสาหกรรมวัฒนธรรม บวกกับการผลิตทางวัฒนธรรมหรือศิลปะทั้งหมด ไม่ว่าจะมีชีวิตอยู่หรือผลิตขึ้นเป็นรายบุคคล อุตสาหกรรมสร้างสรรค์คืออุตสาหกรรมที่ผลิตภัณฑ์หรือบริการประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญของความพยายามทางศิลปะหรือความคิดสร้างสรรค์ อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมและศิลปะทั้งหมด ทั้งในรูปสินค้าและบริการที่ต้องใช้ความพยายามในการสร้างสรรค์งาน ไม่ว่าจะเป็นการทำขึ้นมาโดยทันทีในขณะนั้นหรือผ่านกระบวนการผลิต และเน้นการปกป้องผลงานผ่าน Copyright (อาคม เติมพิทยาไพสิฐ, 2554) เพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเพื่อไม่ให้สูญค่า ด้วยการนำมาปรับประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัย เพิ่มมูลค่าหรือเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น ให้เกิดการตื่นตัวด้วยการทำเป็นสินค้าที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย โดยอาศัยกระบวนการทางอุตสาหกรรม เพื่อให้ผู้ที่พบเห็นเกิดความต้องการและเกิดการซื้อขาย เพื่อนำเงินมาต่อยอดความคิดสร้างสรรค์ในการที่จะคิดค้นหาวิธีในการดึงดูดความสนใจผู้คนให้มาสนใจ เพราะปัจจัยหลักของเศรษฐกิจสร้างสรรค์คือแขกผู้มาเยือน พร้อมทั้งทำให้เป็นที่รู้จักว่าเป็นสินค้าที่ผลิตจากแหล่งไหนเพื่อป้องกันการลอกเลียนแบบ หรือการทำให้เห็นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของพื้นที่

ซึ่งสอดคล้องกับสุริยะ วิริยะสวัสดิ์ ที่ให้ความหมายว่าเรื่องของการผลิตสินค้าและบริการที่อาศัยภูมิปัญญา และความคิดในการพัฒนาสินค้าและบริการ ให้มีความแปลกใหม่น่าสนใจ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม และทำให้การซื้อขายสินค้าและบริการนั้นมีราคาที่สูงขึ้น (สุริยะ วิริยะสวัสดิ์, 2554: 8-9) ซึ่งจะทำให้เกิดความน่าสนใจ และต้องการที่จะนำเป็นของตนโดยไม่เกี่ยงราคา เพราะหาซื้อได้ยากจะ

มีก็เป็นเพียงบางพื้นที่เท่านั้น แม้จะมีวางขายก็เฉพาะในเขตชุมชนที่มีการผลิต เมื่อเกิดความต้องการก็อาจจะนำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อันจะเป็นการทำให้เศรษฐกิจดีขึ้นยิ่งไปอีกระดับหนึ่ง

แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์จึงสามารถส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาและเป็นรากฐานในการสร้างเศรษฐกิจที่ยั่งยืนให้แก่ชุมชนและประเทศได้ที่เกิดจากความคิด ความรู้ที่สั่งสมกันมานานซึ่งภูมิปัญญาก็เกิดจากความคิดของคนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นฐานสำคัญของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ดังนั้น การพัฒนาที่สร้างสรรค์ก็เป็นการพัฒนาที่วางอยู่บนฐานของภูมิปัญญา ที่เกิดจากการต่อยอดเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าต่าง ๆ แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์คือ ความพยายามปรับตัวเชิงนโยบายในมิติ ทางเศรษฐกิจความคิดสร้างสรรค์ กลายเป็นทรัพยากรหลักในการผลิตแทนที่ระบบหรือปัจจัยการผลิตเดิม สิ่งสำคัญคือ วิธีการพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจและความคิดสร้างสรรค์ควบคู่กัน ปัจจุบันการนิยามความหมายของแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์มีความหลากหลาย โดยขึ้นอยู่กับหลักการแนวคิดของหน่วยงาน หรือศักยภาพอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ของประเทศนั่น ๆ องค์ประกอบร่วมของแนวคิดเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการใช้องค์ความรู้การศึกษาการสร้างสรรค์งานและการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาที่เชื่อมโยงกับรากฐานทางวัฒนธรรม การสั่งสมความรู้ ของสังคมและเทคโนโลยีนวัตกรรมสมัยใหม่ และการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นสิ่งที่สำคัญที่จะต้องทำความเข้าใจการรับแนวคิดการนำไปใช้การประยุกต์ใช้ให้เหมาะกับบริบทของระบบเศรษฐกิจในแต่ละประเทศ ในปัจจุบันประเภทของเศรษฐกิจสร้างสรรค์เป็นการแข่งขันในด้านอุตสาหกรรมการผลิต จะเน้นไปที่ความทันสมัยหรือแนวคิดที่จะให้เกิดการมีส่วนร่วมในสังคมมากขึ้น จึงได้ผลิตสินค้าที่เกิดจากภูมิปัญญาออกมาอย่างมากมาย เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับความต้องการของสังคม จึงมีแนวคิดที่ผสมผสานกันทั้งเก่าและใหม่ เพื่อสื่อให้เห็นว่าภูมิปัญญานั้นสามารถนำมาสร้างสรรค์เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมได้อย่างลงตัว

องค์การยูเนสโก ได้นิยามประเภทของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ว่า เกิดจากความคิดสร้างสรรค์ความชำนาญ และความสามารถ ที่มีศักยภาพในการสร้างงานและความมั่งคั่ง โดยการผลิตและใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญา และได้แบ่งประเภทออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้ กลุ่มมรดกทางวัฒนธรรม ได้แก่ งานฝีมือและหัตถกรรม การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม/ความหลากหลายทางชีวภาพ การแพทย์แผนไทยและอาหารไทย กลุ่มศิลปะ ได้แก่ ศิลปะการแสดงและทัศนศิลป์ กลุ่มสื่อสมัยใหม่ ได้แก่ ภาพยนตร์และวีดีทัศน์ การพิมพ์ การกระจายเสียงและดนตรี และกลุ่มงานสร้างสรรค์และออกแบบ ได้แก่ การออกแบบ แฟชั่น สถาปัตยกรรม การโฆษณา และซอฟต์แวร์ (องค์การยูเนสโก (UNESCO), 2008: 170-175) ส่วนมากจะเป็นงานฝีมือที่ได้รับการยอมทางวัฒนธรรมที่มาในรูปแบบการผสมผสาน หรือร่วมสมัยเพื่อเกิดความน่าสนใจ โดยการนำของที่มีอยู่แล้วหรือภูมิปัญญาที่เป็นของดั้งเดิมมาประยุกต์เสริมเติมแต่ง เพื่อให้เกิดมูลค่าราคาในการผลิต โดยอาศัยเทคโนโลยีเป็นตัวช่วยในการขยายเปิดโอกาสให้ผู้คนได้รู้จักและเชิญชวนให้มาดู มาชมมาเที่ยวและมาซื้อ

ประเภทของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เป็นการสร้างสรรค์และประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทั้งของเก่าและของใหม่ เพื่อให้เกิดการสืบสานความเป็นมา เพราะผลงานที่เกิดขึ้นจากการรังสรรค์ด้านภูมิปัญญามักจะถูกมองว่าเป็นของที่ประเมินค่าไม่ได้ จะเป็นของที่มีค่าทางจิตใจเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งผู้ที่มีหรือหาซื้อมาได้มีความรู้สึกที่ภาคภูมิใจ เหมือนได้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตในครั้งอดีต ภูมิปัญญาสมัยใหม่ส่วนใหญ่จะเป็นวิถีของคนเมืองที่เน้นความรวดเร็วทันสมัยสะดวกสบาย กระตุ้นส่งเสริมเศรษฐกิจได้อย่างดี ซึ่งมีพื้นฐานมาจากภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม แต่ประยุกต์ให้เข้ากับวิถีของคนเมืองและเป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่เป็นทุนนิยม เข้ากับคนสมัยใหม่ได้ดี

เศรษฐกิจสร้างสรรค์ เป็นการพัฒนาศักยภาพของผู้ผลิตสินค้า ที่มีประสบการณ์ในการผลิตผ่านการสั่งสมความรู้และได้รับการสนับสนุนจากเครือข่ายที่เชื่อมโยงกัน สามารถนำความรู้ความสามารถมาประยุกต์ใช้กับวัตถุดิบที่อยู่ในธรรมชาติแวดล้อมได้อย่างลงตัว แล้วกระจายไปยังกลุ่มเครือข่ายเพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจ

Teresa M.A. กล่าวว่า เศรษฐกิจสร้างสรรค์ แยกเป็นองค์ประกอบได้แก่ ความเชี่ยวชาญ (Expertise) ทักษะการคิดสร้างสรรค์ (Creative thinking Skills) และแรงจูงใจ (Motivation) (Teresa M.A., 2548: 108-109) ความคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เป็นแนวคิดที่เป็นของใหม่ ที่ยกมาเป็นตัวกระตุ้นให้เศรษฐกิจตื่นตัว ด้วยความรู้และประสบการณ์ที่สะสมมา หวังให้ผู้คนหันกับมาสนใจสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว คือทรัพยากรธรรมชาติ ที่จะสร้างสรรค์ให้เกิดการปรับความเข้าใจงานที่ผลิตออกมาและความต้องการของตลาดมากขึ้น เพื่อจะได้รู้เท่าทันผู้บริโภค

เช่นเดียวกับเทิดชาย ช่วยบำรุง ได้กล่าวว่าองค์ประกอบร่วมในการขับเคลื่อนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ เช่น การใช้องค์ความรู้ การศึกษา การสร้างสรรค์ผลงาน การใช้ทรัพย์สินทางปัญญาที่เชื่อมโยงกับพื้นฐานทางวัฒนธรรม ความรู้ของสังคม และเทคโนโลยีนวัตกรรมใหม่ นอกจากนี้การพัฒนาเศรษฐกิจจะสามารถขับเคลื่อนได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดตามหลักเศรษฐศาสตร์ภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ได้ต้องมุ่งเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นหัวใจหลักที่สำคัญ (เทิดชาย ช่วยบำรุง 2554: 61) ซึ่งการขับเคลื่อนเศรษฐกิจต้องมีความรู้ความสามารถ เข้าใจสิ่งที่จะทำเพื่อเป็นการนำสินทรัพย์มาประยุกต์ให้ประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจ เพื่อแจกจ่ายให้ทั่วถึงครอบคลุมเป็นการสร้างรายได้ให้กับผู้ที่มีส่วนในการสร้างสรรค์ผลงาน ช่วยให้มีงาน มีอาชีพ มีเงินทอง มีความมั่นคงทางครอบครัว

กรวรรณ สังขกร ได้กล่าวว่าองค์ประกอบของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ทำให้เห็นถึงการร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและชุมชนผ่านรูปแบบการพัฒนาเมือง สภาพแวดล้อม ระบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โครงสร้างทางสังคม และสินทรัพย์ทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียม ของท้องถิ่นมาผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อนำไปสู่การเป็นเมืองที่มีธุรกิจสร้างสรรค์ (Creative Industry) ได้แก่ การสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมให้แก่เมือง (Cultural Identity) การสร้างสภาพแวดล้อม

ทางสังคมให้มีความเปิดกว้าง (Diversity & Open Society) การสร้างพื้นที่และสิ่งอำนวยความสะดวก (Space & Facility) และการบริหารจัดการเมือง (Management) (กรวรรณ สังขกร, 2554: 56) เศรษฐกิจสร้างสรรค์จะเกิดขึ้นเองไม่ได้ถ้าหากขาดการร่วมมือกัน สิ่งสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจเดินหน้าไปได้ ทุกองค์กรต้องเล็งเห็นผลที่จะตามมาในอนาคต แล้วช่วยกันกระจายความรู้วิธีการกระบวนการในการผลิตไปยังกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้เกิดการทำงานอย่างมีหลักประกันและความมั่นใจว่าสิ่งที่สร้างสรรค์ออกมามีเครือข่ายหรือองค์กรร่วมที่มั่นคง

เช่นเดียวกับองค์การมหาชน ที่ระบุถึงองค์ประกอบสำคัญของเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ คือ กลุ่มอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ซึ่งขอบเขตของกลุ่มอุตสาหกรรมสร้างสรรค์นั้น มีความแตกต่างกันในแต่ละประเทศและองค์กร ขึ้นอยู่กับลักษณะโครงสร้างทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรมและสังคม ตลอดจนวัตถุประสงค์การนำไปใช้และลักษณะการดำเนินงาน (สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบสำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน), 2559: 6) ซึ่งเป็นองค์ประกอบหลักในการผลิต กลุ่มอุตสาหกรรมเป็นกลุ่มทุนที่สามารถสร้างสรรค์งานด้านการผลิต ได้ครั้งละมากตามที่ต้องการเป็นเครื่องจักรการผลิตที่ทำให้เศรษฐกิจดีมีเงินหมุนเวียนอย่างมากมาย ทำให้ประเทศเกิดความมั่นคงได้ในหลายด้าน ประเทศที่มีความเจริญก็จะมีกลุ่มอุตสาหกรรมเป็นผู้อยู่เบื้องหลัง เพื่อสร้างสรรค์ผลงานการผลิตออกมาให้มีความหลากหลาย ในทางสร้างสรรค์

กนกวรา พวงประยงค์ ได้กล่าวว่า เศรษฐกิจสร้างสรรค์เป็นชุดกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนไปบนฐานของทุนทางปัญญาโดยมีทรัพย์สินที่สร้างสรรค์ (creative asstes) เป็นองค์ประกอบร่วมในการขับเคลื่อนการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นทักษะ ความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ ที่เชื่อมโยงกับทุนพื้นฐานทางสังคม อันได้แก่ ศิลปวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ เทคโนโลยี และนวัตกรรม ภายใต้การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา แต่การจะสร้างให้ระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์เกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์ มิอาจมีแค่องค์ความรู้หรือความคิดสร้างสรรค์เพียงเท่านั้น หากแต่ต้องมีการนำความคิดที่สร้างสรรค์ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินธุรกิจ และต่อยอดไปสู่การสร้างนวัตกรรมหรืออัตลักษณ์ที่แตกต่างให้กับสินค้าและบริการในเชิงพาณิชย์ด้วย จึงจะสามารถสร้างมูลค่าและคุณค่าให้เกิดแก่ระบบเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างแท้จริง (กนกวรา พวงประยงค์. 2561: 231) แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เป็นการนำภูมิปัญญาที่มีอยู่แล้วมาประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัย เพื่อให้มีความน่าสนใจมีแรงดึงดูดใจ เป็นการปรับวิธีการนำเสนอที่ทำให้เกิดความแปลกใหม่โดยอาศัยชุดภูมิปัญญาดั้งเดิม เพื่อให้คงความเป็นเอกลักษณ์ไว้ หรือเป็นการเพิ่มมูลค่าให้เป็นที่น่าสนใจกับคนในชุมชนท้องถิ่นเดียวกันและแขกผู้ที่มาเยี่ยมเยือน ให้ได้รับประสบการณ์ที่น่าประทับใจ โดยอาศัยความร่วมมือจากคนในชุมชนเดียวกัน เพื่อเชื่อมโยงกันและแลกเปลี่ยนชุดภูมิปัญญาเพื่อให้เกิดการปรับประยุกต์อย่างสร้างสรรค์

เช่นเดียวกับUNCTAD ที่มีแนวคิดว่าบริบทของการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์เป็นแนวความคิดในการพัฒนาและสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยใช้สินทรัพย์ที่เกิดจากการใช้ความคิดสร้างสรรค์ (UNCTAD, 2010: 175-180) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นมาของภูมิปัญญาที่เกิดจากการถ่ายทอดสืบต่อกันจากวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นนั้น ๆ ที่ได้รับการพัฒนาจากการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย โดยการปรับใช้สิ่งที่มีอยู่แล้วให้เกิดประโยชน์ และเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของสังคม เป็นระบบเศรษฐกิจที่สะท้อนถึงกระบวนการซึ่งรวมเอาวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีเข้าไว้ด้วยกันและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน

สรุปได้ว่า เศรษฐกิจสร้างสรรค์ต้องมีการร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและชุมชน ให้เปิดพื้นที่ให้กว้าง อำนวยความสะดวก และการบริหารจัดการที่เหมาะสมกัน สามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลความรู้ที่สนับสนุนได้ และมีความรับผิดชอบร่วมกัน การเชื่อมโยงทางด้านข้อมูลข่าวสาร เพื่อแจกจ่ายความรู้ของแต่ละหน่วยการให้เกิดความเท่าทันสังคม นำไปสู่อุตสาหกรรมการผลิตที่มีเครือข่ายที่มั่นคง

2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.2.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

มนุษย์รู้จักครั่งมาตั้งแต่สมัยโบราณ ชาวจีนได้ใช้สีแดงที่ได้จากรังครั่งย้อมผ้าไหมและฟอกหนังมานานกว่า 4,000 ปี ส่วนชาวอินเดียรู้จักครั่งเมื่อ 2,000 ปีกว่ามาแล้ว ได้ใช้ครั่งเป็นยาสมุนไพร โดยเข้าใจว่าครั่งที่ลำตัวเป็นสีแดงเป็นยาเพิ่มโลหิตให้กับมนุษย์ (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2525 : 7-5) ซึ่งทำให้เห็นได้ชัดว่า มนุษย์นั้นได้มีพัฒนาการด้านภูมิปัญญามาอย่างยาวนานตั้งแต่บรรพกาล สามารถคิดค้นสิ่งที่เป็นประโยชน์ เพื่อนำมาพัฒนาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ โดยการอาศัยทรัพยากรทางธรรมชาติ ครั่งคือสิ่งที่ถูกค้นพบและนำมาใช้ประโยชน์อย่างแพร่หลายในการดำรงชีวิตและนำมาเพาะเลี้ยงไว้

ดลมนัส กาเจ ได้กล่าวในการเพาะเลี้ยงครั่งอาชีพที่ถูกมองข้าม แมลงเศรษฐกิจที่เทวดาดูแลให้ว่า ครั่งเป็นแมลงชนิดหนึ่ง มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า laccifer lacca kerr จัดอยู่ในประเภทเป็นเพลี้ยชนิดหนึ่ง การเจริญเติบโตจากไข่เป็นตัวอ่อน ดักแด้ และตัวเต็มวัย ลักษณะสีแดงตัวเล็กมาก โดยครั่งตัวเมียจะวางไข่ภายในเซลล์ มีอายุอยู่ในสภาพไข่ประมาณ 8-20 นาที ไข่นั้นจะถูกฟักเป็นตัวอ่อนหรือเป็นลูกครั่ง ลูกจะคลานออกมาทางช่องสืบพันธุ์ โดยตัวอ่อนหรือลูกครั่ง จะไม่สามารถแยกเพศผู้หรือเพศเมียได้ (ดลมนัส กาเจ, 2557.) เมื่อนำครั่งพันธุ์ที่ห่อด้วยฟางขึ้นไปห้อยไว้บนต้นจามจุรี (ฉำฉา) ที่จะเพาะเลี้ยง ปล่อยทิ้งไว้ประมาณหนึ่งสัปดาห์ตัวอ่อนครั่งก็จะเริ่มเจาะรังและไต่ออกมาข้างนอกรังเพื่อที่จะหากิ่งไม้ที่เหมาะสม เมื่อได้กิ่งไม้ที่เหมาะแล้วก็จะใช้งวงเจาะเพื่อดูดน้ำหล่อเลี้ยงจากพืชอาศัย

และเริ่มสร้างรังด้วยการขับยางชันออกมาเพื่อเป็นเกาะป้องกันศัตรู ต้นไม้ที่จะใช้เพาะเลี้ยงครั่งนั้น ถ้าเป็นไม้ที่อ่อนจะทำให้ต้นไม้ตายก่อนที่จะเก็บผลผลิต เพราะครั่งจะดูดกินน้ำเลี้ยงจำนวนมากเพื่อช่วยในการเจริญเติบโตของครั่ง ถ้าแก่เกินไปครั่งก็จะเจาะกิ่งไม้ไม่ได้ทำให้ครั่งตาย ทั้งครั่งพันธุ์ตองดูให้ละเอียดเพราะอาจมีแมลงศัตรูแฝงมาในรัง โดยการไข่ไว้เมื่อฝักเป็นตัวก็จะกัดกินแมลงครั่งหมดก่อนที่ครั่งจะได้เจริญเติบโตและเก็บผลผลิต

เช่นเดียวกับ กวิน ใจซื่อ ได้กล่าวใน การเลี้ยงครั่งว่า การเลี้ยงครั่งทำได้ไม่ยุ่งยาก แต่ต้องมีต้นไม้ที่เหมาะสม ต้นที่นิยมเลี้ยงครั่งคือ ต้นจามจุรี หรือ ต้นฉำฉา ผู้เพาะเลี้ยงต้องมีความพร้อมขยันอดทน มีความรู้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานหลัก ครั่งเป็นแมลงที่ชอบต้นไม้หรือพืชอาศัยที่ค่อนข้างแข็งแรงมั่นคง และมีความสมบูรณ์ เช่น จามจุรี(ฉำฉา) ตะคร้อ สะแกนา พุทรา เป็นต้น (กวิน ใจซื่อ, 2551) ส่วนมากจะนิยมเลี้ยงที่ต้นจามจุรี (ฉำฉา) เพราะต้นใหญ่แข็งแรงกิ่งก้านเยอะ ซึ่งทำให้ครั่งสามารถเลือกกิ่งที่เหมาะสมจะสร้างรังได้ มีขึ้นอยู่ทั่วไปหรือปลูกง่าย 4-5 ปีก็เลี้ยงครั่งได้ ให้ผลผลิตเยอะ ถ้าเลือกหรือหาต้นไม้ที่เป็นพืชอาศัยได้มาก ก็จะทำให้เพาะเลี้ยงครั่งได้มากเช่นกัน ส่วนใหญ่แล้วมักจะหาต้นไม้ให้ได้เยอะ เพราะจะเลือกได้ว่าไม้ต้นไหนมีอายุมากน้อยแค่ไหน ซึ่งจะส่งผลกับครั่งพันธุ์ ต้องเป็นไม้ที่ไม่อ่อนเกินไปและไม่แก่จนเกินไป มักพบทั่วไปตามข้างถนน หัวไร่ ปลายนา และตามสถานที่ราชการต่าง ๆ นิยมปลูกเพื่อให้ร่มเงาจากเรือนยอดที่แผ่กว้าง และการปลูกเพื่อเลี้ยงครั่งเป็นหลัก เป็นไม้ยืนต้นที่ขึ้นในทุกภูมิภาค ทนทานต่อสภาพอากาศและทำประโยชน์ได้หลายอย่าง เหมาะแก่การเพาะเลี้ยงครั่งเป็นอย่างยิ่ง กิ่งก้านมีเปลือกหุ้มไม่หนามากเหมาะสำหรับครั่งใช้งวงเจาะเพื่อดูดน้ำเลี้ยง ต้นที่มีอายุ 10 ปีขึ้นไป จะมีกิ่งก้านเยอะ ถ้าเพาะเลี้ยงครั่งจะให้ผลผลิตอย่างคุ้มค่า ปัจจุบันกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่งจะนิยมต้นจามจุรี(ฉำฉา) และหันมาปลูกเองเป็นจำนวนมาก

ในส่วนศูนย์ทางด่วนข้อมูลการเกษตร ได้อธิบายถึงวิธีการเลี้ยงครั่งใน การเลี้ยงครั่งเพื่อเป็นรายได้เสริมว่า อุปกรณ์ในการปล่อยครั่ง 1. ฟางข้าง หรือ หญ้าคา 2. ตอก หรือ เชือกฟาง 3. ครั่งพันธุ์ พันธุ์ที่สมบูรณ์ลักษณะคือต้องมีรังห่อหุ้มให้รอบกิ่งไม้ขาดตอน ตัดท่อนละ 3 นิ้ว (ศูนย์ทางด่วนข้อมูลการเกษตร. 2552) สิ่งที่ใช้ในการเพาะเลี้ยงครั่ง ล้วนเป็นวัตถุดิบที่ได้จากธรรมชาติทั้งหมด ฟางข้าวก็เกี่ยวมาจากท้องนาที่เก็บเกี่ยวเสร็จแล้วคัดเอาที่เป็นเส้นสภาพดี ๆ จำนวนมากพอสมควร ถ้าไม่พอก็ตัดเอาหญ้าคามาผสมด้วยเพื่อเพิ่มปริมาณ แล้วจัดให้เป็นกำละประมาณสามสิบเส้น ใช้ตอกที่ทำจากไม้ไผ่มัดตรงส่วนหัวของฟางไว้ แล้วแบ่งกำหนึ่งเป็นสองซีก จากนั้นนำครั่งพันธุ์มาห่อในซีกฟาง ซีกละสองท่อนแล้วใช้ตอกมัดไว้ ทำอย่างนี้จนกว่าจะหมดครั่งพันธุ์ แล้วนำไปปล่อยเพาะเลี้ยงต่อไป

ส่วน ปิยะวรรณ สุทธิประพันธ์ ได้กล่าวในการสำรวจแมลงศัตรูกาแฟอาราบิก้าและแมลงศัตรูธรรมชาติ ในจังหวัดเชียงใหม่ว่า ครั่งจัดอยู่ในอันดับ Hemiptera กลุ่มวงศ์ เป็นแมลงในกลุ่มวงศ์เดียวกับเพลี้ยหอยสีเขียวและเพลี้ยหอยสีน้ำตาล ครั่งเป็นกลุ่มเพลี้ยที่ให้คุณกับมนุษย์มากกว่าให้โทษ

ชอบอยู่เป็นกลุ่มเป็นสังคมจำนวนมากเพื่อป้องกันอันตรายจากศัตรู มีช่วงอายุประมาณสี่ถึงห้าเดือนเท่านั้น (ปิยะวรรณ สุทธิประพันธ์, 2558: 16-17) หลังจากสืบพันธุ์แล้วตัวผู้ก็จะตาย ตัวเมียก็จะย้ายรังหมุนเวียนไปเรื่อยไม่ชอบอยู่ที่เดิม ไปหากิ่งไม้อื่นและรวมกันเป็นกลุ่ม เพื่อสร้างที่อยู่ใหม่เพื่อวางไข่แล้วตัวเมียก็ตาย จากนั้นตัวอ่อนก็จะดูดน้ำเลี้ยงจากพืชอาศัยเพื่อสร้างรังใหม่ เช่นเดียวกับสายัณห์ ปีกวงศ์ กล่าวไว้ในแมลงครั่งว่า แมลงครั่งนี้เป็นเพลี้ยชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นแมลงเบียนของต้นไม้จึงนับว่าเป็นศัตรูของไม้ที่อาศัย แมลงครั่งจะใช้ปากซึ่งเป็นงวงดูดน้ำเลี้ยงจากต้นไม้เพื่อใช้เลี้ยงชีวิตและระบายยางชัน ที่มีลักษณะเหนียวสีเหลืองทองออกมาเป็นเกราะหุ้มตัว เพื่อป้องกันอันตรายจากศัตรูต่าง ๆ ยางนี้เมื่อถูกอากาศจะแข็งตัว เรียกว่า ครั่ง (สายัณห์ ปีกวงษ์, 2559) ครั่งเป็นศัตรูของต้นไม้ และวัชพืชชนิดอื่นด้วย ต้นไม้ที่มีแมลงครั่งอาศัยอยู่พืชที่อยู่ใต้ต้นไม้จะตายหมด เพราะยางชันที่แมลงครั่งขับออกมาเป็นกรดชนิดหนึ่ง ซึ่งส่งผลให้พืชที่ถูกยางชันเป็นเวลานานเสียหายและตายในที่สุด แต่ยางชันที่ขับออกมานี้กับเป็นพลาสติกทางธรรมชาติที่มีคุณประโยชน์อย่างมาก เมื่อถูกอากาศส่วนที่ไม่ได้ล่วงลงสู่พื้นก็จะแข็งตัวเป็นเกราะหรือรังครั่งและโตขึ้นเรื่อย ๆ จนมีขนาดใหญ่กว่ากิ่งไม้ที่มันอาศัยอยู่ ระยะเวลาในการสร้างรังประมาณ 5 เดือน รังครั่งก็จะโตและแก่เต็มที่ ผู้เพาะเลี้ยงก็จะเก็บผลผลิตครั่งในช่วงนี้

ส่วนอนุศิษฏ์ ภูวเศรษฐ ได้กล่าวถึง ครั่ง ในความคิดเห็นของนายกสมาคมครั่งไทยกับการส่งออกครั่ง ว่า ครั่งสามารถนำมาแปรรูปได้หลายรูปแบบ เช่น ครั่งแห้ง (dry lac) ครั่งเม็ด (seed lac) และเชลแลก (shall ac) เป็นต้น เพื่อส่งต่อให้กับอุตสาหกรรมอื่น ๆ เช่นอุตสาหกรรมอาหารและยา เครื่องสำอาง เป็นต้น สำหรับประเทศไทยส่วนใหญ่จะส่งออกครั่ง ในรูปของ “ครั่งเม็ด”(อนุศิษฏ์ ภูวเศรษฐ, 2558: 2) กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งตามจังหวัดต่าง ๆ ส่วนใหญ่ จะเพาะเลี้ยงไว้ ตามต้นไม้พืชอาศัย และจะเลือกต้นไม้ที่ให้ผลผลิตเยอะ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นต้นจามจุรี (ฉำฉา) ต้นไม้มีขนาดใหญ่เก็บผลผลิตง่าย เมื่อตัดเก็บครั่งจากต้นไม้แล้วก็จะนำมากะเทาะเอาเฉพาะเนื้อครั่ง แล้วนำไปขายให้กับทางโรงงานที่รับซื้อ เพื่อเข้าสู่ขบวนการแปรรูปตามขั้นตอนของโรงงานตามลำดับ บางคนก็อาจจะเก็บไว้ใช้ประโยชน์บ้างเป็นบางส่วนก็มี

2.2.2 งานวิจัยเกี่ยวข้อง

ผลการวิจัยของ อาทร ตัณฑวุฒโฒ เรื่องการเพาะเลี้ยงครั่งพบว่า รังครั่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ ในอดีตมนุษย์รู้จักครั่งเป็นของป่าชนิดหนึ่งเท่านั้น จะนำมาใช้ประโยชน์เฉพาะเวลาที่จำเป็นต้องใช้ นักปราชญ์ท้องถิ่นหรือคนเฒ่าคนแก่ นำมาใช้ในพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ต่อดวงชะตา ซ่อมแซมอุปกรณ์เครื่องใช้ในครอบครัว ช่างที่สร้างบ้านเรือน ใช้เป็นสีทาผนังบ้าน อุดรอยรั่ว หมอยาสมุนไพรประจำชุมชน จะนำไปทำเป็นยารักษาโรคโลหิตจาง โรคลมขัดข้อ ใช้เป็นสีย้อมไหมและหนังสัตว์ (อาทร ตัณฑวุฑโฒ. 2506) ส่วนพรรณี เด่นรุ่งเรือง ได้วิจัยเรื่องการเพาะเลี้ยงครั่งและ

การใช้ประโยชน์จากครั่ง ผลการวิจัยพบว่า ครั่งเป็นเพลี้ยชนิดหนึ่งที่เป็นแมลงเบียนของต้นไม้มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า (Laccifer lacca Kerr) เป็นแมลงในวงศ์แลคซิเฟอริดี (Lacciferidae) ครั่งจะดูดน้ำเลี้ยงจากพืชอาศัย เพื่อใช้เลี้ยงชีวิตและจะระบายยางครั่งที่มีลักษณะเหนียวสีเหลืองทองออกมาหุ้มตัวแมลงเพื่อป้องกันอันตรายจากศัตรู ยางครั่งนี้เมื่อถูกอากาศจะแข็งตัวและมีสีน้ำตาลเข้มเรียกว่า “รังครั่ง”โดยจะเรียกแมลงครั่งและรังครั่งที่อยู่รวมกันว่า “ครั่ง” เมื่อตัดครั่งลงมาจากพืชอาศัยจะเรียกว่า “ครั่งดิบ”(พรรณี เด่นรุ่งเรือง, 2557: 7) ครั่งแม้จะเป็นแมลงศัตรูของต้นไม้ที่มีขนาดค่อนข้างเล็กแต่ถ้าปล่อยให้อาศัยอยู่นานเกินไปก็จะทำให้ต้นไม้หรือพืชอาศัยตายได้ เพราะครั่งจะดูดกินน้ำเลี้ยงจากพืชอาศัยเพื่อนำไปสร้างเกาะหรือรังเพื่อห่อหุ้มตัวเพื่อป้องกันศัตรูจึงต้องตัดเก็บเมื่อครบรอบปี ถึงแม้ว่าครั่งจะเป็นศัตรูต้นไม้แต่ก็ไม่เป็นภัยกับมนุษย์แต่กับให้คุณประโยชน์อย่างมหาศาล ซึ่งได้จากทุกส่วนของครั่ง ทั้งตัวครั่งรังครั่ง ครั่งถูกค้นพบในธรรมชาติว่าเป็นแมลงที่มีประโยชน์และมีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาลหลายพันปี และถือได้ว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างมาก เพราะการที่นำครั่งไปย้อมผ้าและฟอกหนังนั้น แสดงว่าครั่งเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการสร้างครอบครัว ชุมชน ของผู้คนในสมัยโบราณ เพราะการย้อมผ้าฟอกหนัง บ่งบอกถึงความเจริญเป็นการใช้ภูมิปัญญาที่ชาญฉลาด รู้จักนำทรัพยากรในธรรมชาติมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ สีแดงที่ได้จากครั่งที่ใช้ย้อมผ้าและฟอกหนังยังเป็นสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายของกลุ่มหรือชุมชน และสีที่ได้จากครั่งยังมีความคงทนยึดเกาะเนื้อผ้าและหนังได้นานซึ่งอาจเป็นสินค้า ที่ถูกส่งไปขายยังกลุ่มหรือชุมชนอื่นในสมัยนั้นก็เป็นได้ ทั้งยังมีการนำมาทำเป็นยาบำรุงโลหิต ยารักษาโรค ยิ่งทำให้มองเห็นว่าครั่งมีสรรพคุณในหลายด้าน ที่สำคัญกับมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง ในประเทศไทยแหล่งเพาะเลี้ยงครั่งส่วนใหญ่แล้วหลัก ๆ คือ ภาคเหนือ เช่น ลำปาง แพร่ พิจิตร เป็นต้น เพราะสภาพภูมิอากาศดี และมีพืชอาศัยหลากหลายให้เลือกเพาะเลี้ยงครั่งตามต้องการ แต่ส่วนใหญ่จะเน้นไปที่ต้นจามจุรี เพราะมีต้นขนาดใหญ่กิ่งก้านเยอะ เพาะเลี้ยงง่าย เก็บผลผลิตง่ายสะดวกสบาย ภาคอีสาน เช่น ขอนแก่น สารคาม เลย อุบลราชธานี นครพนม เป็นต้น ก็เพาะเลี้ยงไว้ตามต้นจามจุรี(ฉำฉา) เป็นสิ่งที่สำคัญเป็นอย่างมากในการเพาะเลี้ยงครั่ง ครั่งพันธุ์ต้องสมบูรณ์รังอวบใหญ่โอบรอบกิ่งไม้ที่เกาะอยู่เมื่อแกะดูข้างในตัวครั่งพันธุ์มีสีแดงเข้มไม่แห้ง รังครั่งมีรอยร้าวหมายถึงตัวครั่งที่อยู่ในรังพร้อมที่จะออกมาผสมพันธุ์ พร้อมที่จะนำไปขยายพันธุ์ ครั่งไม่มีรอยเจาะของแมลงชนิดอื่นซึ่งอาจเป็นศัตรูของแมลงครั่งที่แอบมาวางไข่ไว้ ต้องเป็นครั่งพันธุ์ที่สวยงาม และเป็นครั่งพันธุ์ที่เพาะเลี้ยงจากพืชอาศัยชนิดเดียวกับที่จะนำไปปล่อยเพาะเลี้ยง ถ้าเป็นไม้พืชอาศัยต่างชนิดครั่งก็จะไม่สมบูรณ์ ให้ผลผลิตได้ไม่ดีตามที่ควรจะเป็น ซึ่งจะส่งผลให้ครั่งมีคุณภาพที่ต่างออกไป หรือมีความเจริญเติบโตของรังครั่งที่ผิดปกติเพราะพืชอาศัยแต่ละชนิดจะมีความสมบูรณ์ที่ไม่เหมือนกัน ทำให้ครั่งมีความสมบูรณ์และคุณภาพต่างกันไปด้วย หรือบางที่อาจทำให้ครั่งตายได้ เพราะภูมิต้านทานของครั่งจะมาจากน้ำหล่อเลี้ยงของพืชอาศัย จึงจำเป็นที่จะต้องเพาะเลี้ยงตามต้นกำเนิดของสายพันธุ์แต่ละชนิด

สอดคล้องกับศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 6 ที่ชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ของครั่งว่า ครั่งถือว่าเป็นของใช้มาตั้งแต่โบราณด้วยคุณสมบัติที่จะละลายเมื่อถูกความร้อน และจะแข็งตัวเมื่อเย็นลง คนสมัยโบราณใช้ครั่งสำหรับการปิดผนึกของสำคัญ ๆ นับตั้งแต่ของส่วนตัวไปจนถึงทรัพย์สมบัติที่มีค่าของประเทศ (ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมที่ 6, 2554) เช่นเดียวกับกรมป่าไม้ ได้บันทึกไว้ในรายงานประจำปีงบประมาณ 2562 ว่า ครั่งจัดเป็นแมลงเศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้เสริมให้กับเกษตรกรผู้เลี้ยง โดยผู้เลี้ยงจะทำการถากยางแข็งที่หุ้มกิ่งไม้ออกมาซึ่งเรียกว่าครั่งดิบแล้วขายให้กับโรงงานแล้วนำไปแปรรูป ประโยชน์ที่สำคัญของครั่งคือ ใช้ทำเชลแล็ก ทำไม้ให้ขึ้นเงางาม เคลือบผลไม้ ใช้ทำสีสำหรับย้อมผ้าไหมหรือย้อมผ้าฟอกสีได้ ครั่งยังสามารถใช้เคลือบผ้าพันสายไฟ หรือเคลือบเม็ดยาให้เป็นมันรวมทั้งทำสีผสมอาหาร (กรมป่าไม้, 2562: 19-20) ครั่งจึงเป็นแมลงที่สามารถสร้างงานสร้างรายได้ให้กับผู้คนตามต่างจังหวัดหรือชุมชนที่ทำการเพาะเลี้ยงได้อย่างทั่วถึง เริ่มตั้งแต่การทำการเพาะเลี้ยงก็มีการว่าจ้างแรงงานในการหาวัตถุดิบ เพื่อที่ทำการเพาะเลี้ยง ซึ่งแต่ละขั้นตอนต้องใช้แรงงานคนเป็นหลัก ไปจนถึงส่งเข้าโรงงานแปรรูป เป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ทำให้เกิดการหมุนเวียนของเม็ดเงินเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้าย

จากการตรวจสอบของกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช ชี้ให้เห็นว่าประเทศไทยสามารถผลิตและส่งออกครั่งมากที่สุดเป็นอันดับสองรองจากประเทศอินเดีย โดยมีปริมาณการส่งออกครั่งในปี 2562 มากกว่า 1.8 ล้านกิโลกรัม คิดเป็นมูลค่าการส่งออกถึง 761 ล้านบาท (กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช. 2562) ถือว่าประสบความสำเร็จอย่างมาก เพราะสะท้อนให้เห็นความเป็นมาของครั่งตามลำดับการผลิตตั้งแต่ต้นน้ำกลางน้ำจนถึงปลายน้ำ ต้นน้ำคือผู้เพาะเลี้ยงกว่าจะได้ครั่งแต่ละต้นต้องใช้ภูมิปัญญา ที่เกิดจากประสบการณ์ทั้งทางตรงทางอ้อม เป็นสิ่งที่ต้องใช้ทั้งความอดทนความขยันเป็นอย่างมาก กว่าจะถึงผู้รับซื้อที่ต้องคอยแบกรับภาระเรื่องราคา และสุดท้ายเข้าสู่โรงงานการผลิต ซึ่งเป็นสิ่งคุ้มค่าอย่างมหาศาล

ผลการวิจัยของ อภิไชย สัชฌะไชย เรื่อง การส่งออกครั่งเม็ด พบว่าหากพิจารณายอดการส่งออกครั่งเม็ดเพียงอย่างเดียว ประเทศไทยเป็นผู้ส่งออกครั่งเม็ดเป็นอันดับที่ 1 ของโลก ของตลาดครั่งเม็ดประมาณร้อยละ 70 อีกร้อยละ 30 เป็นของประเทศอินเดีย และจีนบางส่วน (อภิไชย สัชฌะไชย, 2558: 5-6) ผลการวิจัยดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่าครั่งที่ส่งออกสู่ตลาดโลก ที่ยังไม่แปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปนั้น ครั่งเม็ดของไทยมีคุณภาพมากที่สุด ก็ต้องย้อนกับมาดูที่ต้นทางการผลิตว่าต้องมีความพิถีพิถันเป็นอย่างมาก กว่าจะได้ครั่งที่มีคุณภาพเป็นที่ต้องการของตลาดโลกมากขนาดนี้ ซึ่งต้องย้อนไปตั้งแต่การคัดเลือกพันธุ์ครั่ง การเลือกต้นไม้พืชอาศัย การรวบรวบชนิดครั่ง การสร้างเครือข่าย และกลุ่มที่เป็นหลักหัวใจสำคัญ คือ กลุ่มเพาะเลี้ยง กลุ่มทุน กลุ่มรับจ้าง กลุ่มนายหน้า กลุ่มรับซื้อ และกลุ่มแปรรูป ครั่งที่มีคุณภาพมากมายมหาศาลมาจากเกษตรกรเหล่านี้ที่ร่วมกันใช้ภูมิปัญญาสร้างสรรค์

ในปัจจุบัน หอการค้าจังหวัดลำปางได้ทำการสำรวจและพบว่าครั่งมีมากทางภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีผลผลิตร้อยละ 75 และ ร้อยละ 25 ของผลผลิตรวมทั้งประเทศ จังหวัดลำปางถือเป็นศูนย์กลางของการผลิตและการค้าครั่งภายในประเทศ เนื่องจากมีโรงงานผลิตครั่งเม็ด มากถึง 5 แห่ง ซึ่งมากที่สุดในประเทศ สามารถผลิตครั่งเม็ดได้ ร้อยละ 90 ในปี 2562 ครั่งสามารถสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร จังหวัดไม่น้อยกว่า 460 ล้านบาท และรายได้ทั้งประเทศ ปีละไม่น้อยกว่า 560 ล้านบาท มูลค่าการส่งออกไม่ต่ำกว่า 760 ล้านบาท (หอการค้าจังหวัดลำปาง, 2562: 12) ถือเป็นดินแดนครั่งก็คงจะไม่ผิด เพราะในเขตภาคเหนือ จังหวัดลำปางเป็นแหล่งการเพาะเลี้ยงครั่ง และมีโรงงาน ใหญ่ระดับประเทศถึง 5 โรงงาน จึงทำให้การเพาะเลี้ยงครั่ง ในเขตภาคเหนือมีกลุ่มเกษตรกรเพาะเลี้ยงครั่งเป็นจำนวนมาก ทั้งวัตถุดิบทางธรรมชาติก็มีมากมาย สภาพแวดล้อมก็เอื้ออากาศก็พอเหมาะไม่ร้อนมากไม่เย็นมาก เป็นธรรมชาติที่เหมาะสมกับการเพาะเลี้ยงครั่ง จึงทำให้ผลผลิตที่ออกมามีคุณภาพดี

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วนิดา สุบรรณเสณี ได้กล่าวครั่งในการเพาะเลี้ยงและการใช้ประโยชน์ครั่งว่า ในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ขอนแก่น อุดรธานี นครพนม ร้อยเอ็ด มหาสารคาม เลยหนองคาย สกลนคร ศรีษะเกษ และบุรีรัมย์ มีหน่วยงานหลายแห่งให้ความสำคัญ และเริ่มดำเนินการส่งเสริมการเลี้ยงครั่งอย่างจริงจังมากขึ้น ซึ่งจะทำให้มีอาชีพการเลี้ยงครั่งเป็นอาชีพเสริมของเกษตรกรที่จะเพิ่มรายให้เกษตรกรในอนาคต (วนิดา สุบรรณเสณี, 2534: 77) และสถานที่ในตะวันออกเฉียงเหนือ มีการเพาะเลี้ยงมากคือ จังหวัดขอนแก่น มีศูนย์ส่งเสริมให้คำแนะนำ มีโรงงานรับซื้อเพื่อแปรรูป 2 แห่ง ที่อำเภอน้ำพอง กลุ่มเพาะเลี้ยงจะนำผลผลิตที่ได้ ส่วนใหญ่ส่งไปขายโรงงานที่อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เพราะเป็นโรงงานขนาดใหญ่ ในเขตตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งส่วนมากจะรู้จักกัน แบบเครือข่ายที่เชื่อมโยงกัน ไปมาหาสู่ติดต่อกันอยู่ตลอด จึงมีครั่งเพาะเลี้ยงไม่เคยขาด ทำให้มีครั่งส่งป้อนโรงงานในช่วงการเก็บผลผลิตอย่างมากมาย ส่วนพรรณี เด่นรุ่งเรือง กล่าวว่า ครั่งพันธุ์ที่จะปล่อยจะต้องคัดเลือกเสียก่อน ครั่งที่ไม่สมบูรณ์มีแมลงศัตรูรบกวนควรคัดเลือกออกไม่ควรใช้ทำพันธุ์ ครั่งที่ถูกคัดเลือกออกควรรีบกะเทาะครั่งออกจากกิ่งไม้เพื่อให้รังครั่งแตก เป็นการทำลายแมลงศัตรูที่จะแพร่พันธุ์ต่อไป (พรรณี เด่นรุ่งเรือง, 2557: 18)

ผลการวิจัยของ Ben-Dov กล่าวว่า ชนิดของครั่งในวงศ์ Kerriidae มีรายงานแล้ว ประมาณ 90 ชนิด (Ben-Dov, 2006) เป็นการแสดงให้เห็นว่านอกจากจะมีการค้นพบว่าครั่งมีประโยชน์มากต่อมนุษย์เราแล้ว ยังมีการค้นหาชนิดและสายพันธุ์ เพื่อคัดแยก ออกเป็นกลุ่มเป็นวงศ์ แต่ละสายพันธุ์ควรอยู่ในกลุ่มวงศ์ใด ซึ่งจะทำให้รู้ได้ว่าคุณภาพของแต่ละกลุ่มวงศ์สายพันธุ์ใดมีคุณประโยชน์มากน้อยแค่ไหน ซึ่งทำให้รู้ได้ว่าความต้องการที่จะใช้ประโยชน์จากครั่งนั้นมีมาก นอกจากนั้นยังมีการนำแต่ละสายพันธุ์ไปเพาะเลี้ยงตามภูมิภาคอื่น หรือประเทศอื่นอีกหลายประเทศด้วยกันตามสภาพภูมิอากาศ

สำหรับประเทศไทยมีผลสำรวจของ Ahmad ว่าพบครั่ง 4 ชนิด คือ K.lacca, K. chinensis, K.greeni, และ K.siamensis และครั่งบางชนิดมีพืชอาศัยคือต้นตะคร้อ เป็นครั่งที่ให้สีเหลืองอ่อน ซึ่งเป็นครั่งที่มีคุณภาพดี และเป็นที่ต้องการของอุตสาหกรรม นอกจากนี้ยังมีพืชอาศัยต้นชบาและที่มีพืชอาศัยต้นจามจุรี (ฉำฉา) เมื่อมองด้วยตาเปล่าพบว่าตัวของแมลงครั่งมีสีน้ำตาลไม่เป็นสีแดงเข้ม แต่เมื่อนำมาบดและละลายน้ำกลับได้น้ำสีครั่งที่เป็นสีแดงเข้ม (Ahmad, 2013a: 163-175)

จะเห็นว่า เพราะครั่งเป็นแมลงที่อาศัยอยู่บนต้นไม้ แต่มนุษย์สามารถรู้ถึงคุณประโยชน์ของครั่งได้ จึงแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาที่นำมาใช้ในอดีตด้วยการคิดค้น จนทำให้ครั่งกลายมาเป็นพลาสติกทางธรรมชาติที่มีค่ามหาศาล ในทุกยุคสมัยจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่ขาดไม่ได้ ในวงการอุตสาหกรรม เช่น อุตสาหกรรมยา ไฟฟ้า อาหาร ผลิตภัณฑ์เครื่องเรือน ยานยนต์ เป็นต้น จากการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยครั่งจึงถูกปรับแปรรูปไปตามความต้องการที่จะใช้ประโยชน์ให้เข้ากับความต้องการของผู้คนในแต่ละยุค ในยุคแรกจะเป็นเพียงการค้นพบเพื่อใช้ในยามจำเป็นเท่านั้น หรือใช้ในวงจำกัดเฉพาะกลุ่มคนเท่านั้นวิธีการนำมาใช้ก็จะเป็นแบบภูมิปัญญาดั้งเดิมตามวิถี ต่อมาเมื่อเริ่มรู้ถึงคุณประโยชน์ว่ามีหลายด้านจึงเริ่มนำครั่งมาใช้ในวงกว้างขึ้นและเริ่มกลายเป็นสินค้าในบางท้องถิ่นและเริ่มมีการแปรรูปด้วยการเป็นใช้เทคโนโลยีเข้ามาเป็นตัวขับเคลื่อนจนครั่งแพร่ขยายไปทั่วโลกในรูปลักษณะของผลิตภัณฑ์หลากชนิด

2.3 สรุป

จากการทบทวนวรรณกรรม แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าครั่งเป็นแมลงประเภทเพลี้ยหอยชนิดหนึ่ง ที่ถูกค้นพบและนำมาประยุกต์ใช้ในครัวเรือน และการรักษาโรคจนเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย จนถูกนำมาเพาะเลี้ยงเพื่อแปรรูปใช้ในวงการอุตสาหกรรม ในประเทศต่าง ๆ และเป็นที่ต้องการเป็นอย่างมาก เพราะสร้างคุณประโยชน์ให้กับมนุษย์อย่างมหาศาลมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ในประเทศไทยมีการเพาะเลี้ยงครั่งเกือบทุกภูมิภาคของประเทศ ส่วนใหญ่จะเป็นภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มเพาะเลี้ยงต้องลองผิดลองถูกกว่าจะประสบความสำเร็จได้ ทำให้ชุมชนมีงาน มีอาชีพ และมีเงินจุนเจือครอบครัว การเพาะเลี้ยงครั่งทำให้ชาวบ้านในชุมชนได้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งเกิดจากการผสมผสานภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องทั้งจากประสบการณ์ในทางตรงและทางอ้อม ได้นำมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการของการพัฒนาภูมิปัญญา ความเชื่อ และเทคโนโลยีที่หลากหลายและการสนับสนุนจากทุกภาคส่วน เพื่อกระตุ้นให้ภูมิปัญญาที่มีความหลากหลาย ได้เกิดแนวคิดเพื่อ ให้เกิดความตื่นตัวตั้งแต่ระดับชุมชนขึ้นไป ซึ่งเป็นฐานเศรษฐกิจที่สำคัญยิ่ง เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการพัฒนาความรู้ สิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งคือข้อมูลจริงจากพื้นที่การวิจัยหรือบริบทพื้นที่ศึกษา

บทที่ 3
บริบทพื้นที่ศึกษา

บทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงบริบทพื้นที่และข้อมูลพื้นฐานเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงสภาพทั่วไปเกี่ยวกับชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ดังนี้

3.1 จังหวัดมหาสารคาม

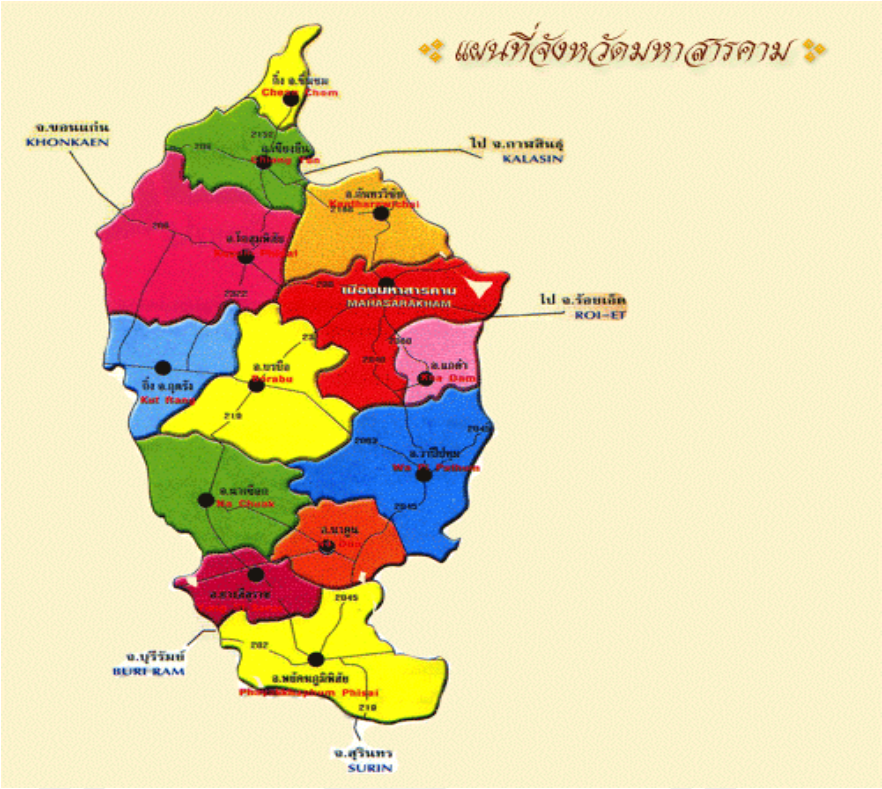
มหาสารคามเป็นจังหวัดที่มีความเจริญ ทางวัฒนธรรมมาตั้งแต่อดีต จึงเป็นจังหวัดที่ถูกค้นพบโบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นจำมากซึ่งเป็นสิ่งยืนยันว่า เคยมีอารยะธรรมของยุคสมัยต่าง ๆ เกิดขึ้นที่นี้ จึงทำให้เมืองมหาสารคามเป็นเมืองที่มีความเจริญมาอย่างต่อเนื่องยาวนานจนถึงปัจจุบัน

ในอดีต กรมศิลปากรค้นพบว่า บริเวณที่เป็นจังหวัดมหาสารคามในอดีตเคยมีผู้คนมาตั้งถิ่นฐานอยู่มาก่อนแล้วนับพันปี จากหลักฐานการค้นพบโบราณสถาน ศาสนสถาน เช่น พระธาตุนาดูน พระยืนกันทรวิชัย และภาชนะดินเผา ที่บ้านเชียงเหียน เป็นต้น (กรมศิลปากร. 2531: 235-238) ดินแดนแถบนี้เคยถูกปกครองจากหลายอาณาจักร มาหลายพันปี ทั้งขอม เขมร ลาว และไทย จึงมีการผสมผสานกันของวัฒนธรรมประเพณี และผู้คนหลายเผ่าพันธุ์จึงเป็นศูนย์รวมความหลากหลายของอารยะธรรมตามความเชื่อ และการนับถือศาสนา

ความเป็นมาการตั้งเมืองเติม วิภาคย์พจนกิจ ได้กล่าวว่าเมืองมหาสารคามตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2408 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ราชสำนักที่กรุงเทพฯได้แต่งตั้งท้าวกวด บุตรของอุปฮาด (สิงห์) เมืองร้อยเอ็ดให้เป็น พระเจริญราชเดช เจ้าเมืองมหาสารคาม พร้อมกับแบ่งไพร่พลประมาณ 9,000 คน (เติม วิภาคย์พจนกิจ. 2542: 180) เมื่อแรกตั้งเมืองมหาสารคามท้าวมหาชัย (กวด) ได้คิดตั้งเมืองบริเวณที่เป็นเนินสูง คือบริเวณที่เป็นโรงเรียนหลักเมืองในปัจจุบัน โดยได้ลงเสาหลักเมืองจะขยายไปจนจรดเส้นทางทางน้ำธรรมชาติ ซึ่งบริเวณนี้ล้อมรอบด้วยแหล่งน้ำธรรมชาติ ทั้งแม่น้ำ และลำห้วย (บุญช่วย อัตถากร. 2522:70) จึงต้องหาสถานที่ที่เหมาะสมเพื่อป้องกันภัยจากธรรมชาติ จึงมีการย้ายที่ตั้งเมืองบ่อยครั้ง แต่ก็อยู่ในอาณาเขตเดิม เช่นเดียวกับทองเลี่ยม เวียงแก้วที่กล่าวว่า การย้ายที่ตั้งไปทางทิศตะวันออก คือบริเวณกุดนางใย และหนองกระทุ่ม ซึ่งมีชุมชนจำนวนหนึ่งตั้งบ้านเรือนบริเวณแถบนี้อยู่ก่อนแล้ว ส่วนที่อาศัยเดิมนั้นต่อมาได้สร้างวัดขึ้นแทน คือ “วัดดอนเมือง” แต่ชาวเมืองเรียกว่า “วัดเข้าเฮ่า” และต่อมากลายเป็นวัดธัญญาวาสในปัจจุบัน ดังนั้น ความเจริญของเมืองมหาสารคามระยะแรก ๆ จึงเริ่มจากบริเวณกุดนางใยจนถึงหนองกระทุ่ม

และทิ้งที่ตั้งเดิมบริเวณศาลหลักเมืองเป็นป่าทึบอยู่เป็นเวลานาน (นางทองเลี่ยม เวียงแก้ว. 2557: สัมภาษณ์) ซึ่งจะเห็นแนวคิดของเจ้าเมืองคนแรกว่า เป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล เห็นความเป็นอยู่ของชาวบ้านเป็นหลัก ต้องหาสถานที่ที่อยู่ใกล้กับแหล่งน้ำ มีแม่น้ำลำคลองล้อมรอบทุกทิศทาง และถนนหนทางที่ใช้สัญจร เพื่อความสะดวกในการทำกสิกรรมและการเดินทาง มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ปัจจุบันเมืองมหาสารคามเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดซึ่งเกิดจากภูมิปัญญาในอดีต ทำให้จังหวัดมหาสารคามเป็นที่รู้จักในนามของแหล่งอารยะธรรม จึงมีคำขวัญประจำจังหวัดว่า พุทธมณฑลอีสาน ถิ่นฐานอารยะธรรม ผ้าไหมล้ำเลอค่า ตักศิลานคร

สำหรับสำนักงานพัฒนาจังหวัดมหาสารคาม มีความเห็นว่าเป็นจังหวัด ที่มีบรรยากาศเต็มไปด้วยความสงบ ร่มเย็น ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และเป็นศูนย์กลางทางด้านการศึกษาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้ชื่อว่าเป็นตักศิลาแห่งอีสาน เนื่องจากมีสถาบันการศึกษาอยู่มากมายหลายแห่งอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ475 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 5,291 ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 13 อำเภอ คืออำเภอเมืองมหาสารคาม อำเภอกันทรวิชัย อำเภอโกสุมพิสัย อำเภอวาปีปทุม อำเภอบรบือ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย อำเภอนาเชือก อำเภอเชียงยืน อำเภอนาดูน อำเภอแกดำ อำเภอยางสีสุราช อำเภอกุดรัง อำเภอชื่นชม (สำนักงานพัฒนาจังหวัดมหาสารคาม. 2559) จังหวัดมหาสารคาม เป็นเมืองแห่งพระพุทธศาสนาตั้งอยู่ตอนกลางของภาคอีสาน มีภาษาท้องถิ่นหลายภาษาและหลายชนเผ่าชนหลายเผ่า เช่น ชาวไทยพื้นเมือง พูดภาษาอีสาน ชาวไทย้อและชาวภูไท และเขมร เป็นต้น ประชาชนส่วนใหญ่ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี "ฮีตสิบสอง" ประกอบอาชีพด้านกสิกรรมเป็นหลัก ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายมีการไปมาหาสู่กัน ช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันตามแบบของคนอีสานทั่วไป ประชากรในจังหวัดมหาสารคามมีความเจริญด้วยกลิ่นไอของวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม จึงเป็นจังหวัดที่มีความเจริญมายาวนานตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่ายุคสมัยไหนก็จะมุ่งเน้นไปในเรื่องของการเพาะปลูก หรืออาชีพการเกษตรและค้าขายเป็นสิ่งสำคัญ เพราะภูมิปัญญาในด้านสถาปัตยกรรม และหัตถกรรมที่ค้นพบ ล้วนเป็นภูมิปัญญาด้านงานฝีมือ ที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องของการถือปฏิบัติด้านภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมา ซึ่งก็ยึดถือปฏิบัติกันมาจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งการตั้งเมือง อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน จะต้องอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำและถนนเป็นหลัก เพราะจะทำให้เกิดความสะดวกสบาย เพื่อเพาะปลูกพืชทางการเกษตร ใช้ในการอุปโภคบริโภค การเดินทางสัญจร อีกทั้งมีต้นจามจุรี (ฉำฉา) เป็นจำนวนมาก ตามริมฝั่งแม่น้ำลำคลองและตามท้องทุ่ง ซึ่งเป็นเครื่องหมายของความเจริญและความอุดมสมบูรณ์

ภาพประกอบที่ 2 แผนที่จังหวัดมหาสารคาม

ภาพโดย: สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดมหาสารคาม (2563)

สำหรับชื่อของอำเภอบรบือมีลักษณะที่แปลกกว่าอำเภออื่นใดเพราะลักษณะเฉพาะไม่มีคำแปล ซึ่งมีความเป็นมาจากการตามล่าควายโทนที่ดุร้าย ชาวบ้านและควายผ่านไปตรงไหนก็จะเกิดเป็นชื่อหมู่บ้านตามเส้นทางที่ผ่าน ในสมัยก่อนมีควายประหลาดตัวหนึ่ง เป็นควายตัวผู้มีรูปร่าวสูงใหญ่โตกว่าควายทั้งปวง มีนิสัยดุร้ายเที่ยวไล่ขวิดวัวควายและผู้คนทั่วไป ได้มาอยู่บริเวณหนองบ่อและทำการขวิดดินจนกระทั่งเป็นโนนหนองบในปัจจุบัน ชาวบ้านทราบก็ได้ทำการตามเพื่อไล่จับ บ้างก็มี หอก ดาบ แหลน หลาว เมื่อถึงบริเวณหนองบ่อไม่พบควายเปลี่ยวตัวดังกล่าวแต่อย่างใด จึงได้สอบถามชาวบ้านว่าควายหนีไปทางได๋ (ไปทางไหน) ชาวบ้านบอกว่าไปบ้านกำพี้ (กำ คือด้ามหรือทิศทาง, พี้ หรือทิศนี้) ตามที่ชาวบ้านชี้บอกมาก็คือ (บ้านกำพี้ ตำบลกำพี้ในปัจจุบัน) ชาวบ้านที่ตามควายมาทันที่บ้านหนองตุ จึงทำการยิงควายเปลี่ยวตัวนั้นแต่ก็ไม่สามารถยับยั้งควายตัวนั้นไว้ได้ คำว่า “ตุ” ลักษณะของการกระทบเบา ๆ ผลปรากฏว่าการติดตามควายเปลี่ยวโดยใช้ปืนยิงทำให้ดินปืนหมด จึงทำการบดมาด (มาด คือ กำมะถัน) ที่บ้านหนองบัว บ้านนั้นก็เลยเรียกว่าบ้านบัวบดมาด หรือบ้านบัวมาศในปัจจุบัน และบางพวกก็เลยไปหาน้ำที่ลำห้วยยาง และตัดไม้มาทำหลาว แหลน และหอก ห้วยนี้จึงได้ชื่อว่าห้วยคันหอก (คัน คือ ด้าม) และได้พากันติดตามควายเปลี่ยวไปทันกันที่บ้านโนนทัน

(บ้านโนนทันในปัจจุบัน) ห้วยและหมู่บ้านดังกล่าวอยู่ในเขตปกครองตำบลบัวมาศ ควายร้ายตัวนี้ยังคงหนีได้ต่อไปอีก ชาวบ้านได้ติดตามต่อไปและได้มาพบควายตัวนี้ที่บริเวณหนองบ่อซึ่งควายกำลังขวิดดินอยู่ไม่ได้ระวังตัว ชาวบ้านจึงใช้ปืนยิงถูกที่สายบือ ควายเปลี่ยวตัวนี้จึงได้วิ่งหนีชาวบ้านต่อไปอีก ดังนั้นแล้วชื่ออำเภอบรบือ จึงมีที่มาจาก 3 ประการ 1. สายบือ (สะดือ) ชาวบ้านยิงควายถูกสายบือหลุดที่หนองบ่อ จึงเรียกว่า “บ่อสายบือ” 2. กระบือ (ควาย) ควายได้ขวิดดินโนนหนองบ่อ จึงเรียกว่า “บ่อระบือ” 3. ระบือ (เลื่องลือ) (องค์การบริหารส่วนตำบลบรบือ, 2563) ในบริเวณหนองบ่อนี้เป็นต้นกำเนิดของน้ำเสียวและแหล่งเกลือสินเธาว์ ซึ่งชาวบ้านได้พากันขูดเอาดินเค็มมาทำการกรองกลายเป็นน้ำเค็ม และทำการต้มเป็นเกลือสินเธาว์ที่ขึ้นชื่อลือชา โดยชาวบ้านใกล้เคียงและชาวบ้านที่อยู่ห่างไกลจะนำสิ่งของมาแลกเปลี่ยนเกลือไปบริโภค และเป็นสินค้าเศรษฐกิจสำคัญของอำเภอ จนมีชื่อระบือไกล เรียกว่า “บ่อระบือ” และเปลี่ยนเป็น บรบือ ในปัจจุบัน

ส่วนสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม ระบุว่าอำเภอบรบือ ตั้งขึ้นในสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปีพ.ศ. 2443 เนื่องจากพระองค์ทรงมีพระราชดำริที่จะปกครองหัวเมืองในภาคอีสานให้มีความสงบสุข จึงทรงปฏิรูปการปกครองโดยแบ่งหัวเมืองในภาคอีสานออกเป็น 4 หัวเมืองใหญ่ ๆ คือ หัวเมืองลาวตะวันออก หัวเมืองลาวตะวันออกแยงเหนือ หัวเมืองลาวกลาง และหัวเมืองลาวเหนือ แต่ละหัวเมืองมีข้าหลวงกำกับการปกครอง โดยก่อนหน้านี้ (พ.ศ. 2440) พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตราเป็นพระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ โดยแบ่งหัวเมืองต่าง ๆ ของภาคอีสานออกเป็น 5 มณฑล คือ มณฑลอุบลราชธานี มณฑลจำปาศักดิ์ มณฑลขุขันธ์ มณฑลกมลาไสย มณฑลสุรินทร์ และมณฑลร้อยเอ็ด โดยเฉพาะมณฑลร้อยเอ็ดแบ่งออกเป็น 5 หัวเมือง คือ เมืองร้อยเอ็ด เมืองกาฬสินธ์ เมืองสุวรรณภูมิ และเมืองมหาสารคาม และอำเภอประจิมสารคาม กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นข้าหลวงใหญ่ ประจำมณฑลอุบลราชธานี ได้แต่งตั้งซาบุดดีเป็นหลวงสารคามกิจนิคมภิบาลเป็นอำเภออุทัยสารคาม และแต่งตั้งนายโลม เปาริสาน เป็นหลวงสารคามนิคมเป็นนายอำเภอประจิมสารคาม ถือว่าเป็นนายอำเภอคนแรกของท้องถิ่น

ในปี พ.ศ. 2453 พระพิทักษ์นรากร หรือพระเจริญราชเดช (อุ่น ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม) ข้าหลวงกำกับเมืองมหาสารคาม ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าแต่งตั้งเป็นผู้ว่าราชการเมืองมหาสารคามสมัยนั้น ได้พิจารณาเห็นว่าบ้านเมืองได้เจริญก้าวหน้า มีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่นควรมีการขยายเมืองและอำเภอออกไปอีก จึงได้ทำหนังสือกรมทูลกรมดำรงราชานุภาพ (สมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ) เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ขอย้ายอำเภอประจิมสารคามจากเมืองมหาสารคาม มาตั้งที่บ้านค้อ (ปัจจุบันอยู่ทิศตะวันออกอำเภอบรบือ) แล้วเปลี่ยนนามใหม่ว่าท่าขอนยาง โดยเอานามเมืองท่าขอนยางที่ถูกยุบลงให้เป็นตำบล มาตั้งชื่อแทน ต่อมาในปี พ.ศ. 2457 หม่อมเจ้านพมาศ นวรัตน์ ซึ่งดำรงตำแหน่ง เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดมหาสารคามในขณะนั้น ได้เสด็จมาตรวจราชการที่อำเภอท่าขอนยางได้พบเห็นสภาพของท้องถิ่นอำเภอนี้เห็นว่ามีบ่อน้ำ อุดมสมบูรณ์

ไปด้วยข้าวปลาอาหาร มีบ่อเกลือที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนี้ ถือเป็นสินค้าที่นำไปแลกเปลี่ยนสิ่งของกับท้องถิ่นห่างไกล ดังนั้นหม่อมเจ้านพมาศนวรัตน์จึงประทานชื่อใหม่ว่า “บ่อระบือ” อำเภอท่าขอนยางจึงได้เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอบรบือ มาตราบเท่าทุกวันนี้ (สำนักวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม. 2556: 7)

จากประวัติของอำเภอบรบือ พระครูพิศาลชัยธรรมได้กล่าวว่า ทำให้เห็นบริบทของพื้นที่ว่าเหมาะแก่การประกอบอาชีพกสิกรรมหรือการเกษตร เพราะมีแหล่งกำเนิดของแม่น้ำที่ให้ความอุดมสมบูรณ์ได้ตลอดปีที่ไหลผ่านหลายตำบล ทำให้ชาวบ้านมีน้ำใช้สอยกันอย่างทั่วถึง ทั้งต้นน้ำก็เป็นแหล่งของเกลือสินเธาว์ ซึ่งทำให้ชาวบ้านได้มีอาชีพเสริมในการรับจ้างเพื่อหารายได้หลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีการทำอาชีพเสริมเพื่อหารายได้อีก เช่น ปลูกมันแกวตะเภา มันสำปะหลัง อ้อย และเพาะเลี้ยงครั่ง เป็นต้น โดยทั่วไปผู้คนในเขตอำเภอบรบือ รักสงบมีความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่เบียดเบียนกันพึ่งพาอาศัยกัน อยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นหมู่บ้าน ซึ่งแต่ละหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นแต่ละแห่งก็มีความเป็นมาไม่ได้ตั้งขึ้นเองแบบลอย ๆ ชื่อของแต่ละหมู่บ้านจะตั้งตามที่มีประวัติความเป็นมา เพื่อเป็นการย้ำเตือนถึงบรรพบุรุษหรือต้นกำเนิดของตำนานของหมู่บ้าน เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาถึงสาเหตุหรือต้นเหตุของการตั้งหมู่บ้าน (พระครูพิศาลชัยธรรม. 2564: สัมภาษณ์)

ซึ่งบางหมู่บ้านนอกจากนำมาเป็นชื่อหมู่บ้านแล้ว ยังสร้างศาลเพื่อเป็นที่เคารพก็มี หรือไว้เตือนให้ชาวบ้านมีความรักสามัคคีกลมเกลียวกันในหมู่บ้าน จะสังเกตได้จากจะมีประเพณีในการรำลึกถึงบรรพบุรุษในแต่ละปี ซึ่งแต่ละหมู่บ้านก็จะนำสิ่งของต่าง ๆ อาหารคาว หวาน ผลไม้หลากชนิด พวงมาลัยหลากสี นำไปบูชากราบไหว้ ในสถานที่ที่ได้สร้างขึ้นไว้ในหมู่บ้านของตน เพราะนึกถึงบุญคุณของบรรพบุรุษ และความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ที่เคยเกิดขึ้นในอดีตกับพวกเขาเหล่านั้น และเป็นความเชื่อสืบต่อกันมายาวนาน หรือมีความเชื่อมาตั้งแต่ในครั้งอดีตคือการเชื่อในเรื่องการนับถือผี ซึ่งจะสังเกตได้จาก แต่ละหมู่บ้าน ตั้งแต่ระดับครอบครัวจะมีผีที่ตนนับถือ คือผีปู่ย่าตายาย หรือญาติที่ตนนับถือ สังเกตได้จากการทำบุญต่าง ๆ เวลากรวดน้ำจะต้องอุทิศให้กับญาติและคนที่ตนรักเคารพ และการเลี้ยงผีประจำตระกูล (ผีเสื้อ) เวลามีคนในครอบครัวเจ็บป่วย โดยมากจะเลี้ยงวันพุธ นอกจากนี้ก็จะมีการสร้างศาลเล็ก ๆ ไว้ตามหัวไร่ปลายนาเพื่อเป็นการเคารพเจ้าที่ผู้ปกปักษ์รักษาพื้นที่ไร่นา เมื่อถึงฤดูการทำไร่ทำนาหรือฤดูการเก็บเกี่ยวก็จะมีอาหารคาวหวาน และสิ่งของที่คิดว่าจะเป็นสิ่งที่ถูกใจนำมาเซ่นไหว้ ถ้าเป็นระดับหมู่บ้านก็จะเป็นผีปู่ตา และผีเจ้าพ่อ เจ้าแม่ เจ้าปู่ เจ้าย่า เจ้าตา เจ้ายาย ที่มีประวัติความเป็น ตามสถานที่สำคัญต่าง ๆ อีกเยอะแยะมากมายแม้ในระดับอำเภอก็เช่นเดียวกันคือเจ้าปู่จูมคำที่เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำเสียว

แม้ในปัจจุบันผู้คนถือพระพุทธศาสนากันเป็นส่วนมาก แต่ก็เป็นการผสมผสานกันไปตามขั้นตอนการปฏิบัติ ผู้คนส่วนใหญ่ของอำเภอบรบือยึดอาชีพกสิกรรมเป็นหลัก หรือจะเรียกว่าแทบทุกครอบครัวก็ว่าได้ยกเว้นเฉพาะพ่อค้าแม่ค้าที่มีเชื้อสายจีนในตัวอำเภอเท่านั้นที่ไม่ทำนาทำไร่ รายได้ของชาวบ้านส่วนใหญ่จึงมาจากการขายผลผลิตทางการเกษตรและรับจ้างทั่วไป พอได้ใช้จ่ายใน

ครอบครัว ชาวบ้านในหมู่บ้านต่าง ๆ ในเขตอำเภอบรบือปฏิบัติตามหลักของฮีตสิบสองและเชื่อมั่นว่าเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้องตามวิถีของคนอีสาน แม้จะย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่อื่น เมื่อถึงวันเวลาที่กำหนดก็จะหวนกับมาหรือฝากฝังให้ญาติทำแทนหรือฝากสิ่งของที่จำเป็นมา เป็นการแสดงให้เห็นว่าตนมีความรักความกตัญญูต่อแผ่นดินเกิดและไม่เคยลืมบุญคุณของบรรพบุรุษยังเคารพบูชาอยู่เสมอไม่เคยลืม

ภาพประกอบที่ 3 พื้นที่การปกครองอำเภอบรบือ

ภาพโดย: museumthailand.com (2564)

3.2 ชุมชนตำบลหนองม่วง

ในอดีตชุมชนตำบลหนองม่วงเป็นพื้นที่เขตการปกครองของตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ในปี พ.ศ. 2513 ได้แยกออกมาเป็นตำบลหนองม่วง มีหมู่บ้านทั้งหมด 11 หมู่บ้าน ชื่อตำบลหนองม่วงนั้นมีความเป็นมาดังนี้

บ้านดงมันเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ในชุมชนนี้ ต้องการแยกออกจากการปกครองของตำบลบัวมาศ จึงได้รวมกลุ่มกับผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้าน 11 หมู่บ้าน เพื่อขอแยกตั้งตำบล จึงได้ประชุมกันว่าจะตั้งชื่อตำบลว่าอย่างไร ผู้ใหญ่บ้านบ้านม่วงจึงเสนอให้ตั้งชื่อว่าตำบลหนองม่วง เพราะในเขตพื้นที่ 11 หมู่บ้าน มีคำว่าม่วงหลายแห่ง ทั้งโคกม่วง ป่าม่วง ห้วยวังกุดม่วง หนองม่วง บ้านโนนม่วงและบ้านม่วง ทั้งมีการแลกเปลี่ยนกันระหว่างบ้านม่วงกับบ้านดงมัน ถ้าให้ผู้ใหญ่บ้านดงมันเป็นกำนัน ต้องตั้งชื่อ

ตำบลว่าหนองม่วง ทั้งสระน้ำที่เรียกว่าหนองม่วงก็อยู่ที่ทางเข้าบ้านม่วง และให้บ้านม่วงเป็นหมู่ที่ 1 จึงตกลงกันได้ตามนี้ ซึ่งกำนันคนแรกของตำบลหนองม่วง คือ นายปิ่ง วงษ์ศรี บ้านดงมัน (สนั่น ศรีมาตร. 2564: สัมภาษณ์) ชุมชนตำบลหนองม่วง มีน้ำเสียวไหลผ่านทางด้านทิศใต้ของตำบลรอยต่อกับตำบลกำพี้ที่บ้านงิ้ว บ้านยานางกับตำบลดอนงัว บ้านขี้เหล็ก-หนองแสงกับตำบลบัวบัวมาศ และอ่างเก็บน้ำบ้านดงมันซึ่งเป็นอ่างเก็บน้ำขนาดกลางของชุมชน ที่มีลำห้วยโสกบักตู้และลำห้วยธรรมชาติอีกหลายห้วย ที่ไหลมารวมที่อ่างซึ่งเป็นอ่างน้ำประจำตำบลหนองม่วง และเป็นต้นกำเนิดของห้วยกุดวังม่วง ที่ชาวบ้านว่าเป็นที่มาของชื่อตำบล ชุมชนตำบลหนองม่วงส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปลูกพืชเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพหลัก อาชีพเสริมก็ทำมาค้าขาย กลุ่มงานฝีมือหัตถกรรม และเพาะเลี้ยงครั่ง

ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่องตั้งและเปลี่ยนแปลงเขตตำบล ในท้องที่อำเภอบรบือ และได้รับการยกฐานะจากสภาตำบลหนองม่วง เป็นองค์การบริหารส่วนตำบลหนองม่วง เมื่อปี พ.ศ. 2540 ตามพระราชบัญญัติ สภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 มีประชากรทั้งหมด จำนวน 6,568 คน แยกเป็นชาย จำนวน 3,358 คน และ หญิง จำนวน 3,210 คน ประกอบด้วย 14 หมู่บ้าน ดังนี้ หมู่ที่ 1 บ้านม่วง หมู่ที่ 2 บ้านยานาง หมู่ที่ 3 บ้านขี้เหล็ก หมู่ที่ 4 บ้านงิ้ว หมู่ที่ 5 บ้านน้ำผึ้ง หมู่ที่ 6 บ้านดงมัน หมู่ที่ 7 บ้านโคกเสือเฒ่า หมู่ที่ 8 บ้านโนนม่วง หมู่ที่ 9 บ้านเขวาน้อย หมู่ที่ 10 บ้านโคกใหญ่ หมู่ที่ 11 บ้านโนนกลาง หมู่ที่ 12 บ้านหนองแสง หมู่ที่ 13 บ้านงิ้ว และหมู่ที่ 14 บ้านโคกใหญ่ (สำนักงานจังหวัดมหาสารคาม, 2562: 18)

ภาพประกอบที่ 4 องค์การบริหารส่วนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

ภาพโดย: ผู้วิจัย (2563)

สภาพพื้นที่ตำบลหนองม่วง มีลักษณะภูมิประเทศ เขตร้อนชื้น มี 3 ฤดู หน้าฝนจะทำการปลูกข้าว ฤดูหนาวเก็บเกี่ยวข้าว ปลูกผักสวนครัวปลูกอ้อย ปลูกมันสำปะหลัง และเพาะเลี้ยงครั่ง ฤดูแล้งค้าขาย รับจ้างทั่วไป เลี้ยงสัตว์และรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมเสริม เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน

สำหรับอาณาเขตติดต่อ จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษารายงานประจำปีขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองม่วง มีอาณาเขตพื้นที่อยู่ติดกับท้องถิ่นใกล้เคียง 4 ตำบล คือ ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลโคกก่อ อำเภอเมืองมหาสารคาม มีถนนหลวงสาย 2063 ที่ใช้ในการคมนาคมและขนส่งผลผลิตทางการเกษตรร่วมกัน มีป่าชุมชนขนาดใหญ่ที่สามารถใช้ประโยชน์ร่วมกัน สำหรับทิศตะวันออก ติดกับ ตำบลยาง มีถนนหมู่บ้านเป็นแนวแบ่งเขตระหว่างตำบล ให้ประชาชนทั้งตำบลใช้สัญจรไปมาหาสู่กันและใช้ในการเดินทางขนย้ายผลผลิตทางการเกษตร ส่วนทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลหนองจิก ตำบลกำพี้ มีการใช้ประโยชน์จากลำน้ำเสียวเพื่อการเกษตรและใช้เป็นแหล่งอาหาร มีสะพานข้ามลำน้ำเสียว ประชาชนทั้งสองฝากฝั่งใช้สัญจรไปมาหาสู่กัน และใช้ในการขนย้ายผลผลิตทางการเกษตร และทิศใต้ ติดกับ ตำบลบัวมาศ มีถนนหลวงสาย 3019 ที่ใช้ในการคมนาคมและขนส่งผลผลิตทางการเกษตรร่วมกัน และมีการแบ่งเขตและใช้ประโยชน์จากลำน้ำเสียวเพื่อการเกษตรและใช้เป็นแหล่งอาหารร่วมกัน (องค์การบริหารส่วนตำบลหนองม่วง, 2563: 21-22)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ชุมชนตำบลหนองม่วงมีเขตติดต่อที่สามารถใช้ประโยชน์ร่วมกัน ทั้งใช้สัญจรไปมาหาสู่กันและใช้ในการเดินทางขนย้ายผลผลิตทางการเกษตรร่วมกันอีกด้วย ทั้งเป็นพื้นที่ที่มีต้นจามจุรีขึ้นมาก ซึ่งเป็นพืชอาศัยของครั่ง และเห็นถึงพื้นที่การวิจัยใน 4 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่ที่ 7 บ้านโคกเสือเฒ่า หมู่ที่ 9 บ้านเขวาน้อย หมู่ที่ 11 บ้านโนนกลาง และหมู่ที่ 10-14 บ้านโคกใหญ่ ในทั้ง 4 หมู่บ้านนี้มีการเพาะเลี้ยงครั่งและมีการรับซื้อครั่ง โดยทำมาอย่างต่อเนื่องไม่เคยหยุด แม้บางครั้งราคาตกต่ำหรือครั่งตายจากภัยทางธรรมชาติ ชาวบ้านก็ไม่เคยย่อท้อยังคงรักษาและเพาะเลี้ยงครั่งไว้อยู่ตลอด เพราะเลี้ยงง่ายรอแค่ถึงฤดูเก็บผลผลิตเท่านั้น ทำให้เกิดมีงานมีอาชีพและมีรายได้ในชุมชน ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้นอย่างรวดเร็ว

3.2.1 ประวัติบ้านโคกเสือเฒ่า

บ้านโคกเสือเฒ่าแยกออกมาจากบ้านดงมัน ปี พ.ศ. 2430 ห่างจากบ้านโคกใหญ่ประมาณ 3 กิโลเมตร ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ สาเหตุก็คือ ปัญหาทางครอบครัว ความยากจน เนื่องจากในสมัยนั้นยังไม่มีการคุมกำเนิด และโรคระบาดก็เยอะ จึงจำเป็นต้องแยกออกมาหาที่ทำกินโดยการหาจับจองพื้นที่ทำนา และทำไร่ เมื่อมาอยู่นานเข้าก็เลยไม่กลับไปอีกเพราะชินกับที่อยู่ ญาติพี่น้องก็เลยตามมาอยู่ด้วยจึงเกิดเป็นหมู่บ้าน ชื่อหมู่บ้านก็มาจากสภาพพื้นที่ที่อยู่ เมื่อก่อนนี้ที่ตั้งหมู่บ้านเป็นป่าใหญ่หรือโคก (ภาษาอีสานเรียกว่าโคก) มีเสือเฒ่าอาศัยอยู่และตายอยู่ที่นี่ จึงเรียกกันว่าโคกเสือเฒ่า และตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน ติดกับห้วยบักตู้ ชาวบ้านบางคนก็เรียกว่าห้วยฮ่อม มีการจัดการน้ำโดยการทำเป็นฝายน้ำล้นขนาดเล็ก เพื่อการอุปโภคบริโภค ซึ่งลำห้วยนี้ก็ยาวมาบรรจบกับชลประทาน

บ้านดงมันที่เป็นอ่างเก็บน้ำขนาดกลาง ซึ่งกั้นอยู่ตรงกลางระหว่างบ้านโคกเสือเฒ่ากับบ้านดงมัน เด็กบางคนก็ยังไปเรียนที่โรงเรียนบ้านดงมันอยู่แต่ส่วนใหญ่จะไปเรียนที่โรงเรียนบ้านโนนม่วง เขวาน้อยโคกใหญ่ เพราะใกล้กว่าสะดวกกว่า (สายทอง วงษ์ศรี. 2564: สัมภาษณ์) อาชีพหลัก ชาวบ้านโคกเสือเฒ่า มีอาชีพทำการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ทั้งหมู่บ้าน อาชีพเสริม เสร็จจากฤดูทำนา ชาวบ้านโคกเสือเฒ่าเป็นหนึ่งหมู่บ้านที่ในอดีตมีฐานะยากจนมาก แต่ด้วยความที่ไม่เลือกอาชีพไม่เลือกงานจึงทำให้ปัจจุบัน ทั้งหมู่บ้านมีฐานะที่ค่อนข้างดี มีการรวมกลุ่มเพื่อส่งเสริมอาชีพที่หลากหลาย มีการใช้ทรัพยากรบุคคลที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยเป็นศูนย์กลางของชุมชน การพัฒนาสินค้าชุมชนหรือสินค้า OTOP การทำผ้าทอมือ ทอเสื่อกก และเพาะเลี้ยงครั่ง เพื่อเป็นรายได้เสริม ชาวบ้านบางคนก็เผ่าถ่านขายซึ่งก็ทำรายได้พอเลี้ยงครอบครัว วัตถุดิบที่ได้ส่วนมากก็ได้จากธรรมชาติที่อยู่ใกล้ตัวหรือป่าที่อยู่รอบหมู่บ้าน

ชาวบ้านโคกเสือเฒ่า นับถือพระพุทธศาสนาทั้งหมู่บ้าน ปฏิบัติตามหลักของวัฒนธรรมประเพณีฮีตสิบสอง

เดือนอ้าย พระเข้ากรรม ปัจจุบันพระสงฆ์ที่จำวัดมีน้อย เปลี่ยนมาเป็นการบวชชีพราหมณ์เป็นบางปีตามความเหมาะสม เพื่อให้ชาวบ้านได้ร่วมกันทำบุญและได้มีโอกาสเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เพื่อปฏิบัติตนและศึกษาพระธรรมวินัย

เดือนยี่ บุญคูณลาน ในปัจจุบันชาวบ้านจะนำข้าวเปลือกที่เสร็จจากการเก็บเกี่ยวในนาแล้วนำไปเก็บไว้ในฉางหรือเล้า เมื่อถึงช่วงเดือนยี่ชาวบ้านก็จะเปิดฉางข้าวหรือเล้าตามความเชื่อแล้วจะตักข้าว 1 ถัง นำไปถวายพระสงฆ์ที่วัด เรียกว่าข้าวเปิดปากฉางหรือเล้า เมื่อเป็นสิริมงคล ในส่วนของการสู่ขวัญข้าวชาวบ้านก็จะนำใบไม้ตามความเชื่อไปเหน็บไว้รอบฉางเพื่อแล้วบอกกล่าวว่าเป็นการขอขมาพระแม่โพสพ เพราะปัจจุบันนี้ชาวบ้านใช้รถเกี่ยวข้าวกันทั้งหมู่บ้าน บุญคูณลานจึงถูกกระชับถูกรัดให้เป็นแบบตามยุคสมัย

เดือนสาม เดือนสี่ ปัจจุบันบุญข้าวจี่ถูกรวมเข้ากับบุญพระเวสสันดรชาดก ชาวบ้านเรียกว่าข้าวจี่เวส จะจัดในช่วงเดือนสี่ งานบุญก็จัดตามความเหมาะสมของหมู่บ้าน พอรักษาฮีตประเพณีไว้ งานบุญจัดสองวัน วันรวมกับวันฟังเทศน์ วันรวมชาวบ้านก็จะจี่ข้าวไปวัดในตอนเช้า เพื่อถวายข้าวจี่แก่พระสงฆ์ ช่วงบ่ายประมาณ 15.30 น. ก็จะออกจากหมู่บ้านรวมทั้งพระสงฆ์ ไปรวมกันที่ทางทิศใต้ห่างหมู่ประมาณ 200 เมตร แล้วทำพิธีเชิญพระเวสสันดรและพระอุปคุต จากนั้นก็แห่พระเวสสันดรเข้าเมืองหรือเข้าหมู่บ้าน โดยถือผ้าที่มีรูปวาดของพระเวสสันดรกัณฑ์ 13 กัณฑ์ เดินเป็นแถวยาวตามกันเข้าหมู่บ้าน และมีการเปิดมโหรีเสพงันตลอดทาง จนถึงวัด จากนั้นกะนำผ้าพระเวสสันดรไปผูกไว้ภายในศาลาการเปรียญ อาราธนาพระอุปคุตขึ้นสู่หอ แล้วอาราธนาพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ พระสงฆ์อ่านมะลัยหมื่นมะลัยแสน เป็นเสร็จพิธีในวันแรก วันที่สองหรือวันฟังเทศน์ ตอนเช้ามืด

แห่ข้าวพันก้อนรอบหมู่บ้าน พระสงฆ์บอกศักราชและอ่านสังกาช ถวายภัตตาหารเช้า การเทศน์พระเวสสันดรชาดก ปัจจุบันเทศน์สียงหรือเทศน์แหล่ทั้งเรื่อง ประมาณ 2 ชั่วโมง เป็นเสร็จพิธีงานบุญ

เดือนห้า บุญสงกรานต์ ชาวบ้านก็จะประชุมกันลงมติกำหนดวันรวมญาติ เมือถังวันนัดหมายก็จะลงวัดในช่วง 09.00 น. เพื่อถวายสังฆทานเป็นบังสุกุลแก่พระสงฆ์ ร่วมกันรดน้ำกระดูกบรรพบุรุษ รดน้ำขอพรพระพุทธรูปหรือพระประธานประจำวัด และรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ

เดือนหก-เดือนเจ็ด บุญบั้งไฟและบุญซำฮะ ปัจจุบันควบรวมกัน จัดในช่วงเดือนเจ็ดช่วงต้นฤดูฝน กำหนดสองวัน วันแรกเจริญพระพุทธมนต์กลางหมู่บ้านตรงหลักบ้าน และนำบั้งไฟที่เตรียมไว้ 2 บั้ง เรียกว่าบั้งไฟเสี่ยงทาย บั้งบ้าน หมายถึง ความเป็นอยู่ของชาวบ้าน และบั้งนา หมายถึง ความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณธัญญาหาร นำมาร่วมในพิธี ตอนเช้าวันที่สอง ถวายภัตตาหารพระสงฆ์ แล้วให้กะจ้ำประจำหมู่บ้านนำบั้งไฟไปบอกกล่าวปู่ตาที่ดอนหรือป่าสาธารณะประโยชน์ประจำหมู่บ้าน แล้วนำไปจุด ตามความเชื่อเพื่อถวายพระยาแถน ให้ท่านดลบันดาลให้สมหวังทั้งสองอย่าง

เดือนแปด บุญเข้าพรรษา ชาวบ้านก็จะเรี่ยไรปัจจัยเพื่อซื้อผ้าอาบน้ำฝน และเครื่องบังสุกุลที่จำเป็นแก่พระสงฆ์ในช่วงจำพรรษา ตอนเย็นพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ถวายผ้าอาบน้ำฝนและเครื่องบริวาร และเวียนรอบศาลาการเปรียญ ตอนเช้าทำบุญตักบาตรพระ

เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน เช้ามืดของวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 ชาวบ้านก็จะเตรียมใบตองกล้วย อาหารหวานคาว แล้วห่อรัดด้วยตอกไม้ไผ่ นำไปให้กะจ้ำหมู่บ้าน กะจ้ำนำไปไว้ในวัด บางส่วนก็ขุดหลุมฝัง บางส่วนก็เปิดห่อออก แล้วจุดเทียนตั้งไว้ เรียกชื่อของผู้ตายให้มากินและมารับเอาไป ตามที่ญาติของผู้ตายบอก ตามความเชื่อที่ถือสืบกันมาว่าเป็นที่พระยายมบาลปล่อยดวงวิญญาณผู้ตายให้มาเยี่ยมญาติและรับของฝากที่ญาติเตรียมไว้ให้ เมื่อถึงตอนเช้าชาวบ้านก็จะร่วมกันทำบุญถวายภัตตาหารและปัจจัยไทยทานแก่พระสงฆ์

เดือนสิบ บุญข้าวสาก ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ตามความเชื่อของชาวบ้านเชื่อวิญญาณที่ถูกปล่อยมาในช่วงบุญข้าวประดับดิน ยังไม่กลับไปยังเมืองนรก ยังรอรับบุญใหญ่ที่ญาติจะมอบให้เพื่อจะได้มีความเป็นอยู่ไม่อดยาก ในตอนเช้าก็ไปทำบุญถวายภัตตาหาร ช่วงก่อนชาวบ้านก็ทำห่อข้าวใหญ่ที่ห่อด้วยใบตองกล้วยพร้อมสำรับครบทุกอย่าง ทำเป็นซีกคล้ายพวงมาลัยคนละหลายห่อ ไปรวมกันที่วัด บางส่วนก็แกะออกถวายเพลพระ ส่วนที่เหลือก็นำไปห้อยตามกิ่งไม้ ในบริเวณวัด และรอสัญญาณฆ้องจากมัคนายก เมื่อพระฉันเพลเสร็จก็ตีฆ้องเป็นสัญญาณให้เก็บห่อข้าวที่ห้อยไว้ตามกิ่งไม้แล้วนำไปไว้ที่ตาแฮกในที่นาของตน ซึ่งชาวบ้านยึดถือกันมาตามความเชื่อตั้งแต่โบราณว่า วิญญาณของบรรพบุรุษที่ได้รับผลบุญในวันนี้จะอวยพรให้มีความสุขความเจริญในการดำเนินชีวิต และตาแฮกหรือนางยักษิณีจะบันดาลให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล พืชพรรณธัญญาหารอุดมสมบูรณ์

เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา เมื่อใกล้ถึงวันออกพรรษาชาวก็จะพากันทำความสะอาดบริเวณวัด และเตรียมสถานที่เพื่อจะทำเป็นวงกลมขนาดใหญ่ เพื่อให้พระสงฆ์เดินบิณฑบาตอบวงได้ ตอนเย็นก่อนวันออกพรรษาชาวบ้านก็รวมกันที่วัดเพื่อฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ แล้วถวายผ้าจำนัลพรรษาและเครื่องไทยธรรมไทยทาน แล้วรวมกันเวียนเทียนรอบศาลาการเปรียญ ในตอนเช้าวันออกพรรษาหลังจากพระสงฆ์ปวารณาออกพรรษาแล้ว ชาวบ้านก็มารวมตัวกันในบริเวณที่จัดเตรียมไว้ เพื่อใส่บาตร ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าตักบาตรเทโวโรหณะ เมื่อตักบาตรแล้วก็ร่วมกันถวายภัตตาหารเช้าแก่พระสงฆ์ ชาวบ้านเชื่อว่าการได้ทำบุญตักบาตรในวันนี้จะทำให้เป็นที่รักใคร่ของคนหมู่มาก มีความเจริญก้าวหน้าในการประกอบอาชีพ

เดือนสิบสอง บุญกฐิน เป็นบุญเป็นเจ้าภาพได้เพียงแค่ครั้งเดียวในรอบหนึ่งปี หลังออกพรรษาเท่านั้น จากวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 - ขึ้น 15 ค่ำเดือน 12 เพียง 30 เท่านั้น ทำให้อานิสงส์ของกฐินแรงมาก ใครที่ได้เป็นเจ้าภาพจะได้ไปเกิดในแดนสวรรค์ ที่ล้อมรอบด้วยบริวารนับไม่ถ้วน เพราะผ้ากฐินเป็นผ้าที่ถวายให้แก่พระสงฆ์ ลงมติว่าจะมอบให้แก่รูปใด ซึ่งเป็นผู้ที่ถูกคัดเลือก และประกอบด้วยศีลจริยวัตร ทำให้ผู้ถวายได้บุญเป็นสองเท่า ชาวบ้านจึงได้ทำบุญกฐินเป็นประจำทุกปี (ประเจน วงนาถ. 2564: สัมภาษณ์) ฮีตสิบสองเป็นมรดกตกทอดมาแต่โบราณมา แม้จะรวมกันในบางฮีต ชาวบ้านก็ถือปฏิบัติสืบตาอไป

ภาพประกอบที่ 5 บ้านโคกเสือเฒ่า

ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

ภาพประกอบที่ 6 ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านโคกเสือเฒ่า
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

3.2.2 ประวัติบ้านเขวาน้อย

บ้านเขวาน้อยแยกออกมาจากบ้านดงมัน ปี พ.ศ. 2446 ห่างจากบ้านโคกใหญ่ 1 กิโลเมตร ทางทิศตะวันออก สมัยก่อนบ้านดงมันถือว่าอยู่กันค่อนข้างแออัด มีความเป็นอยู่ที่ไม่ค่อยจะดีนัก ถนนหนทางที่ใช้สัญจรไปมาก็เป็นดินทราย รถยนต์ก็ไม่มี จะมีก็รถม้า เวลาป่วยไข้จะไปหาหมอในอำเภอก็ลำบาก อีกทั้งโรคระบาดก็เยอะ ลูกมากยากจนแย่งมรดกกัน อีกทั้งในละแวกแถวบ้านก็มีแต่โคกแต่ป่า พ่อแม่ก็ไม่มีมูลมรดกจะให้ จึงชวนญาติพี่น้องที่พอจะเชื่อใจกันแยกบ้านออกมาหรือหนีไปตายเอาดาบหน้า มุ่งหน้ามาอยู่ทางทิศเหนือบ้านดงมัน ระยะห่าง 2 กิโลเมตร แล้วไม่กลับไปอีก เพราะต้องการถางป่าเพื่อทำเป็นแปลงนาสำหรับทำนา แล้วตั้งเป็นหมู่บ้านในเวลาต่อมา ชื่อหมู่บ้านเขวาน้อยเพราะว่าป่าแถบนี้ มีต้นเขวาขึ้นเยอะมาก แต่มีขนาดเล็กจึงเรียกกันว่าเขวาน้อย และเป็นชื่อหมู่บ้านในปัจจุบัน เดี๋ยวนี้สะดวกสบายเป็นหมู่บ้านที่อยู่ติดกับถนนหลวง มีตลาดนัดชุมชน มีแหล่งน้ำผู้คนก็ทำมาค้าขาย เป็นศูนย์รวมของชุมชนในด้านการค้าขาย สินค้าพืชผักสวนครัว และของป่าบางชนิด บางคนก็เรียกว่าตลาดประจำตำบล เศรษฐกิจของหมู่บ้านค่อนข้างดีชาวบ้านก็มีความสุข พอใจในสิ่งที่มีอยู่และจะหาเพิ่มในบางสิ่ง ชาวบ้านเขวาน้อยปกครองกันแบบเครือญาติ แบบพี่แบบน้อง ใครมีเรื่องราวอะไรก็จะนำมาปรึกษาหารือกันเพื่อแก้ไขและหาทางออกร่วมกัน (สวน พร้อมจิต. 2564: สัมภาษณ์) บ้านเขวาน้อยนับว่าเป็นศูนย์กลางการค้าขายของชุมชนตำบลหนองม่วง เพราะมีตลาดนัดอาทิตย์ละสองครั้ง สินค้าที่นำมาวางขายก็เป็นสินค้าที่ชาวบ้านในชุมชน และชาวบ้านในละแวกใกล้กันนำมาขาย ส่วนใหญ่จะเป็นของที่ชาวบ้านผลิตขึ้นเองหรือเพาะปลูกเอง และเป็นของที่มาจาก

ธรรมชาติเป็นส่วนมาก ลูกค้าก็จะมีทั้งคนในและนอกชุมชน สามารถแวะมาซื้อสินค้าได้สะดวกซึ่งตลาดนัดติดกับถนนทางเชื่อมอำเภอบรบือ – วาปีปทุม ตลาดนัดเปิดวันพุธและวันเสาร์ อยู่ติดกับสถานีตำรวจชุมชนตำบลหนองม่วง ชาวบ้านเขวาน้อยนับถือพระพุทธศาสนาทั้งหมู่บ้าน ปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีฮตสิบสองเป็นหลัก

เดือนอ้าย-เดือนยี่ บุญพระเข้ากรรมและบุญคูณลาน ถูกควบรวมเป็นบุญคูณลาน และมีการบวชชีพราหมณ์ด้วย เพื่อให้ชาวบ้านได้ทำบุญร่วมกัน งานบุญจัด 5-7 วัน ชาวบ้านก็จะนำข้าวสารข้าวเปลือกใส่กระสอบปุ๋ยไปตั้งไว้รวมกัน ในช่วงวันบุญก็จะมีการออกบิณฑบาตข้าวสารอาหารแห้ง เพื่อนำมาสมทบงานบุญ มีการเจริญพระพุทธมนต์ทั้งเช้า - เย็น รอบกองข้าว ทุกวัน เมื่อครบกำหนด วันสุดท้ายก็จะมีการทำพิธีสู่ขวัญข้าว เอิ้นขวัญข้าว และขอขมาพระแม่โพสพ ตามความเชื่อของชาวบ้าน และทะพิธีถวายข้าวทั้งหมดแก่พระสงฆ์ ชาวบ้านเชื่อว่าพระแม่โพสพจะบันดาลให้มีความร่ำรวย ไม่มีวันอดยาก และมีความเจริญในการครองเรือน

เดือนสาม - เดือนสี่ บุญข้าวจี่และบุญพระเวสสันดร ชาวบ้านจัดสองบุญนี้ในแบบการควบรวมอีก เรียกว่าบุญข้าวจี่เวส จัดในช่วงเดือนสาม งานบุญจะมีด้วยกันสองวัน วันแรกช่วงบ่ายชาวบ้านจะนัดหมายวันตัวกันที่วัดเมื่อมาพร้อมกันแล้วรวมทั้งพระสงฆ์ ก็จะเดินมุ่งหน้าออกประตูวัดทางทิศตะวันออก เมื่อพ้นเขตวัดก็จะเก็บเอาดอกไม้ที่พอจะหาได้ แล้วกับเข้าวัดนำดอกไม้มารวมกันแล้วใส่ถาดถวายพระประธานประจำวัด เป็นเสร็จพิธีการการเก็บดอกไม้เชิญพระเวสสันดรเข้าเมือง ไม่มีขั้นตอนเพิ่มอีก วันที่สองในตอนเช้าชาวบ้านก็มาทำบุญที่วัดมีการนำข้าวจี่พร้อมอาหารเตรียมมาถวายพระสงฆ์ ชาวบ้านเมื่อมาพร้อมกันแล้วก็กราบพระรับศีล แล้วกล่าวคำถวายข้าวจี่พร้อมทั้งภัตตาหาร พระสงฆ์เทศน์อานิสงส์ 1 กัณฑ์ แล้วให้พร ชาวบ้านมีความเชื่อว่าการทำบุญในวันนี้จะมีอานิสงส์ได้เกิดในแดนสวรรค์เหมือนกับนางปุณณทาสี และจะไม่มีความอดยากทั้งในชาตินี้และชาติหน้า

เดือนห้า บุญสงกรานต์ ชาวบ้านจะถือว่าเป็นการฉลองการเริ่มต้นชีวิตใหม่ และเป็นการพบปะกันของญาติพี่น้องที่ห่างหายจากกันไปทำงานทำการ จึงถือเอาวันสงกรานต์เป็นวันรวมญาติ ชาวบ้านก็จะไปรวมกันที่วัด ในตอนเช้าทำบุญถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ ช่วงสายก็รวมกันทั้งหมู่บ้านทอดบังสุกุลถวายเครื่องไทยทานแก่พระสงฆ์ รดน้ำขอพรพระประธานและสงฆ์ รดน้ำอัฐิบรรพบุรุษ แล้วรดน้ำขอพรผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้าน มีการทอดถวายผ้าป่าแก่พระสงฆ์ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าการทำบุญในวันสงกรานต์จะไม่ประสบกับความเดือดร้อนทั้งกายและใจ และถูกยกย่องว่าเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทิตา เป็นที่รักใคร่ของคนในครอบครัวและญาติมิตรสหาย

เดือนหก - เดือนเจ็ด บุญบั้งไฟและบุญซำฮะ เป็นการควบรวมของอีกสองบุญเช่นกันของชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านจะเน้นไปที่บุญซำฮะหรือบุญเบิกบ้าน ส่วนบุญบั้งไฟชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับการจุดเสี่ยงทายเท่านั้น วันบุญกำหนดขึ้นสองวันตามมติของชาวบ้าน และจัดพิธีตรง

หลักบ้านวันแรกก็ช่วยกันโยงสายสิญจน์รอบหมู่บ้าน และนำผ้าเจ็ดสีมาผูกหลักบ้านเพื่อความเป็นสิริมงคล ตอนเย็นชาวบ้านร่วมกันที่ลานพิธีเพื่อร่วมกันฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ วันที่สองชาวบ้านเตรียมน้ำอบน้ำหอมมารวมกันที่หลักบ้าน และร่วมกันถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ แล้วนำน้ำอบน้ำหอมไปประพรมบ้านเรือนเพื่อขับไล่สิ่งอัปมงคล และโรคภัยไข้เจ็บก่อนเพลมีการนำดินเข้าวัดและปั้นรูปสัตว์น้ำ เช่น จระเข้ เต่า นาค เป็นต้น และจุดบั้งไฟเสี่ยงที่มีขนาดเท่านิ้วมือ 2 บั้ง ใช้เสี่ยงทายหมู่บ้าน และฟ้าฝน จากนั้นถวายภัตตาหารเพลแก่พระสงฆ์ ชาวบ้านเชื่อว่าการทำบุญในวันนี้จะไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ร่างกายสมบูรณ์แข็งแรงดี

เดือนแปด บุญเข้าพรรษา เมื่อใกล้ถึงวันเข้าพรรษาชาวบ้านก็จะร่วมกันบริจาคปัจจัยเพื่อซื้อผ้าอาบน้ำฝนและเครื่องไทยทาน ถวายแก่พระสงฆ์ ตอนเย็นมีการเวียนเทียน พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ชาวบ้านร่วมกันถวายผ้าอาบน้ำฝนและเครื่องไทยทาน พร้อมธูปเทียน ชาวบ้านเชื่อว่าการทำบุญในวันเข้าพรรษาจะทำให้มีสติปัญญาเฉียบแหลม สว่างไหวเหมือนแสงเทียนเจริญรุ่งเรืองในหน้าที่การงาน

เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน ในช่วงเช้ามืดเช้าบ้านจะนำเอาห่อข้าวที่มีครบทั้งอาหารหวานคาวไปฝังในเขตวัดบาวส่วนก็แกะออกวางบนใบตอง แล้วจุดธูปเทียน เรียกดวงวิญญาณของผู้ตายที่เป็นญาติให้มากินและมารับเอา ตอนเช้าก็จัดเตรียมอาหารไปถวายแก่พระสงฆ์ และกรวดน้ำอุทิศส่วนบุญให้แก่ดวงวิญญาณของผู้ตายอีก ชาวบ้านเชื่อว่าการทำบุญในวันนี้จะทำมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยป้องกันภยันตราย คอยปกปักรักษาตลอดเวลา จะไม่มีเหตุร้ายเกิดขึ้นได้

เดือนสิบ บุญข้าวสาก ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ชาวบ้านยมบาลปล่อยวิญญาณในนรกให้กลับมาเยี่ยมญาติบุญโลกมนุษย์ ชาวบ้านจึงได้จัดเตรียมข้าวปลาอาหารถวายพระสงฆ์ อย่างมากมายกว่าวันปกติ ช่วงสายก่อนเพลก็จัดเตรียมห่อข้าวขนาดใหญ่หลายสิบห่อ ทำเป็นซีกคล้ายพวงมาลัย แล้วนำไปถวายพระสงฆ์ บางส่วนแกะออกเพื่อถวายเพลพระสงฆ์ ส่วนที่เหลือก็นำไปห้อยไว้ตามกิ่งและกำแพงวัด เมื่อพระฉันเพลเสร็มัคนายกก็จะตีฆ้องเป็นสัญญาณบอก ชาวบ้านก็จะเก็บห่อข้าวที่ห้อยไว้ แล้วนำไปห้อยตามศาลเพียงตา หรือตาแฮก เพื่อให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ดี ชาวบ้านเชื่อว่าการทำบุญในวันนี้จะทำให้ไม่มีเจ้ากรรมนายเวร เป็นที่รักใคร่ของคนหมู่มาก มีทรัพย์สมบัติมากมาย

เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา ชาวบ้านร่วมกันบริจาคปัจจัยเพื่อซื้อผ้าจำนัลพรรษาเครื่องไทยทาน ตอนเย็นเวียนเทียนรอบศาลาการเปรียญ ฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ถวายผ้าจำนัลพรรษาและเครื่องไทยทาน ทอดบังสุกุล ตอนเช้าเมื่อพระสงฆ์ปวารณาออกพรรษาแล้ว ก็จะเดินบิณบาตรอบศาลาการเปรียญ รอบแรกปัจจัย รอบสอง ข้าวสารอาหารแห้ง รอบสุดท้ายข้าวสุกและอาหาร รวมกันถวายภัตาหารแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์ให้พรและประพรมน้ำพระพุทธมนต์ ชาวบ้านเชื่อ

ว่าการทำบุญใส่บาตรในวันออกพรรษา จะทำให้มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มองทุกอย่างทะลุปุโปร่ง ปัญญาเฉียบแหลมมีความสามารถรอบด้าน สง่าผ่าเผยคนชั่วไม่กล้าเข้าใกล้ เป็นที่ชื่นชอบของหมู่คนดี

เดือนสิบสอง บุญกฐิน เป็นบุญที่มีอานิสงส์มาก เพราะปีหนึ่งจะมีเฉพาะหลังออกพรรษา จาก แรม 1 ค่ำ เดือน 11 – 15 ค่ำ เดือน 12 มีเพียง 30 วันเท่านั้น และพระสงฆ์ ที่จะได้ครองผ้ากฐินก็เป็นผู้ที่คณะสงฆ์คัดเลือกแล้ว จึงมีอานิสงส์ของบุญเพิ่มเป็น 2 เท่าตัว และยังเป็นบุญที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้กำหนดให้มีขึ้น เพื่อให้พระสงฆ์ได้ผลัดเปลี่ยนไตรจีวร ชาวบ้านจึงทำบุญกฐินประจำไม่เคยขาดซักปี ชาวบ้านเชื่อว่าการทำบุญกฐินอานิสงส์มากมายกว่าบุญอื่น เมื่อตายแล้วย่อมได้ไปเกิดบนสวรรค์อย่างแน่นอน (พระอธิการชัชวาล ฐิตฆโน. 2564: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบที่ 6 บ้านผู้ใหญ่บ้านเขวาน้อย
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

ภาพประกอบที่ 7 ลานตลาดนัดบ้านเขวาน้อย
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

3.2.3 ประวัติบ้านโนนกลาง

บ้านโนนกลาง ห่างจากบ้านโคกใหญ่ 3 กิโลเมตร ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ในอดีตเป็นคุ้มหนึ่งของบ้านดงมัน ต่อมาได้ตั้งเป็นหมู่บ้าน ปี พ.ศ.2512 อยู่ทางทิศเหนือประมาณ 300 เมตร อยู่ติดกับเนินดิน (ชาวบ้านเรียกว่าโนน) ไม่สูงมากคล้ายกับเป็นเมืองเก่าไม่มีต้นไม้ขึ้น แต่ก็ไม่มีหลักฐานยืนยันว่าเคยเป็นสถานที่สำคัญ ชาวบ้านในชุมชนเรียกว่าโนนกลาง ปัจจุบันเทพื้นเป็นลานคอนกรีต และเป็นที่ตั้งศาลปู่ตาของหมู่บ้าน ต่อมาจึงขอแยกเป็นหมู่บ้านจึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านโนนกลาง เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ถึงจะแยกออกจากบ้านดงมันแต่งานบุญประเพณี ก็ทำที่วัดบ้านดงมัน เพราะอยู่ไม่ห่างกันและเป็นที่ร่วมทำกิจกรรมอย่างอื่นด้วย ทั้งโรงเรียนก็เรียนด้วยกัน ในชื่อของโรงเรียนบ้านดงมัน บ้านโนนกลางแยกออกจากบ้านดงมันเพราะต้องการมีผู้นำประจำหมู่บ้าน ซึ่งมีจำนวนหลังคาเรือนมากพอที่จะตั้งเป็นหมู่บ้านและปกครองต้นเองได้ จึงได้ร้องขอทางหน่วยงานราชการและได้รับอนุญาต ทั้งสะดวกในเวลาประชุมประจำหมู่บ้าน ก็ไม่ต้องเดินเข้าหมู่บ้านใหญ่ แต่ก็ยังคงไปมาหาสู่กันเหมือนเดิม เพราะส่วนมากก็เป็นคนที่มีต้นกำเนิดมาจากบ้านดงมันเป็นส่วนใหญ่ มีอาชีพทำไร่ ทำนา ปลูกผัก เพราะอยู่ใกล้กับชลประทาน ชาวบ้านจะชอบปลูกผักขาย เช่น ถั่วฝักยาว กะล่ำปลี ผักกาดขาว พริก เป็นต้น และมีต้นจามจุรีขึ้นรอบบริเวณชลประทานจำนวนมาก เหมาะแก่การเพาะเลี้ยงครั่ง (บัวพันธ์ พลแสง. 2564: สัมภาษณ์) ชาวบ้านโนนกลาง หลังฤดูกาลทำนา จะปรับที่นาเป็นแปลงปลูกผัก เพราะเป็นหมู่บ้านที่อยู่ติดกับอ่างเก็บน้ำบ้านดงมัน ส่วนใหญ่ผักที่ปลูกจะนำไปขายที่ตลาดนัดบ้านเขวาน้อย และตามหมู่บ้านในเขตชุมชนตำบลหนองม่วง เพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว และเพาะเลี้ยงครั่ง รับจ้างแกะครั่งเป็นอาชีพเสริม

ภาพประกอบที่ 8 บ้านโนนกลาง

ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

ภาพประกอบที่ 9 ศาลปู่ตาบ้านโนนกลาง
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

ประชากรของ ทั้ง 3 หมู่บ้านนี้แยกออกจากบ้านดงมัน ดังนั้นวิถีชีวิตจึงคล้ายคลึงกัน และยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีแบบดั้งเดิมของถิ่นฐานเดิมไว้ คือยังคงรักษามูลมรดกทางปัญญาที่ได้รับจากบ้านดงมันไว้ ยังมีขั้นตอนการปฏิบัติการดำเนินชีวิตที่เหมือนกัน แต่จะแตกต่างกันเฉพาะชื่อหมู่บ้านเท่านั้น

ชุมชนตำบลหนองม่วงอยู่กันแบบเครือญาติที่พึ่งพาอาศัยกัน บ้านเรือนแบบรั้วติดกัน บ้านที่อยู่อาศัย มีทั้งแบบชั้นเดียวและสองชั้น บ้านชั้นเดียวจะเป็นบ้านปูนมุงสังกะสีหรือกระเบื้องตามฐานะของเจ้าของบ้าน บ้านสองชั้นชั้นล่างจะเป็นปูนชั้นสองจะเป็นไม้มุงสังกะสีและกระเบื้อง อยู่กันแบบสงบเรียบง่าย ตามวิถีชนบท มีหน่วยงานทางราชการคอยสอดส่องดูแลอย่างใกล้ชิด เพราะเจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชนเดียวกัน ดังนี้

1. ฝ่ายปกครอง คือ ในระดับหมู่บ้านก็จะมีผู้ใหญ่บ้านคอยบำบัดทุกข์ บำรุงสุขให้ชาวบ้าน และมีผู้ช่วยคอยประสานงาน พร้อมด้วย อปพร.ประจำหมูบ้าน เป็นหูเป็นตาให้ผู้ใหญ่บ้านคอยประสานงานในด้านความสงบเรียบร้อย ปัญหาเรื่องการทะเลาะวิวาทกัน ปัญหายาเสพติด ปัญหาครอบครัว ปัญหาทรัพย์สิน ขโมยโจรปล้นชิง หรืออาชญากรรม เหล่านี้ผู้ใหญ่บ้านกับผู้ช่วยก็จะคอยกำชับกับลูกบ้าน คอยเตือนให้คำแนะนำและแก้ไขปัญหาให้กับลูกบ้านของแต่ละหมู่บ้าน ถ้าเป็นปัญหาที่แก้ไขไม่ได้หรือไม่สามารถระงับเหตุได้ ก็จะแจ้งไปยังศูนย์ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย ศูนย์กู้ชีพ กู้ภัย หรือกำนันประจำตำบล ที่เป็นผู้ปกครองในระดับตำบลเพื่อระงับเหตุที่เกิดขึ้น และมีป้อมตำรวจประจำตำบลที่สี่แยกบ้านเขวาน้อยคอยประสานงานและดูแลความสงบเรียบร้อยอีกด้วย

ถ้ากำนันไม่สามารถควบคุมได้ก็จะส่งมอบให้กับเจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินคดีต่อไป ที่กล่าวมาเป็นอำนาจหน้าที่ของฝ่ายปกครองที่คอยปกป้องดูแลผู้คนในชุมชนตำบลหนองม่วง เพื่อให้ปราศจากเหตุร้ายที่จะนำไปสู่อาชญากรรมและการสูญเสียได้

ภาพประกอบที่ 10 สถานีตำรวจชุมชนหนองม่วง
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

2. ฝ่ายบริหาร คือ สภาองค์การบริหารส่วนตำบลหนองม่วง และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองม่วง จะเป็นตัวแทนในการจัดทำโครงการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาหมู่บ้านและส่งเสริมชุมชนให้เจริญ ถนนหนทางสะดวก น้ำไหลไฟสว่างอย่างทั่วถึงในชุมชน ให้ชาวบ้านในชุมชนได้รับสวัสดิการที่ดี เพราะเป็นหน่วยงานที่ดูแลด้านงบประมาณโดยตรง และดูแลจัดเก็บเงินภาษีของของประชาชนในเขตตำบล รวมทั้งด้านวัฒนธรรมประเพณีก็อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองม่วง ซึ่งจะมี ส.อบต. เป็นตัวแทนของชาวบ้าน หมู่บ้านละ 2 คน เป็นผู้ประสานงานระหว่างสภาตำบลกับชาวบ้านในชุมชน เพื่อให้เกิดความสมดุลในการบริหารและส่งเสริมวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้เข้าถึงหน่วยงานรัฐระดับท้องถิ่น เพื่อเสนอข้อมูลและสิ่งที่ต้องการให้เกิดความเสมอภาคในชุมชนอย่างทั่วถึง

3. ฝ่ายสาธารณะสุข คือ ชุมชนหนองม่วงมีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบลที่คอยดูแลรักษาคนป่วยไข้ในเขตชุมชน มีกองทุนสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม กองทุนหลักประกันสุขภาพ โดยจะคอยประสานงานกับ แพทย์ประจำตำบลและ อสม.ประจำหมู่บ้านเพื่อให้คำแนะนำกับชาวบ้าน เก็บประวัติของคนในชุมเพื่อความสะดวกในการให้บริการด้านการรักษา กลุ่มผู้ป่วยที่มีโรคประจำตัว โรคร้ายแรงและไม่ร้ายแรง ทั้งเรื่องของค่าใช้จ่ายของผู้เข้ามาใช้บริการบัตรสุขภาพบัตรทอง

และสามสิบบาทรักษาทุกโรค ทั้งเรื่องของสุขอนามัยในชีวิตประจำวัน โรคระบาดประจำฤดูกาล ที่เกิดจากสัตว์ อาหาร และจากคนสู่คน ก็จะคอยสอดส่องให้คำแนะนำ วิธีการป้องกันและรายงานไปตามลำดับ

4. ด้านการศึกษาชุมชนตำบลหนองม่วง มีสถานศึกษาและสถานอนุบาลเด็กด้วยกันหลายแหล่งสถานอนุบาลเด็ก 3 แห่ง โรงเรียนประถม 3 โรงเรียน โรงเรียนมัธยม 1 โรงเรียน สถานอนุบาลเด็ก จะมีเด็กตั้งแต่อายุ 3-5 ขวบ ที่เข้ามารับการอนุบาลเพื่อเตรียมความพร้อมในการเข้าโรงเรียนประถม และเป็นการแบ่งเบาภาระของผู้ปกครองเด็กด้วย ทั้งเป็นการปลูกฝังเด็กให้รู้จักการใช้ชีวิตการเข้าสู่สังคมวัยเด็กเพื่อจะได้มีเพื่อนในชั้นเรียน มีดังนี้ 1. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านม่วง 2. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านโคกใหญ่ และ3. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กสภาตำบลหนองม่วง(บ้านน้ำผึ้ง) โรงเรียนประถม เป็นที่ให้ความรู้ขั้นพื้นฐานความรู้เบื้องต้นให้เด็ก จะมีเด็กอายุตั้งแต่ 6-12 ขวบ ส่วนใหญ่แล้วเด็กจะไม่ค่อยได้เรียนที่โรงเรียนในชุมชน ผู้ปกครองจะส่งเด็กไปเรียนโรงเรียนในอำเภอ มีรถวิ่ง รับ-ส่งทุกวัน จะมีเด็กที่เรียนในเขตชุมชนไม่มากนัก ประมาณ โรงเรียนละ 120 คน 1. โรงเรียนบ้านโนนม่วง เขวาน้อย โคกใหญ่ โคกเสือเฒ่า 2. โรงเรียนบ้านดงมันผดุงราษฎร์ 3. โรงเรียนบ้านม่วง ขี้เล็ก หนองแสง ส่วนโรงเรียนมัธยมหลังจากเด็กจบจากโรงเรียนประถมส่วนใหญ่ก็จะเข้าไปเรียนในตัวอำเภอ ที่เหลือส่วนใหญ่ก็จะเป็นเด็กที่ฐานะค่อนข้างยากจนในเขตชุมชนที่มาเรียนจำนวนนักเรียนค่อนข้างน้อยในแต่ละปี โรงเรียนหนองม่วงวิทยาคาร ม.1-6 ถือว่าน้อยมากในปัจจุบัน แต่ก็ไม่ต่ำกว่าร้อยคนในทุกปี แม้เด็กส่วนใหญ่จะไปเรียนในอำเภอแต่ก็ถือได้ว่าเป็นชุมชนที่มีความรู้มีการศึกษามีความสามารถอีกชุมชนหนึ่งเหมือนกัน

ชุมชนตำบลหนองม่วงถือปฏิบัติตามครรลองคลองธรรมของชาวอีสานมาอย่างยาวนาน ซึ่งนับเป็นสิ่งที่หลอมรวมชาวชุมชนตำบลหนองม่วงให้เป็นหนึ่งเดียวกัน เป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชาวบ้าน ที่มีความเชื่อในการนับถือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติเป็นความเชื่อที่แฝงไว้ด้วยความเคารพ และความกตัญญูต่อสิ่งที่ชาวบ้านคิดว่าเป็นผู้ให้ผู้ดูแลพืชพันธุ์ที่ได้เพาะปลูกไว้ ให้อุดมสมบูรณ์จนกระทั่งได้เก็บเกี่ยว ลา ออไทสง กล่าวว่าเพราะชาวบ้านเชื่อว่าสิ่งที่เพาะปลูกนั้นมีชีวิตมีวิญญาณ และมีสิ่งที่เชื่อว่ามีสิ่งเหนือธรรมชาติคอยปกป้องดูแล เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จจึงได้ทำพิธีเพื่อขอขมาและสู่ขวัญอีกตอบแทนคุณ เพื่อเป็นมงคลแก่วิญญาณของพืชพันธุ์หรือข้าวและสิ่งเหนือธรรมชาติทั้งเป็นมงคลและขวัญกำลังใจแก่ชาวบ้านด้วยตลอดทั้งปีและทุกปี (ลา ออไทสง. 2563: สัมภาษณ์)

ความเชื่อของชาวชุมชนนอกจากในเรื่องของสิ่งเหนือธรรมชาติ ยังมีความเชื่อในเรื่องการนับถือศาสนา ซึ่งถือเป็นหัวใจหลักของชาวชุมชน ที่นับถืออย่างเคร่งครัด ได้นำมาผสมผสานกับความเชื่อแบบดั้งเดิม เพื่อเปิดโอกาสให้ชาวบ้านในชุมชนได้ร่วมกันใช้ภูมิปัญญาในด้านของความเชื่อได้อย่างเต็มที่ ในรูปแบบที่พึ่งพาอาศัยกัน แม้ชาวชุมชนทั้งหมดจะนับถือพระพุทธศาสนา แต่ก็ไม่ทิ้งพราหมณ์กับผีซึ่งมีมาก่อน ในแต่ละฤดูกาลชุมชนก็จะประเพณีและพิธีกรรม เพื่อให้ชาวบ้านได้ทำบุญร่วมกันใน

แต่ละหมู่บ้าน ในฤดูกาลก่อนที่จะมีการเริ่มเพาะปลูกก็จะมีการเลี้ยงผีปู่ตา ซึ่งก็จะมีเหล้าขาว ไก่หนุ่ม ไก่สาวที่นึ่งสุกทั้งตัวหัวหมู ผลไม้หลากชนิด อาหารคาวหวาน พวงมาลัยหลากสี นำไปบอกกล่าวแก่ผีปู่ตา โดยให้พระสงฆ์และกะจ้ำประจำหมู่บ้านเป็นผู้นำและเป็นตัวแทนสื่อกลางตามความเชื่อ วันที่เลี้ยงผีปู่ตาจะกำหนดเป็นวันพุธแรกของเดือนหก เพื่อเป็นการบอกเตือนให้ชาวบ้านในชุมชนรู้ว่าถึงฤดูกาลเพาะปลูกแล้ว จากนั้นก็กำหนดวันเพื่อทำพิธีฉลองด้วยการจุดบั้งไฟ เป็นการส่งสัญญาณให้กับผู้ที่อยู่เบื้องได้รับรู้สิ้นสุดฤดูกาลแล้งแล้วและกำลังเข้าสู่ฤดูฝน เมื่อเข้าสู่ฤดูฝนชาวบ้านก็จะทำบุญฉลองหมู่บ้านเพื่อเป็นการทำให้มีกำลังใจในการทำการลงมือเพาะปลูกพืชในไร่นา และเป็นการขจัดสิ่งชั่วร้ายให้ออกจากหมู่บ้านที่อาจจะมาในช่วงฤดูแล้ง เพื่อให้เกิดความชุ่มชื่นร่มเย็นตลอดในฤดูฝน ทั้งในช่วงฤดูนี้ชาวบ้านก็จะได้ทำบุญอย่างเต็มที่ เพราะพระสงฆ์ก็จะอยู่จำพรรษาตลอดช่วงไตรมาสสามเดือน เมื่อครบสามเดือนชาวหรือสิ้นฤดูฝนชาวบ้านในชุมชนก็ทำบุญใหญ่อีก เนื่องในช่วงสามเดือนนั้นพระสงฆ์อยู่จำพรรษาถ้วนไตรมาส นับเป็นมงคลยิ่งที่จะได้ทำบุญตักบาตรในวันนี้ และจะได้ถวายผ้าไตรจีวรแก่พระสงฆ์ ที่เป็นผู้มีจริยาวัตรงดงามตามปรารถนาด้วย และได้มีโอกาสร่วมเป็นสักขีพยานในการร่วมจัดสถานที่ให้แก่พระสงฆ์หมู่ใหญ่ที่ร่วมกันจัดงานปริวาส เพื่อคอยอำนวยความสะดวกให้กับพระสงฆ์ ทั้งได้แสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้ล่วงเกินในช่วงการเก็บเกี่ยวผลผลิตและตอบแทนพระพุทธศาสนา บิดามารดา ที่เลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนมาด้วยความอยากลำบาก นี้เป็นสิ่งที่สืบสานและผสมผสานกันอย่างสวยงามของวัฒนธรรมประเพณีอีสาน ที่ชุมชนตำบลหนองม่วงเล็งเห็นและให้ความสำคัญมาตลอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่แสดงออกมาด้วยความเชื่อและศรัทธา

สวน พร้อมจิต กล่าวว่า ครั้งสมัยก่อน ชาวบ้านให้ความสำคัญกับสิ่งเร้นลับมาก จะทำอะไรแต่ละครั้งต้องบอกกล่าวเจ้าที่บ้าง แม่ธรณีบ้าง กว่าจะเสร็จนั่งจนเหนื่อย เช่น ทำเถียงนาต้องย้ายแม่ธรณี ต้องเตรียมอาหาร หวานคาว หมากพลูบุหรี่ ธูปเทียน ผ้าขาวหนึ่งผืน ไข่ต้ม 1 ฟอง ข้าวต้มมัก 1 มัด แล้วก็ย้ายออกมาด้านข้างตรงที่จะสร้างเถียงนา เป็นต้น ขั้นตอนเยอะมาก ไม่เหมือนปัจจุบันอาหารคาวหวานที่นำมาเลี้ยงผีหรือเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย มีแต่ของดีทั้งนั้น แต่ขั้นตอนไม่เยอะเหมือนแต่ก่อน บางขั้นตอนก็ขาดหายไป แต่ก็มีการทดแทนเข้ามาด้วยสิ่งที่มีในยุคปัจจุบัน ชาวบ้านในชุมชนก็อยู่ดีมีสุขทุกครอบครัว (สวน พร้อมจิตร. 2563: สัมภาษณ์)

ฝั่น บุญพันธ์ กล่าวว่า ประเพณีของสิบสองเดือนก็คงอยู่เหมือนเดิม แต่จะแตกต่างไปตรงที่คนสมัยปัจจุบัน นำเอารูปแบบของวัฒนธรรมอื่นเข้ามาปะปนบ้าง เพราะส่วนใหญ่คนหนุ่มคนสาวเดี๋ยวนี้ชอบความทันสมัยชอบเสียงดนตรี จะหาแคนมาเป่าเหมือนแต่ก่อนหายากแล้ว จัดงานแต่ละครั้งเดี๋ยวนี้ต้องจ้างรถแห่ ต้องให้สนุกสนานถึงจะคุ้มค่าการทำบุญ คนทุกวันนี้เป็นอย่างนี้ (ฝั้น บุญพันธ์. 2563: สัมภาษณ์)

อารมณ์ ชินโคตร กล่าวว่าบางหมู่บ้านในชุมชน ทำบุญไม่เหมือนกันทั้งที่เป็นบุญงานเดียวกัน แต่ขั้นตอนแตกต่างกัน เช่นการทำบุญอุทิศ บ้านโนนกลางกับบ้านโคกใหญ่ บ้านโนนกลางจะไม่เอากระดูกคนตายเข้าไปไว้ในกำแพงวัด บ้านโคกใหญ่ต้องเอาเข้าไปไว้ในวัดเพราะจะทำให้วิญญาณของผู้ตายไปสู่สุขติได้ ส่วนบ้านโนนกลางบอกว่าจะทำให้เกิดอาเพศแก่ชาวบ้าน แต่ก็ไม่ทำให้เกิดความขัดแย้งในชุมชนเพราะเป็นความเชื่อของแต่ละหมู่บ้านที่แตกต่างกัน (อารมณ์ ชินโคตร. 2564: สัมภาษณ์)

ความเป็นมาของทั้งสามหมู่บ้าน มีสาเหตุมาจากความยากจน จึงเป็นเหตุต้องดิ้นรน เพื่อให้ตัวเองอยู่รอดจึงได้แยกออกมาเพื่อหาพื้นที่ในการทำมาหาเลี้ยงชีพหรือพื้นที่เพาะปลูกพืชเกษตร ซึ่งทั้งสามหมู่บ้านก็มีแนวทางการปฏิบัติที่เหมือนกันหรือเหมือนกันเลยก็ว่าได้ เพราะมีรากเหง้ามาจากที่เดียวกัน มีความเชื่อที่มีพื้นฐานเดียวกัน อาจจะมีแตกต่างไปบ้างตามยุคสมัยซึ่งก็เพื่อให้เกิดการปรับตัวของชุมชน แม้บ้านโคกใหญ่ที่เป็นเป้าหมายหลักในการวิจัย ก็ถือปฏิบัติเช่นกันกับทั้งสามหมู่บ้านนี้

3.2.4 ประวัติบ้านโคกใหญ่

บ้านโคกใหญ่ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีการเพาะเลี้ยงครั่งมากที่สุดในชุมชนตำบลหนองม่วง มีประวัติความเป็นมาดังนี้ บริเวณที่ตั้งหมูบ้านแห่งนี้ เมื่อก่อนเป็นป่าทึบ เต็มไปด้วยป่าไผ่ที่มีเครือเถาวัลย์และต้นหนามหลายชนิดขึ้นเต็มไปหมด เป็นโคกป่าที่ไม่มีใครอยากจะเข้ามาบุกเบิกแพ้วถางชาวบ้านที่มาเฝ้าที่นามีที่อยู่รอบโคกแห่งนี้เป็นคนบ้านดงมันที่ออกมาเฝ้าที่นา บางคนก็ออกมาเพื่อหาที่ทำกิน เพราะความยากจน จึงได้มาปักหลักปักฐานที่แห่งนี้ บริเวณป่านี้น่ากลัวมาก บางครั้งเมื่อมีสัตว์เลี้ยง วัว ควาย ป่วยตายก็นำซากมาทิ้งที่โคกป่าแห่งนี้ทำให้มีอีแล้งมากินซากสัตว์ บางคนก็บอกว่าเห็นอีแล้งนอนที่นี้ ซึ่งสมัยนั้นยังมีอีแล้งเที่ยวมาหากินซากสัตว์อยู่ประจำ ผู้คนก็กลัวไม่มีใครกล้าเข้ามาบุกเบิกป่าแห่งนี้ แต่ชาวบ้านจะไปบุกเบิกที่บริเวณรอบป่าซึ่งไม่รกมากแล้วสร้างเพิงไว้เพื่อพักผ่อน ทางทิศเหนือของป่ามีถนนตัดผ่านสำหรับใช้สัญจรไปมา เป็นถนนเชื่อมระหว่าง อำเภอบรบือ-วาปีปทุม เมื่อก่อนเป็นถนนดินทรายจะมีรถประจำทางเป็นรถหกล้อสมัยเก่าวิ่งวันละสองเที่ยวไปกลับระหว่างอำเภอ วาปี-บรบือ-บ้านไผ่ เช้าไปเที่ยงกับ ข้ามถนนไปทางทิศเหนือประมาณ 100 เมตร มีหนองน้ำขนาดกลางที่เก็บน้ำได้ตลอดทั้งปี ชาวบ้านเรียกหนองฝ่ายใหม่ มีต้นสะแกขึ้นล้อมรอบสระ ชาวบ้านบางคนก็มาจับจองบริเวณรอบสระทำเป็นสวนปลูกผักก็มี เวลาที่จะใช้น้ำในครอบครัวก็ต้องไปหาบเอา โดยใช้ตะกร้าขนาดใหญ่ ที่ทาเคลือบด้วยโคลน เพราะยังไม่มีถังและรถเข็น (บัวพันธ์ ทาแก่น. 2564: สัมภาษณ์) ทำให้ชาวบ้านต้องดิ้นรนในการหาเลี้ยงชีพ เพื่อให้มีความเป็นอยู่ที่ดี ด้วยความที่ผ่านความยากจนมา ทำให้ต้องอดทนเพื่อหาสถานที่เพื่อลงหลักปักฐาน เพื่อจะสร้างครอบครัวขึ้นมาใหม่ให้ดีกว่าเดิม จึงทำให้ต้องใช้ภูมิปัญญาและแรงกายที่มีในการดำรงชีวิตเพื่อความสุขที่จะตามมาในวันข้างหน้า ซึ่งป่าในบริเวณโดยรอบก็มีคนมาจับจองเป็นเจ้าของยังไม่เยอะ ทำให้ผู้ที่เข้ามา

อยู่ก่อนเลือกสถานที่ได้ตามที่ต้องการ คือต้องอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำเพื่อความสะดวกในการเพาะปลูก และใช้สอยน้ำในการบริโภคอุปโภค

ภาพประกอบที่ 11 สระน้ำสาธารณะหนองฝ่ายใหม่ บ้านโคกใหญ่
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2563)

ถิน โคชาลี กล่าวว่าในสมัยก่อนบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านโคกใหญ่ยังเป็นป่า ใครที่ขยันบุกเบิกแพ้วถางก็จะมีที่ทำกินหรือที่ดินมาก อยากได้ตรงไหนก็จับจองได้เลยแล้วก็ลงมือบุกเบิกฝังเสาล้อมรั้วจองอาณาเขตเป็นของตนได้เลย บางคนก็กลัวว่าจะมีคนมาแย่งก็ชวนกันเฝ้า ป้องกันคนมาแอบอ้างสิทธิ์ จึงทำเพิงพักอยู่รวมกัน ที่แรกก็ทำเป็นเพิงติดดินมุงด้วยกิ่งไม้และหญ้าคาหรือฟางข้าวที่พอจะหาได้ พอป้องกันอันตรายจากสัตว์ หรือพวกโจรขโมย อีกทั้งการนอนรวมกันจะได้พูดคุยกัน เป็นการสร้างความมั่นใจให้แก่กัน และในเวลากลางคืนจะได้ช่วยกันระวังภัย เมื่อเวลาผ่านไปหลายปี ป่าโดยรอบก็เริ่มกลายเป็นทุ่งโล่งหรือเป็นทุ่งนาเกือบหมด ชาวบ้านที่มาบุกเบิกจับจองก็มีจำนวนมากขึ้นบางคนก็พาลูกเมียมาอยู่ด้วยเพราะลำบากในการเดินทางจึงสร้างบ้านขึ้นในที่ซึ่งตนได้จองไว้ เป็นบ้านชั้นเดียวทรงสูง ที่มุงด้วยหญ้าคาหรือใบไม้ ฝาบ้านทำด้วยไม้ไผ่ พื้นปูด้วยไม้ที่ได้จากการตัดโค่นในที่ของตนแล้วเลื่อยมาทำเป็นพื้นปู และทำเป็นเครื่องเรือน ชั้นล่างทำเป็นคอก ควาย วัว ในการสร้างบ้านเรือนก็ช่วยกันทำช่วยกันคิดช่วยกันออกแบบ ตามวิถีของชาวบ้าน ผู้ชายช่วยกันในการใช้แรงและความขยัน ผู้หญิงทำอาหารและให้กำใจ และก็จะช่วยกันอย่างนี้ตลอด อาจจะมีค่าจ้างบ้างเล็กน้อยเพื่อเป็นการตอบแทน และมีการเลี้ยงเหล้ายาปลาปิ้ง เพื่อเป็นการสร้างความสามัคคีกลมเกลียวกัน ตามสังคมของคนอีสาน แม้จะสร้างบ้านเป็นของตนแล้ว แต่ยังเทียวไปมาอยู่ตลอดกับหมู่บ้านเก่า เวลาผ่านไปก็เริ่มมี

จำนวนมากขึ้นทุกปี และเริ่มขยายเขตที่ของตนด้วยการแผ้วถางป่าตรงนี้เพื่อฝังเขตรั้วจองเป็นเขตบ้านเรือนของตน ป่าก็ค่อย ๆ หมดไปทีละนิด จึงมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น ประมาณ 20 ครัวเรือน ซึ่งในกลุ่มก็มีผู้นำที่มีคนในกลุ่มให้ความเคารพนับถือ คือผู้ใหญ่สุวรรณเดช สิงเค้า คนเฒ่าคนแก่ก็รักและให้เกียรติ จึงยกให้เป็นผู้นำ แต่ในสมัยนั้นยังไม่ได้ตั้งเป็นหมู่จึงเป็นแค่ผู้นำกลุ่ม ต่อมาผู้ใหญ่สุวรรณเดช สิงเค้า ได้เสนอว่าจะตั้งหมู่บ้านตรงขึ้นนี้ จึงเสนอให้ตั้งชื่อตามสถานที่ ซึ่งหมู่บ้านในละแวกพื้นที่ใกล้เคียงต่างก็เรียกว่าโคกใหญ่ เพราะบริเวณที่จะตั้งหมู่บ้านเป็นโคกเป็นป่าขนาดใหญ่ เลยเรียกกันติดปากว่าโคกใหญ่ ในที่ประชุมก็เห็นว่าเหมาะสมจึงตกลงตามนั้น จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านโคกใหญ่ มีถนนที่ใช้เดินทางเข้าอำเภอตัดผ่านและมีสระน้ำสาธารณะ ให้ชาวบ้านได้ใช้อุปโภคบริโภคได้ (ถิน โคชาลี. 2564: สัมภาษณ์)

กว่าจะได้ที่ทำกินเป็นของตนและมีหมู่บ้านเป็นของตน ชาวบ้านต้องต่อสู้ดิ้นรนอย่างมาก ทั้งต่อสู้กับความอดยาก ต่อสู้กับชาวบ้านด้วยกันเพื่อแย่งสิทธิ์การเป็นเจ้าของพื้นที่ ต่อสู้กับภัยธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งทำให้ชาวบ้านมีความมุ่งมั่นเพื่อที่จะให้มีความเจริญรุ่งเรืองในหมู่บ้าน จึงเลือกสถานที่บริเวณนี้เพื่อตั้งเป็นหมู่บ้าน

3.2.5 ลักษณะภูมิประเทศ

บ้านโคกใหญ่ หมู่ที่ 10 และ 14 ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม มีพื้นที่ทั้งหมด 3,767 ไร่ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2063 มีระยะ ทางห่างจากกรุงเทพมหานคร 469.8 กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดมหาสารคาม ไปทางทิศใต้ 36 กิโลเมตร และห่างจากอำเภอบรบือไปทางทิศตะวันออก 11 กิโลเมตร ถนนที่เชื่อมต่อหมู่บ้านเป็นถนนลาดยางและคอนกรีต ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกันดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านภูดิน ตำบลโคกก่อ อำเภอเมืองมหาสารคาม ทิศตะวันออกติดต่อกับ บ้านเขวาน้อย ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านโนนกลาง บ้านดงมันตำบลหนองม่วง บ้านแดงน้อย ตำบลกำพี้ อำเภอบรบือ และทิศตะวันตก ติดต่อกับบ้านซองแมว บ้านไชโย ตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ในขณะที่ลักษณะภูมิประเทศบ้านโคกใหญ่ บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านเป็นเนินสูง ปัจจุบันป่าที่ถูกบุกเบิกเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกินนั้นได้มีการปลูกต้นไม้ทดแทนเป็นจำนวนมาก ลักษณะของดินเป็นดินร่วนปนทราย เหมาะแก่การทำการเกษตรในช่วงฤดูฝน แต่กักเก็บน้ำไม่ค่อยได้ ชาวบ้านจะขาดแคลนน้ำในช่วงหน้าแล้ง เพราะน้ำที่เก็บไว้ตามสระจะแห้งและหมดไวกว่าปกติ เพราะไม่มีแม่น้ำและคลองน้ำไหลผ่าน บ้านโคกใหญ่ ต้องของบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐให้มาดูแลในเรื่องการขุดสระน้ำไว้ใช้ในช่วงหน้าแล้ง ปัจจุบันมีสระน้ำสาธารณะรอบหมู่บ้านทั้งหมด 8 สระ ด้วยกัน น้ำในสระมีไว้สำหรับอุปโภคและนำมาใช้ในการปลูกพืชทางการเกษตรและเลี้ยงสัตว์เท่านั้น ส่วนน้ำสำหรับบริโภคต้องพึ่งพาน้ำฝนจากธรรมชาติทุก ๆ ปี และหาถังใส่เก็บไว้เพื่อใช้ช่วงหน้าแล้ง น้ำก็ยังไม่พอใช้ต้องซื้อมากักตุนไว้เพื่อบริโภค บางครัวเรือนก็ขุดเจาะบ่อ

บาดาลไว้ใช้เพราะน้ำเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงชีพ นับว่าเป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตต่อคนในชุมชนมิใช่น้อย

บุญชู แสงเทพกล่าวว่าสำหรับสภาพสิ่งแวดล้อม ในชุมชนบ้านโคกใหญ่ สภาพแวดล้อมนับว่ายังมีความอุดมสมสมบูรณ์อยู่บ้าง เพราะป่าไม้ที่เคยถูกบุกเบิกแพ้วถางเป็นที่ทำไร่ทำนาจนเกือบหมด ปัจจุบันได้ปลูกต้นจามจุรีทดแทนเป็นจำนวนมาก และยังมีป่าศักดิ์สิทธิ์คือดอนปู่ตาที่ติดกับเขตวัดจำนวนกว่า 30 ไร่ ซึ่งอยู่คู่กับชุมชนมาหลายชั่วอายุคน เพราะเป็นสถานที่ต้องห้ามจึงไม่มีใครกล้าเข้าไปบุกรุกจนถึงปัจจุบันนี้ รอบชุมชนมีหนองน้ำที่ให้คนในชุมชนได้ใช้อุปโภคและใช้ประโยชน์ในการปลูกพืชเกษตร หาปูหาปลา ดังนั้น สภาพทั่วไปด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนจัดว่าอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์ จึงเป็นผลทำให้สภาพทางความเป็นอยู่ที่ดีเป็นอย่างมาก (บุญชู แสงเทพ. 2564: สัมภาษณ์)

ข้อมูลพื้นฐานขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองม่วงระบุว่าบ้านโคกใหญ่รวมทั้งสองหมู่บ้านมีจำนวนครัวเรือน ทั้งหมด 249 ครัวเรือน ประชากรโดยรวม 1,051 คน พื้นที่รวมทั้งหมด 3,767 ไร่ แยกออกเป็น 2 หมู่ หมู่ที่ 10 มีครัวเรือน จำนวน 123 ครัวเรือน ประชากร จำนวน 527 คน พื้นที่ทั้งหมด จำนวน 1,750 ไร่ หมู่ที่ 14 มีครัวเรือน จำนวน 126 ครัวเรือน ประชากร จำนวน 524 คน มีพื้นทั้งหมด 2,017 ไร่ ตั้งอยู่บนที่ราบสูง ดินมีลักษณะเป็นดินร่วนปนทราย เหมาะแก่การทำการเกษตร (องค์การบริหารส่วนตำบลหนองม่วง. 2563) สอดคล้องกับ สมร จันบัวลากล่าวว่าบ้านโคกใหญ่ทั้งสองหมู่ มีอาชีพทำการเกษตร และเลี้ยงสัตว์ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน อาชีพเสริม คือ การค้าขายช่วงหลังฤดูการเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ ชาวบ้านก็จะร่วมกลุ่มกันไปทำมาค้าขาย ตามช่องทางที่ต้นถนัดบางกลุ่มก็ไปหาซื้อมาขาย บางกลุ่มทำไปขาย กลุ่มที่ไปหาซื้อมาขายก็จะเป็นการไปรับซื้อของเก่าเช่น หมอน เศษเหล็ก หนังสัตว์ กระดูกสัตว์ ครั่ง เป็นต้น กลุ่มที่ทำไปขาย เช่น แป้งเหล้า ยาสมุนไพร พืชผักสวนครัว ขนมพอง ขนมโข่ง เป็นต้น ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่จะเป็นการไปหาซื้อมาขายมากกว่า เพราะว่าการไปหาซื้อได้นั่งรถไปต่างจังหวัดมีโอกาสได้ของเยอะ อีกทั้งในสมัยก่อนรถยนต์ในหมู่บ้านมีไม่กี่คัน ผู้รับซื้อของก็มีไม่เยอะ ถ้าเข้าไปรับซื้อถึงที่ก็จะได้ราคาถูก บางครั้งก็สนิทสนมกับผู้ที่นำของมาขายให้ จนนับถือกันเป็นเพื่อนเป็นญาติกันก็มี ส่วนการนำสิ่งของที่ทำขึ้นไปขายนั้น จะเป็นการขายในละแวกชุมชนเท่านั้น หรือปั่นจักรยานรอบชุมชน และของบางอย่างก็เก็บได้ไม่นาน บ้างก็หาบขายตามหมู่บ้านเท่านั้น (สมร จันบัวลา. ชาวบ้าน : 2563. สมภาษณ์) ชาวบ้านจะช่วยกันสังเกตในระหว่างที่ออกตะเวนหาซื้อสิ่งของตามหมู่บ้านสิ่งไหนที่พอจะนำมาขายได้ก็จะรับซื้อไว้ก่อน หรือสิ่งของบางอย่างก็ได้มาโดยไม่ได้ซื้อขาย เจ้าของแถมให้ก็มี การไปรับซื้อของเก่าหรือเรียกอีกอย่างว่าการทำมาค้าขาย จะต้องไปต่างจังหวัดเป็นส่วนใหญ่ ทำให้รู้จักผู้คนมาก เมื่อรู้จักกันแล้วก็มีการไปมาหาสู่กัน มีอะไรแบ่งปันกัน ทั้งยังได้ศึกษาวิถีชีวิตของคนแต่ละพื้นที่ การดำเนินชีวิตและการใช้ภูมิปัญญากับสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในธรรมชาติ ทั้งได้เห็นภูมิปัญญาในหลายลักษณะตามแบบของท้องถิ่นที่แตกต่างกันออกไป

ภาพประกอบที่ 12 พื้นที่บ้านโคกใหญ่ หมู่ที่ 10 และ หมู่ที่ 14

ภาพโดย: https://www.google.com/maps/search@data.com. 2563

จากการที่ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลทั้งสองหมู่บ้านพบว่า อาชีพหลักของชุมชนคือ การทำนา อาชีพเสริมคือ การค้าขาย รายได้ส่วนใหญ่จะมาจากอาชีพนอกภาคการเกษตรคือ ค้าขาย ร้านขายของชำ ร้านอาหารตามสั่ง ร้านรับซื้อผ้าไตรจีวร/เครื่องสังฆภัณฑ์ ร้านรับซื้อโทรศัพท์ ร้านรับซื้อครั่ง ร้านขายผ้าถุง ร้านขายเสื่อน้ำมัน ดังนั้นชุมชนบ้านโคกใหญ่ หมู่ที่ 10 และหมู่ที่ 14 ในชุมชนชาวบ้านทำการค้าขายเกือบทั้งหมู่บ้าน และที่เป็นต้นทุนของหมู่บ้าน คือ การเพาะเลี้ยงครั่ง ซึ่งเป็นที่มาของรายได้ในครัวเรือน หมู่บ้าน และชุมชน ในปัจจุบันชาวบ้านจะเน้นไปในทางการทำมาค้าขาย เพราะทำให้มีรายได้อย่างสม่ำเสมอและช่วยให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น

3.2.6 การเมือง การปกครอง

บ้านโคกใหญ่ได้ตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2459 ชื่อบ้านโคกใหญ่ หมู่ที่ 10 มีผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่อดีตจนถึงคนปัจจุบัน ทั้งหมด จำนวน 10 คน ซึ่งผู้วิจัยได้ไปรวบรวมและศึกษาประวัติของผู้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านได้ดังนี้

1. สุวรรณเดช สิงเค้า ดำรงตำแหน่ง ปี พ.ศ. 2459-ไม่ทราบ เป็นผู้นำชาวบ้านที่มาบุกเบิกเพื่อตั้งหมู่บ้านครั้งแรก เป็นผู้สร้างวัดโคกใหญ่ ซึ่งชาวบ้านให้ความนับถือเป็นอย่างมาก แทบจะเป็นทุกอย่างของชาวบ้าน จนได้รับการยอมรับและยกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านในเวลาต่อมา

2. สม จันบัวลา ดำรงตำแหน่ง ปี พ.ศ. ไม่ทราบ ประวัติของท่านผู้นี้จากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน ท่านเป็นผู้ใหญ่บ้านได้ไม่นาน เพราะป่วยและเสียชีวิต ซึ่งไม่มีใครที่จะเล่าประวัติได้

3. กลอย ร่มจันทร์ ดำรงตำแหน่ง ปี พ.ศ. ไม่ทราบ-2507 ชาวบ้านยกให้เป็น เพราะมีการต่อรองกันเรื่องที่ทำนา หรือเอาที่แลกตำแหน่ง คือ พ่อกลอย ร่มจันทร์มีที่ดินเยอะเพราะเป็นขยัน เมื่อผู้ใหญ่คนก่อนหมดวาระไป ชาวบ้านก็เสนอท่านขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้าน แต่ท่านก็ตอบแทนชาวบ้านด้วยการแบ่งที่ดินให้

4. หวด จันบัวลา ดำรงตำแหน่ง ปี พ.ศ. 2508-2526 ชาวบ้านยกให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน เพราะ เป็นคนซื่อตรง ไม่ค่อยพูดจา ซึ่งเป็นคนที่ผ่านการบวชเรียนมาหลายพรรษา และได้รับการฮดสรง ตามประเพณีซึ่งชาวบ้านเรียกว่า จารย์ เป็นที่เคารพของชาวบ้าน

5. ชาย แสนโคตร ดำรงตำแหน่ง ปี พ.ศ. 2526-2544 ในสมัยนี้เริ่มมีการแข่งขันกัน มีผู้ลงสมัครหลายคน ซึ่งผู้ชนะคือผู้ใหญ่ชาย แสนโคตร เป็นคนที่พูดเก่งมีสำนวนโวหาร น่าเชื่อถือตรงไปตรง ทั้งเป็นผู้ที่ทำให้ป่าโคกใหญ่ที่อยู่ทิศเหนือของหมู่บ้าน เปลี่ยนเป็นโรงเรียนหนองม่วงวิทยาคารจนถึงปัจจุบันนี้

6. สำ ธรรมประเสริฐ ดำรงตำแหน่ง ปี พ.ศ. 2544-2553 เป็นคนที่ชอบเข้าวัด จะเป็นคนที่ขยันมากในเรื่องทางศาสนา มีนิสัยอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นที่รักเคารพของชาวบ้าน

ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2548 บ้านโคกใหญ่ได้มีการแบ่งเขตการปกครองหมู่บ้านออกเป็นสองหมู่ดังนี้

1. บ้านโคกใหญ่ หมู่ 10

1. ศิลา ดวงศรี ดำรงตำแหน่ง ปี พ.ศ. 2550-2556 เป็นคนชอบช่วยงานสังคม แต่งตัวดี งานราษฎร์งานหลวงไม่เว้น ถ้ามีงานจะต้องเห็น แม้ไม่ได้เชิญก็ไปเพราะเป็นคนชอบช่วยเหลือสังคม

2. อุพิน วงนาก ดำรงตำแหน่ง ปี พ.ศ. 2556-ปัจจุบัน ชาวบ้านยกให้เป็น เพราะไม่มีใครแข่งขันชิงตำแหน่ง เป็นผู้นำหญิงคนแรกของหมู่บ้านและชุมชนตำบลหนองม่วง ที่ชาวบ้านยกขึ้นเป็นโดยที่ไม่มีการแข่งขันกัน เพราะชาวบ้านเห็นความดีในการชอบช่วยเหลือชาวบ้านและชุมชนลงและเป็นผู้ใหญ่บ้านหญิงคนแรกของชุมชนตำบลหนองม่วง

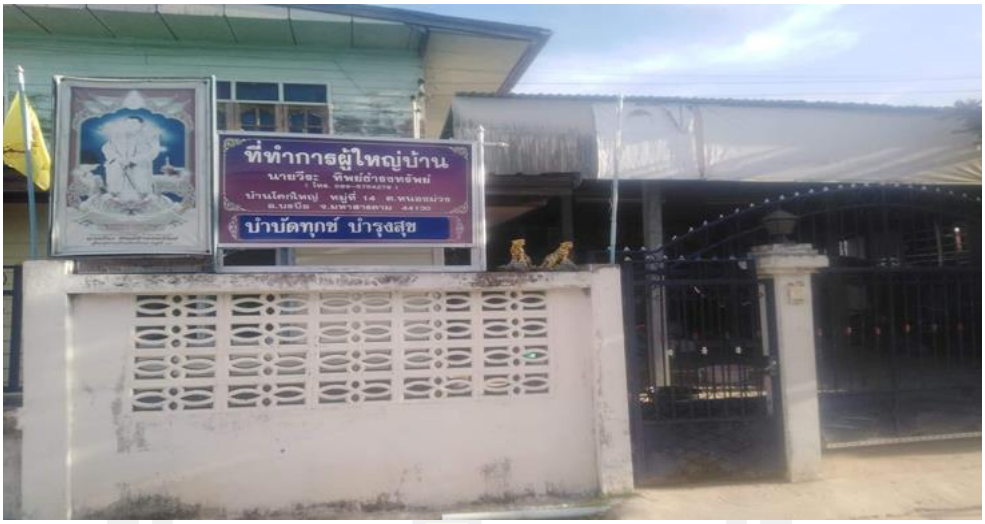

ภาพประกอบที่ 13 ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านโคกใหญ่ หมู่ที่ 10
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2563)

2. บ้านโคกใหญ่ หมู่ 14

1. ทองมา ทุนเพิ่ม ดำรงตำแหน่ง ปี พ.ศ.2548- 2553 เป็นคนพูดจาโพงพาง นิสัยนักเลงกล้าได้กล้าเสีย ตรงไปตรงมา เก่งในเรื่องการไก่เกลี่ยและตัดสินความ ชาวบ้านให้ความเชื่อใจและเคารพ

2. วีระ ทิพย์ธำรงทรัพย์ ดำรงตำแหน่ง ปี พ.ศ. 2553-ปัจจุบัน เป็นคนพูดจาไพเราะ เป็นที่รักของชาวบ้าน และเป็นโฆษกประจำงานต่าง ๆ ในชุมชน ทั้งเป็นโฆษกในเวทีระดับจังหวัด งานกาชาดของจังหวัด และเป็นนักจัดรายการวิทยุ

ภาพประกอบที่ 14 ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านโคกใหญ่ หมู่ที่ 14
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2563)

ทั้งยังมี สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลอีกหมู่บ้านและสองคนที่ได้ร่วมบริหารจัดการสนับสนุนโครงการต่าง ๆ ในชุมชนให้มีความเจริญก้าวหน้าควบคู่ไปกับฝ่ายปกครอง

3.2.7 ประเพณี และวัฒนธรรม

ชาวบ้านโคกใหญ่มีความเชื่อในเรื่องของการนับถือผีมาตั้งแต่บรรพบุรุษเป็นทุนเดิมแม้ต่อมาจะมีพราหมณ์มาแทรกบ้างและพระพุทธศาสนาตามลำดับ ปัจจุบันนับถือพระพุทธศาสนาทั้งหมู่บ้านแต่ก็ยังคงให้ความสำคัญกับความเชื่อแบบดั้งเดิมอยู่ เพราะถือว่าเป็นการเคารพบรรพบุรุษที่ท่านเคยนับถือมาก่อน การตั้งหมู่บ้านจึงเริ่มจากความเชื่อแบบดั้งเดิม คือคัดเลือกคะจ้ำ (กะจ้ำ) เพื่อเป็นตัวแทนของชาวบ้าน และต้องเป็นผู้ที่อาวุโสชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ ในด้านความเชื่อจิตวิญญาณและเป็นเจ้าพิธีกรรม ซึ่งจะเป็นตัวแทนของชาวบ้าน ด้วยการนำผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านมานั่งรวมกันที่ลานหมู่บ้าน แล้วทำการเลือกด้วยการเสี่ยงเซียงฆ้อง โดยว่าจ้างหมอผีต่างถิ่นมาทำพิธีเสี่ยงทายให้ และก็ได้ พ่อแสง ภามี เป็น คะจ้ำ (กะจ้ำ) คนแรกของหมู่บ้าน ชาวบ้านมีความเชื่อว่าผีปู่ตาเป็นผู้ดูแลผู้คนในหมู่บ้าน จะประกอบกิจการงานใดก็ตามต้องมีการเลี้ยงเซ่นไหว้และบอกกล่าว จากนั้นก็หาสถานที่ป่าตรงไหนจะเหมาะสมที่จะเป็นดอนปู่ตาและสร้างศาลปู่ตา จึงได้ชี้จุดตรงป่าทางทิศตะวันออกหมู่บ้าน เนื้อที่ประมาณ 30 ไร่ ชาวบ้านก็ได้สร้างรั้วกันอาณาเขตเป็นที่หวงห้าม และสร้างศาลปู่ตาขึ้นเพื่อให้ชาวบ้านได้ประกอบพิธีตามความเชื่อ ถ้าปฏิบัติกับคะจ้ำ (กะจ้ำ) ดี ก็เท่ากับว่าปฏิบัติกับผีปู่ตาดี จะทำให้ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุข นับเป็นสิ่งแรกที่ชาวบ้านจะต้องให้ความเคารพ เพื่อเป็นสิ่งที่ทำให้สบายใจได้ว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง ลำดับรายชื่อคะจ้ำ(กะจ้ำ)ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

คนเก่าจากไปก็มีคนใหม่ถูกเลือกขึ้นมาปฏิบัติหน้าที่แทน ล้วนแต่เป็นผู้อาวุโสที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ มีดังนี้

1) แสง ภามี (พ.ศ. -2476) เป็นผู้ที่มีความกล้าไม่กลัวผีเพราะสมัยที่มีการบุกเบิกป่าเพื่อใช้เป็นที่ทำไร่ทำนา เชื่อกันว่าตรงไหนที่ป่ารกหรือมีต้นไม้ใหญ่จะมีผีเจ้าที่อาศัยอยู่ แต่ตาแสงจะกล้าเข้าไปบุกแผ้วถางจนโล่งเตียน และไม่มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นกับตานิ ชาวบ้านจึงเชื่อกันว่าตาแสงมีคาถาดีจึงรับการคัดเลือกคะจ้ำ (กะจ้ำ) ของหมู่บ้าน

2) เลศ วิแสง (2476-2489) สมัยก่อนยังไม่มีไฟฟ้าใช้ โจรขโมยก็เยอะ ตาเลศจะเป็นคนคอยเตือนชาวบ้านให้ระมัดระวัง และชอบพูดว่ามีผีเจ้าที่หรือปู่ตามาบอกว่าจะมีภัยให้ระมัดระวังคอยสอดส่องดูแลความปลอดภัย ที่สำคัญคือแก่เป็นหมอยาสมุนไพรที่มีคาถาเสกเป่าคนเจ็บไข้ได้ป่วยและสามารถถอนพิษที่เกิดจากเขี้ยวงาเหล็กในได้ เช่น งู หมา ตะขาบ แมงป่อง ต่อ ผึ้ง เป็นต้น

3) นิด ภามี (2489-2513) เป็นคนมีนิสัยมุทะลุไม่กลัวใคร พวกนักเลงพวกขโมยจะไม่กล้ามายุ่งเกี่ยว เป็นคนเงียบขรึมไม่ค่อยพูด ถ้าพูดออกมาผู้คนจะให้ความเชื่อฟังและเคารพ

4) อี๊ด ร่มจันทร์ (2513-2527 มีคาถากันไฟ จับไฟมือเปล่าได้

5) เกียว แสนโคตร (2527-2530) มีโรคประจำตัว เป็นได้ไม่นานก็เสียชีวิต

6) หำ ทุนเพิ่ม (2530-2549) เป็นคนนิสัยนักเลง ชอบกินเหล้า ชอบชนไก่ เล่นการพนัน แต่ไม่กลัวผีไม่กลัวที่มืด กลางคืนชอบไปนอนที่ศาลปู่ตา และชอบพูดว่าเห็นผีปู่ตามาหามาพูดคุยด้วย

7) แก้ว นาหนองขาม (2549-ปัจจุบัน) เป็นหมอสูตรสะเดาะเคราะห์ สู่ขวัญ ประจำหมู่บ้าน (เบา คำภูมี. 2564: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบที่ 15 ศาลปู่ตา บ้านโคกใหญ่

ภาพโดย: ผู้วิจัย (2563)

ความเชื่อผีปู่ตามีมานานแล้วไสย์ จันบัวลา ได้กล่าวว่าในช่วงแรกที่ชาวบ้านเริ่มเข้ามาจับจองที่ป่าเพื่อบุกเบิกเป็นที่ทำกินหรือเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย ก็จะให้คะจ้ำ (กะจ้ำ) พาไปเลี้ยงผีปู่ตา เพื่อเป็นการบอกกล่าวว่าได้จับจองที่แล้วและจะทำการบุกเบิกที่ ดังนั้นจึงได้มาบอกกล่าวเพื่อให้ผีปู่ตาช่วยไปแจ้งแก่ผีเจ้าที่ เพื่อขอบุกเบิกพื้นที่ โดยจะเลี้ยงอาหารคาว หวาน เพื่อให้ยกโทษที่ได้ล่วงเกิน และให้สถานที่ตรงนี้เป็นที่ร่มรื่นน่าอยู่ปราศจากเภทภัยทั้งปวง และจะทำแบบนี้กันทั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านก็ถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่าผีปู่ตาเป็นสิ่งคอยดูแลรักษาและดลบันดาลให้เกิดแต่สิ่งที่ชาวบ้านปรารถนา ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่ชาวบ้านให้ความเคารพเป็นอย่างมาก (ไสย์ จันบัวลา, ไวยาวัจรกร. 2563: สัมภาษณ์) สอดคล้องกับหลวง จินดาโรจน์ เล่าว่าผีปู่ตามีความศักดิ์สิทธิ์มาก ป่าตรงบริเวณที่ตั้งศาลปู่ตา ไม่มีใครกล้าเข้าไปตัดไม้แม้ก่อนที่จะสร้างศาลก็เหมือนกัน ใครที่เข้าไปตรงป่านั้นจะมีอาการผิดปกติในทันทีคล้ายกับโดนผีเข้า ชาวบ้านจึงเลือกป่าตรงนี้เป็นที่ตั้งศาลผีปู่ตา ถ้าหากว่ามีใครแอบเข้าไปตัดไม้หรือทำเรื่องที่ไม่ดี ก็จะมีคนเห็นคนแก่จูงหมาดำเดินรอบหมู่บ้านในเวลากลางคืน เป็นการเตือนให้ชาวบ้านรู้ว่าต้องขออนุญาตหรือบอกกล่าวผีปู่ตาก่อนที่จะเข้าไปทำอย่างใดอย่างหนึ่งในบริเวณดอนปู่ตา (หลวง จินดาโรจน์. 2564: สัมภาษณ์) เช่นเดียวกับอนันต์ วงษาสืบ ได้กล่าวว่าชาวบ้านจะไปทำการงานหรือไปค้าขายต้องบอกกล่าวผีปู่ตาก่อน จะทำให้ประสบความสำเร็จตามที่ตั้งใจไว้และปลอดภัยจากภยันตรายต่าง ๆ ซึ่งการบอกกล่าวก็จะแตกต่างกันออกไป บางคนก็จะเลี้ยงอาหารคาว หวาน บางคนก็บนบานไว้เมื่อประสบความสำเร็จก็มาแก้บน บางคนก่อนจะลงมือทำกิจกรรมหรือก่อนออกเดินทางก็ยกมือพนมแล้วบอกกล่าว บางคนเวลาก่อนจะนอนก็ขอให้ท่านมารักษาเพื่อให้นอนหลับฝันดี และส่วนมากก็จะได้ผลตามที่ต้องการชาวบ้านจึงเชื่อและศรัทธาผีปู่ตามาก (อนันต์ วงษาสืบ. 2564: สัมภาษณ์) ความเชื่อในผีปู่ตาชาวบ้านเชื่อว่าเหตุการณ์หลายอย่างที่เกิดขึ้นเกิดจากผีปู่ตาคอยช่วยเหลือและช่วยให้รอดพ้น และมีความเป็นอยู่ที่ดี รวมทั้งงานบุญประเพณีภายในงานก็จะมีคะจ้ำ (กะจ้ำ) มานั่งภายในงาน เพื่อรับศีลรับพร และฟังเทศน์ทุกงาน บางงานก็เป็นมัคนายกด้วย เพราะชาวบ้านให้ความเคารพจึงให้นำกล่าวและอาราธนาต่อพระสงฆ์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผีปู่ตาอยู่กับชาวบ้านและคอยช่วยเหลือ นำพาให้ทำในทางที่ถูกต้อง

ภาพประกอบที่ 16 การเลี้ยงที่ผีปู่ตาของชาวบ้านโคกใหญ่
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2563)

ประสิทธิ์ โยแก้ว ได้กล่าวว่า งานบุญประเพณีในหมู่บ้านหรือแม้งานบุญอื่น ๆ ก่อนจะเริ่มงานก็จะต้องให้คะจ้ำ (กะจ้ำ) และผู้นำบอกกล่าวผีปู่ตาก่อน เพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีไม่มีเหตุร้ายเกิดขึ้นในงาน ถ้าจะบอกว่าให้ความสำคัญกับผีปู่อย่างเดียวก็ไม่ใช่ เพราะผีปู่ตาชาวบ้านถือว่าเป็นบรรพบุรุษ ที่จริงแล้วชาวบ้านอยากแสดงออกถึงความกตัญญู หรือไม่เคยลืมบุคคลที่ตนเคารพจึงได้แสดงออกโดยผ่านทางผีปู่ตา และก็ได้ผล เช่น ถูกขโมยขึ้นบ้าน ถูกปล้นทรัพย์ หรือเจ็บป่วย เป็นต้น ก็จะให้คะจ้ำพาไปบอกกล่าวผีปู่ตาให้ช่วยเหลือ ด้วยการบนบานว่าจะนำอาหารคาวหวานมาแก้บน ถ้าสิ่งที่บนเป็นผลสำเร็จ (ประสิทธิ์ โยแก้ว. 2564: สัมภาษณ์) แม้ลูกหลานในหมู่บ้านในทำงานต่างถิ่นต่างประเทศ หรือซื้อรถยนต์ใหม่ ก็เช่นกันก็ต้องมาบนบานบอกกล่าวผีปู่ตา ซึ่งเกือบทุกอย่างในหมู่บ้าน ต้องแจ้งแก่ผีปู่ตา เพราะเป็นที่พึ่งที่ทำให้ชาวบ้านเชื่อในทางเหนือธรรมชาติ ซึ่งดลบันดาลให้เกิดขึ้นได้ในสิ่งที่ชาวบ้านต้องการ แม้ในปัจจุบันชาวบ้านก็ยังคงเชื่อและถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ถ้าหากใครไม่ให้ความเคารพหรือดูหมิ่นก็จะเกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดกับบุคคลนั้น แม้การฝังหลักบือบ้าน (สะดือบ้าน) ก็ให้ตาแสง ภามี คะจ้ำ (กะจ้ำ) หมู่บ้านเป็นผู้เลือกจุด เพื่อจะฝังหลักบือบ้าน (สะดือบ้าน) หรือมุดหมาย เพื่อเป็นเครื่องยืนยันว่าจะตั้งหมู่บ้านขึ้น ณ ที่แห่งนี้ เพราะชาวบ้านเชื่อว่าผีปู่ตาจะมาเฝ้าดูชาวบ้านที่กลางหมู่บ้านหรือบริเวณหลักบือบ้าน (สะดือบ้าน) คะจ้ำ จึงได้เลือก

สถานที่เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้าน ตรงบริเวณกลางหมู่บ้านเพื่อฝังหลักบือบ้าน (สะดือบ้าน) และให้ชาวบ้านมาช่วยกันด้วยความพร้อมเพรียงกัน ถ้ามีการขัดแย้งมีความเชื่อว่าหมู่บ้านจะไม่สงบสุข และไม้ที่ทำหลักบือบ้าน (สะดือ) ชาวบ้านมีความเชื่อว่าต้องใช้ต้นรังเท่านั้น เพราะเกี่ยวข้องกับการประสูติขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชาวบ้านเชื่อกันว่าไม้สาละในพุทธประวัติคือต้นรังที่ขึ้นอยู่ตามป่าแถวหมู่บ้าน มีความแข็งแรงคงทนไม่ผุหักง่าย จะทำให้หมู่บ้านร่มเย็นเป็นสุข พร้อมช่วยกันปักฝังเพื่อทำการเซ่นไหว้บวงสรวงบนบาน หรือเพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่า ได้ตั้งหมู่บ้าน ณ ที่แห่งนี้ การฝังหลักบือบ้าน(สะดือบ้าน) ต้องให้คะจ้ำเสี่ยงทายแล้วชี้จุดว่าตรงไหนเหมาะสม แล้วนำขันธ์ห้าดอกไม้ธูปเทียน บอกกล่าวเจ้าที่ และทำการย้ายพระแม่ธรณี จากนั้นก็ให้คนหนุ่มสาว และครอบครัวที่มีความอุดมสมบูรณ์ลูกดกทั้งหญิงชาย ช่วยกันขุดหลุมลึกพอสมควร แล้วนำเสาไม้รังที่เตรียมไว้ลงไปตั้ง จากนั้นก็ช่วยกันฝังเสาให้แน่นและมั่นคง แล้วทำพิธีบวงสรวง ตามความเชื่อด้วยดอกไม้พวงมาลัยสีต่าง ๆ และนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ พระพรมน้ำพระพุทธมนต์เพื่อความเป็นสิริมงคล การทำหมุดหมายบ้านหรือบือบ้าน (สะดือบ้าน) นอกจากความเชื่อเรื่องผี แล้วยังยึดพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญ ไม้รังเป็นไม้ในพุทธประวัติของพระพุทธเจ้า ตอนที่พระองค์ประสูติและปรินิพพาน จึงถือเป็นไม้มงคล และยังเปรียบเป็นศิวะลึงค์ตัวแทนความแข็งแกร่ง และต้นกำเนิดของมนุษย์ในศาสนาพราหมณ์ จะมีการทำบุญบ้านทุกปี ในช่วงเดือนเจ็ด เพื่อเป็นการชำระล้างสิ่งอัปมงคลออกจากหมู่บ้าน ยังเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้กับชาวบ้าน เพราะหลักบ้านเป็นสิ่งที่คอยย้ำเตือนว่าเป็นสถานที่ถือกำเนิดของหมู่บ้าน ที่มีความเชื่อมโยงกับความเชื่อทางด้านจิตใจ ที่ถือปฏิบัติมายาวนาน

ชุมชนบ้านโคกใหญ่ นับถือพระพุทธศาสนา ทั้งหมดของประชากรในชุมชน ความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนายังมั่นคงเหนี่ยวแน่น วัดเป็นจุดหลอมรวมจิตใจให้ชาวพุทธได้ปฏิบัติประกอบกิจในทางพระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอ พระสงฆ์ยังเป็นผู้นำในการพัฒนาจิตใจให้ชุมชน อีกทั้งยังเป็นแหล่งสงเคราะห์ปัจจัย 4 แก่ชาวบ้านทุกคน ในด้านสังคมนั้นวัดยังเป็นสถานที่พบปะประชุม สังสรรค์ ในคราวที่มีงานเทศกาลต่าง ๆ นอกจากนั้น พิธีกรรมต่าง ๆ ยังสามารถหล่อหลอมจิตใจของชาวบ้านทุกคนเป็นหนึ่งเดียวกันได้ ยังได้อาศัยพระผู้ทรงวิทยาคมเป็นศูนย์รวมจิตใจให้มีความกล้าหาญปกป้องถิ่นกำเนิดของตนสิ่งเหล่านี้ล้วนแต่อยู่ในความทรงจำของผู้คนที่ผ่านวัยมาไม่น้อยกว่า 40–50 ปี และการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ยังใช้พิธีพุทธเป็นส่วนใหญ่ และมีบางพิธีกรรมที่จำเป็นต้องใช้พิธีพราหมณ์เข้ามาเสริม เช่น การขึ้นบ้านใหม่ การบายศรีสู่ขวัญ เป็นต้น คนในชุมชนยังเหนียวแน่นและศรัทธาในศาสนาของตนเองอย่างเข้มแข็ง สังเกตเห็นได้จากการทำบุญ การมีส่วนร่วนงานบุญ งานวัด และพิธีกรรมทางพุทธศาสนา

ภาพประกอบที่ 17 วัดโคกใหญ่
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2563)

เมื่อก่อนนั้นบริเวณที่จะตั้งวัด (ที่พักสงฆ์) ชาวบ้านมีความเห็นร่วมกันว่าควรจะตั้งวัดไว้ที่ทางเข้าหมู่บ้าน ตามที่ประกอบ ทิพย์ธำรงทรัพย์ ได้กล่าวว่าในสมัยก่อนนั้น หมู่บ้านก็ยังไม่ได้ตั้งเป็นหมู่บ้านอย่างถูกต้อง บริเวณที่ตั้งวัดเป็นป่าที่ค่อนข้างรก พระที่เข้ามาจำวัดก็มาจากต่างหมู่บ้าน มาจำวัดไม่นานท่านก็จาริกไป อีกทั้งวัดก็อยู่ห่างหมู่บ้าน มีบ้านเรือนไม่กี่หลังคาและชาวบ้านมีฐานะยากจน ความเป็นอยู่ค่อนข้างจะลำบากมีโจรขโมยชุกชุม บางทีก็นำของที่ขโมยมาซ่อนไว้ภายในบริเวณวัด พระท่านคงกลัวว่าจะมีภัยจึงไม่มีพระอยู่ประจำวัดได้นาน บางครั้งก็ไม่มีพระมาจำวัดเป็นเวลาสองสามเดือน เพราะวัดขณะนั้นเป็นที่พักสงฆ์ขนาดเล็ก ยังไม่มีศาลาวัด กุฏิสร้างด้วยไม้ไผ่พอได้นอนพักเท่านั้น จึงทำให้วัดไม่มีพระมาจำพรรษาอีกเลย ทำให้ที่ตั้งวัดครั้งแรกเป็นวัดร้างไป ชาวบ้านจึงอยากจะให้ตั้งวัดใหม่ จึงได้ย้ายที่ตั้งวัดมาที่บริเวณใกล้กับหมู่บ้าน ซึ่งติดกับดอนปู่ตา ในปี พ.ศ. 2452 ได้ขอตั้งวัด อย่างถูกต้อง มีเนื้อที่ 4 ไร่ 2 ตารางวา (ประกอบ ทิพย์ธำรงทรัพย์, 2563: สัมภาษณ์)

มา คำพล กล่าวว่าบริเวณที่ชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างวัดขึ้นมาใหม่อยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน มีพื้นที่ 4 ไร่ 2 ตารางวา ชาวบ้านได้สร้างกุฏิไม้ทรงสูง 3 ห้องนอน 1 หลัง ศาลาการเปรียญ 1 หลัง ห้องน้ำ 1 คูหา และโรงครัว เจ้าอาวาสตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีดังนี้

1. พระที่นิมนต์มาจำวัดครั้งแรก อยู่ได้ไม่นานก็ลาสิกขา

2. พระหมี (ไม่ทราบฉายา 2491-2500) เป็นพระที่ได้รับนิมนต์มาจากหมู่บ้านโคกกลางอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ลาสิกขาไปมีครอบครัว

3. พระคำตัน (ไม่ทราบฉายา2501-2513) เป็นพระที่นิมนต์มาจากบ้านหนองบัว ตำบลดอนหว่าน อำเมือง จังหวัดมหาสารคาม ต่อมาท่านอาพาธ ลูกหลานท่านจึงได้มานิมนต์ กลับไปบ้านเพื่อรักษาอาการอาพาธ

4. พระอธิการบุดดา มุตฺติกาโม (2515-2543) อายุ 97 ปี พรรษา 37 เป็นที่เคารพนับถือ ของชาวบ้านเป็นอย่างมาก เป็นพระนักเทศน์โจทย์ หรือเทศน์ปุจฉาวิสัชนาที่มีชื่อเสียงรูปหนึ่ง ทั้งมีชื่อเสียงในด้านวิทยาคมในด้านคงกระพันชาตรี ซึ่งชาวบ้านในชุมชนให้ความเลื่อมใสเป็นอย่างยิ่ง ท่านมรณภาพด้วยโรคชราด้วยอาการสงบ ท่านได้สร้างคุณูปการไว้มากมาย เป็นพระนักพัฒนานักปฏิบัติที่มีปฏิปทาน่าเลื่อมใสเป็นอย่างยิ่ง นำพาชาวบ้านสร้างเสนาสนะภายในวัด ดังนี้ กุฏิ 1 หลัง 3 ห้องนอน ศาลาการเปรียญ 1 หลัง หอระฆัง เวทีหมอลำ 1 เวที ห้องน้ำ 3 คูหา สระน้ำขนาดใหญ่ 3 สระ ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน

5. เจ้าอธิการจำรัส จนฺทวโส (2543 -2560) พรรษา 17 เป็นพระหนุ่มนักพัฒนา สร้างศาลาการเปรียญ สร้างประตูโขง 1 ประตู พระพุทธรูป ขนาดหน้าตัก 3 เมตร หนึ่งองค์ และลาสิกขาไป

6. เจ้าอธิการเสถียร อคฺควณฺโณ (2560 -ปัจจุบัน) (มา คำพล. 2563: สัมภาษณ์)

วัดโคกใหญ่เป็นศูนย์รวมศรัทธาของชุมชนมาโดยตลอด เป็นวัดที่ร่มรื่นเหมาะแก่การปฏิบัติธรรม และศาสนกิจของพระสงฆ์ พระสงฆ์และชุมชนก็ร่วมกันพัฒนาบ้านวัดโรงเรียน ให้มีความเจริญไปด้วยกัน ทุกยุคสมัย ชาวบ้านมีงานบุญทั้งงานราชและงานหลวงก็มาจัดที่วัดเป็นประจำ ซึ่งเป็นการให้ความร่วมมือกันร่วมแรงร่วมใจอย่างมั่นคงถาวร

ชาวบ้านโคกใหญ่นับถือและปฏิบัติตามฮีตสิบสอง ตามวิถีของชาวอีสาน ชอบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีงานบุญเกิดขึ้นในหมู่บ้านก็จะพากันไปช่วยอย่างแข็งขัน และมีปราชญ์ประจำหมู่บ้านคอยแนะนำ มีการแบ่งหน้าที่กันตามความถนัดตามวิถีของชาวบ้านสายเลือดอีสาน ทั้งงานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานทำบุญอุทิศ งานบวช งานวันเกิด งานศพ รวมทั้งงานสู่ขวัญเอิ้นขวัญคนป่วยคนเจ็บจากอุบัติเหตุ และการลงแขกช่วยงานอื่น ๆ อีก ซึ่งชาวบ้านจะรู้หน้าที่รับผิดชอบในส่วนของตน เป็นสิ่งที่ชาวบ้านช่วยกันด้วยใจบริสุทธิ์ โดยไม่ได้ว่าจ้างแค่เลี้ยงข้าวปลาอาหาร ซึ่งจะมีผู้เฒ่าผู้แก่และปราชญ์หมู่บ้านคอยกำกับดูแล และที่ขาดไม่ได้คือพระสงฆ์ ซึ่งเป็นที่ยึดเหนียวจิตใจของชาวบ้าน และทำให้เกิดสิริมงคลแก่งานนั้น ๆ ตลอดจนผู้มาร่วมงานด้วย โดยแสดงพระธรรมเทศนา เจริญพระพุทธมนต์ ประพรมน้ำมนต์ ภายในงานซึ่งเป็นมงคลยิ่ง

ประเพณีฮีตสิบสองอยู่กับชาวอีสานมายาวนาน พัด จันอ่อน กล่าวว่า ฮีตสิบสองเปรียบเหมือนดอกไม้หรือเครื่องประดับของคนอีสาน สามารถทำให้คนอีสานดูดีมีเสน่ห์ เพราะมีการเปลี่ยนวิธีการขั้นตอนตลอดทั้งสิบสองเดือน ไม่มีซ้ำกันในแต่ละฮีต ภูมิใจมากที่ได้เกิดเป็นคนอีสาน และหวังว่าลูกหลานรุ่นต่อไปจะรักษาและสืบไว้ให้คงอยู่กับชาวอีสานตลอดไป รวมทั้งชาวบ้านโคกใหญ่ด้วย (พัด จันอ่อน. 2564: สัมภาษณ์) นอกจากงานบุญประเพณีประจำเดือนแล้ว ฮีตสิบสองยังเป็นหลักสำคัญในการใช้ชีวิตของชาวอีสานอีกด้วย ฮีตสิบสองเปรียบเสมือนกฎระเบียบหรือข้อบังคับ ซึ่งถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด และเป็นสิ่งทำให้ชาวอีสานมีความเหนียวแน่นในความรักสามัคคีกลมเกลียวในอดีตนอกจากฮีตสิบสองจะมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตที่เปรียบเสมือนเข็มทิศและปฏิทินชีวิตของชุมชนแล้ว ยังเป็นบรรทัดฐานของสังคมที่เมื่อปฏิบัติแล้วจะทำให้เกิดความสงบสุข เป็นสิ่งที่ทุกคนในสังคมต้องเคารพและถือปฏิบัติ ดังนั้น ฮีตสิบสอง จึงเปรียบเสมือนกฎหมายของสังคมที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติตาม เพราะได้กำหนดหน้าที่จริยธรรมของทุกคนในสังคมไว้แล้ว โดยมีความเชื่อว่าสังคมใดปฏิบัติตาม ฮีตสิบสอง ก็จะอยู่เย็นเป็นสุข แม้จะเป็นประเพณีที่คล้ายกับว่าจะเป็นสิ่งที่ควบคุมบังคับให้ปฏิบัติตาม แต่ก็ทำให้ชาวบ้านแสดงออกถึงความเคารพและศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง นวน คำสิงห์คะ กล่าวว่า ชาวบ้านโคกใหญ่และชาวบ้านในชุมชนตำบลหนองม่วง หรือแม้แต่ทุกคนที่เป็นลูกอีสาน ล้วนปฏิบัติตามฮีตสิบสองกันทั้งสิ้น เมื่อถึงแต่ละเดือนก็จะพากันประชุมนัดหมายวันที่จะทำงานบุญอย่างตั้งอกตั้งใจ เพราะแต่ละเดือนแต่ละฮีต หมายถึง ความกตัญญู ความเคารพ ต่อบรรพบุรุษ สิ่งศักดิ์สิทธิ์และพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ แม้บางฮีตในบางพื้นที่จะห่างไป แต่ส่วนใหญ่ก็ยังคงรักษาไว้ เช่น บุญเข้ากรรม ก็จะมีการจัดปฏิบัติธรรมบวชชีพราหมณ์ แม้จะทดแทนไม่ได้แต่ก็เพื่อไว้ชาวบ้านได้มีโอกาสทำบุญในช่วงเดือนอ้ายซึ่งเป็นเดือนแรกของชาวไทยอีสาน (นวน คำสิงห์คะ. 2564 สัมภาษณ์) ในการค้นคว้าวิจัยและรวบรวม ฮีตสิบสอง ในชุมชนบ้านโคกใหญ่ พบว่าทั้งชุมชนยึดถือปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสอง เพราะเชื่อว่าเป็นสิ่งที่จะทำให้มีความร่มเย็นเป็นสุข แม้จะมีบางประเพณีที่ชาวบ้านไม่ได้จัดทำขึ้นและบางประเพณีได้ยกมาจัดร่วมกับบุญเดือนอื่น ชาวบ้านก็ยังจัดงานบุญในเดือนนั้นเพื่อให้ชาวบ้านได้ทำบุญอย่างต่อเนื่องเป็นการทดแทน ผู้วิจัยนำเสนอได้ดังนี้

1. บุญเดือนอ้าย - บุญเข้ากรรม (ธันวาคม) หลังออกพรรษา กิจที่พระสงฆ์พึงกระทำหรือปฏิบัติอีกอย่างหนึ่ง คือการเข้าปริวาสกรรมเพื่อทำให้ มีความบริสุทธิ์ ทั้งกายและใจ เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสในจริยาวัตรและเพื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ไสย์ จันบัวลา กล่าวว่า การจัดงานปริวาสกรรมหรือบุญเข้ากรรมของพระสงฆ์ เป็นการชำระบาปของพระสงฆ์ ที่ได้ประพฤติล่วงพระธรรมวินัยหัวข้อสังฆาทิเสส ซึ่งเป็นบาปที่ลองลงมาจากปาราชิก เพื่อไม่ให้มีบาปกรรมติดตัว จึงต้องเข้าอยู่ปริวาสเพื่อให้กายใจบริสุทธิ์ ชาวบ้านก็จะถือโอกาสอุปถัมภ์ เพื่อเป็นการทำบุญร่วมกับพระสงฆ์ ในส่วนของชุมชนตำบลหนองม่วง ไม่เคยมีวัดไหนจัดปริวาสกรรมเลย หลังออกพรรษา สิ้นเขตกฐินหรือพระสงฆ์ที่ไม่ได้เป็นองค์รับกฐิน ก็จะจรไปเข้ากรรมหรือปริวาสที่วัดอื่นนอกเขตชุมชน แต่จะจัด

งานบุญบวชชีพราหมณ์ในบางปี (ไสย์ จันบัวลา. 2564: สัมภาษณ์) เช่นเดียวกับปรีชา ปริญญโณ กล่าวว่าการทำบุญเข้ากรรม หรือบุญเดือนอ้าย หรือเดือนเจียง ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของพระภิกษุสงฆ์ ขณะอยู่ปริวาสจะปรารภความเพียรอย่างเข้มข้น สาเหตุการเข้าปริวาสกรรม มี 2 ประการ คือ 1. พระภิกษุประพฤติวินัยข้อสังฆาทิเสส เข้าปริวาสกรรมเพื่อให้พ้นจากอาบัติ 2. เข้าปริวาสกรรมเพื่อปฏิบัติขันติ บำเพ็ญจิตใจให้บริสุทธิ์ การเข้าปริวาสกรรม มิใช่การไถ่บาป แต่เป็นการให้ภิกษุผู้ต้องอาบัติสำนึกผิดและสารภาพต่อหน้าคณะสงฆ์ เป็นการสำนึกด้วยตัวเองโดยไม่มีใครบังคับ ภิกษุใดปกปิดความผิดสังฆาทิเสสจะเป็นภิกษุโดยสมบูรณ์ไม่ได้ การเข้ากรรมพระสงฆ์ จะนิยมอยู่ปริวาสกรรมรวมกัน ชาวอีสานเชื่อกันว่า การทำบุญให้กับพระสงฆ์ผู้มีจิตใจบริสุทธิ์ในโอกาสเช่นนี้จะได้อานิสงส์หรือเป็นบุญกุศลเป็นอย่างมาก นอกจากนั้น ยังเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ รวมทั้งเป็นการบูชาเทพยดาอารักษ์อีกด้วย (ปรีชา ปริญญาโณ. 2525: 60) การทำบุญเข้ากรรมในชุมชนตำบลหนองม่วง ตามประวัติของชุมชนไม่เคยมีวัดไหนจัดงานปริวาสกรรม หลังจากออกพรรษาแล้วพระสงฆ์ก็จะเดินทางไปเข้าปริวาสกรรม ในพื้นที่อื่นหรือวัดอื่นที่มีการจัดงานปริวาสกรรม เพื่อเป็นการขัดเกลากิเลสที่เป็นอาบัติสังฆาทิเสส

2. บุญเดือนยี่ -บุญคูณลาน (มกราคม) เมื่อถึงเดือนยี่ซึ่งเป็นเดือนที่ชาวบ้านเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวในนาเสร็จ แก้ว นาหนองขาม กล่าวว่า เมื่อก่อนไม่มีรถเกี่ยวเหมือนปัจจุบันนี้ ชาวบ้านไม่เร่งรีบในการเก็บเกี่ยว จะทำไปเรื่อย ๆ มีสภาพความเป็นอยู่ กว่าจะเสร็จก็หลังปีใหม่ ตรงกับเดือนยี่เดือนเจียงพอดี จึงได้ทำบุญคูณลาน นิมนต์พระฉันเพล ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ ทำพิธีขอขมาพระแม่โพสพ และสู่ขวัญเอิ้นขวัญข้าว ทุกวันนี้เกี่ยวข้าววันเดียวก็เสร็จแล้วเพราะชาวบ้านจ้างรถเกี่ยวกันทั้งชุมชน ชาวบ้านบางคนก็ไปทำงานต่างถิ่นต่างแดน แต่ก็ยังมีอยู่บางครอบครัวในชุมชนที่ทำบุญคูณลาน บางหมู่บ้านก็จัดงานใหญ่โตทำร่วมกันทั้งหมู่บ้านมีพิธีกรรมทั้งทางพระสงฆ์ และพราหมณ์ ส่วนใหญ่ก็จะเป็นคนเฒ่าคนแก่ที่เข้าร่วมพิธี (แก้ว นาหนองขาม. 2562: สัมภาษณ์) ความหมายของบุญคูณลานสาร สารทัศนานันท์ กล่าวว่า บุญคูณข้าวหรือบุญคูณลาน สำหรับตีหรือนวดข้าว เรียกว่าลาน การเอาข้าวที่ตีแล้วมากองให้สูงขึ้น เรียกว่าคูณลานหรือที่เรียกกันว่าคูณข้าว ชาวนาที่ทำนาได้ผลดี อยากได้กุศล ให้ทานรักษาศีลเป็นต้น ก็จัดเอาลานข้าวเป็นสถานที่ทำบุญ การทำบุญในสถานที่ดังกล่าว เรียกว่าบุญคูณลานกำหนดเอาช่วงเดือนยี่เป็นเวลาทำบุญจึงเรียกว่าบุญเดือนยี (สาระ สารทัศนานันท์. 2522) หลังจากนวดข้าวเสร็จซึ่งชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์ไปเจริญพระพุทธมนต์และประพรมน้ำพระพุทธมนต์ เพื่อเป็นสิริมงคล นี้เป็นการแสดงออกถึงความเคารพในสิ่งที่มีบุญคุณต่อมนุษย์ และสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมา และทำให้เห็นว่าชาวนาไม่เคยลืมความเป็นมาในอดีต แม้ยุคสมัยจะเปลี่ยนไปใช้เทคโนโลยี ในการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว ก็ยังคงลงเหลือให้เห็นอยู่ แม้ปัจจุบันจะมีเป็นส่วนน้อย ซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านจะทำในลักษณะ ขึ้นปลงลงเลี้ยง ขึ้นปลงคือเอาข้าวขึ้นเล้าขึ้นฉางเสร็จก็จะเลี้ยงผีตาแฮกหรือพระแม่โพสพ เพื่อเป็นการขอบคุณและขอ

ขมา ที่ทำให้ได้มีข้าวกิน ลงเลี้ยงคือการเลี้ยงเพื่อบอกกล่าวผีตาแฮกและพระแม่โพสพก่อนจะลงมือเพาะปลูกให้ข้าวมีความอุดมสมบูรณ์ ส่วนงานบุญที่มีการจัดระดับหมู่บ้านหรือชุมชนปัจจุบันได้ห่างหายไปแล้ว

3. เดือนสาม-บุญข้าวจี่ (กุมภาพันธ์) ประเพณีบุญข้าวจี่จะจัดขึ้นในช่วงกลางเดือนสาม หรือวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือนสาม ตรงกับวัน มาฆบูชา จารุวรรณ ธรรมวัตรให้ความเห็นว่าการทำบุญจึงต้องแยกกิจกรรม โดยตอนเช้านำข้าวจี่ไปถวายพระที่วัด และตอนกลางคืนเป็นพิธีทางศาสนาในวันมาฆบูชา การทำข้าวจี่โดยการนำข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วมาโรยเกลือบาง ๆ ปั้นให้เป็นก้อนกลม ๆ เสียบด้วยไม้ไผ่นำไปย่างให้สุกเกรียม เสร็จแล้วนำไปถวายพระพร้อมภัตตาหารคาวหวานต่าง ๆ จากนั้น จะเริ่มด้วยพิธีไหว้พระรับศีล ตักบาตรข้าวจี่ และร่วมกันฟังพระธรรมเทศนา(จารุวรรณ ธรรมวัตร 2540 : 26) เลิง ทืนรส กล่าวว่า การจี่ข้าวไปทำบุญ ชาวบ้านทำในครอบครัวแล้วแต่ความสะดวก การที่ชาวอีสานทำบุญข้าวจี่ในเดือนสาม เนื่องจากในสมัยก่อนช่วงเดือนสามเป็นเวลาที่ว่างเว้นจาการทำไร่ทำนา เดินทางไปค้าขายหรือรับจ้าง จึงถือโอกาสนี้ จี่ข้าวกินเพื่อแก้หิวระหว่างทำงานหรือจัดเตรียมเป็นเสบียงระหว่างการเดินทาง ในส่วนของการทำบุญผลที่ได้ คือการรักษาวัฒนธรรมประเพณี โดยการร่วมกันแสดงออกด้วยความเลื่อมใสศรัทธา เพราะเป็นประเพณีที่ชาวบ้านจัดทุกปีในช่วงเดือนสามทำให้ชาวบ้านมีความใกล้ชิดสนิทสนมและมีความสัมพันธ์ไมตรีที่ต่อกัน การทำบุญข้าวจี่เป็นการทำบุญตามคติความนิยม ถึงข้าวจี่จะไม่ใช่อาหารที่ประณีตแต่ก็เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงน้ำใจที่ศรัทธาต่อพุทธศาสนาอย่างแท้จริงของชาวบ้าน และเป็นวิธีการปรุงอาหารของสังคมอีสานโบราณอีกอย่างหนึ่ง (เลิง ทืนรส. 2564 : สัมภาษณ์) ปัจจุบันยังปรากฏว่าชาวบ้านได้ทำข้าวจี่ที่หลากหลายรสชาติตามความชอบของตน ซึ่งจะแตกต่างจากในอดีต อย่างเห็นได้ชัดทุกปีชาวบ้านก็จะจัดทำบุญข้าวจี่ตามมติที่ประชุมของหมู่บ้าน แต่เป็นภายในเดือนสามของปีเพื่อรักษาวัฒนธรรมประเพณีของหมู่บ้านที่ปฏิบัติสืบกันมายาวนาน และหวังถึงอานิสงส์ที่จะส่งผลในอนาคต เพื่อที่จะได้เกิดไปในสรวงสวรรค์หลังจากที่ตายจากโลกนี้ไปแล้ว เหมือนนางปุณณทาสี ถึงข้าวจี่จะเป็นของที่ไม่มีคุณค่ามากมายแต่ก็เป็นของที่ถวายด้วยใจที่บริสุทธิ์ ชาวบ้านเชื่อว่าอานิสงส์ของการถวายข้าวจี่ จะส่งผลให้ได้ไปเกิดเป็นนางฟ้าบนสรวงสวรรค์

ภาพประกอบที่ 18 ชาวบ้านโคกใหญ่ ร่วมทำบุญข้าวจี่

ภาพโดย: ผู้วิจัย (2563)

4. เดือนสี่-บุญพระเวส (มีนาคม) ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นบุญมหาทานอันยิ่งใหญ่ของชาวพุทธ ยุพา กาฬเนตร กล่าวว่าบุญพระเวส หรือบุญเดือนสี่ มูลเหตุเนื่องมาจากพระคัมภีร์มาลัยหมื่นมาแสนว่า ถ้าผู้ใดปรารถนาที่จะได้พบพระศรีอาริยเมตตรัย หรือเข้าถึงศาสนาของพระพุทธองค์แล้วจงอย่าได้ทำร้ายบิดามารดา สมณะพราหมณ์จารย์ อย่ายุยงให้พระสงฆ์แตกสามัคคีกันและสอนให้อุตส่าห์ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องมหาเวสสันดรชาดกให้จบสิ้นภายในวันเดียว เป็นต้น (ยุพา กาฬเนตร และคณะ. 2544) เช่นเดียวกับ สาร สาระทัศนานันท์ ที่ได้กลว่าไว้ว่าการทำบุญมหาชาตินิยมทำระหว่างเดือนที่ออกพรรษา แต่ส่วนมากนิยมทำในเดือนสี่ โดยมีความเชื่อว่าผู้ใดปรารถนาจะพบพระศาสดา พระศรีอาริยเมตตรัยจึงพากันทำบุญผเวสหรือบุญมหาชาติขึ้น และจะได้รับพรสวัสดิมงคลจากพระศรีอริยเมตตรัยด้วย (สาร สาระทัศนานันท์ 2534) การฟังเทศเรื่องมหาเวสสันดรบำเพ็ญทานเป็นการอบรมบ่มนิสัยพลเมืองของชาติให้เกิดการเสียสละ รู้จักการให้ทานเพื่อประโยชน์สุขแก่คนอื่น การที่ชาวบ้านได้นำนิทานชาดกเรื่องนี้มาส่งเสริมและให้เป็นประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมาก็เพื่อต้องการให้ชุมชนมีความเสียสละ มีการเกื้อกูล รู้จักเผื่อแผ่แบ่งปันสิ่งที่มีอยู่ ซึ่งถือได้ว่าชาวบ้านในชุมชนน้ำใจต่อกัน มีความสามัคคีระหว่างหมู่บ้านและชุมชน การแห่พระเวสเข้าเมือง จัดว่าเป็นกิจกรรมในพิธีกรรมความเชื่อทางศาสนาที่สำคัญส่วนหนึ่งของชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่มักจะร่วมมือร่วมใจด้วยความศรัทธาเชื่อมั่น ในผลานิสงส์ที่มีส่วนร่วมในการเชิญคนดี มีคุณธรรมเข้าสู่บ้านเมือง โดยมีวัดเป็นสมบัติร่วมของชุมชน เป็นสัญลักษณ์ของเมืองที่จะมีแต่ความร่มเย็นเป็นสุขละมีความอุดมสมบูรณ์ ความจริงประเพณีบุญมหาชาติของชาวบ้านโคกใหญ่เป็นการนำเอาหลักธรรม ความสามัคคี-ทานมา

เป็นรูปธรรม และเป็นแนวปฏิบัติต่อกันเพื่อมีความเสถียรภาพของสังคมในหมู่ญาติพี่น้อง ชุมชน และหมู่บ้านในการสร้างประสานสัมพันธ์ที่ดีต่อกันโดยการจัดงานประเพณีขึ้น เป็นบุญที่สำคัญยิ่งของชาวบ้าน จะต้องทำทุกปีไม่มีเว้น เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่าถ้าปีไหนไม่ทำบุญพระเวสสันดรจะทำให้เกิดความแห้งแล้งฟ้าฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ในอดีตชาวบ้านไม่ทำบุญพระเวสสันดรติดต่อกันสองปี ทำให้เกิดความแห้งแล้งฟ้าฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวบ้านจึงได้เสี่ยงทายด้วยการรำผีฟ้า และมีการทำนายทายทักว่าเป็นเพราะไม่ทำบุญพระเวสสันดร หรือบุญมหาชาติ ต้องมีการแห่พระเวสสันดรเข้าเมืองฟ้าฝนจึงจะตกต้องตามฤดูกาล นับจากนั้นมาชาวบ้านก็ทำมาตลอดทุกปีไม่ขาดฟ้าฝนก็ดีไม่แล้งเหมือนเมื่อก่อน และการเชิญพระเวสสันดรเข้าเมืองในแต่ละปี ชาวบ้านก็จะเปลี่ยนสถานที่ทุกปีผลัดเปลี่ยนกันไป เพราะเชื่อว่าการเชิญพระเวสสันดรในที่นาของใครจะทำให้เจ้าของที่เป็นผู้มีเมตตาและที่นาก็จะอุดมสมบูรณ์

ภาพประกอบที่ 19 ชาวบ้านโคกใหญ่ แห่พระเวสสันดรเข้าเมือง
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2563)

5. เดือนห้า-บุญสงกรานต์ (เมษายน) บุญวันสงกรานต์ หรือบุญวันปีใหม่ไทย (สมัยโบราณ) กำหนดในวันวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนห้า มีพิธีทำบุญสรงน้ำพระ และรดน้ำผู้ใหญ่ โดยการเตรียมน้ำที่ใสสะอาดประพรมด้วยน้ำหอม นำไปสรงพระพุทธรูป ภิกษุ สามเณร ตลอดจนผู้ที่ควรแก่การเคารพบูชา เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว สมัย มาลาเพ็ชร์กล่าวว่าอดีตกาลชาวอีสานได้กำหนดเทศกาลสงกรานต์ไว้ คือ วันที่ 13 เมษายน เรียกว่า “วันสังขารล่วง” วันที่ 14

เมษายน เรียกว่า “วันสังขารเน่า” จึงเป็นวันทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพชน และวันที่ 15 เมษายน เรียกว่า “วันสังขารขึ้น”เป็นวันทำบุญตักบาตร แล้วสรงน้ำพระภิกษุ ตลอดผู้สูงอายุผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชน นอกจะนำน้ำอบน้ำหอมไปสรงน้ำพระพุทธรูปที่วัด ทางวัดจะจัดสถานที่และอาราธนาพระพุทธรูปมาประดิษฐานไว้ให้ประชาชนมาสรงน้ำพระพุทธรูปและตามบ้านเรือนต่าง ๆ ก็จะทำพิธีนำพระพุทธรูปลงมา ตลอดทั้งเครื่องรางของขลังและวัตถุมงคลต่าง ๆ มาสรงน้ำเหมือนกัน พร้อมดอกไม้ธูปเทียน ปักบูชาพระทราย ในโอกาสเดียวกันนี้จะมีพิธีปล่อยนก ปล่อยปลา เต่า หรือสัตว์อื่น ๆ เพราะถือว่าได้ทำกุศลถ่ายถอนชีวิตสัตว์ เป็นการแสดงเมตตาต่อสัตว์จะได้กุศลผลบุญตอบสนอง การจัดงานวันตรุษสงกรานต์ยังเป็นการส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่เดิมของไทย จึงควรถือเป็นอนุสติเพื่อเตือนใจให้ระลึกถึงการใช้ชีวิตที่ผ่านพ้นไปปีหนึ่ง และจะเผชิญกับชีวิตในปีใหม่ต่อไปด้วยความไม่ประมาท นอกจากนั้น ยังเป็นการส่งเสริมความสำนึกในกตัญญูกตเวทิตาธรรมที่แสดงต่อบุพการี อีกทั้งเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีการละเล่นพื้นเมืองอีกด้วย (สมัย มาลาเพ็ชร์. 2540) นอกจากนี้ชาวบ้านยังถือเป็นการฉลองมงคลชีวิตในรอบปี ที่ใช้ชีวิตผ่านพ้นมาด้วยดีไม่มีเหตุเภทภัยใด ๆ เกิดขึ้นทั้งกับตนและญาติพี่น้องในครอบครัว ถือเป็นมงคลสูงสุดของชีวิต จึงถือเอาวันสงกรานต์เป็นวันรวมญาติในการฉลองมงคลนี้ ทั้งแก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้วและญาติที่ยังคงมีชีวิตอยู่ ด้วยการรดน้ำขอพร รดน้ำอัฐิของบรรพบุรุษ และทำบุญถวายสังฆทานแก่พระสงฆ์ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่า เป็นการทำบุญใหญ่หลายอย่างในวันเดียว ทั้งฉลองมงคลชีวิต รดน้ำขอพร ถวายสังฆทานอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ และเป็นวันรวมญาติ ซึ่งชาวบ้านจัดทุกปีในช่วงสงกรานต์ ถือเป็นบุญมหามงคลอันยิ่งใหญ่ ที่เกิดขึ้นปีละครั้งในช่วงสงกรานต์

ภาพประกอบที่ 20 การทอดบังสุกุล ในวันมหาสงกรานต์

ภาพโดย: ผู้วิจัย (2563)

6. เดือนหก - บุญบั้งไฟ (พฤษภาคม) ประเพณีนี้จัดขึ้นโดยเชื่อว่าเพื่อเป็นการบูชา “พญาแถน” หรือ “แถน” อันได้แก่ เทพยดาบนสรวงสวรรค์ จารุวรรณ ธรรมวัตรกล่าวว่าพญาแถนเป็นผู้ดลบันดาลให้เกิดฝนตกแก่โลกมนุษย์ การจัดบุญบั้งไฟขึ้นเพื่อเป็นการทวงสัญญาให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล ตลอดจนพืชพันธุ์ธัญญาหารจะได้งอกงามอุดมสมบูรณ์ บุญบั้งไฟจะตรงกับวันวิสาขบูชา ซึ่งถือว่าเป็นวันสำคัญของพระพุทธศาสนา เป็นวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า เป็นวันถวายพระเพลิงพระพุทธเจ้า ซึ่งตรงกับวันแรม 8 ค่ำเดือนหก (จารุบุตร เรืองสุวรรณ. 2536)

แก้ว ดงแสง ได้กล่าวว่า บุญบั้งไฟชาวบ้านโคกใหญ่มีขึ้นจากวัตถุประสงค์หลายประการ ทั้งจากคตินิยายปรัมปราที่สอดคล้องกับประเพณีที่เล่าสืบต่อเกี่ยวกับการชิงรักหักสวาทในเรื่องผาแดงนางไอ่ การขอฝนจากพญาแถน การจัดงานจะไม่ใหญ่โต จัดแบบตามวิถีของชาวบ้านมีความสนุกสนาน ขบวนแห่สวยงาม ไม่ประกวดประชันกันอย่างเอิกเกริก เป็นการจัดเฉพาะหมู่บ้าน ไม่ยิ่งใหญ่เหมือนจังหวัดยโสธรที่จัดเป็นงานประจำปียิ่งใหญ่ในระดับชาติ ถ้าพิจารณาให้ถ่องแท้จะเห็นได้ว่า บุญบั้งไฟเป็นงานที่สร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินก่อนที่ชุมชนชาวอีสานจะลงมือปักดำทำนา เพื่อสร้างพลังใจในการทำนา ขบวนแห่บั้งไฟจะประดับประดาอย่างสวยงามแบบพื้นบ้าน มีการแสดงการละเล่น การฟ้อนรำ และขบวนกลองยาว เป็นการคลายทุกข์ และลดทิฏฐิมานะการถือตัว การทำบุญบั้งไฟยังเป็นการทดสอบความพร้อมของชาวบ้านว่ามีความสามัคคีกันหรือไม่เพียงใด (แก้ว ดงแสง. 2564: สัมภาษณ์) ชาวบ้านโคกใหญ่มองว่าเป็นประเพณีการจุดบั้งไฟเพื่อเสี่ยงทายก่อนที่จะถึงฤดูกาลฝนซึ่งเป็นช่วงที่เริ่มทำไร่ทำนา คือเสี่ยงทายฝนจะดีไหม ชาวบ้านในชุมชนจะสามัคคีกลมเกลียวกันดีไหม สัตว์เลี้ยงจะมีโรคระบาดไหม แล้วก็จะจุดบั้งไฟถ้าบั้งไฟขึ้นสูงไม่เกิดเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งในระหว่างทำการจุด แสดงว่าปีนี้จะมีแต่สิ่งที่เป็นมงคล สำหรับชาวบ้าน แล้วการจัดงานใหญ่เป็นการใช้งบประมาณเยอะซึ่งชาวบ้านไม่มีกำลังทรัพย์มากพอ จึงทำตามกำลังที่หมู่บ้านพอทำได้เท่านั้น และมองว่าในปัจจุบันเป็นการจัดเพื่อเล่นการพนันขันต่อจึงได้ไม่ให้ความสำคัญ ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะจัดพร้อมกับบุญซำฮะหรือบุญเดือนเจ็ดแค่จุดเสี่ยงทายเท่านั้น

7. เดือนเจ็ด-บุญซำฮะ (มิถุนายน) ในต้นฤดูฝนชาวบ้านจะต้องทำบุญเพื่อชำระล้างหมู่บ้านเพื่อเกิดสิริมงคลแก่ชาวบ้าน บุญเลิศ ราโชติกล่าวว่าการทำบุญซำฮะ หรือซำฮะบะเบิก ในความหมาย คือการชำระล้างสิ่งสกปรกรกรุงรังออกจากร่างกาย และทำจิตใจให้สดใส คำว่า “ซำฮะ” หมายถึง “ชำระ” คือ ทำให้สะอาดปราศจากมลทินโทษ ความสกปรกแบ่งเป็น 2 อย่าง คือความสกปรกภายนอกได้แก่ ร่างกาย เสื้อผ้า อาหารการกิน ที่อยู่อาศัย และความสกปรกภายใน ได้แก่ จิตใจ เกิดความโลภ โกรธ หลง เป็นต้น สิ่งที่จะชำระอีกอย่างหนึ่งมีอิทธิพลต่อสภาพความเป็นอยู่ คือ ชีวิตจิตใจ เพราะในอดีตที่ผ่านมามีสิ่งเลวร้ายที่ทำเกิดล้มตายทั้งผู้คนและสัตว์ ตลอดจนพืชผลเสียหายในหมู่บ้าน หรือบ้านเมืองมีผีเข้าเจ้าสิงทำให้เดือดร้อน ชะตาบ้านเมืองขาดจะต้องชำระให้หายจากเสนียดจัญไร(บุญเลิศ ราโชติ. 2536 : 76-77) สอดคล้องกับ มา คำพล กล่าวว่าด้วยความเชื่อมาแต่

อดีต จึงต้องทำบุญขึ้นในหมู่บ้านเพื่อชำระให้สะอาดปราศจากสิ่งเลวร้ายทั้งหลายทั้งปวง ในหมู่บ้านหรือบ้านเมืองมีความสุขสบายดีในปีนั้น ๆ การทำบุญซำฮะของสังคมชาวบ้านเป็นการทำความสะอาดบ้านเรือนบริเวณโดยรอบและสถานที่สาธารณะระโยชน์ เพื่อพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้า และเป็นการฉลองการเข้าสู่ฤดูฝนอย่างเต็มตัว จึงจัดระบบระเบียบของหมู่บ้านให้น่าอยู่อย่างมีระเบียบ ปัดกวาดถนนหนทางให้ถูกสุขลักษณะ มีความสะอาดปราศจากขยะมูลฝอยอันจะเป็นพาหะของเชื้อโรค ในช่วงเดือนเจ็ดชุมชนสมัยก่อนมักจะประสบปัญหาโรคภัยในช่วงต้นฤดูฝน ซึ่งเกิดอาหารและอากาศที่เปลี่ยนแปลง ดังนั้น พิธีทำบุญซำฮะจึงเป็นพิธีจัดงานวันสาธารณะสุขมูลฐานและการปลอบขวัญกำลังใจแก่ชาวบ้าน ประเพณีบุญเดือนเจ็ดของสังคมอีสาน มุ่งจะให้ชาวบ้านสำนึกถึงความสะอาดสุขลักษณะอนามัย อีกทั้งเป็นการพัฒนาปรับปรุงที่อยู่อาศัยมีทัศนียภาพสวยงามและน่าอยู่ (มา คำพล. 2564: สัมภาษณ์) ชาวบ้านยังยึดถือตามหลักพระพุทธศาสนาด้วยการให้พระสงฆ์เป็นผู้นำในการชำระล้างหมู่บ้าน โดยใช้น้ำพระพุทธมนต์ชำระล้างเสนียดจัญไรสิ่งอัปมงคลทั้งลาย รวมถึงเหล่าวิญญาณร้ายที่ไม่หวังดีต่อชาวบ้าน ซึ่งพระสงฆ์ได้เจริญพระพุทธมนต์ถึงสามวัน ทั้งชาวก็นำน้ำพระพุทธมนต์กรอกใส่ขวดกลับบ้านไปผสมน้ำอาบ หรือประพรมบ้านเรือนเพื่อให้เกิดมงคลแก่ตนและครอบครัว

ภาพประกอบที่ 21 บุญเบิกบ้าน (บุญซำฮะ) บ้านโคกใหญ่
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2563)

8. เดือนแปด-บุญเข้าพรรษา (กรกฎาคม) สุเมธ เมธาวิทยกุลได้กล่าวว่าการทำบุญเข้าพรรษา จะจัดขึ้นในวันเข้าพรรษา ตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 คำว่า “เข้าพรรษา” หมายถึงการที่พระภิกษุอธิฐานที่จะอยู่ประจำ ณ วัดใดวัดหนึ่งเพื่อปฏิบัติธรรมตลอดเป็นเวลา 3 เดือน โดยไม่ไปค้างแรมที่อื่น เว้นแต่จะถือสัตตาหะตามพุทธบัญญัติ วันเข้าพรรษายังถือเป็นวันสำคัญทางพุทธศาสนา

กล่าวคือ เป็นวันที่พระพุทธเจ้าประกาศพุทธศาสนา ทรงแสดง ธรรมจักรกัปปวัตนสูตร โปรดปัญจวัคคีย์ ทำให้ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เกิดขึ้นในโลกครั้งแรก เรียกว่า “วันอาสาฬหบูชา” (สุเมธ เมธาวิทยกุล. 2532 : 127) นวน คำสิงห์คะ กล่าวว่าการเข้าพรรษาของพระภิกษุเป็นการเข้าอยู่ในที่ซึ่งกำหนดให้เป็นที่พักเพื่อจำพรรษาในช่วงฤดูฝน เพื่อการศึกษาพระธรรมวินัย และบำเพ็ญเพียรภาวนาโดยการอบรมตนตามคำสั่งสอนของพุทธศาสนาโดยเฉพาะการ ทำวิปัสสนาอย่างครบถ้วน วันเข้าพรรษา ในส่วนของชาวบ้านจะร่วมใจกันนำต้นเทียนไปถวายวัดเพื่อเป็นพุทธบูชา ภิกษุสงฆ์รูปใดใช้ประโยชน์จากต้นเทียนในการปฏิบัติกิจของสงฆ์ และจุดสวดมนต์ในระหว่างพรรษา จะมีอานิสงส์แก่ผู้ที่ถวายเทียนเป็นอย่างยิ่งบางแห่งนิยมหล่อเทียนใหญ่เพื่อถวายในเทศกาลเข้าพรรษาจึงเรียกว่า “เทียนพรรษา”การทำบุญเข้าพรรษาชาวบ้านจึงนิยมถวายเทียนพรรษา ซึ่งเรียกว่า “การแห่เทียนพรรษา” เพื่อนำไปถวายวัดชาวบ้านจะจัดเพื่อรักษาวัฒนธรรมประเพณี จะเน้นไปที่การทำบุญไม่ให้สนุกสนานจนเกินไป ต้นเทียนจะมีทั้งขนาดใหญ่และเล็กตามกำลังศรัทธาของชาวบ้าน ทั้งนี้จะได้รับความร่วมมือร่วมใจจากหมู่บ้าน ชุมชน และคุ้มวัดต่าง ๆ ในการรวมกำลังมาช่วยกันอย่างตั้งอกตั้งใจและมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นความมุ่งมั่นเพื่อให้พระสงฆ์ได้มีเทียนใช้ในการจุดเพื่อทำกิจวัตรอย่างเต็มที่ ชาวบ้านจะให้ความสนใจเป็นอย่างมาก ปัจจุบันถึงแม้วัดจะมีกระแสไฟฟ้าใช้แล้วก็ตาม (นวน คำสิห์คะ. 2564 : สัมภาษณ์) ประเพณีการถวายเทียนก็มิใช่จะหมดความสำคัญ เพราะยังมีคุณค่าทางความคิดและจิตใจ ผู้ถวายมิได้คำนึงถึงแสงสว่าง ซึ่งสัมผัสได้ด้วยตาเพียงอย่างเดียวหากแต่ยังมุ่งสู่ความสว่างของปัญญา ยิ่งกว่านี้ประทีปเทียนไฟยังกอปรด้วยความสวยงาม สามารถสะท้อนธรรมชาติแห่งความเกิดดับได้อย่างละเมียดละมัยยิ่ง นอกจากถวายเทียนพรรษาแล้วชาวบ้านก็จะถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่พระสงฆ์เพื่อจะได้ใช้ผลัดเปลี่ยนเวลาสรงน้ำ และยังมีการทอดบังสุกุลโดยการนำข้าวสาร พริก เกลือ ใส่ถุงมาวัดเพื่อถวายพระครอบครัวละหนึ่งถุง ในวันเข้าพรรษาเพื่ออุทิศให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว หรือเป็นการถวายข้าวสารอาหารแห้งให้กับพระสงฆ์เพื่อจะได้ใช้หุงต้มในช่วงเข้าพรรษา เพราะสงฆ์ไม่สะดวกในการออกบิณฑบาต ในช่วงเข้าพรรษานอกจากถวายเทียนพรรษาแก่พระสงฆ์ที่วัดตนแล้ว ยังมีไปถวายวัดอื่นอีก หรือเรียกว่าไปทอดเทียน มีทั้งการประชันสรภัญญะ แข่งโคมลอย และการละเล่นพื้นบ้าน และแข่งขันกีฬาพื้นบ้านเพื่อความสามัคคีในชุมชน บางปีก็มีหน่วยงานราชการเข้ามาให้การสนับสนุน หรือจัดทอดเทียนรวมระดับชุมชนซึ่งเพิ่มความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในชุมชน แสดงให้เห็นว่าการบุญในวันเข้าพรรษาทุกวัดในชุมชนตำบลหนองม่วง จัดขึ้นด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

ภาพประกอบที่ 22 ชาวบ้านโคกใหญ่ทำบุญวันเข้าพรรษา
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2563)

9. เดือนเก้า-บุญข้าวประดับดิน (สิงหาคม) บุญข้าวประดับดิน เป็นการทำบุญเพื่อส่งความระลึกถึง ไปยังญาติหรือบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นการให้ทานที่เรียกว่า “เปตพลี” และถวายทานแด่พระสงฆ์เรียกว่า “เทวพลี” จารุวรรณ ธรรมวัตรกล่าวว่าการทำบุญจะกำหนดในวันแรม 14 ค่ำ เดือนเก้า ซึ่งชาวบ้านจะเตรียมอาหาร คาว หวาน ผลไม้ หมากพลู บุหรี่ไว้ ทำบุญทำทาน โดยจะแบ่งส่วนหนึ่งเพื่อนำไปแจกจ่ายญาติพี่น้อง ส่วนที่จะถวายแด่พระสงฆ์ และส่วนที่จะนำไปอุทิศเพื่อเป็นทานแก่ญาติผู้ล่วงลับ จะเห็นได้ว่าอาหารส่วนที่ใช้เลี้ยงดูกันภายในครอบครัว และส่วนที่จะนำไปถวายแด่พระสงฆ์เป็นการทำบุญกับตน และส่วนที่จะนำไปแจกจ่ายญาติพี่น้องที่มีชีวิตอยู่ เพื่อแสดงถึงความเอื้ออารีมีน้ำใจเผื่อแผ่ต่อกันในหมู่คณาญาติ ความผูกพัน ทำให้ระบบเครือญาติไม่ขาดสาย ส่วนการทำบุญที่อุทิศให้กับญาติที่ล่วงลับแสดงถึงความกตัญญูกตเวที และเป็นการรำลึกถึงคุณงามความดีความมีสามัคคีธรรมของบรรพบุรุษได้กระทำไว้เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ (จารุวรรณ ธรรมวัตร. 2540 : 40) เช้ามืดวันแรม 14 ค่ำ ชาวบ้านจะนำอาหารหวานคาวหรือเรียกว่าห่อข้าวน้อย มาฝังไว้บริเวณข้างกำแพงภายในวัด ซึ่งชาวบ้านเชื่อกันสืบต่อมาว่าวิญญาณเปรตญาติผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ที่ไปรับผลกรรมในนรก จะถูกปล่อยให้กับมาหาญาติพี่น้องและเป็นวิญญาณที่มีความอดยากเป็นอย่างมาก จะได้รับผลบุญหรือได้กินอาหารก็เพียงวันนี้เท่านั้น จะมารออยู่ข้างกำแพงวัด เพื่อรับส่วนบุญนั้น เป็นช่วงเวลาอันสั้น เพราะกำหนดเวลาไว้ให้กับในนรกภูมิก่อนตะวันขึ้น นี้ก็ได้ถือปฏิบัติสืบกันมาแต่โบราณ หรืออีกนัยหนึ่งก็เพื่อให้สัตว์เดียรฉานได้กินอันจะเป็นอานิสงส์แก่ผู้นำอาหารมาไว้ให้ เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญู และความมีเมตตาต่อสรรพสัตว์ด้วย ซึ่งชาวบ้านโคกใหญ่จะมอบหมายให้หรือนำอาหาร

ที่จัดเตรียมไว้ ในช่วงเช้ามืด ให้ไวยาวัจรกรวัดเป็นผู้นำเอาอาหารนี้ ไปฝังไว้ข้างกำแพงด้านในวัดลึกประมาณหนึ่งคืบ แล้วจุดเทียนธูปเชิญดวงวิญญาณให้มารับเอา

ภาพประกอบที่ 23 ชาวบ้านโคกใหญ่ทำบุญข้าวประดับดิน
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2563)

10. เดือนสิบ-บุญข้าวสาก (กันยายน) บุญข้าวสากทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 เพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้กับเปรตญาติผู้ล่วงลับ และถวายแด่พระสงฆ์ ซึ่งคำว่า “สาก”เป็นคำที่มาจากคำว่า “สลาก” ถ้าเป็นอีสานก็จะเรียกว่า สาก หมายถึง ไม่ละเอียดไม่เรียบ บุญข้าวสากนั้นมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาสาร สารทัศนานันท์ เล่าว่า บุตรกุฏุมพีผู้หนึ่งเมื่อพ่อสิ้นชีวิตแล้ว แม่ได้หาภรรยาให้ แต่ไม่มีบุตรด้วยกัน แม่จึงหญิงอื่นให้เป็นภรรยาอีกคนหนึ่ง ต่อมาเมียน้อยมีลูก เมียหลวงอิจฉาจึงคิดฆ่าเมียน้อยและลูก ก่อนตายเมียน้อยคิดอาฆาตเมียหลวง ชาติต่อมาทั้งสองเกิดเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ และอาฆาตเข่นฆ่ากันเลื้อยมา จนชาติสุดท้าย ฝ่ายหนึ่งเกิดเป็นคน อีกฝ่ายเกิดเป็นยักษิณี ยักษิณีจองเวรได้มากินลูกของผู้เป็นคนทั้งสองครั้ง พอเกิดลูกคนที่สามยักษิณีจะตามมากินอีก หญิงคนนั้นพร้อมลูกและสามี จึงหนีไปพึ่งพระพุทธเจ้า ณ เชตวันมหาวิหาร พระพุทธเจ้าได้เทศนาให้ทั้งสองเลิกจองเวรกัน และโปรดให้ทางยักษิณีไปอยู่ตามหัวไหร่ปลายนา ทางยักษิณีมีความรู้เกณฑ์เกี่ยวกับฝนและน้ำดี ชาวเมืองนับถือมาก จึงได้นำอาหารไปส่งอย่างบริบูรณ์ นางยักษิณีจึงได้นำเอาอาหารเหล่านั้นไปถวายเป็นสลากภัตแด่พระสงฆ์วันละแปดที่เป็นประจำ จึงถือเป็นประเพณีถวายสลากภัตหรือบุญข้าวสากสืบต่อมา (สาร สารทัศนานันท์. 2534)

สอดคล้องกับสวัสดิ์ ศรีสมสุข เล่าว่าความเป็นมาของบุญข้าวสากหรือบุญเดือนสิบ เป็นเรื่องการจองเวรกันระหว่างมีน้อยกับมีหลวง ที่มุ่งทำร้ายลูกของแต่ละฝ่ายให้สูญสิ้นไป จนในชาติสุดท้ายได้มาพบกับพระพุทธเจ้า เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วต่างฝ่ายก็เลิกมุ่งร้ายต่อกัน และเป็นมิตรที่

คอยช่วยกันและกันจนเป็นที่มาของการทำบุญข้าวสาก ตามความเชื่อของคนอีสาน เมื่อใกล้ถึงวันเพ็ญเดือนสิบต้องพากันจัดเตรียมภาชนะอาหารคาวหวาน แจกจ่ายให้กับญาติพี่น้องหรือที่อยู่ต่างหมู่บ้านก็จะนำไปส่งถึงบ้านเรือน หรือบางที่ก็ให้ลูกหลานนำไปส่งให้และก็จะได้ของฝากกลับมาด้วย เป็นผลไม้และขนมนมเนย แล้วก็จะทำเป็นอาหารและห่อเป็นห่อข้าวขนาดใหญ่ด้วยใบตองกล้วย ทำเป็นหลายห่อ เรียกว่าห่อข้าวใหญ่ เพื่อนำไปถวายพระที่วัดเพื่ออุทิศส่วนบุญกุศลให้กับญาติของตนที่ตายไป หลังจากที่นำไปถึงวัดแล้วก็นำไปถวายพระสงฆ์ แล้วนำลงมาห้อยไว้ตามต้นไม้และกำแพงวัด จากนั้นก็รอเสียงสัญญาณตีกลองเพื่อที่จะเก็บห่อข้าวเหล่านั้น เพื่อนำไปห้อยไว้ตามที่นาของตนที่มี เรียกว่าส่งข้าวผีตาแฮก นอกจากนั้นเป็นการถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์รวมทั้งการฟังพระธรรมเทศนา ทั้งนี้ชาวบ้านยังถือว่าการที่ได้ไปเยี่ยมไปหาญาติพี่น้องตามหมู่บ้านอื่นและยังมีชีวิตอยู่ก็เป็นมงคลอย่างยิ่ง จึงถือเอาบุญข้าวสากเป็นบุญฉลองมงคลชีวิตของครึ่งปีแรก ถ้านับจากเดือนเมษายนเป็นต้นมาถึงเพ็ญ 15 ค่ำ เดือน 10 ก็จะครบหกเดือนพอดี ชาวบ้านจึงถือการทำบุญเสริมบารมีให้ตนเพื่อได้สู้ชีวิตในอีกครึ่งปีหลังอย่างไม่ประมาท การทำบุญข้าวสากถือว่าทุกคนต่างก็มีส่วนร่วมในการเสียสละเพื่อร่วมทำบุญ ซึ่งก่อให้เกิดสามัคคีธรรมในชุมชน อีกทั้งยังเป็นการทำบุญให้ทานแก่ผู้ควรให้ (สวัสดิ์ ศรีสมสุข, 2563: สัมภาษณ์)

ชาวบ้านโคกใหญ่ ถือว่าบุญข้าวสากเป็นการฉลอกมงคลชีวิตในช่วงครึ่งปีแรก ซึ่งเริ่มนับจากเดือนเมษายนก็ครึ่งปีพอดี และได้พบปะกับญาติพี่น้องทั้งที่อยู่ใกล้และไกล ด้วยการนำข้าวสารอาหารแห้งไปเยี่ยมยามกัน ตามหมู่บ้านและต่างอำเภอต่างจังหวัด ว่ายังอยู่ดีมีสุขกันทุกคน แล้วนำข้าวสารอาหารแห้งที่เป็นของฝากที่แลกเปลี่ยนกันมา นำมาทำเป็นอาหารหวานคาวแล้วห่อด้วยใบตองกล้วยจากนั้นก็นำไปถวายพระสงฆ์ที่วัด ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 รักษาศีลถวายทาน แล้วอุทิศส่วนกุศลให้กับญาติที่ล่วงลับไปแล้ว และนำเอาข้าวสากไปถวายผีปู่ส่วนหนึ่งอีกส่วนก็นำไป ให้ผีตาแฮกตามที่นาของตน เป็นการตอบแทนที่ดูแลที่นาและข้าวในนาให้มีความอุดมสมบูรณ์ ตลอดช่วงฤดูกาลเพาะปลูก

ภาพประกอบที่ 24 ชาวบ้านโคกใหญ่ร่วมทำบุญข้าวสาก (สลากภัต)
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2563)

11. เดือนสิบเอ็ด-บุญออกพรรษา (ตุลาคม) วันออกพรรษาเผด็จ โยธะพล กล่าวว่า ในเช้ามืดวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 พระสงฆ์จะไปรวมกันที่อุโบสถเพื่อแสองอาบัติต่อกัน จากนั้นจะทำวัตรและทำปวารณาแทนการสวดปาฏิโมกข์ ปวารณากรรม คือยอมให้มีการตำหนิติเตียน ส่วนผู้ถูกตักเตือนก็ห้ามมิให้ถือโทษโกรธเคือง นับว่าพิธีปวารณาเป็นวิธีที่แสดงถึงความจริงใจต่อกัน ในครั้งพุทธกาลพระพุทธเจ้าได้เสด็จขึ้นไปแสดงพระธรรมเทศนาบนสวรรค์และได้จำพรรษาที่นั้นจนครบถ้วนไตรมาส (3 เดือน) จึงได้เสด็จกลับลงมา (เผด็จ โยธะพล. 2542) ส่วนเมิก นาคแย้มกล่าวว่า ชาวบ้านทั้งหลายต่างก็ตั้งใจเตรียมสิ่งของข้าวปลาอาหารไว้ใสบาตร เพราะเชื่อกันว่าถ้าได้ใส่บาตรในวันนี้มีอานิสงส์มาก เพราะพระสงฆ์ที่จำพรรษาถ้วนไตรมาสเป็นผู้บริสุทธิ์ และเรียกว่าตักบาตรเทโวโรหณะ คือเป็นวันพระพุทธเจ้าเปิดโลก ทำให้โลกทั้งสามสามารถมองเห็นกันหมด ทั้ง นรก มนุษย์ และสวรรค์ ชาวบ้านจึงเชื่อว่าถ้าได้ทำบุญใส่บาตรในวันนี้จะได้บุญมาก จึงถือปฏิบัติด้วยความเลื่อมใส ศรัทธา (เมิก นาคแย้ม. 2564 : สัมภาษณ์) เมื่อถึงวันออกพรรษา หลังพระสงฆ์ทำวัตรและปวารณาเสร็จแล้ว ผู้นำหมู่บ้านคณะกรรมการ และไวยาวัจรกรวัด ก็จะจัดเตรียมสถานที่เพื่อตักบาตรเทโวโรหณะ โดยการนำเก้าอี้ 100 ตัว มาตั้งเป็นวงกลมขนาดใหญ่ แล้วเอาเชือกมาผูกขึงไปกับเก้าอี้ที่ตั้งไว้ตรงลานวัด เพื่อให้ชาวบ้านยืนอยู่รอบนอกวงกลมที่เตรียมไว้ เมื่อถึงเวลาพระสงฆ์ก็จะเดิมรับบิณฑบาตจากชาวบ้านด้านในวงกลม การบิณฑบาตมีสามรอบด้วยกัน ดังนี้ รอบที่ 1. บิณฑบาตปัจจัย

ตามแต่ศรัทธาของชาวบ้าน รอบที่ 2. บิณฑบาตข้าวสาร ชาวบ้านจะทำเตรียมไว้เป็นถุงเท่ากับจำนวนพระ รอบที่ 3. ข้าวสุก อาหาร ผลไม้ อาหารปกติทั่วไปและน้ำดื่ม ซึ่งแต่รอบก็จะมีคณะกรรมการเดินตามคอยช่วยรับบาตรเวลาเต็มตลอดจนครบทั้งสามรอบ เมื่อครบแล้วก็ขึ้นศาลาการเปรียญรับศีลรับพรถวายภัตตาหาร กรวดน้ำ ชาวบ้านเชื่อว่าการทำบุญในวันออกพรรษาจำทำให้มั่งมีศรีสุข อายุมั่นขวัญยืน ร่ำรวยเงิน เหมือนกับพระสงฆ์ที่อยู่จำพรรษาถ้วนไตรมาสสามเดือน ที่เต็มเปี่ยมด้วยศีลธรรมข้อวัตรปฏิบัติที่ดีงามเช่นกัน

ภาพประกอบที่ 25 ชาวบ้านโคกใหญ่ร่วมทำบุญตักบาตรเทโวโรหณะ
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2563)

12. เดือนสิบสอง-บุญกฐิน (พฤศจิกายน) เป็นการทำบุญเดือนสิบสอง ซึ่งเป็นเดือนสุดท้ายของปี และเป็น “ฮีตที่สิบสอง” พอดี สมัย มาลาเพ็ชร์ กล่าวว่าการทำบุญกฐินนี้ คือการทำบุญเมื่อพระภิกษุสงฆ์จำพรรษาตามฮีตที่ 8 และออกตามฮีตที่ 11 แสดงว่าได้จำพรรษาครบไตรมาสแล้วก็จะได้อานิสงส์พรรษาตามพุทธบัญญัติ พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์แสวงหาไตรจีวรได้ในท้ายฤดูฝน 1 เดือน คือ เริ่มตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือนสิบเอ็ด ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบสอง จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “บุญเดือนสิบสอง” ซึ่งมีการทอดเทียนเป็นกิจกรรมที่สำคัญ การทำบุกฐินเมื่อมีผู้ศรัทธาจะถวายกฐิน ณ วัดใดต้องทำการจองกฐินไว้ก่อน เพราะในปีหนึ่งวัดจะรับกฐินได้เพียงครั้งเดียว การทอดกฐิน ก็คือ การนำผ้ากฐินไปไว้ต่อหน้าสงฆ์ ซึ่งมีจำนวนอย่างน้อย 5 รูป โดยมิได้เจาะจงว่าจะ

ถวายภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง การวางผ้าไว้โดยไม่ต้องประเคนนี้เรียกว่า “ทอดผ้า”เมื่อผ้าที่ทอดนั้นเป็นผ้ากฐิน เรียกว่า “ทอดกฐิน” สิ่งที่ต้องเตรียมในการทอดกฐิน และสำคัญที่สุดจะขาดเสียไม่ได้ คือผ้าจีวร หรือเป็นจีวรสำเร็จรูปก็ได้ส่วนของอย่างอื่นที่ถวายในคราวทอดกฐินนั้นเรียกว่า ปริวารกฐิน การทอดกฐินจะต้องทอดภายในกำหนด พุทธศาสนิกชน ถือว่าเมื่อได้ทอดกฐินแล้วจะเป็นมหากุศลจะได้รับผลบุญทั้งในชาตินี้แลชาติหน้า (สมัย มาลาเพ็ชร์. 2540: 40) ชาวบ้านโคกใหญ่เป็นหมู่บ้านที่ให้ความสำคัญในเรื่องการทำบุญเป็นอย่างมาก และรักษาวัฒนธรรมประเพณีเป็นอย่างดี ตามครรลองคลองธรรม จะมีงานบุญกฐินทุกปีอย่างต่อเนื่องไม่เคยขาด เพราะบุญกฐินเป็นบุญที่ทำได้ยากและให้ความสำคัญกับผ้าไตรจีวรที่เป็นหัวใจหลักของงานบุญ จึงเป็นสิ่งที่ชาวบ้านอยากจะทำ เพราะทำได้ปีละครั้งเท่านั้น ไม่เหมือนบุญอื่น ๆ เช่น ขึ้นบ้านใหม่ งานทำบุญบ้าน งานแต่งงาน งานทำบุญอุทิศ เป็นต้น ชาวบ้านก็จะไปร่วมกันทำกองกฐินฟังเทศน์ฟังธรรม ซึ่งชาวบ้านและพระสงฆ์ร่วมกันปฏิบัติรักษาไม่เคยขาด เพื่อให้คงอยู่สืบไป บุญกฐินตามฮีตสิบสองเป็นงานบุญรวมญาติมิตรที่สำคัญของชาวบ้านในทุกระดับ ซึ่งจะเห็นได้จากการที่ญาติได้เดินทางไปประกอบอาชีพในต่างถิ่นได้ข่าวว่ามีงานบุญกฐินก็จะรวบรวมปัจจัยกันคนละเล็กน้อยเพื่อนำมาร่วมในงานบุญ เพื่อนำไปทอดถวายวัดในหมู่บ้านของตนในทุกปี เพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณี ให้ลูกหลานที่เป็นคนรุ่นใหม่ได้เห็นถึงความสำนึกในความสำคัญในการทำบุญกฐิน นอกจากจะเป็นการร่วมกันทำบุญ และเป็นการถวายไทยธรรมแก่ผู้ประพฤติชอบตามพุทธบัญญัติแล้ว ยังเป็นการทำนุบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้เจริญยิ่งยืนนาน ชุมชนตำบลหนองม่วงเป็นชุมชนที่รักสงบปฏิบัติตามจารีตประเพณี มีความเคารพต่อผู้เฒ่าผู้แก่ ศรัทธาในพระพุทธศาสนา มีจิตใจโอบอ้อมอารีต่อแขกผู้มาเยือนเหมือนพี่น้องเหมือนลูกหลานของตนเอง ซึ่งถูกปลูกฝังมาตั้งแต่บรรพบุรุษให้รักในสิ่งที่มีและสิ่งที่ปฏิบัติ เพราะจะทำให้คุณค่าของตนและผู้ที่ปลูกฝังเราไว้ตั้งแต่ต้นว่าเป็นผู้ที่งามทั้งภายนอกและภายใน และคุณค่าของมรดกทางภูมิปัญญาที่แสดงออกมาในรูปลักษณะต่าง ๆ

จะเห็นได้ว่าตลอดทั้ง 12 เดือน ของชาวอีสานซึ่งสืบสานกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจะมีประเพณีการทำบุญทางพระพุทธศาสนา ผสมกลมกลืนไปกับวัฒนธรรมบางประเพณีก็หายไปบางประเพณีก็ยกไปรวมกันตามความเหมาะสม ตามความเชื่อดั้งเดิมที่เคยยึดถือปฏิบัติกันมาอย่างเหนียวแน่น แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์เฉพาะตนที่คงสืบทอดเรื่อยมาชั่วลูกชั่วหลาน ประเพณีที่ได้กล่าวมานี้ถือว่า เป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องร่วมมือกันอย่างจริงจัง ตั้งแต่เดือนอ้ายจนถึงเดือนสิบสอง ใครที่ไม่ไปช่วยงานบุญก็จะถูกสังคมตั้งข้อรังเกียจ และไม่คบค้าสมาคมด้วย การร่วมประชุมทำบุญเป็นประจำเช่นนี้ จึงทำให้ชาวบ้านมีความสนิทสนมรักใคร่กัน ไม่เฉพาะแต่ในหมู่บ้านของตนเท่านั้น แต่ยังสร้างความสามัคคีกันในหมู่บ้านใกล้เคียงอีกด้วย

ภาพประกอบที่ 26 งานบุญกฐินสามัคคีบ้านโคกใหญ่
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2563)

3.2.8 การศึกษา

สำหรับการศึกษาภายในชุมชน บ้านโคกใหญ่ถือว่ามีความโดดเด่นในด้านการศึกษาเหมือนกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในชุมชนตำบลหนองม่วงเช่นกัน บ้านโคกใหญ่มีประชากรได้รับการศึกษาตั้งแต่อนุบาลจนถึงระดับมัธยมตอนปลาย โดยมีสถานศึกษา ดังนี้ ศูนย์รับเลี้ยงเด็กก่อนเกณฑ์สองแห่ง คือ ศูนย์บ้านโคกใหญ่และศูนย์องค์การบริหารส่วนตำบลหนองม่วง ระดับชั้นประถมศึกษา คือ โรงเรียนบ้านโนนม่วง เขวาน้อย โคกใหญ่ โคกเสือเฒ่า ระดับชั้นมัธยมศึกษา คือโรงเรียนหนองม่วงวิทยาคาร (องค์การบริหารส่วนตำบลหนองม่วง, 2563: 30) ซึ่งตั้งอยู่ในเขตชุมชน ส่วนระดับชั้นอนุปริญญา ระดับการศึกษาปริญญาตรี ระดับการศึกษาปริญญาโท และระดับการศึกษาปริญญาเอก ก็ต้องเข้าไปเรียนต่อในตัวจังหวัด จะเห็นว่าในชุมชนให้ความสำคัญกับการศึกษาเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นถึงคนในชุมชน เกิดการตื่นตัวที่จะต้องมีการศึกษาในระดับที่สูงตามยุคสมัยไปด้วย

ภาพประกอบที่ 27 โรงเรียนบ้านโนนม่วง ฯ

ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

ภาพประกอบที่ 28 โรงเรียนหนองม่วงวิทยาคาร

ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

3.2.9 สาธารณะสุข

บ้านโคกใหญ่ถือว่าเป็นหมู่บ้านที่ใส่ใจในสุขภาพอนามัยเป็นอย่างดี โดยมีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ที่เป็นสถานที่ดูแลรักษาผู้ป่วยในชุมชนทั้งมีเจ้าหน้าที่อาสาสมัครคอยแนะนำให้ความรู้ความช่วยเหลือ มีรายชื่อดังนี้ หมู่ที่ 10 นายทองใส ดวงศรี ประธาน นายโสภา คลังใหญ่ รองประธาน นายสำอาง คำหงษา เลขานุการ ส่วนกรรมการประกอบด้วย นายเสริม คลังใหญ่ นางหนูพัด ดวงศรี นายเรียน ธรรมประเสริฐ นายทองจัน วงนาค นางเพ็นนี ทุ่งจันทร์ นางจิรดาภา จันอ่อน นายไสย จันบัวลา นายศุภสิทธิ์ จันป้อง นายอุ่น ร่มจันทร์ นายวิลัย ร่มจันทร์ นายประเสริฐ ร่มจันทร์ นายศิลา ดวงศรี นางบุญนำ โยแก้ว สำหรับหมู่ที่ 14 นางประกอบ ทิพย์ธำรงทรัพย์ ประธาน นางผาย พูลเพิ่ม รองประธาน นายวิชัย แสนโชติ เลขานุการ นายประสิทธิ์ โยแก้ว เหรัญญิก นายทองใบ ดวงศรี ประชาสัมพันธ์ ส่วนกรรมการประกอบด้วย นายอารมณ์ ชินโคตร นายทองมา ทุนเพิ่ม นางประมวล บุญพันธ์ นางแดง แสนโชติ นายคำสิงห์ ทาแก่น นางอำพร เภาสี นางฉวี ร่มจันทร์ นางอ่วง เทียบแสน และนายสุบรรณ นาหนองขาม พร้อมที่จะให้ความดูแลในเบื้องต้นได้ตลอดถ้ามีชาวบ้านเกิดเจ็บไข้ได้ป่วย ก็จะเข้าให้ความช่วยเหลือในทันที่ (เพ็นนี ทุ่งจันทร์. อสม : 2563 สัมภาษณ์) บ้านโคกใหญ่ทั้งสองหมู่บ้าน ได้มีการตั้งเจ้าหน้าที่อาสาสมัครขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ในการดูแลสุขภาพของพี่น้องในชุมชนของตนเองด้วย ทำให้เห็นว่าเป็นหมู่บ้านที่มีความเตรียมพร้อมเฝ้าระวังเป็นการสร้างความมั่นใจให้กับคนในหมู่บ้านแม้จะเกิดโรคภัยก็จะป้องกันและรักษาได้ทันเวลา เพราะเป็นชุมชนที่มีความห่วงใยผู้คนที่อยู่ร่วมสังคมเดียวกันตลอด

ภาพประกอบที่ 29 โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลดงมัน

ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

3.3 สรุป

จากการศึกษาบริบทของชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม จะพบว่าเป็นดินแดนที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน และขึ้นชื่อในเรื่องภูมิปัญญา ซึ่งปรากฏให้เห็นในหลายอำเภอ ทั้งด้านโบราณสถาน ศาสนสถาน ศิลปหัตถกรรม ล้วนเป็นล่องลอยที่ยืนยันถึงการมีพัฒนาการทางภูมิปัญญามาอย่างต่อเนื่อง และเป็นดินแดนที่มีความเจริญมาก่อน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นในด้านของความเชื่อ และความอุดมสมบูรณ์ทางกสิกรรม อำเภอบรบือซึ่งอยู่ในเขตปกครองของเมืองมหาสารคาม เป็นอำเภอที่ขึ้นชื่อเรื่องการทำนาเกลือ เพราะเป็นแหล่งเกลือสินเธาว์ ที่ใหญ่เป็นอันดับต้น ๆ ของภาคอีสาน ที่เป็นสินค้าขึ้นชื่อของอำเภอและมันแกวตะเภาทั้งพืชทางการเกษตรอีกมากมาย ชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นชุมชนที่ให้โอกาสหรือสร้างโอกาสกับวิถีชีวิตตลอด ด้วยการรับเอาความแปลกใหม่เข้ามาในชุมชนเพื่อพัฒนาให้เข้ากับภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมเพื่อให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งได้พบว่านอกจากความเอาใจใส่และปฏิบัติต่อกันในชุมชนและหมู่บ้านแล้ว การไปทำมาค้าขายก็จะร่วมมือกัน ชักชวนกันไปเป็นกลุ่ม ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นญาติกันและเพื่อนบ้านที่สนิทสนมกัน ดังนั้นพื้นที่การวิจัยก็จะมีด้วยกัน 4 หมู่บ้าน หมู่ 7 บ้านโคกเสือเฒ่า หมู่ 9 บ้านเขวาน้อย หมู่ 11 บ้านโนนกลาง และบ้านโคกใหญ่ หมู่ที่ 10 หมู่ 14 การปลูกสร้างบ้านของแต่ละหมู่บ้านก็จะคล้ายกันทั้งชุมชน ชายคาติดกัน มีเขตรั้วติดกันทั้งหมู่บ้าน แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ บ้านชั้นเดียวกับบ้านสองชั้น บ้านชั้นเดียวก่อด้วยอิฐปูนติดพื้นดินแล้วเทพื้นติดด้วยกระเบื้อง หลังคามุงด้วยสังกะสีหรือกระเบื้องแล้วแต่ความชอบของบุคคล ส่วนบ้านที่สร้างสองชั้นส่วนมากจะเป็นบ้านไม้ชั้นบนทั้งหมดมุงด้วยสังกะสี ชั้นล่างจะเป็นก่อปูนอิฐบล็อก ไม่ปล่อยโล่ง หรือก็สร้างเป็นสถานที่จอดรถไปในตัวบ้าน การที่ชายคาบ้านเกือบชิดกันชาวบ้านมีความเชื่อว่า ถ้าอยู่รวมกันหรือใกล้ชิดกันสิ่งชั่วร้ายจะไม่กล้าเข้ามารังควานและโจรขโมยก็ไม่กล้ามาลักขโมยสิ่งของมีค่าได้ ซึ่งแต่ละหลังคาเรือนจะคอยดูแลให้กัน ป้องกันภัยให้กันและกัน เวลามีอาหารหรือกินข้าวก็เรียกกันแบบกันเอง บางที่ก็แบ่งกันหรือยื่นข้ามรั้วมาให้แบบพี่น้อง ซึ่งเป็นวิถีที่ถือปฏิบัติกันมา ซึ่งทำให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวกันในชุมชน มีวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ ฮีตสิบสอง เป็นสิ่งหลอมรวมให้ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่สงบสุขร่มเย็น อีกทั้งชุมชนชุมชนตำบลหนองม่วง มีอาชีพทำการเกษตร ทำนาเลี้ยงสัตว์อาชีพเสริมในช่วงเสร็จจากการทำนาก็ปลูกพืชผักทำมาค้าขาย และเพาะเลี้ยงครั่ง แม้ในช่วงนี้จะมีโรคระบาดโควิด-19 ทำให้ชาวบ้านในชุมชมและผู้คนทั่วโลกหวาดกลัว ส่งผลกระทบทำให้เกิดความเสียหายไปทั่วทุกภาคส่วน ทำให้เศรษฐกิจซบเซาลงไปมาก ชาวชุมชนตำบลหนองม่วงก็ยังคงเพาะเลี้ยงครั่งเพราะเป็นภูมิปัญญาที่ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดี มีรายได้เป็นกอบเป็นกำซึ่งจะกล่าวในบทต่อไป

บทที่ 4
ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วง

ชาวบ้านชุมชนตำบลหนองม่วง มีภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งถูกถ่ายทอดสืบต่อมาไม่เคยห่างหายเพราะเป็นภูมิปัญญาที่ทำให้ชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นเศรษฐกิจของชุมชนก็ดีขึ้นด้วย จึงนำประสบการณ์ที่มีมาถ่ายทอดให้กับลูกหลานคนรุ่นใหม่หรือคนที่สนใจที่จะเพาะเลี้ยงครั่งได้เห็นถึงความสำคัญในการใช้ภูมิปัญญาให้เกิดประโยชน์ และควรอนุรักษ์ไว้

4.1 ความเป็นมาของครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วง

ชาวบ้านในชุมชนตำบลหนองม่วงเริ่มเพาะเลี้ยงครั่ง เพราะเป็นแมลงที่เลี้ยงง่ายแต่ให้ประโยชน์และคุณค่าอย่างมากมาย ประเสริฐ ร่มจันทร์ ผู้เพาะเลี้ยงครั่งกลุ่มแรกของชุมชน กล่าวว่า แรกเริ่มชาวบ้านในชุมชนตำบลหนองหนองม่วงยังไม่รู้จักการเพาะเลี้ยงครั่ง รู้แค่การหาซื้อมาขายเท่านั้น ต่อมาปี พ.ศ. 2532 มีกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจากอำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ เข้ามาในชุมชนได้ติดต่อกับ นายสุวรรณ คำศรี และนายประเสริฐ ร่มจันทร์ เพื่อให้เป็นนายหน้าเช่าต้นจามจุรีสำหรับเพาะเลี้ยงครั่ง ทั้งคู่จึงได้จดจำวิธีการขั้นตอนในการเพาะเลี้ยงครั่งจากกลุ่มเพาะเลี้ยง และจากประสบการณ์ในการสังเกตุจึงทำให้เข้าใจได้ง่าย จึงได้ซื้อครั่งพันธุ์จากกลุ่มเพาะเลี้ยงมาเป็นพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ จากนั้นจึงเริ่มเพาะเลี้ยงครั่งเอง ปี พ.ศ. 2533 เริ่มรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มเพาะเลี้ยงขนาดเล็กประมาณ 20 ต้น สมาชิกในกลุ่มเป็นคนที่รู้จักคุ้นเคยกันดี (ประเสริฐ ร่มจันทร์. 2563: สัมภาษณ์) ซึ่งชาวบ้านเห็นว่าครั่งไม่ได้เป็นเพียงสิ่งของที่ใช้ในครัวเรือน แต่มีมูลค่าและประโยชน์มาก สามารถนำมาเพาะเลี้ยงและขยายพันธุ์ได้ตามต้นจามจุรีที่มีอยู่ทั่วไป จึงต้องการที่จะเพาะเลี้ยงอีกอย่างการหาพันธุ์มาเพาะเลี้ยงก็ติดต่อกลุ่มเพาะเลี้ยงในพื้นที่ใกล้เคียงกันได้ เพราะรู้จักคุ้นเคยกันดี โสภา คลังใหญ่ ผู้เพาะเลี้ยงครั่งกลุ่มแรกของชุมชน กล่าวว่า ในช่วงการเพาะเลี้ยงครั่ง 5 ปีแรก การเพาะเลี้ยงครั่งจะหาวัตถุดิบได้ง่าย ทั้งวัสดุอุปกรณ์ในการห่อครั่ง ทั้งต้นไม้ที่จะเพาะเลี้ยงครั้ง ไม่ได้ไปข้ามอำเภอข้ามจังหวัด เพราะในชุมชนยังไม่มีคนที่รู้ว่าครั่งจะมีคุณประโยชน์มากมาย จึงหาได้ง่ายสะดวกสบาย การเริ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนครั้งแรกจึงได้ผลดี ปีต่อมาก็ได้บ้างไม่ได้บ้าง ซึ่งกลุ่มแรกที่บุกเบิกนำร่องการเพาะเลี้ยงครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วงมีสมาชิกกกลุ่ม 5 คน ดังนี้ 1. สุวรรณ คำศรี (เสียชีวิตแล้ว) 2. เรียน ธรรมประเสริฐ 3. บุญเลิศ คำภูมี (เสียชีวิตแล้ว) 4. ประเสริฐ ร่มจันทร์ และ 5. โสภา คลังใหญ่ และสมาชิกกลุ่มก็เริ่มทยอยแยกไปตั้งกลุ่มขึ้นมาเพิ่มอีก (โสภา คลังใหญ่. 2563: สัมภาษณ์) นี่คือจุดเริ่มต้นของการเพาะเลี้ยงครั่งของชาวบ้านในชุมชนตำบลหนองม่วง หมู่บ้านที่เริ่มเพาะเลี้ยง

และทำการซื้อขายจนทำให้ครั่งเป็นที่รู้จักในชุมชนคือ บ้านโคกใหญ่ และได้ขยายออกไปตามหมู่บ้านอื่นในชุมชนตำบลหนองม่วง โดยระบบการเพาะเลี้ยงแบบเครือญาติ ที่เป็นสมาชิกกลุ่ม และนำครั่งไปเพาะเลี้ยงไว้ เพื่อต่อยอดแล้วจัดตั้งกลุ่มขึ้นในหมู่บ้านของตนและขยายกลุ่มไปเรื่อย ๆ บ้านเขวาน้อย นายพัด จันทะเข้ เคยเป็นผู้รับจ้างของกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งกลุ่มแรก ปัจจุบันเป็นผู้รับซื้อประจำหมู่บ้าน บ้านโคกเสือเฒ่า นางสาย ทองวงษศรี เป็นผู้จัดตั้งกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งกลุ่มแรกของหมู่บ้าน บ้านโนนกลาง ฝั้น บุญพันธ์ เป็นผู้จัดตั้งกลุ่มเพาะเลี้ยงกลุ่มแรกของหมู่บ้าน ซึ่งบุคคลเหล่านี้ เป็นญาติกันกับสมาชิกกลุ่มแรก และได้มามีส่วนในการเพาะเลี้ยงโดยการรับจ้างในกระบวนการเพาะเลี้ยงครั่ง ตั้งแต่ขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้าย จนจดจำได้หมดทุกขั้นตอนวิธีการกระทำ ในปีต่อมาจึงได้จัดตั้งกลุ่มของตนขึ้นในหมู่บ้านของตนโดยได้รับการช่วยเหลือจากญาติในกลุ่มแรก แม้จะแยกกลุ่มออกไปแต่ก็ยังให้การช่วยเหลือกันแบบถ้อยทีถ้อยอาศัย ตามแบบวิถีของชุมชน และในปัจจุบันเป็นสมาชิกของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์เรียนรู้การเพาะเลี้ยงครั่งประจำชุมชนตำบลหนองม่วง

4.2 ภูมิปัญญาการเพาะเลี้ยงครั่ง

การเพาะเลี้ยงครั่งเกิดจากประสบการณ์ที่สั่งสมมาในอดีตการจดจำและฟังจากการบอกเล่าแนะนำ การสังเกตจากการมีส่วนร่วม ภูมิปัญญาการเพาะเลี้ยงครั่งแต่ละขั้นตอนต้องมีความเข้าใจและเอาใจใส่เป็นอย่างดี สิ่งที่ขาดไม่ได้เลยคือต้นทุนภูมิปัญญา การจดจำ ความขยัน ความอดทน ความเอาใจใส่ในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงขั้นตอนสุดท้าย ซึ่งภูมิปัญญาในการเพาะเลี้ยงมี 8 ประเภท ดังนี้

4.2.1 ภูมิปัญญาการเลือกครั่งพันธุ์

ประเทศไทยจากผลสำรวจพบว่ามีครั่ง 4 ชนิด (1) K.lacca (2) K.chinensis (3) K.green (4) K.siamensis ครั่งพันธุ์ที่มีการเพาะเลี้ยงกันอย่างแพร่หลายในประเทศไทยและแถบภาคอีสาน เป็นสายพันธุ์ k.lacca ซึ่งเจริญเติบโตได้ดีกับต้นจามจุรี และยังให้ผลผลิตได้ตามที่ต้องการ มีความอดทนต่อสภาพอากาศได้ดี รังใหญ่แข็งแรงเนื้อครั่งสวยสมบูรณ์ดี (Taiwan Agricultural Research Institute, 2014) ครั่งพันธุ์ที่จะใช้เพาะเลี้ยงเพื่อขยายพันธุ์นั้น จะใช้จำนวนค่อนข้างมาก จึงต้องพิถีพิถันเป็นพิเศษเพราะเป็นการเริ่มต้นเพาะเลี้ยง ทั้งในชุมชนยังไม่มีการเพาะเลี้ยงจึงต้องเลือกพันธุ์ให้ได้อย่างดี ตามที่ต้องการ ซึ่ง เรียน ธรรมประเสริฐ คนขึ้นต้นไม้ของกลุ่มแรก กล่าวว่า การซื้อครั่งพันธุ์จากกลุ่มเพาะเลี้ยงนอกชุมชนแม้จะซื้อในราคาที่แพงแต่ก็คุ้มค่า เพราะไม่มีการสั่งจองหรือมีกลุ่มอื่นมาแย่งชิงสิทธิ์ในการซื้อ ได้ไปซื้อเองเลือกเอง จึงได้ครั่งพันธุ์ที่สวยรังอวบใหญ่ และเป็นครั่งที่นิยมเพาะเลี้ยงในพื้นที่ที่มีภูมิอากาศใกล้เคียงกัน ซึ่งจะทำให้ครั่งแพร่ขยายพันธุ์ได้ดี (เรียน ธรรม

ประเสริฐ. 2563: สัมภาษณ์) ครั่งพันธุ์ในช่วงเริ่มเพาะเลี้ยงชาวบ้านในชุมชนยังไม่มีเป็นของตน จึงต้องไปรับซื้อมาจากกลุ่มที่เคยเป็นนายหน้าในการเช่าตนไม้เพาะเลี้ยง ซึ่งนับว่ามีความสนิทสนมกันดี จึงได้ทั้งคำแนะนำและครั่งพันธุ์ที่ดีจากความคุ้นเคยกัน และเป็นครั่งพันธุ์ที่ได้รับการการดูแลมาอย่างต่อเนื่องจากกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งมืออาชีพที่เชื่อถือได้ ครั่งพันธุ์ที่ชาวบ้านในชุมชนตำบลหนองม่วงนำมาเพาะเลี้ยงครั้งแรกนั้น เป็นการนำเข้ามาจากนอกชุมชน จากกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงกัน และมีภูมิประเทศที่คล้ายกันจึงทำให้ได้ครั่งที่จะไม่มีการปรับสภาพในการสร้างรังให้เข้ากับสภาพอากาศมากนัก ซึ่งจะส่งผลให้ครั่งจะไม่เกิดความเสียหายมากนักในการแพร่ขยายพันธุ์ ทำให้ชาวบ้านในชุมชนได้สายพันธุ์ที่ดีซึ่งเป็นของกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งชุมชนตำบลหนองม่วงต่อไป

ภาพประกอบที่ 30 ครั่งพันธุ์
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

4.2.2 ภูมิปัญญาการเพาะเลี้ยงครั่ง

ครั่งเป็นแมลงชนิดหนึ่งที่จัดอยู่ในประเภทเพลี้ยหอยสีเขียวและสีน้ำตาล (ปิยะวรรณ สุทธิประพันธ์, 2558: 16-17) ซึ่งเป็นทรัพยากรทางธรรมชาติ ที่ให้คุณประโยชน์กับมนุษย์อย่างมหาศาล การเพาะเลี้ยงครั่งมีมาตั้งแต่ครั้งโบราณ และการนำมาใช้ประโยชน์ในด้านการดำรงชีวิต ซึ่งครั่งมีบทบาทเป็นอย่างยิ่งมาตั้งแต่การค้นพบครั้งแรกจนถึงปัจจุบัน แมลงครั่งจะทำการขยายพันธุ์ ปีละ 2 ครั้ง คือช่วงกลางปีกับปลายปี กลางปีคือช่วงเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน ปลายปีคือช่วงเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม ชาวบ้านในชุมชนตำบลหนองม่วงจะเริ่มเพาะเลี้ยงครั่งในช่วงปลายปี แล้วให้ครั่งทำการผสมพันธุ์และขยายพันธุ์กันเองบนต้นไม้เพาะเลี้ยงแบบธรรมชาติ และปล่อยให้ขยายพันธุ์

เองในช่วงกลางปี โดยที่กลุ่มเพาะเลี้ยงจะไม่ทำอะไรกับครั่งเลยในช่วงกลางปีนี้ จะรอเก็บผลผลิตอีกครั้งก็ในช่วงครบรอบปี เมิก นาคแย้ม ผู้เพาะเลี้ยงครั่งบ้านโคกใหญ่ กล่าวว่า ครั่งเป็นแมลงที่เพาะเลี้ยงง่ายเพราะเป็นสิ่งที่ถูกสร้างมากับธรรมชาติจึงปรับตัวเข้ากับธรรมชาติได้ดี จึงมีการเพาะเลี้ยงครั่งไว้ใช้ประโยชน์เกือบทุกภูมิภาค เพื่อแปรรูปใช้ในด้านอุตสาหกรรมต่าง ๆ ครั่งเป็นสิ่งที่ธรรมชาติสร้างสรรค์ ให้เป็นแมลงที่เพาะเลี้ยงได้ง่าย ไม่ยุ่งยากสำหรับผู้เพาะเลี้ยง ซึ่งสามารถเพาะเลี้ยงได้ทุกพื้นที่ ทุกเพศทุกวัย ชาวบ้านในชุมชนตำบลหนองม่วงกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่ง จะให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการเพาะเลี้ยงครั่ง ซึ่งส่วนใหญ่จะเพาะเลี้ยงกับญาติ คือจะรวมกลุ่มกันกับญาติของตนภายในชุมชน คนไหนต้องการเพาะเลี้ยงก็จะช่วยกัน การขยายตัวของกลุ่มเพาะเลี้ยงในชุมชนก็เกิดจากที่สมาชิกของแต่ละกลุ่ม ชักชวนญาติเข้ามาร่วม แล้วปีต่อมาก็แยกตัวออกไปตั้งกลุ่มขึ้นใหม่ จึงทำให้การเพาะเลี้ยงครั่งขยายไปทั่วชุมชนอย่างรวดเร็ว อีกทั้งครั่งเป็นแมลงที่เพาะเลี้ยงง่ายให้ผลผลิตดี จึงกลายเป็นที่นิยมเพาะเลี้ยงกันอย่างแพร่หลายในชุมชนตำบลหนองม่วง และสร้างรายได้ให้กับผู้คนในชุมชนได้อย่างทั่วถึง (เมิก นาคแย้ม. 2564: สัมภาษณ์) ครั่งนอกจากเป็นแมลงที่เจริญเติบโตได้ดีกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติแล้ว ยังเป็นทรัพยากรทางธรรมชาติ ที่ช่วยให้ความเป็นอยู่ของมนุษย์มีความเป็นอยู่ไปในทิศทางที่ดี จึงทำให้ชาวบ้านในชุมชนต่างก็ให้ความสำคัญพยายามเพาะเลี้ยงและรักษาไว้ให้ครั่งไม่ขาดหายหรือหมดไปจากชุมชน

เมื่อเริ่มเพาะเลี้ยงแล้วก็จะดูแลให้คงอยู่คู่กับชุมชน การเพาะเลี้ยงครั่งจึงนับเป็นอีกอาชีพหนึ่งซึ่งเปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ที่คอยหล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คนในชุมชนตำบลหนองม่วง ทอง บุญประสิทธิ์ ผู้เพาะเลี้ยงครั่งบ้านโคกเสือเฒ่า กล่าวว่า การเพาะเลี้ยงครั่งเป็นการสร้างงานสร้างรายได้ในช่วงหลังเสร็จจากการทำนา ทำให้ไม่ต้องไปรับจ้างในต่างถิ่นต่างจังหวัด ซึ่งได้รวมกลุ่มกับญาติพี่น้องช่วยกันลงทุนลงแรง ทำให้มีครั่งพ่อพันธุ์แม่พันธุ์เป็นของชุมชน เมื่อเก็บผลผลิตก็นำผลประโยชน์มาแบ่งปันกันซึ่งผลตอบแทนที่ได้นับว่าคุ้มค่ามาก (ทอง บุญประสิทธิ์. 2564: สัมภาษณ์) การเพาะเลี้ยงครั่ง นอกจากจะทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีการตั้งกลุ่มเพาะเลี้ยงขึ้นหลายกลุ่มแล้ว ยังทำให้มีความสามัคคีกลมเกลียวกันในชุมชน เพราะมีการแลกเปลี่ยนวิธีการการเพาะเลี้ยงครั่ง การแลกเปลี่ยนพันธุ์ครั่งระหว่างกลุ่ม เพื่อนำไปต่อยอดการเพาะเลี้ยง ซึ่งทำให้เห็นถึงสังคมวัฒนธรรมแบบพึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของคนอีสานที่มีต่อกันอย่างจริงใจ และคอยให้กำลังใจส่งเสริมกันและกันเพื่อให้มีความเป็นอยู่ที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

ชาวบ้านในชุมชนเมื่อถึงฤดูเพาะเลี้ยงครั่ง ก็จะรวมตัวกันตามจำนวนสมาชิกของกลุ่มที่ตกลงกันไว้ ซึ่งจำนวนสมาชิกของแต่ละจะอยู่ที่ 5-7 คน ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชาย เพราะจะมีความคล่องตัวกว่าผู้หญิงมาก และสามารถทำได้ทุกหน้าที่ ชุมพร ถังกระโทก ผู้เพาะเลี้ยงครั่งบ้านโคกใหญ่ กล่าวว่า การเพาะเลี้ยงครั่งสมาชิกในกลุ่มทุกคนต้องมีความพร้อม เพราะเป็นอาชีที่ค่อนข้างหนัก ใช้แรงเยอะมาก และสกปรก ตากแดดตากฝน ทั้งต้องสู้กับแมลงอีกหลากหลายชนิดที่มากับครั่ง สมาชิกกลุ่มต้อง

มีความเตรียมพร้อมและเต็มใจที่จะลุยอย่างเต็มกำลัง (ชุมพร ถังกระโทก. 2564: สัมภาษณ์) อาชีพการเพาะเลี้ยงครั่งนั้น เมื่อมีการตั้งกลุ่มเพาะเลี้ยงขึ้นในชุมชนหลายกลุ่ม ก็จะทำให้มีการออกหาพื้นที่การเพาะเลี้ยงครั่งเพื่อไม่ให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรในการเพาะเลี้ยง ในช่วง 4-5 ปีแรกชาวบ้านในชุมชน จะเพาะเลี้ยงในเขตจังหวัดเท่านั้น เฉพาะหมู่บ้านที่มีญาติพี่น้อง หรือคนที่รู้จักคุ้นเคยกันเพื่อให้ช่วยหาต้นไม้ในพื้นที่เหมาะสมกับการเพาะเลี้ยงครั่ง และไม่ซ้ำกับกลุ่มเพาะเลี้ยงอื่น เพราะจะทำให้เกิดปัญหาตามมา หรือลักขโมยครั่งกันได้ บางกลุ่มถึงขั้นต้องจ้างคนดูแลครั่งเพื่อไม่ให้บุคคลอื่นเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับครั่งของกลุ่มตนได้ กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งแต่ละกลุ่มจะปกปิดไม่ให้รู้ว่าครั่งที่กลุ่มของตนนำไปเพาะเลี้ยงไว้อยู่ที่ไหน ครั่งให้ผลผลิตดีมากน้อยแค่ไหน สมาชิกในกลุ่มก็จะช่วยกันปกปิดไว้จนกว่าจะเก็บผลผลิตครั่งหมด หรือไม่ให้รู้เลยเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์แย่งพื้นที่เพาะเลี้ยงหรือแอบขโมยครั่งกัน เพราะการเพาะเลี้ยงครั่งในจังหวัดแต่ละกลุ่มก็ต้องหาพื้นที่ที่ดีที่สุด เพื่อให้ครั่งแพร่ขยายพันธุ์ได้อย่างเต็มที่ ผลลิตครั่งก็จะออกมาดี ในส่วนของผลประโยชน์เมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้วก็จะแบ่งให้สมาชิกภายในกลุ่มเท่ากันหมดทุกคน

ภาพประกอบที่ 31 ประธานศูนย์ส่งเสริมและเรียนรู้การเพาะเลี้ยงครั่งประจำชุมชนตำบลหนองม่วง
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

4.2.3 ภูมิปัญญาการเลือกต้นไม้สำหรับการเพาะเลี้ยงครั่งพันธุ์

ต้นไม้ที่ใช้เพาะเลี้ยงครั่ง มีหลายชนิด เช่น จามจุรี (ฉำฉา) สะแก ตะคร้อ ลำไย เป็นต้น ซึ่งเป็นไม้ที่ชาวบ้าน ได้ทดลองเพาะเลี้ยงครั่งในครั้งแรก ต่อมาชาวบ้านในชุมชนตำบลหนองม่วง

สังเกตพบว่าไม้ชนิดอื่น ให้ผลผลิตครั่งได้ไม่ดีเท่าต้นจามจุรี จึงได้หันมาเพาะเลี้ยงครั่งกับต้นจามจุรีทั้งชุมชน เพราะเป็นไม้ที่มีอยู่ทั่วไปตามท้องไร่ท้องนา ส่วนต้นไม้ชนิดอื่นที่กล่าวถึงนั้น เป็นไม้ที่มีจำนวนน้อย หาได้ยากและให้ผลผลิตครั่งไม่เยอะตามที่กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งต้องการ ชาวบ้านในชุมชนตำบลหนองม่วงจึงนิยมเพาะเลี้ยงครั่งบนต้นจามจุรี

ต้นจามจุรี เป็นไม้ที่เจริญเติบโตได้ดีตามสภาพอากาศทั่วไปในทุกพื้นที่ และมีความทนทานอายุยืน มีกิ่งก้านเยอะ เนื้อไม้ไม่แข็งมาก มีทั้งแบบขึ้นอยู่ทั่วไป และที่นำมาปลูกเพื่อเป็นไม้มงคล สำหรับเป็นร่มเงากันแดดกันฝนตามสถานที่ราชการ ตามริมถนน และปลูกไว้ตามเรือกสวนไร่นา เพื่อเพาะเลี้ยงครั่ง ทั้งเพาะปลูกได้ง่ายทนต่อสภาพอากาศได้ดี ต้นจามจุรีถูกนำมาปลูกเป็นครั้งแรก ที่ทำการป่าไม้เขตเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2443 โดยมิสเตอร์ เอช เสลด (mr. H. Slade) อธิบดีกรรมป่าไม้คนแรกของไทย ซึ่งนำพันธุ์มาจากประเทศพม่า และมีชื่อเป็นที่รู้จักกันในประเทศไทย ได้แก่ ก้ามปู ก้ามกุ้ง จามจุรีแดง ฉำฉา สารสา สำสา ตุ๊ดตู่ เป็นต้น และถูกนำไปปลูกตามสถานที่สำคัญต่าง ๆ และปัจจุบันมีปลูกกระจายไปทั่วทั้งประเทศ (Smitinand and Larsen, 1985) จามจุรีเป็นต้นไม้ที่พบเจอได้ทั่วไป เพราะเป็นไม้ที่เจริญเติบโตได้ดีกับทุกสภาพอากาศ จึงพบเห็นได้ทั่วไป ประเสริฐ คำภูมี ผู้เพาะเลี้ยงครั่งบ้านโคกใหญ่ กล่าวว่า ในช่วง 4-5 ปี ที่ชาวบ้านในชุมชนตำบลหนองม่วงเริ่มเพาะเลี้ยงครั่ง ต้นจามจุรีเป็นไม้ชนิดแรกที่ชาวบ้านนึกถึง เพราะได้ตัวอย่างมาจากกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งชาวกาฬสินธุ์ เป็นไม้ที่ขึ้นเองตามธรรมชาติที่หาได้ง่ายตามท้องไร่ท้องนา กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่ง จะเลือกเอาเฉพาะต้นที่ขึ้นอยู่ไม่ห่างจากชุมชนหรือที่อยู่ในที่ของตนและญาติกันเท่านั้น เพราะจะดูแลง่าย และค่าเช่าต้นไม้ราคาไม่แพงมาก และส่วนมากจะเช่าในเขตจังหวัดเท่านั้น ชาวบ้านยังไม่กล้าพอที่จะไปเช่าในต่างจังหวัดที่ห่างออกไป เพราะยังถือว่าเป็นกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งน้องใหม่ที่ยังไม่กล้าลงทุนเยอะ ต้นจามจุรีที่ใช้เพาะเลี้ยงครั่งก็จะเช่าประมาณ 10-15 ต้นเท่านั้น ต่อกลุ่ม และกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งยังมีไม่เยอะ ต้นไม้จึงหาได้ง่ายสามารถคัดต้นไม้ที่เหมาะสมกับการเพาะเลี้ยงครั่งได้ (ประเสริฐ คำภูมี. 2564: สัมภาษณ์) ช่วงที่ทำการเพาะเลี้ยงครั่งครั้งแรกนั้น ต้นไม้ที่จะนำมาเป็นไม้เพาะเลี้ยงครั่ง มีอยู่หลายชนิด ซึงแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านได้ทดลองกับไม้ชนิดอื่นมาหมดแล้ว จนสุดท้ายก็ได้ผลออกมาตรงกันว่าต้นจามจุรีเหมาะสมที่สุด เพราะหาได้ง่าย มีความทนทานต่อสภาพดินฟ้าอากาศ กิ่งก้านเยอะ เหมาะกับสายพันธุ์ครั่งที่นำมาเพาะเลี้ยง ครั่งเจริญเติบโตได้ดี ให้ผลผลิตครั่งได้ดี เบื้องต้นชาวบ้านกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจะหาเช่ากับญาติในเขตชุมชนและละแวกใกล้กัน

ต้นจามจุรีที่จะเพาะเลี้ยงครั่งได้นั้นต้องมีอายุอย่างน้อยที่สุด 5 ปี หรือวัดรอบลำต้นได้ขนาด 70 เซนติเมตร ขึ้นปี เป็นไม้ที่กำลังเติบโตและสมบูรณ์แข็งแรง ไม่อ่อนเกินไป ต้องเป็นไม้ที่ไม่เป็นโรคระบาด ไม่ขึ้นอยู่กลางป่าเขา ไม่อยู่ใกล้กับชุมชนมากไป อยู่ในสภาพพื้นทีอากาศถ่ายเทสะดวกใกล้กับสระน้ำหรือแม่น้ำลำคลอง ซึ่งจะทำให้ต้นไม้มีน้ำหล่อเลี้ยงอยู่ตลอด ไม่เหี่ยวเฉาในช่วงฤดูแล้ง ส่วนใหญ่กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชน จะชอบเช่าต้นไม้ในการเพาะเลี้ยงครั่ง แม้ปลูกไว้ในที่ของตนก็เป็น

การปลูกไว้เพื่อป้องกันว่าครั่งที่ไปเพาะเลี้ยงในที่ต่าง ๆ ไม่ได้ผล แต่ยังมีที่ต้นไม้ในที่ของตนหรือปลูกไว้เพื่อทำครั่งพันธุ์ในกรณีที่หาครั่งพันธุ์ไม่ได้ ซึ่งจะปลูกไว้คนละไม่เกิน 20 ต้น ต้นจามจุรีเป็นไม้ที่ปลูกง่าย โดยการเพาะเมล็ดไว้ในถุงดำที่ผสมด้วยดินและปุ๋ยคอก รดน้ำให้ชุ่มเช้าเย็นทุกวัน ประมาณ 4-5 วันเมล็ดก็จะงอก เมื่องอกมาได้ประมาณหนึ่งเดือน ก็นำไปปลูกได้ เว้นระหว่าง 10 เมตร ต่อหนึ่งต้น เพื่อป้องกันไม่ให้ไม้คลุมกันเมื่อโตขึ้น เพราะจะทำให้ต้นไม้ไม่แตกกิ่ง และรากของต้นไม้ไม่แย่งอาหารกัน ทำให้ต้นไม้เจริญเติบโตได้เต็มที่ ต้นจามจุรีเป็นไม้ที่หาเช่าได้ง่ายมีอยู่ทุกที่ ทนต่อสภาพอากาศได้ดี ต้นใหญ่กิ่งเยอะ ปลูกติดง่ายโตไว เพาะเลี้ยงครั่งให้ผลผลิตได้ตามที่ต้องการ กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วงจึงใช้เป็นไม้เพาะเลี้ยงครั่ง

ภาพประกอบที่ 32 ต้นจามจุรี บ้านโคกเสือเฒ่า
ภาพโดย : ผู้วิจัย (2564)

ต้นสะแก เป็นไม้ขนาดกลาง สูง 10-15 เมตร ขนาดโต 20-50 เซนติเมตร เจริญเติบโตได้ดีในสภาพดินเหนียว จะมีความเจริญเติบโตโดยเฉลี่ย 2.50 เซนติเมตร ต่อปี ความสูง 72.20 เซนติเมตร ต่อปี ใบเป็นใบเดี่ยว ใบกระจายออกไปค่อนข้างกว้าง ไม้สะแกสามารถเพาะเลี้ยงครั่งได้เมื่ออายุประมาณ 4-5 ปี (วนิดา สุบรรณเสณี และคณะ. 2534.) ชาวบ้านเคยลองเพาะเลี้ยงครั่งบนต้นสะแก ปรากฏว่าให้ผลผลิตน้อย เก็บผลผลิตยาก ทั้งต้องใช้จำนวนต้นไม้เยอะมาก ถึงจะได้ครั่งปริมาณมากตามที่ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ หลังจากเก็บผลผลิตครั่งแล้ว ต้นสะแกจะงอกกิ่งใหม่ขึ้นมาแทนกิ่งเก่าที่ถูกตัดไปช้ามาก ทำให้ไม่ทันต่อการเพาะเลี้ยงครั่งในปีถัดไปจึงทำให้ไม่มีกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนนำครั่งไปเพาะเลี้ยงอีก พงพัฒน์ วงศ์กัญญา ผู้เพาะเลี้ยงครั่งบ้านโคกเสือเฒ่า กล่าวว่า ในชุมชนตำบลหนองม่วง จะหาต้นสะแกที่ขึ้นเป็นป่าใหญ่ในชุมชนไม่มีเลย จะพบได้ก็ตามท้องนาเพียงต้นสองต้นเท่านั้น เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ค่อยให้ความสำคัญ เคยนำครั่งไปเพาะเลี้ยงปรากฏว่าผลที่ได้ครั่งให้ผลผลิต

ไม่ดีทำให้สูญเสียครั่งพันธุ์แบบไม่คุ้มค่า จึงไม่นำครั่งไปเพาะเลี้ยงอีกตั้งแต่นั้นมา (พงพัฒน์ วงศ์กัญญา. 2564: สัมภาษณ์) ต้นสะแก เป็นไม้ที่ลำต้นไม้ใหญ่ มีกิ่งก้านน้อย เปลือกไม้ไม่เหมาะกับสายพันธุ์ครั่งที่ชาวบ้านนำมาเพาะเลี้ยง จึงทำให้ครั่งขยายพันธุ์ได้ไม่มีเท่าที่ควร ชาวบ้านจึงไม่นิยมนำมาเป็นไม้เพาะเลี้ยงครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วง

ภาพประกอบที่ 33 ต้นสะแก วัดโคกใหญ่
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

ต้นตะคร้อ คือต้นไม้ชนิดหนึ่งเป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ มีความสูงประมาณ 15-25 เมตร แตกกิ่งก้านต่ำ เรือนยอดมีลักษณะเป็นทรงพุ่มแผ่กว้าง งก้านมักคดงอ เปลือกลำต้นเป็นสีน้ำตาลแดงหรือน้ำตาลเทา เปลือกแตกเป็นสะเก็ตหนา ตะคร้อเป็นพืชในวงศ์เดียวกันกับเงาะ เจริญเติบโตได้ดีในสภาพดินร่วนหรือร่วนปนทราย ในประเทศอินเดียนิยมใช้ต้นตะคร้อเป็นแหล่งเพาะเลี้ยงครั่ง (ทรรศนีย์ พัฒนเสรี และชูจิตร อนันตโชค, 2550.) ตะคร้อเป็นไม้ที่หาได้ค่อนข้างยากในแถบชุมชนตำบลหนองม่วง แม้จะเป็นไม้เลี้ยงครั่งที่ขึ้นชื่อว่าให้คุณภาพครั่งดีที่สุดในบรรดาไม้เลี้ยงครั่งทั้งหมด แต่เป็นไม้ที่ปลูกยากและหาได้ยากมีจำนวนน้อยในแถบภาคอีสาน ชาวบ้านในชุมชนตำบลหนองม่วงจึงไม่นิยมนำมาเพาะเลี้ยงครั่ง ทรงศักดิ์ ร่มจันทร์ กล่าวว่า ต้นตะคร้อในชุมชนตำบลหนองม่วงมีน้อยมาก เพาะเลี้ยงครั่งก็ให้ผลผลิตน้อยต้นหนึ่งก็จะได้ประมาณ 20 กิโลกรัม ในกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งถือว่าน้อยมาก แม้จะมีคุณภาพดีแต่ผลผลิตน้อยก็ถือว่าไม่คุ้มต่อการเพาะเลี้ยง ชาวบ้านในชุมชนจึงไม่ให้ความสนใจ (ทรงศักดิ์ ร่มจันทร์. 2564: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบที่ 34 ต้นตะคร้อ วัดโคกใหญ่
ภาพโดย : ผู้วิจัย (2564)

ต้นลำไย เป็นไม้ที่มีถิ่นกำเนิดในเขตร้อนและกึ่งร้อนของเอเชีย ซึ่งอาจมีถิ่นกำเนิดในศรีลังกา อินเดีย พม่าหรือจีน มีหลายสายพันธุ์ เป็นไม้ยืนต้นทรงพุ่มแผ่กว้าง เมื่อเจริญเติบโตเต็มที่ 10-12 เมตร เจริญเติบโตได้ดีในสภาพอาศร้อนชื้น (เกศิณี ระมิงค์วงศ์, 2528) ต้นลำไยในเขตตำบลหนองม่วง เป็นไม้ที่หายากทั้งชุมชนอาจมีไม่ถึง 20 ต้น อีกทั้งเป็นไม้ที่มีขนาดของต้นและกิ่งก้าน ไม่เป็นไปตามที่กลุ่มเพาะเลี้ยงต้องการ ทองใบ ดวงศรี กล่าวว่า กลุ่มเพาะเลี้ยงในชุมชนยังไม่เคยมีกลุ่มไหนเพาะเลี้ยงครั่งบนต้นลำไย เพาะเห็นว่าต้นลำไยที่มีอยู่ในชุมชนมีไม่กี่ต้น มีขนาดเล็กถึงเพาะเลี้ยงครั่งก็ให้ผลผลิตน้อยหรือไม่ได้เลย และยังเป็นไม้ที่ขึ้นในเขตครัวเรือน ซึ่งจะทำให้ครั่งที่เพาะเลี้ยงหายได้ จึงไม่มีใครนำครั่งขึ้นเพาะเลี้ยง ซึ่งส่วนใหญ่แล้วในชุมชนก็ไม่มีใครให้ความสนใจต้นลำไย (ทองใบ ดวงศรี. 2564: สัมภาษณ์)

กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนจึงให้ความสำคัญกับต้นจามจุรีเท่านั้น เพราะเป็นไม้ที่หาได้ง่ายมีอยู่ทุกที่ ต้นใหญ่กิ่งเยอะ ให้ผลผลิตครั่งต่อต้นได้ปริมาณมาก กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งสามารถคัดเลือกต้นที่เหมาะสมกับการเลี้ยงครั่งได้ ต้นจามจุรีบางต้นก็เพาะเลี้ยงครั่งไม่ได้สาเหตุเพราะเป็นไม้ที่เป็นโรคระบาดหรือแก่เกินไป และตรงบริเวณกิ่งมีเปลือกแข็งจนเกินไปทำให้แมลงครั่งไม่สามารถเจาะเปลือกไม้เพื่อดูดน้ำเลี้ยงได้ครั่งก็จะตาย แม้จะมีอยู่ทั่วไปผู้เพาะเลี้ยงครั่งก็ต้องพิจารณาอย่างละเอียด ที่สำคัญเลี้ยงสายพันธุ์ครั่งที่นำมาเพาะเลี้ยงให้เจริญเติบโตได้ดี กลุ่มเพาะเลี้ยงจึงใช้ต้นจามจุรีเป็นไม้เลี้ยงครั่ง

ของชุมชน

ภาพประกอบที่ 35 ต้นลำไย บ้านโคกใหญ่
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

4.2.4 ภูมิปัญญาการคัดครั่งพันธุ์

ครั่งพันธุ์คือครั่งที่จะนำไปขยายหรือเพาะเลี้ยงให้แพร่พันธุ์เพื่อเพิ่มจำนวนครั่งให้มากขึ้น จึงต้องคัดและพิจารณาให้ดีเป็นพิเศษเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายในการเพาะเลี้ยง การคัดครั่งพันธุ์เป็นขั้นตอนที่ค่อนข้างละเอียดกว่าขั้นตอนอื่น ซึ่งมี 4 ขั้นตอน ดังนี้ 1) รังครั่งใหญ่ คือมีความสมบูรณ์อวบอิ่มโอบรอบกิ่งไม้ มีแมลงครั่งในรังเยอะ 2) รังครั่งไม่มีรอยเจาะ คือไม่มีแมลงศัตรูครั่งเข้าไปไข่ไว้ 3) กิ่งไม้ที่ครั่งเกาะไม่แห้ง คือถ้าเป็นไม้ดิบครั่งที่กำลังฝักตัวในรังสามารถดูดกินน้ำเลี้ยงจากกิ่งไม้ก่อนออกจากรังได้ 4) รังครั่งต้องมีรอยปริ คือครั่งแก่ตัวเต็มที่แมลงครั่งที่อยู่ในรังพร้อมที่จะออกมาขยายพันธุ์แล้ว แดนชัย คำสิงคะ ผู้เพาะเลี้ยงครั่งบ้านโคกใหญ่ กล่าวว่า ครั่งพันธุ์คือต้นพันธุ์ต้องคัดเอาที่ดีที่สุดในบรรดาครั่งทั้งหมด เพื่อนำไปขยายพันธุ์ต่อไป ซึ่งครั่งที่เกิดจากสายพันธุ์ที่ดีมีความสมบูรณ์รังใหญ่ ก็จะเหมือนกับสายพันธุ์แบบไม่แตกต่างกันมาก เมื่อคัดให้ดีให้ละเอียดครั่งก็จะให้ผลผลิตที่ดี (แดนชัย คำสิงคะ. 2564: สัมภาษณ์) กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจะให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งกับการคัดครั่งพันธุ์ ถ้าหากไม่ละเอียดก็จะส่งผลไปยังผลผลิตที่จะได้ในอนาคต กลุ่มเพาะเลี้ยงจะไม่เกิดความผิดพลาดโดยเด็ดขาด กลุ่มเพาะเลี้ยงจะคัดอย่างน้อยประมาณ 2 รอบ โดยให้สมาชิกกลุ่มช่วยกันดูช่วยกันคัดเลือก เพื่อให้ได้ครั่งพันธุ์ที่ดีที่สุด ถ้าเพาะเลี้ยงเยอะก็ต้องคัดให้ได้ตามจำนวนที่ต้องการและยิ่งต้องเพิ่มความละเอียดให้มากเพื่อไม่ให้เกิดข้อผิดพลาดได้ การคัดครั่งพันธุ์ของกลุ่มเพาะเลี้ยงใน

ชุมชนก็จะทำคล้ายกันทั้งหมด เอาใจใส่ตรวจคัดอย่างเต็มที่ทุกกลุ่ม เพราะถ้าผิดพลาดในขั้นตอนนี้หมายถึงเสียหายทั้งหมดในขบวนการเพาะเลี้ยง สาเหตุที่ต้องพิถีพิถันเป็นอย่างมากนั้น ครั่งพันธุ์ต้องสมบูรณ์เต็มที่ ไม่มีแมลงรบกวน มีน้ำหล่อเลี้ยงสม่ำเสมอ จะทำให้แมลงครั่งผสมพันธุ์และขยายพันธุ์ได้อย่างเต็มที่ ครั่งพันธุ์บางส่วนนำมาจากนอกพื้นที่ ต่างอำเภอต่างจังหวัด ต่างสถานที่กัน เมื่อนำมารวมกันก็ต้องคัดให้ดีที่สุด กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจะรู้และเข้าใจดี เพราะถ้าคัดเลือกไม่ดีการลงทุนก็จะสูญเปล่าสิ่งที่ทำมาก็จะเสียหายทั้งหมด ถ้าหากได้ครั่งรังเล็กแมลงครั่งที่อยู่ในรังก็จะมีจำนวนน้อย ให้ผลผลิตได้ไม่มาก รังครั่งมีรอยเจาะแสดงว่ามีแมลงศัตรูครั่งไข่ทิ้งไว้เพื่อให้ตัวอ่อนไปกัดกินแมลงครั่งที่อยู่ในรัง กิ่งไม้แห้งทำให้แมลงครั่งที่อยู่ในรังไม่มีน้ำหล่อเลี้ยงทำให้ตายยกรังก่อนที่จะออกมาผสมพันธุ์เพื่อขยายพันธุ์ รังครั่งไม่มีรอยปริแสดงว่าครั่งยังไม่พร้อมหรือยังไม่แก่ถ้าตัดมาเพื่อจะนำไปเพาะเลี้ยงครั่งก็จะตายทั้งหมด เพราะฉะนั้นกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจึงต้องใช้ความละเอียดและระมัดระวังเป็นอย่างมากในการคัดครั่งพันธุ์ จากนั้นก็ตัดเป็นท่อน ๆ ไว้ เพื่อให้ดูเป็นระเบียบท่อนละประมาณ 1 คืบ หรือหนึ่งนิ้วมือก็ได้แล้วแต่ความชอบของแต่ละกลุ่ม นอกจากนี้ยังต้องคัดให้ได้จำนวนที่ใกล้เคียงกับจำนวนต้นไม้ที่เตรียมไว้เพาะเลี้ยง ประมาณ 1-5 กก. ต่อหนึ่งต้น ขึ้นอยู่กับขนาดของต้นไม้

ภาพประกอบที่ 36 การคัดครั่งพันธุ์ กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งบ้านเขวาน้อย
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยการใช้ครั่งพันธุ์ในการเพาะเลี้ยงของแต่ละกลุ่มกับจำนวนต้นไม้

กลุ่มที่	ชื่อกลุ่ม	จำนวนครั่งพันธุ์ทั้งหมด/กก.	จำนวนต้นไม้ทั้งหมด	จำนวนครั่งพันธุ์ต่อต้นไม้/กก.	จำนวนต้นไม้/ต้น
1	สมัย พงพันนา	150	70	1-5	1
2	พัด จันทะเข้	300	150	1-5	1
3	ประเสริฐ คำภูมี	200	100	1-3	1
4	ฝั่น บุญพันธ์	200	100	1-3	1
5	เมิก นาคแย้ม	500	250	1-5	1

ตารางโดย: ผู้วิจัย (2564)

4.2.5 ภูมิปัญญาการห่อครั่งพันธุ์

วัสดุอุปกรณ์ที่กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนนำมาใช้ เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ทั่วไปในชุมชน ซึ่งหามาใช้ได้ไม่ยาก ซึ่งกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งนำมาปรับใช้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ได้มากที่สุด วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ห่อครั่งมีดังนี้

ฟางข้าว คือ ฟางข้าวที่ได้มาจากนาข้าว
ไม้ไผ่ คือ ไม้ไผ่ที่มีอยู่ทั่วไปในชุมชน
เชือกฟาง
มุ้งดักปลา

กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจะใช้วัสดุในการห่อครั่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ ซึ่งหาได้ง่ายตามฤดูกาลและคัดเอาในส่วนที่นำมาใช้ประโยชน์ในการห่อครั่งได้ บัวลี จันบัวลา ผู้เพาะเลี้ยงครั่งบ้านโคกใหญ่ กล่าวว่า วัสดุที่ใช้ห่อครั่งมีเยอะแยะหาได้ง่ายมีอยู่ทั่วไป เพราะช่วงที่จะห่อครั่งตรงกับช่วงเสร็จจากฤดูกาลทำนา จึงมีวัสดุให้เลือกเยอะ วัสดุเหล่านี้เป็นสิ่งที่เหลือจากการเก็บเกี่ยวข้าว ทั้งฟางข้าว ไม้ไผ่ เชือกฟาง และมุ้งดักปลา จึงไม่เป็นกังวลในเรื่องของวัสดุที่ใช้เท่านั้น จากนั้นก็นำมาจัดเตรียมหรือคัดเอาเฉพาะส่วนที่ต้องใช้และจำเป็นตามจำนวนที่ต้องการใช้ การจัดเตรียมก็ใช้สมาชิกกลุ่มช่วยกันทำ และจ้างแรงงานมาเพิ่มเพื่อให้เกิดความรวดเร็ว ฟางก็คัดเอาที่เส้นสวยไม่ขาดและมัดไว้เป็นกำ ๆ ละประมาณ 50 เส้น ไม้ไผ่ก็คัดเอาลำที่กะลังพอดีไม่อ่อนเกินไป เพื่อจักทำเป็นตอกยาวประมาณ 1 ศอก จักทำเป็นตอกไว้เยอะ ๆ สำหรับมัดกำฟาง เชือกฟางและมุ้งดักปลาใช้สำหรับมัดและห่อครั่งในกรณีที่ฟางหมด ซึ่งกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจะเตรียมสำรองไว้ เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในการห่อครั่ง (บัวลี จันบัวลา. 2564: สัมภาษณ์) เมื่อมัดฟางที่ครั่งเสร็จแล้ว จากนั้นกลุ่มเลี้ยงก็จะเริ่มห่อครั่ง โดยนำเอาครั่งที่คัด

และตัดเป็นท่อนเสร็จนำมาห่อเข้ากับฟาง ซึ่งฟางหนึ่งกำจะแบ่งออกเป็นสองซีก ๆ ละ 25 เส้น แล้วแหวกออกนำครั่งที่ที่ตัดเป็นท่อนใส่เข้าไป ซีกละ 3-4 ท่อน จากนั้นมัดด้วยตอกให้แน่นเพื่อป้องกันไม่ให้ครั่งหลุดออกจากฟางได้ ทำแบบนี้จนได้จำนวนห่อครั่งตามที่ต้องการหรือจนกว่าครั่งและวัสดุจะหมด การใช้ฟางข้าวห่อครั่ง เพื่อป้องกันไม่ให้ครั่งหลุดหล่น และหายง่ายตามท้องนา

บางครั้งฟางที่เตรียมไว้หมดหรือครั่งเยอะกว่าฟางที่นำมาห่อ กลุ่มเพาะเลี้ยงก็จะเอาวัสดุที่เตรียมสำรองออกมาใช้ เชือกฟางก็จะนำมามัดครั่ง ทำเป็นมัด ๆ ละ 3-4 ท่อน แล้วนำมามัดเป็นคู่คล้ายกับพวงมาลัย มุ้งดักปลาก็จะตัดและทำเป็นสี่เหลี่ยมความกว้าง-ยาว ประมาณ 1 ศอก แล้วนำเศษครั่งที่แตกหักวางลงไปในมุ้ง จากนั้นก็มัดด้วยเชือกฟาง และมัดเป็นคู่เหมือนกัน ซึ่งปกติชาวบ้านจะใช้ฟางข้าวเป็นหลักในการห่อครั่งเมื่อฟางหมดก็ไม่ทำต่อหรือพอแค่นั้น แต่วิธีการขั้นตอนที่เพิ่มมาเหล่านี้กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่ง เห็นว่าในปัจจุบันผู้คนหันมาใช้เครื่องจักรในการเก็บเกี่ยวข้าว จึงทำให้ฟางไม่พอใช้ในการห่อครั่ง จึงหาสิ่งที่จะมาต่อยอดในการห่อครั่ง โดยใช้ภูมิปัญญานำเอาวัสดุที่มีมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างหลากหลาย การใช้วัสดุที่มีอยู่ในธรรมชาติและครัวเรือน ในการห่อครั่ง ยังเป็นการประหยัดหรือลดค่าใช้จ่ายได้เป็นอย่างดี และยังแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชุมชนที่มีความเป็นอยู่แบบท้องถิ่นอีสานอย่างแท้จริงด้วย หรือภูมิปัญญาแบบพื้นบ้าน

ภาพประกอบที่ 37 ฟางข้าวห่อครั่ง บ้านโนนกลาง
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

ภาพประกอบที่ 38 การห่อครั่งด้วยมุ้งดักปลา บ้านโคกใหญ่
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

4.2.6 ภูมิปัญญาการกำจัดแมลงศัตรูครั่ง

กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจะกำจัดแมลงศัตรูครั่งก่อนที่จะนำครั่งพันธุ์ขึ้นเพาะเลี้ยงบนต้นจามจุรี แมลงศัตรูครั่งจะมีหลากหลายชนิด กลุ่มเพาะเลี้ยงก็จะกำจัดตามวิธีแบบพื้นบ้านแบบอาศัยภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมผสมกับสมัยปัจจุบัน และจะให้ความสำคัญกับแมลงศัตรูครั่งจำพวกมดเป็นส่วนใหญ่ มีดังนี้

1) มดแดง คือมดแมงส้มที่ชอบทำรังตามใบของต้นไม้
2) มดดำ คือมดที่ทำรังอยู่ตามโพรงไม้และกิ่งไม้แห้ง และในโพรงใต้ดิน
3) แมลงวัน คือเป็นแมลงที่ชอบอาศัยอยู่ตามที่ชื้นแฉะและมูลสัตว์ซากสัตว์

ส่วนแมลงชนิดอื่นนั้นชาวบ้านไม่ให้ความสำคัญเลยเพราะทำความเสียหายให้กับครั่งน้อยมาก จึงกำจัดหรือป้องกันเฉพาะที่ส่งผลกระทบกับการเจริญเติบโตของครั่งได้มากกว่า สุบรรณ นาหนองขาม ผู้เพาะเลี้ยงครั่งบ้านโคกใหญ่ กล่าวว่า การกำจัดแมลงศรัตรูครั่ง ต้องกำจัดก่อนที่จะนำครั่งขึ้นเพาะเลี้ยงประมาณ 3-5 วัน วิธีการกำจัดก็ทำแบบง่ายไม่ยุ่งยาก เช่น เผารัง วางยาเบื่อ ฉีดพ่นสารเคมี ตัดกิ่งไม้แห้งทิ้ง ใช้น้ำมันเครื่องเก่า เป็นต้น เป็นวิธีการที่กลุ่มเพาะเลี้ยงทำกันทุกกลุ่ม ขึ้นอยู่กับว่าจะใช้วิธีไหนเป็นหลัก (สุบรรณ นาหนองขาม. 2564: สัมภาษณ์) การกำจัดแมลงศัตรูครั่งก็เหมือนกับการ

เตรียมพื้นที่ ก่อนที่จะลงมือทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง จะต้องให้แน่ใจก่อนว่าสถานที่จะต้องมีความปลอดภัยมากเพียงพอ และจะไม่ส่งผลเสียในภายหลัง เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าแมลงไม่กลับมาทำรังอีก ตามกิ่งไม้และพื้นดินไม่มีสารตกค้าง ไม่มีกิ่งไม้แห้งเหลืออยู่ และแมลงจะไม่กับมาในช่วง 1 เดือน สารเคมีนอกจากกำจัดแมลงศัตรูครั่งแล้ว ยังส่งผลกับแมลงครั่งด้วย ถ้าหากไม่ฉีดพ่นก่อนตามระยะเวลา จะทำให้มีสารตกค้างทำให้แมลงครั่งตายทั้งหมด ดังนั้นจึงต้องฉีดพ่นไว้ล่วงหน้า การเผารังมดแดง ทำได้โดยการตัดรังลงมาจากต้นไม้แล้วจุดไฟเผา เพื่อทำลายที่อยู่อาศัยของมด การวางยาเบื่อเพื่อให้แมลงคาบเอาเศษอาหารที่ผสมยาเบื่อกับไปกินในรังทำให้ตายยกรัง การฉีดพ่นสารเคมี เพื่อกำจัดแมลงที่แอบอยู่ตามเปลือกไม้และไข่ของแมลงที่ไข่ไว้ด้วย รวมถึงไม่ให้มีแมลงมากัดขณะนำครั่งขึ้นเพาะเลี้ยงบนต้นไม้ และการใช้น้ำเครื่องชุบกับเศษผ้าพันรอบโคนต้นไม้ เพื่อป้องกันไม่ให้แมลงกลับขึ้นไปบนต้นไม้ได้อีกครั้ง ซึ่งการกำจัดแมลงศัตรูครั่งนั้นไม่สามารถกำจัดได้แบบถาวร เป็นเพียงการกำจัดหรือขับไล่แมลงเพียงชั่วคราวเท่านั้น เพราะแมลงนั้นมีจำนวนมากเกินไปไม่สามารถกำจัดได้หมด เพียงแค่ยื้อเวลาให้ครั่งได้ออกจากรังเท่านั้น กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วงก็จะเลือกใช้วิธีการกำจัดแมลงศัตรูครั่ง ตามความถนัดของแต่ละกลุ่ม โดยเลือกใช้วิธีใดวิธีหนึ่ง เพื่อไม่ให้มีแมลงมารบกวนครั่งในช่วงทำการเพาะเลี้ยง ซึ่งถ้าหากไม่กำจัดแมลงเหล่านี้ก็จะกัดเทาะกินตัวอ่อนของแมลงครั่ง ที่เพิ่งออกจากรังทำให้เกิดความเสียหายอย่างมหาศาลกับครั่งและกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่ง ดังนั้นจึงต้องกำจัดให้หมดก่อนนำครั่งขึ้นเพาะเลี้ยงบนต้นไม้เลี้ยงครั่ง

ภาพประกอบที่ 39 ยาฆ่าแมลง

ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

ภาพประกอบที่ 40 ผ้าชุบน้ำมันเครื่องพันรอบโคนป้องกันแมลง
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

4.2.7 ภูมิปัญญาการนำครั่งพันธุ์ขึ้นเพาะเลี้ยงบนต้นจามจุรี

การนำครั่งขึ้นเพาะเลี้ยงบนต้นไม้เพาะเลี้ยงนั้นมี 3 วิธี ดังนี้

1) ใช้คนสะพายห่อครั่งขึ้นไปห้อย คือ การนำครั่งขึ้นไปห้อยตามกิ่งไม้โดยให้คนที่ขึ้นต้นไม้เก่ง ร่างกายแข็งแรงไม่กลัวความสูง มีความชำนาญด้านปีนป่าย เป็นคนสะพายครั่งขึ้นไป โดยร้อยห่อครั่งที่แบ่งเป็นซีกด้วยผ้าขาวม้าหรือใส่ห่อครั่งลงในย่ามที่ทำด้วยกระสอบปุ๋ย แล้วสะพานขึ้นบนต้นไม้นำห่อครั่งไปห้อยตามกิ่งไม้ที่ต้องการ

2) ใช้เชือกชักขึ้นบนต้นไม้ คือ ให้คนขึ้นต้นไม้นำเชือกยาวประมาณ 20 เมตร ขึ้นไปบนต้นไม้ แล้วโรยเชือกลงมา แล้วให้คนที่อยู่ข้างล่างร้อยห่อครั่งด้วยผ้าขาวม้าหรือใส่ในย่าม จากนั้นนำไปมัดกับปลายเชือกแล้วชักขึ้นไปให้คนที่อยู่ข้างบน เพื่อสะพายนำไปห้อยตามกิ่งไม้

3) ใช้ไม้ไผ่ คือ การนำห่อครั่งไปห้อยตามกิ่งไม้ที่คนขึ้นไม่สามารถไต่ไปห้อยได้ และไม่สูงมาก ซึ่งพอไม้ไผ่ยืนไปถึงก็จะนำห่อครังเสียบกับปลายไม้แล้วยื่นไปห้อยกับกิ่งไม้

ทั้ง 3 วิธีนี้ เป็นวิธการนำครั่งขึ้นเพาะเลี้ยงบนต้นไม้เลี้ยงของชุมชนตำบลหนองม่วง ซึ่งสมาชิกในกลุ่มก็จะช่วยกันทำเพื่อให้เกิดความรวดเร็ว โดยแบ่งหน้าที่กันทำ คนหนึ่งขึ้นต้นไม้ คนหนึ่งร้อยครั่งเตรียมไว้อีกคนก็ใช้ไม้ไผ่ยืนห้อยตามกิ่งที่คนขึ้นไปไม่ถึง บางครั้งคนขึ้นต้นไม้ก็นำไม้ไผ่ขึ้นไปด้วยเพื่อใช้เสียบห่อครั่งแล้วยื่นไปห้อยกิ่งไม้ที่ไต่ไปไม่ถึง ซึ่งขั้นตอนนี้คนที่ขึ้นต้นไม้ต้องเป็นคนที่มีความกล้ามากเป็นพิเศษ เพราะอันตรายมาก ประสิทธิ์ โยแก้ว ผู้เพาะเลี้ยงครั่งบ้านโคกใหญ่ กล่าวว่า การนำครั่งขึ้นต้นไม้ ต้องมีอุปกรณ์เตรียมพร้อม เช่น บันได เชือก ผ้าขาวม้า ไม้ไผ่ กระสอบปุ๋ย เป็นต้น เพื่อให้เกิดความสะดวกกับคนขึ้นและครั่งที่จะนำขึ้นไปไม่ได้รับการกระทบกระเทือนมาก สิ่งสำคัญคือห่อครั่งพันธุ์จะต้องไม่แตกหลุด อยู่ในสภาพที่เรียบร้อยดูดีเหมือนปกติ การร้อยการวางครั่งในผ้าขาวม้ากับกระสอบปุ๋ยก็ต้องเป็นแนวเดียวกัน เพราะเวลานำไปห้อยตามกิ่งไม้จะช่วยให้คนขึ้นต้นไม้หยิบจับได้อย่างคล่องแคล่วไม่ติดขัด คนขึ้นต้นไม้นั้นมีน้อย บางกลุ่มไม่มีสมาชิกในกลุ่มขึ้นต้นไม้ได้ จะต้องจ้างคนรับจ้างมาขึ้นให้ เพราะจะต้องรีบนำครั่งขึ้นไปห้อยเพาะเลี้ยงให้เร็วเท่าที่จะทำได้ เพราะแมลงครั่งจะไต่ออกจากรังหมดก่อน และคนที่ขึ้นห้อยห่อครั่งจะต้องมีความชำนาญ ในการกำหนดการห้อยห่อครั่งแต่ละต้นแต่ละกิ่งว่าควรห้อยมากน้อยแค่ไหนด้วย (ประสิทธิ์ โยแก้ว. 2564: สัมภาษณ์) ครั่งพันธุ์ที่ห่อเสร็จแล้วจะต้องรีบนำขึ้นเพาะเลี้ยง เพราะครั่งแมลงครั่งที่อยู่ในรังฟักเป็นตัวแล้ว พร้อมที่จะออกมาผสมพันธุ์ และหากิ่งไม้เกาะเพื่ออาศัยดูดน้ำเลี้ยงและสร้างรัง ขั้นตอนวิธีการนำครั่งขึ้นเพาะเลี้ยงต้องใช้ความระมัดระวังมาก เพราะอาจทำให้แมลงครั่งที่อยู่ในรังที่ฟักเป็นตัวแล้วได้รับการกระทบกระเทือนทำให้แมลงครั่งตายได้ ต้องใช้ความระมัดระวังเป็นพิเศษห้ามโยน ห้ามขว้างหรือการกระทำที่จะทำให้ครั่งเกิดความเสียหาย กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชน จะกำชับสมาชิกและผู้รับจ้างให้ทำอย่างรอบคอบเพื่อให้การนำครั่งขึ้นเพาะเลี้ยงผ่านไปด้วยดี การนำห่อครั่งไปห้อยตามกิ่งไม้ คนขึ้นต้นไม้ก็ต้องห้อยห่อครั่งให้พอดีกับขนาดของต้นไม้ ซึ่งปีหนึ่งแมลงครั่งจะทำการขยายพันธุ์ 2 ครั้ง ต้องดูว่าต้นไม้มีขนาดเท่าใด ถ้าหากห้อยห่อครั่งเยอะเกินไป หรือต้นไม้มีขนาดวัดรอบโคน 70 เซนติเมตร ห้อยห่อครั่ง 2 กิโลกรัม ต้นไม้ก็จะเฉาตาย ครั่งพันธุ์ 2 กิโลกรัม ห่อครั่งได้ประมาณ 30 ห่อ ถือว่าเยอะมากสำหรับต้นไม้ขนาดรอบโคนต้น 70 เซนติเมตร เพราะแมลงครั่งที่ออกรอบที่ 2 จะไม่มีกิ่งไม้เกาะ หรือจับเกาะซ้ำกิ่งเดิมมากไป ต้นไม้ถูกครั่งดูดน้ำหล่อเลี้ยงไปหมดในที่สุดต้นไม้ก็จะเฉาตาย คนขึ้นห้อยครั่งจะรู้ดีว่าจะต้องห้อยห่อครั่งเผื่อกิ่งไม้ไว้ให้แมลงครั่งที่จะออกมารอบที่ 2 คือรอบกลางปีมีกิ่งไม้เกาะ ต้นไม้เลี้ยงก็จะเจริญเติบโตได้ดี ซึ่งจะทำให้ครั่งเจริญเติบโตอย่างเต็มที่

ภาพประกอบที่ 41 การสะพายครั่งขึ้นห้อยเพาะเลี้ยงบนต้นไม้เลี้ยง

ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

4.2.8 ภูมิปัญญาการดูแลเอาใจใส่ครั่งช่วงการเจริญเติบโต

เมื่อนำครั่งขึ้นเพาะเลี้ยงบนต้นไม้เลี้ยงเสร็จแล้ว กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งก็จะปล่อยให้แมลงครั่งออกจากรังมาผสมพันธุ์และขยายพันธุ์กันเองบนต้นไม้เลี้ยง ทุก ๆ หนึ่งเดือน กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งก็จะไปดูต้นไม้ที่เพาะเลี้ยงและครั่งที่อยู่บนต้นไม้ เป็นการดูแลเอาใจใส่เพื่อให้ครั่งเจริญเติบโตได้อย่างเต็มที่ วิธีการดูแลเอาใส่ครั่งมี 3 วิธี ดังนี้ 1) การแสดงตนว่าเป็นเจ้าของครั่งที่อยู่บนต้นไม้ คือ การเพาะเลี้ยงครั่งส่วนใหญ่เจ้าของต้นไม้มักจะเป็นญาติกันหรือคนที่สนิทสนม ที่อยู่ต่างชุมชนต่างอำเภอหรือแม้แต่ต่างจังหวัด การแวะเวียนไปดูครั่งหรือไปตรวจดูครั่งเป็นการแสดงให้เห็นว่ามีความตั้งใจและจริงจังกับการเพาะเลี้ยงครั่ง จะทำให้ญาติหรือเจ้าของตนไม้ ได้เพิ่มความระมัดระวังไม่ให้ครั่งเกิดความเสียหายได้ 2) การป้องกันไฟ คือ กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งหลังนำครั่งขึ้นเพาะเลี้ยงบนต้นไม้เสร็จแล้ว ซึ่งต้นไม้แต่ละต้นจะอยู่คนละพื้นที่ ก็จะแนะนำเจ้าของต้นไม้ว่าแมลงไม่ครั่งถูกกับไฟหรือควันไฟ ห้ามก่อไฟหรือเผาเศษฟางในบริเวณที่ใกล้กับต้นไม้เลี้ยงเป็นอันขาดเพราะเมื่อครั่งโดนความร้อนจากไฟและควันไฟ ก็จะตายทั้งหมด จึงห้ามก่อหรือจุดไฟเป็นอันขาด 3) ห้ามฉีดพ่นสารเคมี คือ กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจะรู้ดีว่าครั่งไม่ถูกกับสารเคมีทุกชนิด เมื่อนำครั่งขึ้นเพาะเลี้ยงเสร็จก็จะไม่ใช้สารเคมีอีกเลย แม้เป็นสารกำจัดแมลงศัตรูครั่งก็จะไม่ใช้ กลุ่มเพราะเลี้ยงก็จะกำชับกับเจ้าของต้นไม้เป็นหลัก

ห้ามนำมาฉีดพ่นใกล้กับต้นไม้ที่เพาะเลี้ยงครั่งเป็นอันขาด สมัย พงพันนา ผู้เพาะเลี้ยงครั่งบ้านโคกเสือเฒ่า กล่าวว่า การดูแลเอาใจใส่ครั่งบางที่ก็เป็นการแสดงน้ำใจ หรือมิตรไมตรีที่ดีต่อกันกับเจ้าของต้นไม้หรือญาติที่ดูแลต้นไม้เลี้ยงครั่ง การแวะเวียนไปดูครั่งก็จะมีของฝากติดไม้ติดมือไปให้ เพื่อเพิ่มความมั่นใจว่าครั่งที่เพาะเลี้ยงไว้ไม่ถูกปล่อยปละละเลย นอกจากการกำชับญาติหรือเจ้าของต้นไม้แล้ว กลุ่มเพาะเลี้ยงก็จะขึ้นดูบนต้นไม้เลี้ยงเพื่อทำลายกิ่งไม้แห้ง เพื่อป้องกันไม่ให้ครั่งที่จะออกรอบที่สองไปเกาะได้ เพราะจะทำให้ไม่ได้ผลผลิตตามต้องการได้ เนื่องจากกิ่งไม้ที่แห้งไม่มีน้ำหล่อเลี้ยง แมลงครั่งที่ไต่ไปเกาะก็จะไม่สามารถดูดน้ำหล่อเลี้ยงได้ แมลงครั่งที่ไปเกาะก็จะตายในที่สุด ดังนั้นต้องทำลายกิ่งไม้แห้งให้หมด (สมัย พงพันนา. 2564: สัมภาษณ์)

นอกจากการดูแลเอาใจใส่ครั่งแล้วยังเป็นการให้ความสำคัญกับญาติและเจ้าของต้นไม้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความผูกพันธุ์และความมีน้ำใจต่อกัน ไม่ทิ้งกันพร้อมที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกันเท่าที่จะทำได้ การดูแลเอาใจใส่ครั่งนอกจาก 3 วิธีที่กล่าวมาข้างตนแล้ว ที่เหลือก็ปล่อยให้เป็นเรื่องของสภาพอากาศที่กลุ่มเพาะเลี้ยงไม่อาจป้องกันหรือยับยั้งได้ สภาพอากาศที่จะ ทำให้ครั่งเกิดความเสียหายได้เกือบทั้งหมด ในพื้นที่ที่เพาะเลี้ยงครั่งคือ 1) อากาศร้อน คืออากาศที่ร้อนติดต่อกันนานเป็นสัปดาห์ ในช่วงฤดูร้อน จะทำให้รังครั่งละลายและยุบตัวลงแมลงครั่งที่อยู่ในรังก็จะตายทั้งหมด 2) พายุลูกเห็บ คือ พายุที่เกิดในช่วงต้นฤดูฝนที่มีลูกเห็บตกลงมาด้วย ลูกเห็บที่ตกลงมาจำนวนมากจะมีลักษณะเป็นก้อนน้ำแข็งขนาดเล็ก ทำให้แมลงครั่งที่อยู่ในรังช็อกตาย พื้นที่ไหนที่เพาะเลี้ยงครั่งถ้าหากมีพายุลูกเห็บลง ครั่งก็จะเสียหายทั้งหมด 3) ฝนเทียม คือ จะเรียกว่าเกิดจากธรรมชาติก็ไม่ได้ เพราะเกิดจากฝีมือมนุษย์ ถ้าพื้นที่ใดที่มีการทำฝนเทียม ครั่งที่เพาะเลี้ยงไว้ก็จะไม่ได้ผลทั้งหมด เพราะฝนเทียมมีส่วนผสมของสารเคมี ซึ่งแมลงครั่งก็ไม่ถูกกับสารเคมีทุกชนิด เมื่อโดนฝนเทียมจะทำให้แมลงครั่งแห้งตายภายในไม่กี่วัน สิ่งที่กล่าวมาเหล่านี้ก็ไม่ค่อยเกิดขึ้นมากนักนาน ๆ ครั้งถึงจะมีและไม่ใช่ทุกพื้นที่ กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจึงแก้ไขด้วยการไม่เพาะเลี้ยงครั่งในพื้นที่เดียว ได้พยายามกระจายออกไปตามพื้นที่ต่างชุมชน ต่างอำเภอ และต่างจังหวัด เพื่อให้ครั่งไม่เสียหายหรือสูญพันธุ์ไป การดูแลเอาใจใส่ครั่งยังเป็นการรักษาสายพันธุ์ครั่งให้คงอยู่ต่อไป

4.3 สรุป

ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วง เกิดขึ้นจากการได้รับคำแนะนำจากกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งต่างถิ่น แล้วจดจำมาทดลองทำเพื่อให้เกิดเป็นประสบการณ์ จนเกิดความรู้ความเข้าใจ จากนั้นก็มีการขยายตัวของกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่ง โดยการชักชวนญาติในชุมชนมาร่วมกันเพาะเลี้ยง แล้วญาติหรือสมาชิกกลุ่มเหล่านั้นก็แยกกันไปตั้งกลุ่มขึ้นมาใหม่ในชุมชน ซึ่งกระบวนการขั้นตอนในการเพาะเลี้ยงครั่งก็จะคล้ายกันทั้งหมด เพราะได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากสมาชิกกลุ่มเพาะเลี้ยงที่เป็นญาติกัน จนเกิดเป็นอาชีพเสริมเพื่อหารายได้ในช่วงหลังฤดูกาลทำนา และถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ไปในรูปแบบของภูมิปัญญาที่ค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ในลักษณะแบบบ้าน ๆ หรือวิถีชีวิตแบบชาวบ้าน ที่อาศัยการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางธรรมชาติ และเครื่องไม้เครื่องมือหรือวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ที่นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์และเพิ่มคุณค่ากับภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง ในทุกขั้นตอนซึ่งเป็นไปตามกลไกของวิถีของชาวบ้านในชุมชน ที่พยายามให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ด้วยภูมิปัญญาที่ถูกปลูกฝังมา แม้บางสิ่งบางขั้นตอนอาจจะเลือนรางไปบ้าง เพราะชาวบ้านต้องการผลตอบแทนที่สามารถตอบสนองความต้องการได้อย่างทันยุคสมัย หรือภูมิปัญญาที่ไม่ยุ่งยาก แต่ได้ผลตอบแทนที่ดี ซึ่งชาวบ้านในชุมชนก็มีความต้องการไปในลักษณะเดียวกันทั้งชุมชน และจะเป็นแนวทางในการพัฒนาให้เกิดประโยชน์กับชุมชนให้ได้มากที่สุด ซึ่งภูมิปัญญาทั้ง 8 ประเภทที่กล่าวมานั้น มีจุดเริ่มต้นมาจากการจดจำจากประสบการณ์และคำแนะนำ แล้วนำมาปฏิบัติหรือลงมือทำ จนทำให้เกิดการขยายตัวของกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่ง และภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับครั่งทำให้เป็นอาชีพเสริมที่ทำให้กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งและชาวบ้านในชุมชน มีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาให้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วงเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายต่อไ

บทที่ 5
แนวทางการพัฒนาและประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง ตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ในพื้นที่ชุมชนตำบลหนองม่วง

การเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วง กลุ่มผู้เพาะเลี้ยงและชาวบ้านได้ร่วมกันหาแนวทางที่จะทำให้ชุมชนตำบลหนองม่วงเป็นชุมชนเพาะเลี้ยงครั่ง เพื่ออนุรักษ์สายพันธ์ครั่งของชุมชนไว้ เพราะการเพาะเลี้ยงครั่งในบางปีก็ให้ผลผลิตมาก บางปีก็ให้ผลผลิตน้อย บางปีก็แทบจะไม่มีครั่งพันธุ์สำหรับเพาะเลี้ยง จึงร่วมกันพัฒนาขั้นตอนกระบวนการวิธีการเกี่ยวกับครั่งให้เป็นขั้นตอนตามลำดับ ซึ่งแนวทางในการพัฒนามีด้วยกัน 3 ประเด็น ดังนี้ 1) การพัฒนาภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง 2) การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวครั่ง 3) ความคิดสร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดความชัดเจนและได้ผลดีที่สุด สามารถนำไปใช้ได้กับกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่งทุกกลุ่ม ผลที่ได้คือมีสายพันธุ์ครั่งเป็นของชุมชน เพื่อให้เกิดเป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของชุมชน สร้างอาชีพ สร้างงาน และสร้างรายได้ ให้กับชาวบ้านในชุมชน โดยอาศัยความร่วมแรงร่วมใจกันของชาวบ้านกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่ง กับภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งที่ชาวบ้านในชุมชนมีอยู่แล้ว เพื่อให้เป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน

5.1 แนวทางการพัฒนาภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง

กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วง มีความต้องการที่จะทำให้การเพราะเลี้ยงครั่งเป็นอาชีพหลักของชุมชน ซึ่งจากการวิเคราะห์สังเคราะห์ดูแล้ว ชาวบ้านในปัจจุบันให้ความสนใจการเพาะครั่งกันทั้งชุมชน เพราะให้ผลประโยชน์อย่างคุ้มค่าแก่ผู้เพาะเลี้ยง ขั้นตอนในการเพาะเลี้ยงก็ไม่ยุ่งยาก ซึ่งกลุ่มเพาะเลี้ยงในชุมชนได้จึงมีแนวทางในการพัฒนาภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง 11 ขั้นตอน ดังนี้

5.1.1 การพัฒนาสายพันธุ์ครั่ง

กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วง ได้เห็นถึงความสำคัญของครั่งพันธุ์ว่าจะต้องมีครั่งพันธุ์ที่เป็นของกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชน ซึ่งจากในอดีตที่ผ่านมากลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจะต้องหาซื้อครั่งพันธุ์จากนอกพื้นที่ และซื้อในราคาที่สูงหรือถูกกดราคา ทำให้เมื่อได้ครั่งพันธุ์มาเพาะเลี้ยงแล้ว กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจึงมีแนวคิดที่จะพัฒนาครั่งพันธุ์ให้เป็นสายพันธุ์ของกลุ่มเพาะเลี้ยงในชุมชน แนวทางในการพัฒนาสายพันธุ์กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วง คือการกระจายครั่งพันธุ์ไปเพาะเลี้ยงในหลายพื้นที่ในภาคอีสาน เพื่อปกป้องการสูญพันธุ์จากสภาพดินฟ้าอากาศ

เพราะสภาพอากาศแต่ละพื้นที่จะมีความแตกต่างกันไป การเพาะเลี้ยงครั่งในหลายพื้นที่ จะทำให้ครั่งมีการปรับตัวตามสภาพอากาศในพื้นที่ และทำให้ครั่งมีการปรับการสร้างรังเพื่อปกป้องตัวของแมลงครั่งจากศัตรูและภัยธรรมชาติ หรือแมลงที่จะมารบกวน โดยการขยายรังให้มีขนาดใหญ่กว่าเดิมซึ่งส่งผลดีกับกลุ่มผู้เพาะลี้ยงครั่ง แก่น บุรีวัน ผู้เพาะเลี้ยงครั่งบ้านเขวาน้อย กล่าวว่า สายพันธุ์ครั่งที่นำมาเพาะเลี้ยงตั้งแต่เริ่มแรกกับสายพันธุ์ในปัจจุบันเป็นสายพันธุ์เดียวกัน แต่จะแตกต่างกันที่จะมีความคงทนต่อสภาพอากาศ และขนาดของรังครั่งที่สมบูรณ์กว่าสายพันธุ์ดั้งเดิม การที่นำครั่งไปเพาะเลี้ยงในหลายพื้นที่ของกลุ่มเพาะเลี้ยงในชุมชนเป็นการสร้างภูมิต้านทานสภาพอากาศให้กับครั่ง และกลุ่มเพาะเลี้ยงในชุมชนไม่ต้องการนำครั่งจากกลุ่มเพาะเลี้ยงนอกชุมชนเข้ามาปะปน จึงต้องขยายพันธุ์ที่มีอยู่ให้กระจายไปในหลายพื้นที่ซึ่งเป็นการรักษาครั่งพันธุ์ไว้ได้ดีที่สุด การขยายตัวของกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนเป็นการรักษาสายพันธุ์ครั่งของชุมชนที่ดีที่สุด ยิ่งมีกลุ่มเพาะเลี้ยงในชุมชนหลายกลุ่มโอกาสที่สายพันธุ์ครั่งของชุมชนจะคงอยู่ตลอดไปก็มีมากขึ้นด้วย (แก่น บุรีวัน. 2564: สัมภาษณ์) กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนบางปีก็ประสบความสำเร็จ บางปีก็ล้มลุกคลุกคลาน สาเหตุมาจากหลายปัจจัย ทั้งการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง และสภาพดินฟ้าอากาศ แต่กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งก็ยังยืนหยัดไม่เคยท้อถอย เพราะเนื่องจากการเพาะเลี้ยงครั่งทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น กลุ่มเพาะเลี้ยงจึงมีความพยายามเป็นอย่างมาก เพื่อจะรักษาพันธุ์ครั่งไว้เป็นสายพันธุ์ของชุมชนและเป็นแมลงเศรษฐกิจของชุมชน ครั่งให้ผลประโยชน์กับผู้คนในชุมชนได้ตลอดทั้งปี เช่น การย้อมผ้า การรักษาโรคเลือด การทำเครื่องรางของขลัง และการขายผลผลิต เป็นต้น การมีสายพันธุ์เป็นของชุมชนจะส่งผลดีในหลายด้าน เป็นประโยชน์และมีมูลค่าอย่างมหาศาล เมื่อมีสายพันธุ์ครั่งเป็นของชุมชน กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนและชาวบ้าน ก็จะไม่ต้องเป็นหาซื้อครั่งจากกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนอื่นอีก หรือเมื่อถึงฤดูกาลเพาะเลี้ยงก็ไปตัดครั่งต้นที่เตรียมไว้เป็นครั่งพันธุ์มาเพาะเลี้ยงได้เลย หรือซื้อขายแลกเปลี่ยนกันเองภายในชุมชน โดยไม่นำครั่งพันธุ์มาจากกลุ่มเพาะเลี้ยงนอกชุมชนเข้ามาปะปนกับครั่งพันธุ์ของกลุ่มเพาะเลี้ยงในชุมชน

ภาพประกอบที่ 42 ครั่งพันธุ์ของชุมชนตำบลหนองม่วง
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

5.1.2 การพัฒนาการเพาะเลี้ยงครั่ง

การขยายตัวของกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่ง จากในอดีตเป็นการจัดตั้งกลุ่มเพาะเลี้ยงแบบคนที่รู้จักคุ้นเคยกันในชุมชนที่ร่วมทุนกันเพื่อนำครั่งมาเพาะเลี้ยง หรือเรียกว่า กลุ่มทั่วไป ซึ่งมีสมาชิกกลุ่มเพียง 5 คน เมื่อการเพาะเลี้ยงครั่งในครั้งแรกได้ผลดี หรือครั่งให้ผลผลิตดี จึงมีการแยกตัวออกมาของสมาชิก เพื่อจัดตั้งกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งขึ้นมาอีกกับญาติของตนที่ใกล้ชิดกัน ซึ่งเป็นพัฒนาการที่ดีของกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่ง ทำให้เห็นถึงการประสบความสำเร็จในการเพาะเลี้ยงครั่ง นายสุวรรณ คำศรี (เสียชีวิตแล้ว) ได้เปิดโรงงานรับซื้อครั่งประจำชุมชนตำบลหนองม่วง ปัจจุบัน นางเสาร์ คำศรี และบุตร เป็นผู้ดูแล นายบุญเลิศ คำภูมี (เสียชีวิตแล้ว) เป็นผู้ชักชวนและจ้างชาวบ้านในชุมชนให้มารับจ้างทำเกี่ยวกับครั่ง นายโสภา คลังใหญ่ เป็นผู้ชักชวน นายพัด จันทะเข้ และชาวบ้านเขวาน้อยให้ตั้งกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่ง ปัจจุบัน นายพัด จันทะเข้ เป็นผู้รับซื้อครั่งประจำบ้านเขวาน้อย นายเรียน ธรรมประเสริฐ เป็นคนฝึกการขึ้นต้นไม้ ให้กับสมาชิกกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชน นายประเสริฐ ร่มจันทร์ เป็นนายทุน หรือผู้ลงทุนให้กับผู้เพาะเลี้ยงครั่งกลุ่มแรก และขับรถรับส่งผู้รับจ้างในชุมชน เมื่อเกิดการขยายตัวของกลุ่มเพิ่มมากขึ้น จึงมีการตั้งกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งแบบเครือญาติขึ้น และมีแนวโน้วที่จะเป็นการเพาะเลี้ยงแบบครอบครัว เพราะสมาชิกกลุ่มเพาะเลี้ยงในชุมชนกลุ่มต่าง ๆ รู้วิธีการขั้นตอนในการเพาะเลี้ยงครั่งอย่างถี่ถ้วนกันหมดแล้ว และมีรายได้มากพอที่จะลงทุนเพาะเลี้ยงแบบครอบครัวของตน

ในปัจจุบันส่วนมากจะเป็นการเพาะเลี้ยงแบบครอบครัว เสาร์ แสนรัตน์ ผู้เพาะเลี้ยงครั่งบ้านโคกเสือเฒ่า กล่าวว่า การเพาะเลี้ยงครั่งมี 3 แบบ ดังนี้

1) แบบทั่วไป คือ ร่วมลงทุนกับคนที่คุ้นเคยกันในชุมชน ประมาณ 5-7 คน

2) แบบเครือญาติ คือ การเพาะเลี้ยงกับญาติพี่น้องที่ใกล้ชิดกัน ประมาณ 5-7 คน

3) แบบครอบครัว คือ การเพาะเลี้ยงเฉพาะสมาชิกในครอบครัวของตนเองเท่านั้น หรือ พ่อ แม่ และลูก

แบบที่ทั่วไป คือ เป็นการร่วมกันลงทุนเพาะเลี้ยง แบบช่วยเหลือกันเพราะสมาชิกบางคนไม่มีทุนจึงต้องพึ่งพากัน หรือให้กู้ยืมก่อนพอปันผลกำไรค่อยหักคืน สมาชิกกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นเพื่อนบ้านกัน แบบเครือญาติ คือ สมาชิกกลุ่มเป็นญาติกันทั้งหมด หรือญาติที่ใกล้ชิดกัน ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา พี่ น้อง เพื่อให้ญาติของตนมีอาชีพ มีงาน มีรายได้ เป็นการช่วยเหลือและส่งเสริมกัน เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจและตั้งตัวได้ เมื่อเพาะเลี้ยงร่วมกันได้ 2-3 ปี ก็จะแยกกันออกไปตั้งกลุ่มเพาะเลี้ยงขึ้นมาเพิ่มอีก แต่ส่วนใหญ่จะเป็นแบบครอบครัว เพราะจะไม่มีส่วนแบ่งกับสมาชิกคนอื่น การเพาะเลี้ยงครั่งในปัจจุบัน เป็นการต่างคนต่างทำเฉพาะครอบครัว สาเหตุที่ทำแบบครอบครัวนั้น เพราะเรียนรู้จดจำทุกขั้นตอนได้อย่างแม่นยำ และสิ่งที่ได้รับจากการเพาะเลี้ยงหรือผลตอบแทนมันคุ้มค่ามาก ถ้าปีไหนสภาพอากาศดี ผลผลิตจะออกมาดีเป็นอย่างยิ่ง ในปัจจุบันครั่งพันธุ์ก็หาได้ง่าย เพราะกลุ่มเพาะเลี้ยงในชุมชนมีกันทุกกลุ่ม (เสาร์ แสนรัตน์. 2564: สัมภาษณ์) การเพาะเลี้ยงครั่งจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ซึ่งเริ่มแรกจะเป็นการจัดตั้งกลุ่มกันหลังฤดูกาลทำนา โดยชักชวนคนที่คุ้นเคยกันเป็นอย่างดี เพื่อมาลงทุนหรือทดลองเพาะเลี้ยงครั่ง ในช่วงว่างจากการทำนา เพื่อเป็นรายได้เสริมให้กับคนในครอบครัว เมื่อเห็นว่าครั่งสามารถสร้างรายได้และสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนได้ จึงมีการขยายตัวของการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาอีก โดยการอาศัยญาติพี่น้องหรือเป็นการสร้างรายได้ให้กับญาติในช่วงหลังฤดูกาลทำนา จนเกิดความชำนาญในการเพาะเลี้ยง หรือสามารถตั้งตัวได้ และแยกออกไปเพาะเลี้ยงแบบครอบครัว ซึ่งทำให้เห็นถึงสังคมวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันตามแบบของชาวอีสานที่ไม่ทิ้งกัน พร้อมที่จะสนับสนุนและส่งเสริมการเพาะเลี้ยงครั่งให้ เป็นแมลงเศรษฐกิจของชุมชน สามารถสร้างอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ ให้กับชาวบ้านในชุมชนได้อย่างทั่วถึง

ภาพประกอบที่ 43 กลุ่มเพาะเลี้ยงกำลังมัดครั่ง บ้านโคกใหญ่
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

5.1.3 การพัฒนาต้นไม้สำหรับการเพาะเลี้ยงครั่ง

กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชน ได้พิจารณาคัดเลือกต้นไม้ ในการเพาะเลี้ยงครั่งหลายชนิด ดังที่กล่าวมา เช่น จามจุรี สะแก ตะคร้อ ลำไย เป็นต้น ต้นไม้เลี้ยงที่เพาะเลี้ยงครั่งพันธุ์ของชุมชนตำบลหนองม่วงให้เจริญเติบโตได้ดีคือต้นจามจุรี กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจึงได้หาเช่าต้นจามจุรีในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งในชุมชน ชุมชนใกล้เคียงกัน ต่างอำเภอ และต่างจังหวัดในแถบภาคอีสาน แนวทางในการพัฒนาต้นไม้สำหรับเพาะเลี้ยงครั่ง สมาชิกกลุ่มเพาะเลี้ยงจะติดต่อกับญาติซึ่งอยู่ในพื้นที่นั้น ๆ ให้เป็นนายหน้า ในการติดต่อเช่าต้นจามจุรีประมาณพื้นที่ละ 10 ต้น โดยไม่ให้ต้นไม้อยู่ในบริเวณเดียวกัน หรือตำบลละ 5 ต้น และคัดเอาต้นที่โตเต็มที่ หรือดีที่สุดซึ่งมีอายุประมาณ 10-25 ปี ถือว่าไม่อ่อนและไม่แก่เกินไป บางกลุ่มก็จะเช่าต้นไม้เลี้ยงตั้งแต่อายุ 5 ปี ขึ้นไป ซึ่งเป็นเพียงบางกลุ่มเท่านั้น ต้นไม้เลี้ยงครั่งส่วนใหญ่กลุ่มเพาะเลี้ยงจะให้ความสำคัญไปที่ไม้เช่าเป็นหลัก เพราะกระจายอยู่ทุกพื้นที่และอยู่ในสภาพอากาศที่แตกต่างกันไป บางพื้นที่อากาศพอดี บางพื้นที่ร้อนจัดหรือเย็นจัด ครั่งจึงมีโอกาสรอดและให้ผลผลิตได้ดี การเพาะเลี้ยงครั่งแบบกระจายไปกับต้นไม้เลี้ยง จึงเป็นสิ่งที่กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วง เล็งเห็นผลในอนาคตและให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ชาย วงรักษา ผู้เพาะเลี้ยงครั่งบ้านโคกเสือเฒ่า กล่าวว่า ต้นไม้เพาะเลี้ยงครั่ง ต้องเป็นต้นจามจุรีเท่านั้นสำหรับกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วง ไม้ชนิดอื่นไม่ได้ผล กลุ่มเพาะเลี้ยงทุกกลุ่มจะติดต่อกับญาติของตนที่อยู่ต่างอำเภอต่างจังหวัด เพื่อให้เช่าต้นจามจุรี กลุ่มไหนที่มีญาติเยอะก็จะหาต้นไม้ได้เยอะค่าใช้จ่ายก็จะน้อย กลุ่มไหนที่ญาติพี่น้องน้อยหรือไม่มี ก็จะลงทุนมากเพราะเช่าต้นไม้ในราคาที่แพง แต่ชาวบ้านก็

เช่าถ้าต้นไม้เป็นไม้ที่เหมาะแก่การเพาะเลี้ยงครั่ง ส่วนการปลูกต้นไม้เพาะเลี้ยงครั่งนั้น เป็นการปลูกเพาะเลี้ยงแบบครอบครัว เป็นการปลูกแบบเพื่อป้องกันไว้ว่าบางที่ต้นไม้ที่ไปเช่าเพาะเลี้ยงไม่ได้ผลก็ยังมีไม้ที่ปลูกไว้ ซึ่งชาวบ้านในชุมชนไม่ได้หวังผลมากนัก หรือเพื่อให้รู้จักว่าเป็นชุมชนเพาะเลี้ยงครั่ง หรืออีกอย่างเพื่อเป็นการรักษาสายพันธุ์ครั่งของชุมชนให้หลงเหลือไว้และมั่นใจว่าเป็นสายพันธุ์ของชุมชนอย่างแท้จริง (ชาย วงรักษา. 2564: สัมภาษณ์) ต้นจามจุรีที่ปลูกไว้ในที่ของแต่ละคนในชุมชนตำบลหนองม่วง เพาะเลี้ยงครั่งไม่ค่อยได้ผลดีมากนัก บางปีก็ไม่ได้ผลเลย เพราะเป็นต้นไม้ในพื้นที่เดียวกันเมื่อเจอกับสภาพอากาศที่ร้อนจัดเย็นจัดในบางปี ทำให้ครั่งแทบจะหายไปจากชุมชนถึงแม้หลงเหลือก็มีเพียงน้อยนิด พอเป็นครั่งพันธุ์ในปีต่อไปเท่านั้น กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่ง จึงได้กระจายครั่งพันธุ์ของตนไปเพาะเลี้ยงในหลายพื้นที่อื่นเท่าที่จะทำได้ ต้นจามจุรีที่เป็นไม้เพาะเลี้ยงครั่งในอดีตการเช่าต้นไม้เช่าได้ในราคาถูก แต่ปัจจุบันกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งมีการขยายตัวไปมาก การเช่าต้นไม้ราคาก็แพงมากขึ้นตามไปด้วย การเช่าต้นไม้ก็ต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ ต้องพิจารณาให้ดี

กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจะมีวิธีการพิจารณาต้นจามจุรีไม้เพาะเลี้ยงครั่ง 4 วิธี ดังนี้

1) อายุ คือ ต้นจามจุรีจะต้องมีอายุ 10-25 ปี คือเป็นไม้ที่เจริญเติบโตได้ที่แล้วพร้อมที่จะเป็นไม้เลี้ยงครั่งได้ บางกลุ่มก็ใช้ตั้งแต่ 5 ปี ขึ้นไป ต้นไม้ที่มีอายุน้อยอาจจะทำให้ตายได้เมื่อนำครั่งไปเพาะเลี้ยง เปลือกไม้เนื้อไม้ยังไม่คงที่ หรือยังไม่ทนทานต่อสภาพดินฟ้าอากาศและการถูกดูดน้ำหล่อเลี้ยง และมีขนาดลำต้นที่ไม่โตมากทำให้มีความเสี่ยง ถ้าไม่จำเป็นกลุ่มเพาะเลี้ยงจะไม่นำครั่งขึ้นเพาะเลี้ยง ต้นจามจุรีที่อายุตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป จึงเป็นเป้าหมายหลักของกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่ง เพราะมีโอกาสรอดและเพาะเลี้ยงครั่งได้ดีกว่า

2) ต้นไม้ที่เป็นโรค คือ ต้นไม้ป่วยที่สามารถแยกแยะได้ด้วยตาเปล่า ถึงแม้จะมีต้นขนาดใหญ่ อายุเหมาะสมแก่การเป็นไม้เลี้ยงครั่ง แต่ก็ไม่ควรนำครั่งขึ้นเพาะเลี้ยง ต้นไม้ที่เป็นโรคหรือไม้ป่วย จะผิดแปลกจากต้นไม้ทั่วไป เพราะจะไม่สดชื่น ใบเหลืองและร่วงอยู่ตลอดเวลา กิ่งก้านเฉาไม่มีน้ำหล่อเลี้ยง เพราะรากต้นไม้ติดเชื้อ ถ้านำครั่งขึ้นเพาะเลี้ยงเมื่อครั่งดูดน้ำหล่อเลี้ยงต้นไม้ก็จะตายและครั่งก็จะตายไปด้วย

3) ต้นไม้เป็นโพรงกลางลำต้น คือ ต้นไม้ที่เคยเป็นโรคมาก่อน หรือเคยถูกไฟเผาแต่ยังไม่ตาย กลับมาเจริญเติบโตได้อีก ไม้แบบนี้จะไม่มีแก่นไม้ จะมีแค่เนื้อไม้รอบนอกและเปลือกเท่านั้น แม้จะสมบูรณ์ดี กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งก็จะไม่นำมาเป็นไม้เลี้ยงครั่ง ถ้าใช้เป็นไม้เลี้ยงครั่ง เมื่อถูกครั่งดูดน้ำหล่อเลี้ยงก็จะตายซึ่งส่งผลเสียกับครั่งพันธุ์เป็นอย่างมาก

4) ไม้แก่ คือ ต้นไม้ที่มีอายุมากแล้ว สังเกตุได้ได้จากเปลือกของลำต้นที่มีลักษณะที่หนาเกะกรัง แตกกรอบ ไม่แตกหน่อ กิ่งก้านคดงอและเปลือกหนา สีใบเขียวเข้มอมเหลืองกว่าปกติ ถ้าใช้เป็นไม้เพาะเลี้ยงครั่ง จะไม่ได้ผลเลย เพาะแมลงครั่งจะไม่สามารถเจาะเปลือกของกิ่งไม้ได้

ดังนั้นจึงทำให้กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งของชุมชน ประสบความสำเร็จในการพัฒนาต้นไม้สำหรับเพาะเลี้ยงครั่ง เพราะต้นไม้เพาะเลี้ยงครั่งเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ครั่งขยายพันธุ์ได้ดีและให้ผลผลิตดี แม้ต้นไม้ที่ปลูกไว้ก็มีเกณฑ์การคัดเลือกวิธีเดียวกัน โดยปกติแล้วกลุ่มเพาะเลี้ยงจะใช้ไม้เลี้ยงที่คัดดีที่สุด สมบูรณ์แข็งแรง อายุไม่อ่อนไม่แก่เกินไป ลำต้นใหญ่มีกิ่งก้านเยอะ ผลผลิตที่ได้ตรงตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ ซึ่งผลผลิตที่ให้ผลประโยชน์และสร้างรายได้ แก่กลุ่มเพาะเลี้ยงจะได้จากต้นไม้เช่าเป็นหลัก ส่วนไม้ที่ปลูกไว้จะเป็นต้นไม้ทางเลือกที่ใช้ในคราจำเป็นเท่านั้น และใช้ประโยชน์ในครัวเรือน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่เป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชน จะไม่ตัดครั่งที่อยู่บนต้นไม้เลี้ยงที่ปลูกไว้ก่อนต้นไม้ที่เช่า นอกจากจะมีความจำเป็นที่ต้องใช้ หรือตัดมาหมดทุกที่แล้ว เพราะเป็นไม้ที่ปลูกในพื้นที่ของตนจึงเก็บไว้ จนกว่าครั่งที่ไปเช่าต้นไม้เพาะเลี้ยงถูกตัดมาหมดทุกต้นแล้ว อีกทั้งมีจำนวนน้อย ประมาณคนละ 10-20 ต้น เท่านั้น การลงทุนและรายได้ส่วนใหญ่จึงอยู่ที่ต้นไม้เช่าเป็นหลัก กลุ่มเพาะเลี้ยงก็จะพิจารณาตรวจสอบต้นไม้อย่างถี่ถ้วน เมื่อเป็นไปตามเกณฑ์ที่ต้องการก็จะตกลงเช่าต้นไม้ ราคาเช่าก็จะอยู่ที่ประมาณ 500-1,000 บาท ต่อต้น ซึ่งโอกาสที่ครั่งจะเพาะเลี้ยงไม่ได้ผลแทบจะไม่มีเลย ซึ่งจากที่สำรวจกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่ง มีพัฒนาการที่เป็นไปในทิศทางที่ดี เพราะนอกจากเช่าต้นจามจุรีไม้เลี้ยงครั่งกระจายไปทั่วทุกพื้นที่แล้ว กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งยังปลูกต้นจามจุรี ไว้ในที่ของตนเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว และเพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือน อีกทั้งเป็นการสร้างความมั่นใจว่ามีต้นไม้ไว้เลี้ยงครั่งทุกปี

ตารางที่ 2 จำนวนต้นไม้ของกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่ง และรายรับ-รายจ่าย ปี 2564

รูปแบบกลุ่ม	ชื่อกลุ่ม	สมาชิก/คน	ต้นไม้/ต้น	ครั่ง/ตัน	ราคาครั่ง/กก.	รายรับ/บาท	รายจ่าย/บาท	กำไร/บาท	รายได้/คน
ทั่วไป	ฟื่น บุพันธ์	9	100	4	150	600,000	20,000	530,000	58,888
เครือญาติ	สมัย พงพันนา	7	70	6	150	900,000	200,000	700,00	100,000
ครอบครัว	เมิก นาแย้ม	4	250	10	150	1,500,000	70,000	1,430,000	357,500
ครอบครัว	ประเสริฐ คำภูมี	5	100	4	150	600,000	10,000	590,000	118,000
ครอบครัว	พัด จันทะเข้	5	150	16	150	1,800,000	400,000	1,400,000	280,000

โดย: ผู้วิจัย (2564)

5.1.4 การพัฒนาการคัดครั่งพันธุ์

เมื่อกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนมีครั่งพันธุ์ที่เป็นสายพันธุ์ของชุมชนเองแล้ว ก็จะไม่นำครั่งพันธุ์ของกลุ่มเพาะเลี้ยงนอกชุมชนเข้ามาเพิ่มหรือปะปนอีก เพราะกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนเชื่อว่าครั่งพันธุ์ที่ใช้ในปัจจุบันดีที่สุดแล้ว แนวทางการพัฒนาครั่งพันธุ์ของกลุ่มเพาะเลี้ยง จะเริ่มคัดตั้งแต่ครั่งที่เพาะเลี้ยงไว้อยู่บนต้นไม้เลี้ยง ซึ่งจะมีวิธีการคัดครั่งที่จะนำมาเป็นครั่งพันธุ์ 4 วิธี ดังนี้

1) อยู่ในพื้นที่เหมาะสม คือ ต้องอยู่ในพื้นที่ที่มีอากาศถ่ายเทดีใกล้กับแหล่งน้ำ ห่างจากชุมชนพอประมาณ และไม่อยู่ในพื้นที่เพาะปลูกพืชทางการเกษตร

2) แมลงครั่งมีลักษณะการสร้างรังที่ดี คือ แมลงครั่งเกาะกิ่งไม้ที่ไม่ใหญ่เกินไปมีขนาดกิ่งเท่านิ้วมือ แมลงครั่งเกาะสร้างรังยาวประมาณ 1 ฟุต รังครั่งบนต้นไม้เลี้ยงจับคล้ายกันเกือบทั้งต้นเนื้อรังครั่งหนาอวบสมบูรณ์ คือ มีรังขนาดใหญ่สมบูรณ์ดี รังครั่งโอบรอบกิ่งไม้ที่เกาะและมีแมลงครั่งในรังเยอะต้นไม้เลี้ยงไม้เหี่ยวเฉา คือ ต้นไม้เลี้ยงสมบูรณ์ดีครั่งจะมีน้ำหล่อเลี้ยงครั่งอย่างสม่ำเสมอไม่แห้งตายก่อนนำมาทำครั่งพันธุ์

กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจะคัดครั่งพันธุ์ไว้ประมาณ 2-3 ต้น ซึ่งเป็นครั่งที่ดีที่สุดในจำนวนครั่งที่เพาะเลี้ยงไว้ เมื่อถึงฤดูกาลเพาะเลี้ยงเลี้ยงครั่งในช่วงปลายปี เดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม กลุ่มเพื่อเลี้ยงครั่งก็จะตัดครั่งพันธุ์ที่เพาะเลี้ยงไว้อย่างระมัดระวัง โดยใช้เชือกมัดกิ่งไว้ก่อนแล้วตัด จากนั้นก็หย่อนลงจากต้นจนหมดทุกกิ่งที่มีครั่งโอบจับอยู่ เพื่อป้องกันไม่ให้ครั่งตกกระทบกระแทกกับพื้นแรงเพราะจะทำให้รังครั่งแตกหรือเกิดความเสียหายกับรังครั่ง อ่อนตา อินนอก ผู้เพาะเลี้ยงครั่งบ้านเขวาน้อย กล่าวว่า การคัดครั่งพันธุ์ต้องทำแบบพิถีพิถันเป็นพิเศษ เพราะคัดจากต้นที่ดีที่สุด จากทุกพื้นที่ที่นำไปเพาะเลี้ยงไว้ ครั่งพันธุ์ที่คัดมาแม้จะนำมาจากนอกพื้นที่แต่เป็นครั่งพันธุ์ที่กลุ่มเพาะเลี้ยงนำไปเลี้ยงไว้ในต่างพื้นที่ เพื่อให้ครั่งพันธุ์มีพัฒนาการในการสร้างภูมิคุ้มกันตัวเอง และมีการปรับตัวเมื่อนำไปเพาะเลี้ยงในสถานที่ซึ่งมีสภาพอากาศที่แตกต่างกันออกไป เมื่อครั่งถูกนำไปเพาะเลี้ยงก็จะสร้างรังซึ่งเป็นเกาะป้องกันตัวของแมลงครั่งให้มีความใหญ่และหนาแน่นกว่าเดิม ซึ่งเป็นสิ่งที่กลุ่มเพาะเลี้ยงต้องการ ดังนั้นกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจึงคัดเอาครั่งพันธุ์ที่ดีที่สุด (อ่อนตา อินนอก. 2563: สัมภาษณ์) การคัดครั่งพันธุ์นอกจากเป็นการป้องกันแมลงศัตรูครั่ง และให้ได้ครั่งที่สมบูรณ์ที่สุดแล้ว ยังเป็นการสร้างสายพันธุ์ครั่งที่สมบูรณ์แข็งแรง ทนทานต่อสภาพอากาศ จนเป็นสายพันธุ์ครั่งที่ลงตัวที่สุดของชุมชนตำบลหนองม่วง และเป็นสายพันธุ์ที่ไม่หยุดนิ่งมีการเคลื่อนย้ายเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทุกปี เพราะกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนมองว่าการใช้ครั่งพันธุ์ในพื้นที่เดิมซ้ำกันตลอดทำให้ครั่งไม่มีภูมิต้านทานสภาพอากาศและมีขนาดของรังเล็กลง จึงใช้วิธีการหมุนเวียนครั่งพันธุ์ โดยการนำเอาครั่งพันธุ์ที่เพาะเลี้ยงไว้ในพื้นที่อื่นหรือจากต่างอำเภอต่างจังหวัด ที่เป็นสายพันธุ์เดียวกัน มาเป็นครั่งพันธุ์ และก็ได้ผลจริงตามที่คาดหวังไว้ ครั่งมีการปรับตัวและขยายขนาด กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจึงได้ใช้วิธีการหมุนเวียนครั่ง

พันธุ์ในทุกปีมาจนถึงปัจจุบัน และยังเป็นการแพร่ขยายสายพันธุ์ครั่งได้ดี เพราะกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนมีจำนวนหลายกลุ่ม แต่ละกลุ่มก็มีการนำครั่งพันธุ์ไปเพาะเลี้ยงในที่ต่าง ๆ ตามต่างจังหวัดในภาคอีสาน ยิ่งทำให้กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนมีความเชื่อมั่นในสายพันธุ์ครั่งที่เป็นสายพันธุ์ครั่งของชุมชน เพราะวิธีการเพาะเลี้ยงมีรูปแบบขั้นตอนเหมือนกัน ผลที่ได้จึงไม่แตกต่างกัน กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องกัน จึงมีการแลกเปลี่ยนหรือมอบครั่งพันธุ์ให้ไปเพาะเลี้ยง แล้วติดตามตามดูว่าครั่งมีการเปลี่ยนแปลงมากน้อยแค่ไหน เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับกลุ่มเพาะเลี้ยงด้วยกัน ซึ่งเป็นการคัดครั่งพันธุ์ของแต่ละกลุ่มมาแลกเปลี่ยนกัน เพื่อจะได้คัดเอาครั่งพันธุ์ที่ดีที่สุดของแต่ละกลุ่มเป็นครั่งพันธุ์ของชุมชน และเป็นสายพันธุ์ที่มีการพัฒนาอยู่อย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้เกิดประโยชน์สุงสุดกับกลุ่มเพาะเลี้ยงและชาวบ้านในชุมชนตำบลหนองม่วงต่อไป

ภาพประกอบที่ 44 ครั่งพันธ์ที่คัดไว้อายุ 1 เดือน วัดโคกใหญ่

ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

ภาพประกอบที่ 45 ครั่งพันธุ์ที่คัดแล้วเตรียมห่อเพื่อนำไปเพาะเลี้ยง บ้านโนนกลาง
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

5.1.5 การพัฒนาการห่อครั่ง

เพื่อให้ขั้นตอนในการห่อครั่งมีความรวดเร็วและได้จำนวนตามจำนวนที่ตั้งเป้าไว้ ต้องจ้างคนมาช่วยห่อ ประมาณ 3-5 คน เพื่อเป็นการกระจายรายได้ให้กับชาวบ้านในชุมชน เริ่มตั้งแต่การมัดฟางข้าวจนถึงห่อครั่งเสร็จเรียบร้อย วัสดุอุปกรณ์กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งก็จัดเตรียมไว้พร้อม ในอดีตกลุ่มเพาะเลี้ยงจะมีการจ้างกันเป็นส่วนน้อย ยกเว้นเป็นญาติกันถึงจะจ้าง ในปัจจุบันมีการขยายตัวของกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งเพิ่มมากขึ้น เริ่มมีการแข่งขันกันในการเพาะเลี้ยงครั่ง การห่อครั่งจึงต้องรีบทำให้เสร็จโดยเร็ว การว่าจ้างในการห่อครั่งมี 3 แบบ ดังนี้

1) แบบรายวัน คือ ให้ค่าจ้างตามแรงงานขั้นต่ำวันละ 350 บาท เริ่ม 08.00 นาฬิกา – 17.00 นาฬิกา

2) แบบเหมา คือ รับห่อครั่งทั้งหมดของกลุ่มที่ว่าจ้าง ราคาขึ้นอยู่กับจำนวนของครั่ง และวัสดุอุปกรณ์ในการห่อ

3) แบบเป็นห่อ คือ ห่อครั่งใส่ฟางข้าว ห่อละ 5 บาท ทำเยอะได้เยอะ

แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านและกลุ่มเพาะเลี้ยงมีความชำนาญเป็นอย่างมากในการห่อครั่ง และไว้วางใจกลุ่มรับจ้าง ยิ่งจ้างแพงห่อครั่งที่ได้ก็ออกมาเป็นที่น่าพอใจ ซึ่งกลุ่มเพาะเลี้ยงก็พร้อมที่จะจ้างเพื่อความรวดเร็วและงานดี อนันต์ วงษาสืบ ผู้เพาะเลี้ยงครั่งบ้านโคกใหญ่ กล่าวว่า การห่อครั่งวัสดุอุปกรณ์ก็ของเดิมที่ใช้เป็นประจำทุกปี มีฟางข้าว ไม้ไผ่ เชือกฟาง มุ้งดักปลา ซึ่งเป็นวัสดุที่มีและใช้อยู่

ตลอดเมื่อถึงฤดูเพาะเลี้ยงครั่ง หาได้ง่ายมากเพราะมีอยู่ทุกที่ ปัจจุบันการห่อครั่งพัฒนาไปมากกว่าเดิม เพราะมีกลุ่มรับจ้าง กลุ่มเพาะเลี้ยงแค่เตรียมวัสดุอุปกรณ์ไว้ แล้วกลุ่มรับจ้างก็จะมาห่อให้ไม่เกินสองวันก็เสร็จ ไม่ต้องลำบากเหมือนแต่ก่อน ที่ต้องใช้เวลาหลายวัน (อนันต์ วงษาสืบ. 2564: สัมภาษณ์) ซึ่งการห่อครั่งก็จะมีลักษณะขั้นตอนในการทำเหมือนเดิมทุกอย่าง จะแตกต่างกันก็ตรงที่ มีกลุ่มรับจ้างเข้ามาช่วยทำช่วยห่อ ทำให้เกิดความรวดเร็วมากยิ่งขึ้นภายในไม่กี่วัน เพราะกลุ่มรับจ้างห่อครั่งก็เป็นชาวบ้านหรือกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนที่มีความชำนาญอยู่แล้ว จึงทำให้การห่อครั่งสำเร็จไปได้ด้วยดี ในช่วงฤดูกาลเพาะเลี้ยงครั่ง กลุ่มเพาะเลี้ยงก็จะนำครั่งพันธุ์มาห่อกันทุกกลุ่ม และก็จะหมุนเวียนกันไปรับจ้างห่อให้ทุกกลุ่ม ซึ่งก็จะเสร็จในเวลาใกล้เคียงกันใช้เวลาไม่นาน เพราะมีความชำนาญการเป็นอย่างดี ในการรับจ้างห่อครั่งส่วนใหญ่ผู้รับจ้างจะรับจ้างแบบเป็นห่อ จากการสัมภาษณ์กลุ่มรับจ้างกล่าวว่า อยากจะช่วยให้เสร็จภายในวันสองวันไม่อยากให้ยืดเยื้อหลายวัน เพราะอยากช่วยให้ได้นำครั่งพันธุ์ไปเพาะเลี้ยงให้เร็วที่สุด และพวกตนก็ได้เงินแบบทำมากได้มาก ไม่มีการเอาเปรียบผู้รับจ้างด้วยกัน ผู้รับจ้างก็ต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างเร่งเพื่อห่อให้ได้มากที่สุด การห่อครั่งก็เสร็จเร็ว แตกต่างจาก 2 แบบแรก ที่เป็นแบบรายวัน และแบบเหมา ซึ่งจะทำไปเรื่อยไม่เร่งรีบกว่าจะเสร็จก็ใช้เวลาหลายวัน ดังนั้นกลุ่มเพราะเลี้ยงครั่งส่วนใหญ่ในปัจจุบันจะจ้างในแบบที่ 3 ซึ่งก็ได้ผลตอบแทนที่ดีทั้งผู้จ้างและผู้รับจ้างห่อครั่ง กลุ่มเพาะเลี้ยงนอกจากจะจ้างห่อครั่งแล้ว ยังมีการเลี้ยงอาหารกลางวันกลุ่มผู้รับจ้างด้วย เรียกว่าเลี้ยงดูอย่างดี เพราะผู้รับจ้างห่อครั่งก็มีแต่ญาติกันทั้งนั้น เป็นการทำให้เกิดความแน่นแฟ้นในด้านความเป็นญาติอย่างมั่นคงเพิ่มขึ้นด้วย

การห่อครั่งในปัจจุบันเพื่อนำไปเพาะเลี้ยงนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการห่อของกลุ่มเพาะเลี้ยงแบบครอบครัว เพราะแบบกลุ่มทั่วไปและกลุ่มเครือญาตินั้นแทบจะไม่มีแล้ว ซึ่งต่างคนต่างก็เข้าใจวิธีการอย่างละเอียด จึงทำเป็นแบบครอบครัวกันเป็นส่วนใหญ่ จึงสามารถจ้างและเลี้ยงดูผู้มารับจ้างห่อครั่งได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ไม่ใช่เฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น ทุกกลุ่มต่างก็ให้ความสำคัญกับผู้รับจ้าง นอกจากห่อครั่งพันธุ์เพื่อนำไปเพาะเลี้ยงแล้ว ยังมีการห่อครั่งเพื่อนำไปขายให้กับกลุ่มที่มีครั่งพันธุ์น้อยหรือไม่มีเลย กลุ่มที่ครั่งพันธุ์เยอะก็จะห่อและนำมาเสนอขายทุกปี และก็ขายดีเป็นที่ต้องการของผู้ที่ต้องการเพาะเลี้ยงครั่ง เพาะครั่งพันธุ์ที่นำมาห่อนั้นจะเป็นครั่งที่คัดมาเป็นอย่างดี และจะเป็นของกลุ่มเพาะเลี้ยงที่รู้จักกันดีในชุมชน แม้ห่อครั่งพันธุ์จะมีราคาค่อนข้างแพง แต่ผู้ที่ซื้อหรือกลุ่มที่จะนำไปเพาะเลี้ยงก็กล้าลงทุน ราคาห่อครั่งก็จะอยู่ที่มัดละ 20 บาท และเป็นที่ต้องการของกลุ่มเพาะเลี้ยงรุ่นใหม่เป็นอย่างมาก

ภาพประกอบที่ 46 การห่อครั่ง บ้านโคกใหญ่
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

5.1.6 การกำจัดแมลงศัตรูครั่ง

วิธีการกำจัดแมลงศัตรูครั่งเป็นเพียงการกำจัดแมลงเพียงชั่วคราวเท่านั้น ก่อนที่จะนำครั่งพันธุ์ขึ้นเพาะเลี้ยงบนต้นจามจุรีที่เป็นไม้เลี้ยงครั่ง เพื่อไม่ให้มีแมลงมารบกวนครั่ง ในช่วงที่แมลงครั่งออกจากรังมาผสมพันธุ์เพื่อขยายพันุ์และหากิ่งไม้เกาะเพื่อสร้างรัง เป็นช่วงที่อันตรายสำหรับแมลงครั่งมาก เพราะแมลงครั่งมีขนาดลำตัวเล็กเท่าเมล็ดงา ไม่สามารถป้องกันตัวเองจากแมลงศัตรูได้ ในช่วงประมาณ 2 อาทิตย์หลังออกจากรัง การกำจัดแมลงของกลุ่มเพาะเลี้ยงก็จะป้องกันได้ประมาณ 1 เดือน ซึ่งหลังจากนั้นครั่งก็จะเริ่มปล่อยยางชันเพื่อสร้างรังสำหรับปกป้องตัวเอง จากแมลงศัตรูและสภาพอากาศภายนอก การกำจัดแมลงศัตรูครั่งนั้น แม้จะมีหลายวิธีแต่ก็ไม่สามารถทำได้แบบถาวร เพราะยางชันที่แมลงครั่งขับหรือปล่อยออกมานั้น มียางสีน้ำตาลข้นที่ทำให้แมลงชอบมาดูดกิน วิธีการต่าง ๆ จึงเป็นการทำเพื่อให้แมลงครั่งได้สร้างรังป้องกันตัวเองเท่านั้น แต่ก็ได้ผลดีแม้แมลงจะกลับมาอีก ก็ไม่สามารถสร้างความเสียหายให้กับครั่งได้มากนัก กลุ่มเพาะเลี้ยงในชุมชนได้สังเกตุเห็นว่าแมลงศัตรูที่สามารถสร้างความเสียหายให้กับครั่งได้มาก คือ มดแดง ที่ชอบสร้างรังตามใบไม้บนต้นไม้ เพราะเยี่ยวของมดแดงสามารถทำให้แมลงครั่งตายได้จำนวนมากเพราะเป็นกรด และต้นไม้เลี้ยงต้นไหนที่มีมดแดงครั่งจะไม่ได้ผลผลิตเลย ส่วนมดดำจะอาศัยพอได้ดูดกินยางชันที่แมลงครั่งปล่อยออกมาจะไม่สร้างความเสียหายกับครั่งมากนัก จะเป็นแมลงที่คล้ายกับกาฝาก อาศัยอยู่ตามเปลือกไม้ โพรงไม้ และกิ่งไม้แห้ง ส่วนใหญ่มดแดงและมดดำที่ถูกทำลายรังและฉีดพ่นยาฆ่าแมลงแล้ว มดแดงจะไม่กับมาที่ต้นไม้เลี้ยงครั่งอีก แต่มดดำจะกลับมาในช่วงที่ครั่งเริ่มปล่อยยางชัน

ซึ่งถวิล ชินเกตุ ผู้เพาะเลี้ยงครั่งบ้านเขวาน้อย กล่าวว่า แมลงที่ชอบกินครั่ง คือตัวอ่อนของแมลงวัน แมลงวันจะเจาะรังครั่งในช่วงที่ครั่งอายุได้ประมาณ 5 เดือน อยู่ในช่วงที่ครั่งโตเต็มที่ แมลงครั่งในรังกำลังจะฝักตัว แมลงวันจะไข่ทิ้งไว้ให้ฝักเป็นตัวอ่อน และอาศัยดูดกินครั่งที่เป็นตัวอ่อนอยู่ ชาวบ้านไม่กังวลกับแมลงวันมากนัก เพราะไม่สามารถทำความเสียหายให้ครั่งได้มาก และตัวอ่อนของแมลงวันจะถูกคัดทิ้งในช่วงการคัดครั่งพันธุ์ กลุ่มเพาะเลี้ยงจะเน้นไปที่การกำจัดแมลงจำพวกมดเป็นหลัก คือ มดแดงและมดดำ (ถวิล ชินเกตุ. 2564: สัมภาษณ์) จากการสัภาษณ์กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชน แมลงศัตรูครั่งที่ชาวบ้านเป็นกังวลว่าจะสร้างความเสียหายให้กับครั่งมากที่สุดคือ มดแดง เพราะเยี่ยวของมดแดงเป็นกรดสามารถทำลายแมลงครั่งหรือรังครั่งได้ ส่วนแมลงชนิดอื่น กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งไม่เป็นกังวลเลย ถึงจะทำความเสียหายให้กับครั่งได้ก็เป็นจำนวนน้อยคิดเป็นเปอร์เซ็นต์ 0.05 เปอร์เซ็นต์ จาก 100 เปอร์เซ็นต์ ชาวบ้านจึงให้ความสำคัญกับการกำจัดแมลงจำพวกมดเป็นส่วนใหญ่ มดแดงที่ถูกกำจัดไม่หมดนั้น เมื่อครั่งเติบโตเต็มที่มดแดงก็จะย้ายหนีไปต้นอื่น เพราะไม่มีใบไม้ที่จะใช้สร้างรัง ต้นไม้จะถูกแมลงครั่งดูดน้ำไปหล่อเลี้ยงในช่วงที่กำลังเติบโต ทำให้ต้นไม้ขาดน้ำเลี้ยงไปเลี้ยง ใบไม้ก็จะล่วงไปเกือบหมดทั้งต้น มดแดงก็จะย้ายหนีไปในที่สุด การกำจัดแมลงศัตรูครั่งนั้น กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งก็จะทำเฉพาะก่อนนำครั่งขึ้นเพาะเลี้ยงบนต้นจามจุรีซึ่งเป็นไม้เลี้ยงครั่งเท่านั้น จากนั้นก็จะไม่ทำอีกเพราะจะทำให้เกิดผลเสียกับแมลงครั่งได้

ภาพประกอบที่ 47 มดดำ

ภาพโดย: ผู้วิจัย (2565)

ภาพประกอบที่ 48 มดแดง
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2565)

5.1.7 การนำครั่งขึ้นเพาะเลี้ยงบนต้นจามจุรี

การนำครั่งขึ้นเพาะเลี้ยงบนต้นไม้เลี้ยง เป็นการขยายพันธ์ครั่งให้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม กลุ่มเพาะเลี้ยงจะต้องเตรียมพร้อมเพื่อไม่ไว้เกิดความล้าช้าในขั้นตอนของกระบวนการนี้ เพราะจะทำให้แมลงครั่งที่อยู่ในรังไต่ออกจากรังหมดก่อน สิ่งที่จะขาดไม่ได้มีอยู่ 2 อย่าง ดังนี้

1) คนขึ้นต้นไม้ คือ ผู้ที่จะนำครั่งไปห้อยบนต้นไม้ ตามกิ่งต่าง ๆ กลุ่มเพาะเลี้ยงจะต้องเตรียมให้พร้อม ถ้าไม่มีสมาชิกในกลุ่มที่ขึ้นต้นไม้ได้ จะต้องจ้างมาเตรียมไว้

2) จำนวนห่อครั่ง คือ ห่อครั่งพันธุ์ที่จะนำขึ้นไปห้อยบนต้นจามจุรีที่เป็นไม้เลี้ยงครั่งจะต้องกำหนดให้พอดี เพราะครั่งมีการขยายพันธ์สองครั้งต่อไป

ทั้ง 2 อย่างนี้ กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งต้องเตรียมไว้ให้พร้อม นอกจากนี้วัสดุอุปกรณ์ก็ต้องเตรียมให้พร้อมด้วย เพื่อความสะดวกและรวดเร็ว สมยศ ร่มจันทร์ กล่าวว่า ในปัจจุบันคนขึ้นต้นไม้หาได้ง่าย เพราะมีกลุ่มรับจ้างขึ้นต้นไม้ ที่มีความเตรียมพร้อมอยู่ตลอดเวลา และมีความชำนาญเป็นพิเศษ เป็นสมาชิกกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งที่อยู่ในชุมชน ซึ่งรับค่าจ้างเป็นรายวัน จะเข้าใจเป็นอย่างดี ทั้งวิธีการนำห่อครั่งขึ้นเพาะเลี้ยง การห้อยห่อครั่งตามกิ่งไม้ คนขึ้นต้นไม้จะรอบรู้ในเรื่องนี้ทุกคน การห้อยห่อครั่งก็จะต้องห้อยให้เหลือกิ่งไว้ให้แมลงครั่งที่จะออกในรอบต่อไปด้วย ถ้าหากห้อยเต็มไปหมดทั้งต้นตั้งแต่

การเพาะเลี้ยงครั้งแรก ในช่วง 3-4 เดือน ซึ่งเป็นช่วงที่ครั่งกำลังเจริญเติบโต ต้นไม้เพาะเลี้ยงก็จะตายก่อน เพราะครั่งจับเยอะเกินไป น้ำหล่อเลี้ยงต้นไม้จะถูกแมลงครั่งแย่งไปหมด เมื่อต้นไม้ตายครั่งก็จะตายตามไปด้วย เพาะไม่มีน้ำหล่อเลี้ยง คนขึ้นต้นไม้ในชุมชนล้วนเป็นผู้มีประสบการณ์จะเข้าใจเรื่องนี้ดี (สมยศ ร่มจันทร์. 2564: สัมภาษณ์) ส่วนใหญ่กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชน จะใช้อุปกรณ์ช่วยในการนำครั่งขึ้นต้นไม้เพราะรวดเร็วและเสร็จไว กลุ่มเพาะเลี้ยงในปัจจุบัน จะสั่งทำย่ามสะพายที่ทำจากกระสอบปุ๋ย สามารถบรรจุห่อครั่งได้ครั้งละประมาณ 20-30 ห่อ บรรจุย่ามเดียวเพาะเลี้ยงต้นจามจุรีขนาดกลางได้หนึ่งต้น ห่อครั่งที่บรรจุภายในย่ามก็ไม่หลุดหล่นลงพื้นดินได้ ย่ามกระสอบปุ๋ยเป็นอุปกรณ์ที่กลุ่มเพาะเลี้ยงนิยมนำมาใช้กันเกือบทุกกลุ่ม เพราะสะดวกห่อครั่งเสียหายน้อย เวลาชักเชือกขึ้นต้นไม้และสะพายไปห้อยตามกิ่งต่าง ๆ ห่อครั่งจะต้องกระทบกระเทือนน้อยที่สุด คนขึ้นต้นไม้ก็จะสะพายย่ามห่อครั่งไปตามกิ่งไม้ทั่วทั้งต้น พร้อมกับหยิบห่อครั่งที่อยู่ในย่ามออกมาห้อย ตามที่ตนพิจารณาแล้วว่าเหมาะสม กระสอบปุ๋ยที่นำมาทำเป็นย่าม กลุ่มเพาะเลี้ยงได้มาจากกระสอบปุ๋ยที่เก็บไว้จากการซื้อปุ๋ยเคมีมาหว่านข้าวในนา นำมาล้างทำความสะอาด แล้วตัดเย็บเป็นย่าม นอกจากใส่ห่อครั่งแล้วยังใช้บรรจุสิ่งของอย่างอื่นได้อีกมากมาย คนขึ้นต้นไม้ แต่ละกลุ่มจะใช้ประมาณ 2-3 คน วันหนึ่งก็จะนำครั่งพันธุ์ขึ้นเพาะเลี้ยงได้ประมา 5-10 ต้น ซึ่งวัสดุที่เพิ่มความรวดเร็วก็จะมี เชือก ยาวประมาณ 20 เมตร ใช้ 2 เส้น ไว้สำหรับชักย่ามที่ใช้บรรจุห่อครั่งขึ้นต้นไม้ให้กับคนที่อยู่บนต้นไม้ บางกลุ่มที่มีสมาชิกขึ้นต้นไม้ได้น้อยคน ก็จะมีการจ้างคนขึ้นมาเพิ่มอีกเพื่อช่วยเบาแรงให้กับคนขึ้นต้นไม้ของตน

ภาพประกอบที่ 49 สะพายย่ามกระสอบปุ๋ยที่บรรจุห่อครั่งเพื่อไปห้อยตามกิ่งไม้ บ้านโคกใหญ่

ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

5.1.8 การดูแลครั่งในช่วงการเจริญเติบโต

เมื่อนำครั่งขึ้นเพาะเลี้ยงบนต้นไม้เลี้ยงเสร็จแล้ว สิ่งที่จะสร้างความมั่นใจให้กับกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งได้ ในช่วงที่ครั่งอยู่บนต้นจามจุรีที่เป็นต้นไม้เลี้ยง คือการดูแลเอาใจใส่และการเฝ้าระวังจากผู้ที่จ้องจะหาผลประโยชน์จากการลักขโมย และการหวังที่จะก็ให้กิดความเสียหายกับครั่ง ซึ่งปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นบ่อยมากกับกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่ง จำเป็นอย่างยิ่งที่กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจะต้องสร้างเกราะคุ้มกันให้กับครั่งที่เพาะเลี้ยงไว้ ซึ่งนอกจากกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งแล้ว สิ่งที่จะดูแลครั่งได้ดีที่สุดมีด้วยกันดังนี้

1) เจ้าของต้นไม้ คือ ผู้ที่ให้เช่าต้นจามจุรีสำหรับเพาะเลี้ยงครั่ง ทั้งที่เป็นญาติและไม่เป็นญาติกัน

2) นายหน้า คือ คนที่รับจ้างติดต่อหาเช่าต้นจามจุรีเพาะเลี้ยงครั่งในพื้นที่นั้น ๆ

กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจะมอบหมายและให้คำแนะนำแก่เจ้าของต้นไม้ ให้เฝ้าระวังไฟป่า และการฉีดพ่นสารเคมี ส่วนกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งก็จะแวะเวียนมาดูประมาณเดือนละ 1 ครั้ง เป็นอย่างน้อย การดูแลในช่วงการเจริญเติบโตของครั่ง เป็นการเฝ้าระวังสิ่งที่จะเกิดจากฝีมือของมนุษย์ นอกจากเรื่องไฟและสารเคมีแล้ว ยังมีการลักขโมยครั่งด้วย กลุ่มเพาะเลี้ยงส่วนใหญ่ในปัจจุบันจะเป็นกลุ่มแบบครอบครัว การเพาะเลี้ยงครั่งแม้จะอยู่ต่างถิ่นต่างอำเภอหรือต่างจังหวัด ก็จะเช่าต้นไม้เพาะเลี้ยงกับญาติหรือคนที่รู้จักคุ้นเคยกัน เพราะจะทำให้ครั่งได้รับการดูแลปกป้องเป็นอย่างดี ถ้าไม่ใช่ญาติเป็นเพียงนายหน้าก็จะให้ค่าจ้างตอบแทนอย่างพึงพอใจ หรือให้มีหุ้นส่วนในการเพาะเลี้ยง เพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้กับนายหน้าเพื่อเป็นหลักประกันว่าครั่งจะไม่ถูกรบกวนจากภัยในด้านต่าง ๆ หรือผู้ที่จะแอบมาขโมยครั่ง ครั่งเป็นแมลงที่เพาะเลี้ยงง่ายดูแลง่าย ไม่ได้รดน้ำพรวนดินไม่ต้องใส่อะไรทั้งนั้น แม้วัชพืชที่อยู่ใต้ต้นจามจุรีที่เป็นไม้เลี้ยง เมื่อครั่งเริ่มเจริญเติบโตยางซันที่ปล่อยออกมาเพื่อสร้างรัง เมื่อหยดลงถึงพื้นพืชไม้พันธุ์ต่าง ๆ ที่อยู่ใต้ต้นจามจุรีก็จะหยุดการเจริญเติบโต และตายไปในที่สุด เพราะยางซันเมื่อหยดถึงพื้น ถูกอากาศจะเป็นสีดำที่ทำลายวัชพืชชนิดอื่นได้เกือบทุกชนิด กลุ่มผู้เพาะเลี้ยงจะเฝ้าระมัดระวังเฉพาะขโมยเป็นหลัก การที่กลุ่มเพาะเลี้ยงในชุมชนแวะเวียนไปหาญาติที่เป็นเจ้าของต้นไม้หรือนายหน้า เป็นการเฝ้าระวังอย่างดีเพราะทำให้เกิดความคุ้นเคยกัน บางที่ก็มีของฝากไปให้ทำให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียวกันมากขึ้น ส่งผลดีต่อครั่งที่เพาะเลี้ยงไว้เป็นอย่างมาก รุ่งฤดี ดงแสง ผู้เพาะเลี้ยงครั่งบ้านเขวาน้อย กล่าวว่า การเพาะเลี้ยงครั่งกับเจ้าของต้นไม้ที่เป็นญาติกัน มีความเชื่อมั่นมากกว่าการเพาะเลี้ยงแบบทั่วไป เพราะการดูแลครั่งไม่ดีพอ ทำให้ครั่งเสียหายจากภัยในหลายด้าน ทั้งภัยจากมนุษย์ ภัยจากธรรมชาติ ไม่คุ้มกับการลงทุน การมีญาติดูแลให้เป็นการป้องกันดีที่สุด จะไม่มีสิ่งใดมารบกวนครั่งได้ ยกเว้นภัยจากสภาพอากาศ และฝนเทียมเท่านั้น ซึ่งถ้าเกิดขึ้นก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ ส่วนมากจะนานทีถึงจะเกิดขึ้น สำหรับกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วงการ

ดูแลครั่งในช่วงการเจริญเติบโตที่ดีที่สุด คือวิธีการเพาะเลี้ยงครั่งกับญาติดีที่สุด (รุ่งฤดี ดงแสง. 2564: สัมภาษณ์) ญาตินั้นมีทั้งพี่น้องที่ไปมีครอบครัวอยู่ต่างอำเภอต่างจังหวัด ญาติฝ่ายลูกเขยหรือลูกสะใภ้ นอกจากการฝากฝังกับญาติแล้ว กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งก็จะเข้าไปดูถึงต้นจามจุรีที่เพาะเลี้ยงครั่ง เพื่อสังเกตุดูครั่งที่เพาะเลี้ยงไว้ ถ้าหากต้นไหนถูกครั่งเกาะสร้างรังเยอะเกินไป จะสังเกตุได้ช่วงประมาณอายุ 4 เดือน ต้นไม้จะเหี่ยวเฉาลงอย่างเห็นได้ชัดเจน จะต้องรีบตัดกิ่งไหนที่ใบไม้ล่วงเกือบหมดหรือล่วงหมดแล้วหรือกิ่งที่มีครั่งเกาะเยอะเกินไปออก เพื่อให้เกิดความเหมาะสมให้เกิดความสมดุลกับต้นไม้เลี้ยง ไม่เช่นนั้นต้นไม้จะตายได้ จะทำให้ครั่งเกิดความเสียหายทั้งต้น

กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจะให้ความสำคัญกับผู้ที่เป็นเจ้าของต้นจามจุรีเป็นอย่างดี ส่วนใหญ่ก็จะเป็นญาติ ๆ กันซึ่งเป็นการดูแลที่ดีที่สุดเพราะเชื่อใจกันได้ ในส่วนของการตัดแต่งกิ่งครั่งในช่วงที่ครั่งกำลังเจริญเติบโตนั้น จะทำในกรณีที่ครั่งเกาะต้นจามจุรีเยอะเกินไป จึงต้องตัดกิ่งออกไปเป็นบางส่วนเพื่อรักษาต้นไม้ไว้ การสังเกตดูอาการต้นไม้นั้น สามารถมองดูได้ด้วยตาเปล่า กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจะดูออกว่าต้นไม้เป็นอย่างไรมีความเสี่ยงที่จะทำให้เกิดความเสียหายหรือไม่ ซึ่งเกิดจากประสบการณ์และภูมิปัญญาที่สะสมมาจนเกิดความชำนาญ และหาวิธีป้องกันได้ทันท่วงที ซึ่งเป็นสิ่งที่ครั่งจะได้รับการดูแลเอาใจใส่ วิธีการดูแลครั่งนั้นมีหลายวิธีซึ่งได้กล่าวมาก่อนหน้านี้ คือ การหาครั่งพันธุ์ การเพาะเลี้ยง การหาต้นไม้ การคัดครั่ง การห่อครั่ง การกำจัดแมลงศัตรูครั่ง การนำครั่งขึ้นต้นไม้ ขั้นตอนหรือกระบวนการเหล่านี้ล้วนเป็นการ ดูแลเอาใจใส่ครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วงทั้งสิ้น นอกจากภูมิปัญาที่เกี่ยวกับครั่งแล้วครั่งยังสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มญาติพี่น้องได้เป็นอย่างดีทั้งในชุมชนและนอกชุมชน ให้เกิดความดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกันอย่างจริงใจยิ่งขึ้น

ภาพประกอบที่ 50 ขึ้นสำรวจครั่งที่เพาะเลี้ยงไว้ บ้านโคกใหญ่

ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

5.1.9 การตัดเก็บผลผลิตครั่ง

เมื่อถึงฤดูกาลเก็บผลผลิตครั่ง กลุ่มเพาะเลี้ยงก็จะรวบรวมสมาชิกในกลุ่มพร้อมอุปกรณ์ที่จะนำไปตัดเก็บครั่ง ซึ่งมีรถยนต์กระบะเป็นยานพาหนะในการขนส่ง อุปกรณ์ทั้งหมดจะนำขึ้นบนรถยนต์ พร้อมทั้งสมาชิกทุกคน แล้วตรงไปยังต้นจามจุรีที่เป็นไม้เลี้ยงครั่ง ซึ่งกลุ่มเพาะเลี้ยงได้เห็นพร้อมกันแล้วว่าจะตัดต้นไหนก่อน นอกจากต้นครั่งพันธุ์ที่คัดไว้สำหรับเพาะเลี้ยง ซึ่งจะเรียงลำดับในการตัดเก็บครั่ง 4 ลำดับ ดังนี้

1) ต้นที่ครั่งเกาะทั้งต้น คือ ต้นที่ครั่งเกาะเยอะ ต้นไม้เลี้ยงหรือครั่งอาจตายได้ ครั่งที่เกาะต้นไม้เลี้ยงเยอะเมื่อใกล้ถึงฤดูตัดเก็บ จะดูดกินน้ำหล่อเลี้ยงมากเพื่อนำไปหล่อเลี้ยงตัวแมลงครั่ง ในการสร้างรังถ้าหากปล่อยไว้ตัดเก็บหล้าช้า จะทำให้ต้นไม้เลี้ยงกลายเป็นไม้หมาดกึ่งเป็นกิ่งตายหรือเหี่ยวเฉา เป็นไม้ไม่สมบูรณ์ ทำให้ครั่งไม่มีน้ำหนักถึงไม่ตายก็ไม่มีคุณภาพ จึงต้องรีบตัดเก็บก่อนต้นอื่น

2) ต้นที่อยู่ใกล้กับชุมชน คือ ใกล้หมู่บ้านหรือสิ่งปลูกสร้าง เพราะยางชันที่ครั่งปล่อยออกมาเพื่อป้องกันศัตรูและสร้างรัง เมื่อหยดลงถึงพื้นจะเป็นสีดำล้างออกยาก และยังเป็นกรดเกาะติดแน่น ถ้าถูกหลังคาบ้านหรือยานภาหนะต่าง ๆ สิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน รวมถึงเสื้อผ้าด้วย จะทำความสะอาดยาก จึงต้องรีบตัดให้เสร็จ

3) ต้นที่อยู่ในพื้นที่การเกษตร คือ บริเวณที่มีการเพาะปลูกพืชเกษตร เช่น ที่นา ไร่สับปะรด ไร้อ้อย ไร่มัน เป็นต้น ถ้าปล่อยไว้นานเกินไปยางชันที่ปล่อยออกมาจะทำให้พืชเหล่านี้มีพัฒนาการทางการเจริญเติบโตช้ากว่าปกติ และเกิดความเสียหายได้

4) ต้นที่อยู่ริมฝั่งน้ำ คือ ต้นที่อยู่ติดกับ สระน้ำ แม่น้ำ ลำคลองหรือลำห้วย จะทำให้เกิดการล่าช้าในการตัดเก็บเพราะต้องใช้ความระมัดระวัง เพื่อไม่ให้กิ่งไม้ที่มีครั่งร่วงลงไปในน้ำ หรือเศษครั่งที่แตกหัก ไม่สามารถที่จะตามไปเก็บได้

5) ต้นที่อยู่ในที่โล่งแจ้ง คือ ที่ไม่มีสิ่งกีดขวางอยู่ในพื้นที่ลานกว้างหรือชายป่าชายเขาหรือหัวไร่ปลายนา มีถนนหนทางตัดผ่านไปมาสะดวก จะเหลือไว้ตัดก่อนครั่งพันธุ์ หรือตัดเมื่อไหร่ก็ได้

ผู้เพาะเลี้ยงบ้านโคกเสือเฒ่า อุดม ร่มเย็น กล่าวว่า วัสดุอุปกรณ์ที่กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วงใช้ตัดเก็บครั่ง จะเป็นของที่ใช้ในครัวเรือนเป็นของใช้แบบพื้น ๆ ที่ใช้ในชีวิตประจำวันที่นำมาพัฒนาหรือปรับใช้ในการตัดเก็บครั่ง ซึ่งกลุ่มเพาะเลี้ยงนำมาต่อยอดใช้งานให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด มีดังนี้ (1) มีด ใช้ในการตัดกิ่งไม้ที่มีครั่งลงจากต้น ใช้ตัดกิ่งและใบที่ไม่มีครั่งออกจากครั่ง (2) เชือก ใช้มัดกิ่งครั่งที่มีต้นใกล้กับสิ่งปลูกสร้างหรือพืชทางการเกษตร และใกล้กับแม่น้ำลำคลองเพื่อไม่ให้กิ่งครั่งหล่นทับหรือร่วงลงไปในน้ำ แล้วหย่อนครั่งลงจากต้นไม้ (3) ผ้าใบ ใช้รองกิ่งครั่งที่ตัดออกจากกิ่งและใบแล้ว และนำมารวมกันในผ้าใบ (4) กระสอบปุ๋ยหรือกระสอบป่าน ใช้บรรจุครั่งเพื่อสำหรับแบกขนขึ้นรถและสำหรับเก็บเศษครั่งที่แตกหัก (อุดม ร่มเย็น. 2564: สัมภาษณ์) กลุ่ม

เพาะเลี้ยงครั่งจะทำอย่างเป็นระเบียบขั้นตอนตามภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือแบบชาวบ้าน ใช้ภูมิปัญญาในการนำสิ่งที่มีอยู่มาใช้สร้างประโยชน์ การตัดเก็บครั่งนั้นกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจะไม่ใช้เลื่อยเพราะครั่งที่เพาะเลี้ยงไว้อยู่ในหลายพื้นที่อาจทำให้ให้เกิดปัญหาในการตัดไม้ได้ และการใช้เลื่อยยังลำบากในการขึ้นต้นไม้ด้วยเพราะทำให้เกิดความล่าช้า กลุ่มเพาะเลี้ยงจึงใช้มีดในการตัดเพราะมีความชำนาญในการใช้มีดเป็นอย่างดี

ภาพประกอบที่ 51 การขึ้นตัดครั่ง บ้านเขวาน้อย
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

ภาพประกอบที่ 52 การตัดเก็บครั่ง บ้านโคกใหญ่
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

5.1.10 การกะเทาะครั่ง

การกะเทาะครั่ง หมายถึง การแกะเอาเนื้อครั่งหรือรังครั่งที่โอบรอบกิ่งไม้ออกจากไม้ กระบวนการนี้มีหลายวิธี ซึ่งเกิดจากภูมิปัญญาของกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งที่มีประสบการณ์และนำมาใช้ แต่ละขั้นตอนก็จะแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับจะต้องการความสวยหรือความรวดเร็วในขั้นตอนการกะเทาะการแกะครั่ง ซึ่งจะส่งผลกับเนื้อครั่งโดยตรง ซึ่งมี วิธีดังนี้

1) ตากแดด คือ นำครั่งที่จะกะเทาะหรือแกะไปตากแดดตอนเที่ยงหรือช่วงที่แดดร้อนจัด ประมาณ 1-2 ชั่วโมง แดดที่ร้อนจัดจะทำให้เนื้อครั่งนิ่ม เมื่อนำมาเกาะหรือกะเทาะจะหลุดออกจากกิ่งไม้ได้ง่าย จะได้ครั่งที่สวยงาม แต่วิธีนี้จะใช้เวลานาน หรือถ้าวันไหนไม่มีแดดก็จะไม่ได้ผลเลย ต้องรอจนกว่าจะมีแดด

2) ใช้มีดสนาคหรือมีดหนีบหมาก คือ ใช้ตัดเป็นท่อน ๆ เป็นระเบียบสวยงามวิธีนี้จะค่อย ๆ ตัดที่ละชิ้น กินเวลานานหลายวันถึงจะเสร็จ

3) ใช้มีดอีโต้ คือ ใช้มีดที่มีขนาดใหญ่เหมาะกับมือ มีน้ำนักพอดีกะเทาะสับแกะครั่งทำได้รวดเร็ว ครั่งที่ได้จากการกะเทาะสับแกะ จะมีความสวยของเนื้อครั่งปานกลาง ไม่มีเนื้อไม้ติดมาด้วย

ในปัจจุบันกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วงเลือกใช้วิธีที่ 3 เพราะรวดเร็ว และครั่งที่เพาะเลี้ยงไว้มีจำนวนมาก จึงต้องเร่งรีบเพื่อไปตัดเก็บต้นที่เหลือ และส่วนใหญ่จะเป็นการว่าจ้างกลุ่มรับจ้างให้มาช่วยกะเทาะสับแกะให้ กลุ่มรับจ้างก็จะรับจ้างเป็นกิโลกรัม จึงต้องทำให้เร็วเพราะยิ่งทำได้หลายกิโลกรัมก็จะมีรายได้เยอะ ยงยุทธ คำภูชา ผู้เพาะเลี้ยงบ้านโคกใหญ่ กล่าวว่า การใช้มีดกะเทาะสับแกะครั่งนั้นทำได้รวดเร็ว แต่เนื้อครั่งจะแตก เมื่อนำไปขายให้ผู้รับซื้อก็จะได้ราคาดีพอประมาณ เพราะเนื้อครั่งไม่สวยมาก แต่ราคาก็ไม่แตกต่างกันมาก กลุ่มเพราะเลี้ยงในชุมชนก็รู้กันดี และใช้วิธีนี้มาตลอด โดยอาศัยจำนวนที่เยอะในการขายน้ำหนักก็จะเพิ่มตามไปด้วย ผู้รับซื้อก็เข้าใจตรงจุดนี้ เพราะต้องอาศัยครั่งจากกลุ่มเพาะเลี้ยง เพื่อนำส่งโรงงานใหญ่ที่เป็นคู่ค้า (ยงยุทธ คำภูชา. 2564: สัมภาษณ์) ซึ่งต่อมากลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชน จะให้ความสำคัญไปที่คุณภาพมากกว่าจำนวน ในการกะเทาะครั่งสับแกะครั่ง ถ้าใช้มีดกะเทาะหรือสับแกะเนื้อครั่งก็จะแตกมีขนาดเล็กเป็นบางส่วน บางที่ก็มีชิ้นไม้เล็ก ๆ ปะปนเนื้อครั่งด้วย ก็จะให้เก็บออกให้หมด ซึ่งถ้าหากไม่ดูให้ดีจะไม่รู้เลยว่ามีไม้ปะปนมา เพราะรังครั่งที่โดนมีดสับแตกกะเทาะแตก แมลงครั่งที่อยู่ในรังยังเป็นน้ำอยู่และมีสีแดง ก็จะเปรอะเปื้อนไปทั่วจนกลายเป็นสีแดงไปหมด ซึ่งถ้ามีเศษไม้ที่มีขนาดเล็กปะปนมามาก ผู้รับซื้อก็จะไม่รับซื้อให้เพราะผิดต่อหลักศีลธรรมไม่มีความซื่อต่อกัน ทำให้เกิดความเสียหาย การกะเทาะครั่งโดยใช้วิธีสับแกะหรือใช้มีดสับนั้น เป็นวิธีที่ทำเสร็จได้เร็ว ครั่ง 1 ตัน เสร็จภายใน 1 วัน จำนวนคนที่ทำการกะเทาะ ประมาณ5-10 คน เป็นสิ่งที่กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งต้องการ เพราะในฤดูกาลตัดเก็บครั่งนี้ จะ

ต่อเนื่องกับการเพาะเลี้ยงครั่ง กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งแต่ละกลุ่มจะมีครั่งจำนวนมาก ถ้าตัดเก็บครั่งไม่เสร็จก่อนฤดูเพาะเลี้ยง จะทำให้แมลงครั่งที่ฝักตัวในรังครั่งไต่ออกหมดก่อน ครั่งทีเหลือก็จะกลายเป็นครั่งแห้งไปทันที่ ซึ่งนั้นหมายถึงน้ำหนักของครั่งจะลดลงไปครึ่งหนึ่งของน้ำหนักปกติ จึงเป็นเหตุให้กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งต้องใช้วิธีที่ 3 ในการกะเทาะครั่งสับแกะครั่ง เพื่อให้ทันครั่งที่เหลือและครั่งพันธุ์ที่จะต้องนำไปเพาะเลี้ยงอีก การเลือกวิธีนี้ไม่ทำให้เกิดความเสียหายต่อเนื้อครั่งมากนัก เพราะไม้ที่ปะปนเป็นไม้ขนาดเล็ก หรือไม้ที่ถูกครั่งห่อหุ้มไว้บางที่ก็จะมองไม่เห็น ถ้าเป็นไม้ขนาดใหญ่ก็จะใช้มีดถากเนื้อครั่งออกจากไม้ ส่วนใหญ่การกะเทาะหรือสับแกะครั่งด้วยการใช้มีด จะสับเฉพาะที่มีครั่งห่อหุ้มเท่านั้น ส่วนที่ไม่มีครั่งก็จะทิ้งไปไม่นำมาปะปน เพื่อไม่ให้มีการผสมไม้ ซึ่งกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งก็มีความชำนาญในการใช้มีดเป็นอย่างดี จึงทำการกะเทาะครั่งได้อย่างรวดเร็ว

ภาพประกอบที่ 53 การกะเทาะครั่ง บ้านโคกใหญ่

ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

5.1.11 การซื้อขายครั่ง

ในอดีตการซื้อขายครั่งของกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมนเป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะยังไม่มีผู้รับซื้อครั่งในชุมชน และในอำเภอ กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจะต้องนำครั่งที่กะเทาะสับแกะแล้ว ไปขายที่อำเภอใกล้เคียง และต่างจังหวัด ซึ่งก็จะได้ราคาที่ต่ำกว่าที่ควรจะได้ หรือบางครั้งบางทีไม่ซื้อเลย จึงทำให้กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนต้องหาวิธีแก้ไขเพื่อให้ครั่งที่เพาะเลี้ยงไว้ออกสู่ตลาดให้ได้ ซึ่งมีวิธีการดังต่อไปนี้

1) ติดต่อกับโรงงาน คือการติดต่อกับโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่เชื่อถือได้ และมีราคาที่แน่นอนในการรับซื้อ เพื่อสร้างความมั่นใจในการเพาะเลี้ยงครั่ง

2) เป็นผู้รับซื้อ คือ เป็นตัวแทนรับซื้อครั่งของกลุ่มเพาะเลี้ยงในชุมชน เพื่อนำส่งโรงงานอุตสาหกรรม

กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชน เมื่อติดต่อกับโรงงานอุสาหกรรมได้แล้ว ก็ยังมีปัญหาในการขนส่ง เพราะไม่มีรถยนต์กระบะที่จะบรรทุกครั่งจำนวนมากได้ และการสื่อสารยังไม่เจริญจึงได้มีผู้ลงทุนรับซื้อครั่งในชุมชน โดยการกู้เงินมาลงทุน และเป็นผู้รับซื้อครั่งประจำชุมชนมาจนถึงทุกวันนี้ และส่งครั่งที่รับซื้อไปยังโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ของภาคอีสาน ที่อำเภอน้ำพองจังหวัดขอนแก่น ผู้รับซื้อประจำชุมชน เสาร์ คำศรี กล่าวว่า ครั่งที่รับซื้อแต่ก่อนนั้นมีเฉพาะครั่งในชุมชน ปัจจุบันนอกชุมชนก็มีมาขายให้จำนวนมากเหมือนกัน ราคาก็ให้ตามเนื้อครั่ง ถ้าไม่มีไม้ปะปนก็ให้ราคาปกติ ส่วนใหญ่ครั่งที่ได้ราคาดี ก็จะเป็นครั่งที่เป็นของกลุ่มเพาะเลี้ยงในชุมชน ซึ่เป็นครั่งเนื้อดีมาก พอนำไปสีหรือร่อนจะได้เนื้อครั่งที่เนื้อสวย ๆ ได้ ราคาครั่งจึงขยับขึ้นทุกปีไม่มีถอยลง บางปีก็ขึ้นไปถึงกิโลกรัมละ 280-300 บาท แต่ก็ขึ้นอยู่กับครั่งเป็นปัจจัยหลัก ถ้าปีไหนครั่งมีน้อยราคาครั่งก็จะคงที่ แต่ถ้ามีครั่งเยอะราคาก็จะสูง การขนส่งในปัจจุบันสะดวกสบาย เพราะเป็นคู่ค้ากับโรงงานใหญ่ ถ้าซื้อไว้เยอะส่งไม่ทัน ทางโรงงานก็จะส่งรถมารับถึงบ้าน (เสาร์ คำศรี. 2564: สัมภาษณ์) ซึ่งปีไหนที่ครั่งเยอะราคาครั่งดี ผู้รับซื้อรายย่อยต่างถิ่นก็จะเข้ามาแย่งกันซื้อ ทำให้ครั่งของกลุ่มเพาะเลี้ยงในชุมชนขายได้ราคาดี เพราะผู้รับซื้อจะรับไว้หมดแล้วนำไปขาย โดยไม่เกี่ยงเรื่องเรื่องราคา กลุ่มเพาะเลี้ยงก็ไม่ฉวยโอกาส เพราะที่ทำมาก็เพื่อระบายครั่งออกให้ทัน ทำให้ชุมชนตำบลหนองม่วงเริ่มเป็นที่รู้จักของกลุ่มผู้รับซื้อครั่ง เมื่อถึงฤดูเก็บผลผลิตครั่ง ก็จะเข้ามาตระเวนรับซื้อ แม้บางครั้งอาจจะมีปัญหากับผู้รับซื้อในชุมชน แต่ก็ตกลงกันได้ ขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของผู้ซื้อผู้ขาย ในปัจจุบันการซื้อขายครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วง ผู้รับซื้อจะเปิดรับอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นพัฒนาการที่ก้าวหน้าไปมากจากเมื่อในอดีต ที่ต้องวิ่งหาผู้รับซื้อ แต่ปัจจุบัน ซื้อขายได้ตลอดเวลาที่นำครั่งมา หรืออยากได้ราคาที่ดีกว่าในชุมชนก็บรรทุกไปขายโรงงานโดยตรงก็มี แต่ก็เป็นส่วนน้อยเพราะราคาที่ได้ไม่แตกต่างมากนัก เพราะไม่ใช่ลูกค้ารายใหญ่ที่ส่งครั่งมาขายประจำ

ดังนั้นกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชน จึงต้องขายให้กับผู้รับซื้อในชุมชน หรือขายให้กับผู้รับซื้อขาจรเป็นบางครั้ง ถ้านำไปส่งที่โรงงานก็จะทำให้เสียเวลาและค่าใช้จ่ายในการขนส่ง จึงเลือกขายให้ผู้รับซื้อในพื้นที่เป็นหลัก ซึ่งสามารถพูดคุยต่อรองกันได้และรับซื้ออยู่ตลอดทั้งปี และยังเป็นการส่งเสริมให้มีรายได้หมุนเวียนในชุมชน ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น การเปิดรับผู้รับซื้อนอกชุมชนให้เข้ามารับซื้อครั่งในชุมชนได้นั้น เป็นการทำให้ชุมชนเกิดการปรับตัว และปรับทัศนคติของกลุ่มผู้รับซื้อในชุมชนและกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชน จะต้องสร้างงาน สร้างรายได้ สร้างอาชีพ ให้กับชุมชน เพราะสิ่งที่จะได้จากครั่งนอกจากเม็ดเงินแล้ว ยังมีมิตรภาพจากต่างถิ่น ที่จะนำความเจริญก้าวหน้าเข้ามา เมื่อมีการพัฒนาในการรับซื้อครั่งแล้ว ก็จะทำให้ครั่งของกลุ่มเพาะเลี้ยงในชุมชนตำบลหนองม่วงเป็นที่รู้จักกันไปทั่ว ในนามชุมชนเพาะเลี้ยงครั่ง ซึ่งผู้ที่สนใจเกี่ยวกับครั่งก็จะมุ่งตรงมายังกลุ่มเพาะเลี้ยงในชุมชน ที่

สามารถให้สิ่งที่ต้องการเกี่ยวกับครั่งได้ และยังเป็นการกระจายครั่งที่มีไม้ปะปนมาให้ผู้รับซื้อขาจรได้นำไปสู่โรงงานใหญ่ เพื่อให้ครั่งของกลุ่มเพาะเลี้ยงในชุมชนตำบลหนองม่วงส่งออกได้ง่ายขึ้น

ภาพประกอบที่ 54 ครั่งที่รับซื้อจากกลุ่มเพาะเลี้ยงชุมชนตำบลหนองม่วง

ภาพโดย: ผู้วิจัย (2564)

ตารางที่ 3 จำนวนครั่งที่รับซื้อในปี 2564

ลำดับที่	ผู้รับซื้อ	ครั่งแห้ง/ตัน	ครั่งดิบ	รวม/ตัน
1	เสาร์ คำศรี	7	30	37
2	เข็มทอง สีเบาะ	2	27	29
3	อุไร โคตรธาดา	-	7	7
4	พัด จันทะเข้	-	6	6
5	ทองปลิว นาหนองขาม	-	4	4
6	พเยาว์ ขุนแก้ว	-	7	7
-	-	-	-	90

ตารางโดยผู้วิจัย: (2564)

5.1.12 การพัฒนาหลักสูตรและศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาครั่ง

สิ่งที่กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วงและชาวบ้านต้องการ วีระ ทิพย์ธำรงทรัพย์ ประธานศูนย์ส่งเสริมและเรียนรู้การเพาะเลี้ยงครั่งเพื่ออนุรักษ์ประจำชุมชน กล่าวว่า คือการเป็นชุมชนเพาะเลี้ยงครั่งที่เป็นที่รู้จักอย่างเปิดเผย ในด้านภูมิปัญญาเกี่ยวกับ ที่สามารถแนะนำและให้ความรู้แก่ผู้ที่มีความสนใจที่จะเพาะเลี้ยงครั่ง หรือต้องการครั่งเพื่อไปทำประโยชน์หรือแปรรูปได้ และมีสายพันธุ์ครั่งที่เป็นของชุมชนตำบลหนองม่วงที่ผ่านการคัดสรรมาเป็นอย่างดีแล้ว สามารถนำไปเพาะเลี้ยงได้อย่างมั่นใจ กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วง ได้จัดตั้งศูนย์เรียนรู้และส่งเสริมการเพาะเลี้ยงครั่งประจำชุมชน โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่วัดโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม (วีระ ทิพย์ธำรงทรัพย์. 2564: สัมภาษณ์) ซึ่งมีรายชื่อของ ประธาน คณะกรรมการ และตัวแทนกลุ่มเพาะเลี้ยงภายในชุมชน ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4 สมาชิกศูนย์ส่งเสริมและเรียนรู้การเพาะเลี้ยงครั่งประจำชุมชนตำบลหนองม่วง

ลำดับที่	ชื่อ	บ้าน	หมู่ที่	ตำแหน่ง
1	พระเสถียร ธรรม ประเสริฐ	โคกใหญ่	14	ที่ปรึกษา
2	นายวีระ ทิพย์ธำรงทรัพย์	โคกใหญ่	14	ประธาน
3	นางอุพิน วงนาก	โคกใหญ่	10	รองประธาน
4	นางบุญชู แสงเทพ	โคกใหญ่	14	เลขานุการ
5	นายสุเวช บุญพันธุ์	โคกใหญ่	14	กรรมการ
6	นางเสาร์ คำศรี	โคกใหญ่	10	กรรมการ
7	นายโสภา คลังใหญ่	โคกใหญ่	10	กรรมการ
8	นางนิรมล บุตรศรีวงษ์	โคกใหญ่	10	กรรมการ
9	นายสมัย พงพันนา	โคกเสือเฒ่า	7	สมาชิก
10	นายประเจน วงนาถ	โคกเสือเฒ่า	7	สมาชิก
11	นายวิชัย ร่มจันทร์	เขวาน้อย	9	สมาชิก
12	นายพัด จันทะเข้	เขวาน้อย	9	สมาชิก
13	นายทองหลาง บุญพันธ์	โนนกลาง	11	สมาชิก
14	นายฝั่น บุญพันธ์	โนนกลาง	11	สมาชิก

ตารางโดยผู้วิจัย: 2565

วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้และส่งเสริมการเพาะเลี้ยงครั่ง ประจำชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม โดยมีหัวข้อในการประชุม เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธุ์ 2565 ดังต่อไปนี้ 1) การคัดครั่งพันธุ์ 2) การเพาะเลี้ยงครั่ง 3) ต้นไม้สำหรับเพาะเลี้ยงครั่ง 4) การคัดครั่งพันธุ์ 5) การห่อครั่งพันธุ์ 6) การกำจัดแมลงศัตรูครั่ง 7) การนำครั่งขึ้นเพาะเลี้ยงบนต้นจามจุรี 8) การดูแลเอาใจใส่ครั่งในช่วงการเจริญเติบโต 9) การตัดเก็บผลผลิตครั่ง 10) การกะเทาะครั่งหรือแกะครั่ง 11) การซื้อขายครั่ง 12) การพัฒนาภูมิปัญญาการเพาะเลี้ยงครั่งให้เป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของชุมชน

ซึ่งได้ข้อตกลงของกลุ่มที่เป็นมติร่วมกันดังนี้ 1) เพื่ออนุรักษ์พันธุ์ครั่งให้เป็นสายพันธุ์ของชุมชน 2) เพื่อเป็นอาชีพเสริมของชุมชน 3) เพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง 4) เพื่อเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับครั่งประจำชุมชน 5) เพื่อส่งเสริมให้เป็นแมลงเศรษฐกิจของชุมชน

เพื่อเป็นการนำความรู้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง ที่เกิดจากประสบการณ์ การจดจำ การสังเกต การมีส่วนร่วมและการลงมือทำ เพื่อนำมาแนะนำให้ผู้ที่สนใจได้เรียนรู้ และนำองค์ความรู้ไปต่อยอดเกี่ยวกับครั่งได้ เพื่อเพิ่มโอกาสในการเพาะเลี้ยงครั่งเพื่อเป็นอาชีพเสริมหรือเป็นอาชีพหลัก เพื่อสร้างรายได้ หรือนำไปแปรรูปตามแนวทางที่ตนมีอยู่ให้เกิดความชัดเจนมากขึ้น เป็นการสร้างโอกาสและแนวทางให้กับผู้ที่สนใจ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง ได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ตามวิถีแบบชาวบ้าน และให้เห็นถึงความเป็นชุมชนเพาะเลี้ยงครั่งที่มีพัฒนาการ ที่สามารถปรับเปลี่ยนไปพร้อมกับยุคสมัยได้อย่างไม่หยุดนิ่ง เพื่อความเป็นชุมชนเศรษฐกิจสร้างสรรค์

5.2 แนวทางการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาครั่ง

มีหลักฐานค้นพบว่าครั่งได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์ในประเทศจีนและอินเดียเมื่อหลายพันธุ์ปีก่อนแล้ว มนุษย์รู้จักใช้สีของครั่งโดยการนำเอาครั่งดิบไปแช่น้ำ แล้วปล่อยให้สีแดงของครั่งลำลายน้ำใช้เป็นยาสมุนไพรรักษาโรคและใช้เป็นสีย้อมผ้าและหนังสัตว์ (อุดมและคณะ, 2535) กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่ง ใช้ประโยชน์จากครั่งที่เพาะเลี้ยงไว้โดยใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาและประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดและให้ได้รับผลตอบแทนที่คุ้มค่า โดยการอาศัยประสบการณ์การสังเกตุ การมีส่วนร่วม การลงมือทำ และการจดจำ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้ได้สิ่งที่ต้องการ โดยใช้ภูมิปัญญาที่มีอยู่แล้วให้เกิดประโยชน์ พิจารณาในสิ่งที่เคยทำมาและสิ่งที่ควรจะได้รับ เพื่อการพัฒนาต่อยอดและประยุกต์ใช้ให้มีมูลค่าเพิ่มได้อีก

5.2.1 การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาครั่งด้านย้อมผ้า

เป็นภูมิปัญญาที่มีมานานซึ่งสมาชิกกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งยังคงรักษาไว้ เพื่อให้คงอยู่เพราะมรดกที่ตกทอดมานาน การย้อมผ้าด้วยครั่ง เป็นขั้นตอนที่ละเอียดอ่อนต้องมีความอดทนสูง และส่วน

ใหญ่ก็จะเป็นผู้หญิงที่มีประสบการณ์มาเป็นอย่างดีช่ำชองในขั้นตอนวิธีการ การย้อมผ้าด้วยครั่งนั้นนาน ๆ ถึงจะมีครั้งหนึ่ง หรือเพียงปีละ 1-2 ครั้งเท่านั้น เพราะส่วนผสมในการทำสีในการย้อมผ้าบางอย่างหาได้ยาก วัง สิงห์เค้า ผู้แปรรูปครั่งบ้านโคกใหญ่ กล่าวว่า การย้อมผ้ามีส่วนผสมมีดังนี้

1) ครั่งแห้ง คือ ครั่งที่แก่เต็มที่และมีความสมบูรณ์ของรังในสภาพที่คงเดิมปกติ ตัดกิ่งมาตากแห้งไว้จนแห้งสนิท ใช้ 1 กิโลกรัม

2) มะขามดิบ คือ ผลมะขามเปรี้ยวทั่วไปที่ยังไม่สุก ทุบเบา ๆ พอให้เปลือกแตก ใช้ 5 ฝัก

3) ชมวงหรือส้มโมง คือ ผลไม้ชนิดหนึ่งที่ผลอ่อนมีรสเปรี้ยว และนิยมนำผลอ่อนมาใช้ 2 ลูก

4) ผ้า คือ ผ้าที่จะนำมาย้อม ผ้าไหมหรือผ้าฝ้ายหรือผ้าทั่วไป ประมาณ 5 ปอย ต่อการย้อมหนึ่งครั้ง

เป็นสูตรที่ใช้ย้อมผ้าแบบดั้งเดิมมานาน ซึ่งในปัจจุบันส่วนผสมบางอย่างก็แทบจะไม่มีแล้ว เพราะในส่วนใหญ่จะใช้แบบวิธีที่ทำแบบเท่าที่หาสิ่งที่ใกล้เคียงมาทดแทนได้เท่านั้น หรือบางครั้งก็ตัดส่วนผสมบางส่วนออก เช่น ผลอ่อนชมวงหรือส้มโมง เพราะมีรสเปรี้ยวเหมือนกับมะขาม จึงใช้เฉพาะมะขามก็ได้ แต่ก่อนที่จะย้อมต้องฟอกด้ายหรือไหมให้สะอาดก่อน คือการฟอกด้วยดั่ง หรือด่าง ที่ได้จากขั้นตอน ดังนี้ 1) ก้านกล้วย ตัดเอาเฉพาะก้านเท่านั้น จำนวน 3 ก้าน 2) ผักโขมหรือผักหม จำนวน 1 กำมือ นำไปเผาไฟให้ไหม้เกรียม แล้วนำขี้เถ้ามาห่อด้วยผ้าขาวสะอาด นำถังเปล่ามารองแล้วล้างด้วยน้ำสะอาด รีดห่อผ้าเพื่อเอาน้ำในห่อผ้า ทิ้งเศษขี้เถ้าไป ส่วนน้ำที่ได้เรียกว่าดั่งหรือด่างธรรมชาติ นำมาต้มเพื่อฟอกผ้าที่จะย้อมให้ผ้าสะอาดก่อน 1 วัน ทำให้ผ้าดูดซับน้ำครั่งได้อย่างดี (วัง สิงห์เค้า. 2564: สัมภาษณ์) ซึ่งกลุ่มแปรรูปครั่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นสมาชิกกลุ่มเพาะเลี้ยงในชุมชน ที่นำครั่งไปย้อมผ้าไว้ใช้เพราะผ้าที่ได้จากการย้อมครั่งนั้น สีของผ้าจะไม่ซีดหมองเหมือนผ้าทั่วไป จะมีความเงางามคงทนอยู่ได้หลายปีแม้จะผ่านการซักหลายครั้งก็ตาม เพราะความเข้มข้นของสีครั่งเป็นสีธรรมชาติที่ไม่ได้ผ่านกรรมวิธีที่ผสมสารเคมี และส่วนผสมก็เป็นวัตถุดิบจากธรรมชาติทั้งหมดจึงทำให้มีความสวยและเงางามที่คงทนยาวนาน ไข โพยนอก ผู้แปรรูปครั่งบ้านโคกใหญ่ กล่าวว่า ขั้นตอนการย้อมผ้าด้วยครั่งมีดังนี้ (1) ตั้งเตาไฟแล้วตั้งหม้อนึ่งบนเตาไฟใส่น้ำลงประมาณ 7-10 ขันใหญ่ (2) ทุบครั่งแห้งให้แตกเป็นชิ้น ๆ แล้วใส่ลงในหม้อน้ำ (3) ใส่มะขามดิบหรือลูกชมวงอ่อน 3-5 ลูก คนให้เข้ากัน แล้วปล่อยให้น้ำเดือดเต็มที่ (4) ยกหม้อลงจากเตาไฟแล้วกรองเอาส่วนผสมออกด้วยผ้าสะอาด (5) นำผ้าที่เตรียมไว้ลงแช่ในน้ำครั่งที่กรองแล้ว (6) แช่ไว้หนึ่งคืน แล้วค่อยนำไปตากให้แห้ง ก็จะได้ผ้าที่ย้อมสีครั่งแดงคล้ำเงางามแบบธรรมชาติ (ไข โพยนอก. 2564: สัมภาษณ์) ขั้นตอนในการย้อมผ้าจะแตกต่างกันไป ส่วนผสมบางครั้งก็ไม่ใส่ครบเพราะทดแทนได้และให้ผลที่เหมือนกัน เช่น มะขามและ

ชมวง ใส่อย่างใดอย่างหนึ่งแทนได้ ครั่งต้องเป็นครั่งที่แห้งสนิทเท่านั้น ถึงจะให้สีในการย้อมตรงตามที่ต้องการได้ และเศษครั่งสามารถเก็บไว้ใช้ได้อีก 2 ครั้ง แต่งบางคนใช้แค่ครั้งเดียวก็ทิ้งเลย

5.2.2 การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาครั่งด้านยารักษาโรค

เมื่อ 2,000 ปีก่อน ชาวอินเดียนำครั่งมาใช้เป็นยาสมุนไพร โดยเข้าใจว่าสีของครั่งสามารถรักษาโรคได้ เช่น โรคโลหิตจาง โรคลมขัดข้อ แก้ร้อนในกระหายน้ำ เป็นต้น ครั่งเป็นยาสมุนไพรที่รู้จักกันมายาวนาน ถูกนำมาใช้รักษาโรคโดยใช้ภูมิปัญญาในการคิดค้นวิธีการในการนำเอาตัวยาออกมาใช้ให้ตรงกับโรค กลุ่มแปรรูปครั่งเป็นยาสมุนไพรในชุมชน ก็มีวิธีที่แตกต่างกันไปตามความถนัดของตน สี คำพล ผู้แปรรูปครั่งบ้านโคกใหญ่ กล่าวว่า ยาสมุนไพรเกี่ยวกับครั่ง ที่สืบทอดมาจากพ่อแม่ คือการหลามครั่งโดยการใช้ความร้อนจากไฟ ในการหลอมละลายครั่ง เพื่อให้ได้ตัวยาที่ต้องการในการรักษาโรค ซึ่งมีวัสดุอุปกรณ์ดังนี้

1) ครั่งดิบ 5 ชิ้น แต่ละชิ้นยาว 2 ข้อมือ
2) ไม้ไผ่ดิบ 1 ปล้อง
3) น้ำ 1 ขัน
4) ผ้าขาว 1 ผืน

ก่อไฟเตรียมไว้ จากนั้นเอาครั่งดิบใส่ลงไปในปล้องไม้ไผ่ เทน้ำลงไปแล้วเอาใบไม้หรือเศษผ้าที่สะอาดปิดไว้ นำปล้องไม้ไผ่เข้าไปวางในกองไฟที่ก่อไว้ ทำเหมือนเผาข้าวหลาม ทิ้งไว้ประมาณ 10 นาที นำปล้องไม้ไผ่ออกจากกองไฟ เตรียมขันเปล่า 1 ใบ นำผ้าขาวหรือผ้าสะอาดที่เตรียมไว้วางลองไว้ในขัน ดึงใบไม้หรือเศษผ้าออกจากกระบอกไม้ไผ่ เทครั่งและน้ำครั่งออกจากกระบอกไม้ไผ่ จากนั้นห่อครั่งที่เทออกมาด้วยผ้าสะอาด ทำคล้ายกับลูกประคบ สามารถเก็บไว้และนำมาแช่น้ำดื่มได้อีกเมื่อมีอาการ ส่วนน้ำที่อยู่ในขันคือตัวยาที่ใช้รักษาโรค ดื่มกินได้เลย สามารถรักษาโรคได้ เช่น โรคท้องร่วง โรคร้อนใน โรคกระเพาะ เป็นต้น วิธีนี้ เรียกว่าการหลามครั่ง (สี คำพล. 2563: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ครั่งสามารถรักษาโรคได้หลายโรค ทั้งโรคภายในและภายนอก ที่ติดต่อและแพร่เชื้อในช่วงฤดูกาล เช่น โรคอหิวา โรคตาแดง เป็นต้น สามารถรักษาให้หายได้ เพราะไม่ใช่โรคติดต่อร้ายแรง เมื่อใช้ครั่งรักษาไม่กี่วันก็หาย สงวน คำสิงห์คะ ผู้แปรรูปครั่งบ้านโคกใหญ่ กล่าวว่า โรคตาแดงเป็นโรคติดต่อภายนอกทางอากาศและจากคนสู่คน โรคนี้จะแพร่ระบาดในช่วงหน้าฝน จะแสดงอากาศออกให้เห็นทางดวงตาอย่างชัดเจน ผู้ที่ติดเชื้อจะมีอาการระคายเคืองดวงตา และมีดวงตาสีแดงอย่างเห็นได้ชัด วิธีการรักษาก็ไม่มีอะไรซับซ้อนมากมาย สามารถทำการรักษาได้ ตามแบบภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปฏิบัติและถ่ายทอดสืบเนื่องกันมา จะมีขั้นตอนในการปรุงยาดังนี้ (1) ครั่งดิบ 1 ชิ้น ขนาด 1 ข้อมือ (2) น้ำสะอาด ½ แก้ว (3) ผ้าขาวหรือผ้าสะอาด ขนาด 1x1 นิ้ว เมื่อเตรียมครบแล้ว ทุบครั่งให้แตกละเอียด แล้วห่อด้วยผ้าที่เตรียมไว้ มัดให้แน่น แล้วนำไปจุ่มน้ำ

ที่เตรียมไว้ในแก้ว ประมาณ 5 วินาที แล้วเอาห่อครั่งมารีดเอาน้ำครั่งหยดใส่ตา ทำอย่างนี้ประมาณ 2 วัน โรคก็จะหายขาด และจะไม่เป็นอีกเลย (สงวน คำสิงห์คะ. 2564: สัมภาษณ์) เป็นภูมิปัญญาที่ยังคงอยู่คู่กับชุมชน ซึ่งเป็นการรักษาโรคที่ได้จากครั่ง ที่เป็นปัจจัยหลัก ที่เป็นของชุมชนตำบลหนองม่วง นำมาประยุกต์ใช้เพราะเป็นวัตถุดิบทางธรรมชาติ ที่สามารถสร้างคุณประโยชน์และประยุกต์ใช้ได้ตามความประสงค์

ภาพประกอบที่ 55 การหลามครั่ง บ้านโคกใหญ่
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2563)

ภาพประกอบที่ 56 ห่อครั่งหลาม และน้ำครั่งที่ได้จากการหลาม
ภาพโดย: ผู้วิจัย (2563)

5.2.3 การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาด้านเครื่องรางของขลัง

การนำครั่งมาประยุกต์ใช้กับความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาและทางไสยศาสตร์ เป็นความเชื่อของคนบางกลุ่มเท่านั้น ซึ่งเชื่อเมื่อนำครั่งมาเป็นส่วนผสมในการทำพระเครื่องหรือเครื่องรางจะทำให้เกิดปาฏิหาริย์แก่ผู้ที่เคารพบูชา สิทธิชัย ระหาญนอก นักชำนาญการพระพุทธศาสนา กล่าวว่า การนำครั่งมาใช้เป็นส่วนผสมในการทำเครื่องรางของขลัง เมื่อผ่านการปลุกเสกจะทำให้เกิดพุทธคุณอย่างล้นเหลือ เช่น เมตตามหานิยม แคล้วคลาดปลอดภัย ป้องกันคุณไสย์ เป็นต้น วัสดุในการทำเครื่องลางของขลังมีดังนี้ (1) ครั่งแห้ง คือ ครั่งที่ตายในขณะเจริญเติบโตเต็มที่ และเป็นครั่งที่แห้งที่ตายแล้ว 1 ปี ซึ่งจะมีความเหนียวหนืบในการยึดเกาะเป็นพิเศษ (2) แผ่นทองเหลือง/ทองแดง/เงิน จารด้วยอักขระ พันแผ่นโลหะให้กลมเหมือนแท่งปากกา จำนวนมากหรือน้อยตามที่ต้องการ (3) สายร่มหรือเชือก คือ เอาไว้สำหรับมัดหรือรัดแผ่นโลหะ และใช้สำหรับเป็นเชือกคล้องคอหรือพันรอบเอว วิธีการทำ ละลายครั่งแห้งด้วยความร้อนในกระทะให้เหลวเหมือนกาละแม แล้วนำไปทาเคลือบบาง ๆ ที่แผ่นโลหะที่พันเตรียมไว้ หรือแท่งตะกรุดเพื่อให้เหนี่ยวแน่น เงางาม ดูเข้มขลัง แล้วนำเข้าพิธีปลุกเสก หรือทำไปด้วยปลุกเสกไปด้วยก็จะเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น (สิทธิชัย ระหาญนอก. 2564: สัมภาษณ์) ตามความเชื่อของคนโบราณ ครั่งเป็นวัตถุดิบธรรมชาติที่สามารถป้องกันภัยจากสัตว์ร้ายประเภทสัตว์เลื้อยคลาน และแมลงที่มีพิษบางชนิดได้ เช่น งู แมลงป่อง ตะขาบ เป็นต้น สวัสดิ์ ศรีสมสุข ผู้แปรรูปครั่งบ้านโคกใหญ่ กล่าวว่า ตามความเชื่อในการนำครั่งมาเป็นเครื่องรางในการป้องกันภัยในเวลาเดินทางเข้ามา การพกครั่งติดตัวไปด้วยสามารถป้องกันภัยจากสัตว์มีพิษบางชนิดได้นั้น เพราะครั่งจะมีคุณลักษณะที่มีกลิ่นอ่อน ๆ บางอย่างในตัวของครั่งที่ถูกขับออกมาพร้อมยางชัน ที่สามารถขับไล่สัตว์เลื้อยคลานหรือแมลงมีพิษได้ และยางชันยังมีความเหนียวที่ล้างออกยาก สัตว์เลื้อยคลานและแมลงจึงไม่อยากเข้าใกล้ คนเฒ่าคนแก่เวลาเข้าป่าจะพกไว้กับตัวตลอด และยังสามารถทำเชื้อเพลิงได้ดีในการก่อไฟ (สวัสดิ์ ศรีสมสุข. 2562: สัมภาษณ์) การนำครั่งมาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องรางของขลังเป็นการทำขึ้นในลักษณะที่ยึดหลักของความเชื่อความศรัทธา และความจริง ที่ผนวกกันเข้าเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่น คุณสมบัติของครั่งในการทำเครื่องรางของขลังนั้น มีอยู่ในครั่งครบถ้วนเมื่อเพิ่มบทสวดหรือคาถาอาคมในการปลุกเสก ก็จะทำให้เกิดพุทธคุณเพิ่มทวียิ่งขึ้นอีก ชาวบ้านในชุมชนปัจจุบันมีบางคนเท่านั้นที่รู้ และก็เป็นความเชื่อเฉพาะบุคคล ซึ่งยังคงถูกรักษาไว้ พร้อมที่จะถูกถ่ายทอดให้กับลูกหลานสืบต่อไป

5.2.4 การประยุกต์ใช้ครั่งเพื่อทำสีผสมอาหาร

สมาชิกกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่ง บางกลุ่มได้นำเอาครั่งไปประยุกต์ใช้เป็นสีผสมอาหาร คาวหวาน ซึ่งเป็นสีที่ได้จากธรรมชาติโดยแท้จริง ไม่มีผลข้างเคียง ทำให้อาหารมีสีสดใสน่ากิน เนื้อ ปลา และผัก ชนิดต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นอาหารประเภทของหวาน เพ็นนี ทุ่งจันทร์ ผู้แปรรูปครั่งบ้านโคกใหญ่ กล่าวว่า การนำครั่งมาเป็นสีผสมในการทำขนมชั้นมีวัตถุดิบที่เป็นส่วนผสมดังนี้

(1) แป้งข้าวโพด ½ ถ้วย
(1) แป้งข้าวจ้าว ½ ถ้วย
(3) น้ำลอยดอกมะลิ 1 ถ้วย
(4) น้ำตาลทราย 3 ½ ถ้วย
(5) หัวกะทิ 3 ถ้วย
(6) สีครั่ง 2 ช้อนโต๊ะ

จากนั้นนำส่วนผสมมาคลุกเคล้าให้เข้ากัน แล้วนำน้ำตาลกับน้ำลอยดอกมะลิ ลงไปต้มในหม้อให้น้ำตาลละลายเป็นน้ำเชื่อม แล้วพักไว้ให้เย็น นำกะทิเทลงผสมให้เข้ากัน แล้วนำส่วนผสมทั้งหมดมาผสมคลุกให้เข้ากัน จากนั้นกรองด้วยผ้าสะอาดเพื่อให้แป้งละเอียด แล้วใส่สีที่ได้จากครั่งลงไป ความเข้มของสีขึ้นอยู่กับความชอบ แล้วตั้งพิมพ์รอไว้ในซึ้ง จนน้ำร้อนแล้วเทแป้งผสมลงในพิมพ์ปิดฝาให้สนิท ทิ้งไว้ 20 นาที แล้วยกลังซึ้งลงรอให้เย็นสนิทแล้วเปิดออก แกะขนมชั้นออกจากพิมพ์ ตัดแบ่งตามที่ชอบ แล้วนำมากินได้เลย (เพ็นนี ทุ่งจันทร์. 2563: สัมภาษณ์) ภูมิปัญญาแบบชาวบ้าน วิถีของชาวอีสานที่กินอยู่แบบง่าย ๆ ไม่ยุ่งยาก การนำครั่งมาแปรรูปเป็นสีผสมอาหาร ก็เป็นภูมิปัญญาที่ถูกประยุกต์ใช้ให้เข้ากับวิถีชีวิต แม้ในปัจจุบันจะลดน้อยลงไป แต่ก็ควรค่าแก่ผู้ได้สสัมผัสและลิ้มลอง เพราะเป็นวัตถุดิบที่ได้จากธรรมชาติโดยตรง

5.2.5 แนวทางการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาด้านเครื่องดนตรี

เครื่องดนตรีของชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นดนตรีที่ผลิตหรือทำขึ้นจากวัตถุดิบธรรมชาติ ส่วนประกอบต่าง ๆ จึงได้จากธรรมชาติเป็นหลัก การทำเครื่องดนตรีจึงแตกต่างกันไป ตามความชอบของผู้ทำและออกแบบ เลิง ทืนรส ผู้แปรรูปครั่งบ้านโคกใหญ่ กล่าวว่า ครั่งถูกนำมาเป็นส่วนผสมในการทำเครื่องดนตรี เพื่อให้เกิดความยึดเกาะที่เหนี่ยวแน่น และเงางามสวยงามตามธรรมชาติ และเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจแก่ผู้พบเห็นและได้ฟัง เครื่องดนตรีที่มีครั่งผสมในชุมชนมีดังนี้

(1) พิณ คือ เครื่องดนตรีประเภทดีด เป็นดนตรีพื้นบ้านของชาวอีสาน ครั่งถูกนำมาใช้ในการทำช่องคอร์ดพิณ ที่เพื่อวางไม้กลั้นช่องคอร์ดแต่ละช่อง โดยการนำครั่งแห้งลนไฟให้ละลายแล้วนำไปทาบาง ๆ ตรงที่จะกลั้นช่องไฟแล้ววางไม้ลงไปกดให้แน่น เพื่อไม่ให้ไม้หลุดออก ปล่อยทิ้งไว้จนกว่าจะเย็นสนิท และใช้เป็นตัวเชื่อมตัวพิณที่เป็นรอยต่อเกือบทั้งหมดในตัวพิณ จากนั้น

ทาเคลือบตัวพิณบาง ๆ เพื่อป้องกันมอดและแมลงต่าง ๆ มาเจาะตัวพิณ และเพื่อเพิ่มความเงางามให้ตัวพิณ

(2) แคน คือ เครื่องดนตรีประเภทเป่า ใช้ครั่งแห้งที่ละลายด้วยไฟทาตรงที่เป็นเต้าแคนอัดให้แน่นไม่ให้มีช่องว่าง เพื่อให้การยึดเกาะของไม้ไผ่กับเต้าแคนเป็นเนื้อเดียวกัน ไม่หลุดหรือโยกคลอนเพราะจำทำให้เสียงแคนเพี้ยนได้

(3) โหวต คือ เครื่องดนตรีประเภทเป่าอีกชนิดหนึ่ง ที่มีส่วนผสมของครั่ง เพื่อให้ไม้ไผ่หรือลำอ้อยึดเกาะกันเหนี่ยวแน่น และตัวโหวตมีความเงางาม เวลาเป่าแกนโหวตที่ใช้หนุนคางก็มีความลื่นหมุนง่าย (เลิง ทืนรส. 2564: สัมภาษณ์) การนำครั่งมาประยุกต์ใช้กับเครื่องดนตรีหรือเป็นส่วนผสมในการทำเครื่องดนตรี เป็นสิ่งที่สมควรอย่างยิ่งเพราะเป็นภูมิปัญญาที่นับวันก็จะถูกลืมเลือนไป นอกจากนี้เครื่องดนตรีแบบพื้นบ้านก็ยังเปรียบเสมือนดนตรีสวรรค์ เพราะเป็นสิ่งที่ใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติและเกิดจากภูมิปัญญาโดยแท้จริง

5.3 แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์

สิ่งที่กลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วง ภูมิใจมากที่สุดในการเพาะเลี้ยงครั่ง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คือการที่เยาวชนคนรุ่นใหม่สามารถมีส่วนในการเพาะเลี้ยงครั่ง ซึ่งเกิดจากการจัดตั้งกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่ง แบบเครือญาติ และแบบครอบครัว ทำให้คนรุ่นใหม่ได้รับการสืบทอดทางภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น สิ่งที่ทำให้ชุมชนตำบลหนองม่วงเป็นที่รู้จักและเป็นสิ่งที่ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนตำบลหนองม่วงดีขึ้น ก็คือมีครั่งเป็นสายพันธุ์ครั่งของชุมชน และการนำเอาภูมิปัญญาการประยุกต์ใช้มาพัฒนาการแปรรูปครั่งให้เป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของชุมชน แก้ว นาหนองขาม ผู้เพาะเลี้ยงครั่งบ้านโคกใหญ่ กล่าวว่า การทำให้ครั่งเป็นแมลงเศรษฐกิจของชุมชน ทำได้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ เพราะมีสายพันธุ์ครั่งที่ผ่านการพัฒนาและปรับเปลี่ยนวิธีการเพาะเลี้ยง จนได้ครั่งพันธุ์ที่ให้ผลผลิตได้ดีแก่กลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนและเรียกว่าสายพันครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วง สายพันธุ์ครั่งของชุมชนกระจายอยู่เกือบทุกพื้นที่ของภาคอีสาน ซึ่งกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงนำไปเพาะเลี้ยงไว้ แต่ละกลุ่มก็จะมีไม่ต่ำกว่า 50 ต้น และยังปลูกต้นจามจุรีไว้ในเรือกสวนไร่นาของตนอีกคนละหลายสิบต้น นอกจากเพาะเลี้ยงครั่งแล้ว ยังเป็นการช่วยลดโลกร้อนได้อีกด้วย เมื่อถึงฤดูกาลเก็บผลผลิตครั่งกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงก็จะไปเก็บผลผลิตเข้ามาในชุมชนเพื่อกะเทาะ กลุ่มผู้เลี้ยงครั่งมีหลายกลุ่ม ครั่งในชุมชนจึงมีจำนวนมาก จึงมีผู้รับซื้อทั้งในชุมชนและต่างถิ่นเข้ามาให้ราคาถึงที่บ้าน เพราะผลผลิตต่อปีเยอะ และเนื้อครั่งมีคุณภาพดี จึงเป็นการสร้างจุดเด่นให้กับชุมชนตำบลหนองม่วงได้อย่างชัดเจน และนำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้านและกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่ง เพื่อส่งเสริมให้มีการนำเอาภูมิ

ปัญญาแบบดั้งเดิมมา ประยุกต์ใช้ไม่ให้เลือนหายไป เช่น การย้อมสีผ้า ยารักษาโรค เครื่องรางของขลัง เป็นต้น (แก้ว นาหนองขาม. 2563: สัมภาษณ์) สายพันครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วง จึงเป็นที่ต้องการของกลุ่มผู้รับซื้อเป็นจำนวนมาก เพราะเป็นครั่งที่ผ่านขั้นตอนในการเพาะเลี้ยงมาเป็นอย่างดี ตั้งแต่ในขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนในการตัดเก็บผลผลิต ผ่านการทดลองเพาะเลี้ยงกับไม้เลี้ยงหลากหลายชนิด เป็นเวลา 5-6 ปี จนในที่สุดได้ลงตัวอย่างเหมาะสมกับต้นจามจุรี ต้นจามจุรีเกือบทุกต้นในชุมชนตำบลหนองม่วง จะมีสายพันธุ์ครั่งของชุมชนเพาะเลี้ยงไว้เพื่อให้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ให้เป็นจุดเด่นจุดสนใจของผู้ที่ต้องการครั่ง เพื่อนำไปต่อยอดทางภูมิปัญญาหรือนำไปแปรรูปหรือต้องการนำส่งไปยังโรงงานอุตสาหกรรมก็จะได้ตามที่ต้องการ ซึ่งในแต่ละปีมีผู้เข้ารับซื้อ และครั่งถูกส่งออกเป็นจำนวนมาก

กลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วง หลังจากที่มีสายพันธุ์ครั่งเป็นของชุมชนเองแล้ว ก็ไม่เคยนำครั่งพันธุ์จากกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงนอกชุมชนเข้ามาอีก เพราะมีสายพันธุ์ครั่งของชุมชนอยู่เยอะแยะมากมาย ในแต่ละปีเมื่อถึงฤดูกาลเพาะเลี้ยง กลุ่มผู้เพาะเลี้ยงก็จะตัดเก็บครั่งพันธุ์ที่คัดไว้มาห่อ บางส่วนก็จะนำมาขายให้กับกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงด้วยกัน เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันเพื่อกระจายรายได้ บางครั้งก็มีกลุ่มเพาะเลี้ยงนอกชุมชนเข้ามาขอซื้อครั่งพันธุ์ของชุมชนไปเพาะเลี้ยง เป็นจำนวนมากก็มีในทุกปี ความโดดเด่นของครั่งพันธุ์ชุมชนตำบลหนองม่วง จะมีลักษณะที่รังอวบใหญ่ โอบรอบกิ่งไม้เลี้ยงได้ดี มีความทนทานต่อสภาพอากาศได้ดีกว่าสายพันธุ์อื่น ๆ สายพันธุ์ครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วงเป็นที่รู้จักกันดีในกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่ง และผู้ที่ต้องการครั่งเพื่อนำไปแปรรูปหรือต่อยอด ในเขตจังหวัดมหาสารคาม ก็จะมุ่งเป้ามาที่ชุมชนตำบลหนองม่วง ซึ่งมีบ้านโคกใหญ่เป็นศูนย์กลางของกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่งซึ่งมีศูนย์ส่งเสริมและเรียนรู้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งเพื่ออนุรักษ์ประจำชุมชน เป็นสิ่งที่การันตีได้อย่างชัดเจนว่าสายพันธุ์ครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วง และมีแนวทางการแปรรูปภูมิปัญญาเป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของชุมชน ที่ชาวบ้านและกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงได้ร่วมกันคิด ได้ร่วมกันสร้างสรรค์ ได้ร่วมกันอนุรักษ์ เพื่อให้เป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนตำบลหนองม่วงเป็นที่รู้จักว่าเป็นชุมชนที่สามารถนำครั่งมาเพาะเลี้ยง ให้เป็นแมลงเศรษฐกิจของชุมชนได้อย่างมั่นคงยั่งยืน

5.4 สรุป

กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วง ได้มีพัฒนาการในการเพาะเลี้ยงครั่ง เป็นไปในแนวทางที่จะทำให้ชุมชนมีความเจริญ มีเศรษฐกิจที่ดี ด้วยการสนับสนุนกันของกลุ่มเพาะเลี้ยงทั้ง 3 รูปแบบ แบบทั่วไป แบบเครือญาติ และแบบครอบครัว นอกจากกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งที่มีรายได้ มีงานมีอาชีพ ที่มั่นคงแล้ว ยังช่วยให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมด้วยการรับจ้าง เพื่อให้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งในขั้นตอนวิธีการต่าง ๆ เกิดความคล่องตัวรวดเร็วและเป็นระบบ ไม่ให้เกิดการติดขัดหรือล่าช้า เพราะทุกขั้นตอนจะมีเวลาที่จำกัดไว้จะล่าช้าไม่ได้ เป็นการเปิดโอกาสให้กับชาวบ้านที่มีความสนใจได้เข้ารับจ้าง ได้สัมผัสและเรียนรู้ อีกทั้งเพื่อเพิ่มศักยภาพและสร้างความมั่นใจในการที่จะต่อยอดเกี่ยวกับภูมิปัญญาครั่ง เพื่อให้กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งรุ่นใหม่ได้เห็นถึงความสำคัญในการเพาะเลี้ยงครั่งในอดีตที่เริ่มมาจากกลุ่มเพาะเลี้ยงทั่วไป กลุ่มเพาะเลี้ยงแบบเครือญาติ และในปัจจุบันเป็นกลุ่มเพาะเลี้ยงแบบครอบครัว ได้รู้ว่าการเพาะเลี้ยงครั่งต้องพึงพาอาศัยกัน ต้องเชื่อมโยงกับกลุ่มเพาะเลี้ยงในชุมชนทุกกลุ่ม เพื่อรักษาหรืออนุรักษ์สายพันธุ์ครั่งของชุมชนไว้ การเพาะเลี้ยงครั่งของกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วง เป็นการกระจายรายได้ให้กับชาวบ้านในชุมชน ควบคู่ไปกับหลักศีลธรรมจริยธรรม ในทุกขั้นตอน เพื่อให้เกิดความละอายใจ และมีความมุ่งมั่นในการซื่อสัตย์กันทั้งผู้เพาะเลี้ยงรับจ้าง และผู้รับซื้อ กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งจึงมีผู้ให้ความสนใจทุกระดับ ทั้งคนทั่วไปและข้าราชการ เพราะครั่งเป็นแมลงที่เลี้ยงง่าย และหาพันธุ์ได้ง่ายภายในชุมชน จึงเป็นที่สนใจของบุคคลที่ต้องการเพาะเลี้ยง แม้ในบางครั้งจะถูกมองว่าการเพาะเลี้ยงครั่งทำให้สกปรก เสื้อผ้าเลอะง่ายซักยาก แต่ในปัจจุบันถูกมองตรงกันข้าม เพาะเลี้ยงไว้เยอะยิ่งดี สามารถทำให้ประสบความสำเร็จได้ในหลาย ๆ ด้าน ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วง แฝงมาในขั้นตอนต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับครั่ง ซึ่งเกิดจากความต้องการของกลุ่มเพาะเลี้ยง ที่อยากจะให้ครอบครัวและชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดี และเป็นชุมชนที่มีเอกลักษณ์เป็นของชุมชน จึงได้มีแนวทางการพัฒนาและประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งให้เคลื่อนไปข้างหน้าทีนิด ๆ ทุกปี และจะนำเอาภูมิปัญญาการแปรรูปในชุมชนมาประยุกต์ใช้ เพื่อให้รู้จักกันอย่างทั่วถึงว่าเป็นชุมชนที่มีความเจริญมาจากการเพาะเลี้ยงครั่ง ครั่งคือเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของชุมชนตำบลหนองม่วง ที่ชาวบ้านและกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงในชุมชนได้ร่วมกันพัฒนามาอย่างต่อเนื่องทุกปี จนทำให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้นอย่างชัดเจน

บทที่ 6
สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

6.1 สรุป

การศึกษาวิจัย แนวทางการพัฒนาและประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง ตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ในพื้นที่ของชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสำรวจ การสัมภาษณ์มีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก การสนทนาแบบกลุ่มย่อย กับกลุ่มเป้าหมายจำนวน 100 คน โดยมีความมุ่งหมายของการวิจัย ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม 2) เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยเสนอข้อมูลตามลำดับดังนี้

ผู้วิจัยได้สรุปการศึกษาวิจัยโดยยึดตามความมุ่งหมาย จำแนกออกเป็น 2 หัวข้อ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วง จำแนกออกเป็น 2 แบบ ดังนี้ คือ

1.1 ภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม ครั่งถูกนำมาเพาะเลี้ยงในชุมชนตำบลหนองม่วง ในปี พ.ศ. 2533 ครั่งที่กลุ่มเพาะเลี้ยงในชุมชน ได้นำมาเพาะเลี้ยง เป็นครั่งสายพันธุ์ที่ได้จากกลุ่มเพาะเลี้ยงนอกชุมชน คือ สายพันธุ์ K. lacca กลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่งของชุมชนกลุ่มแรกได้ทำการเพาะเลี้ยงครั่งแบบวิธีจดจำ สังเกตุ และมีส่วนรวม หมู่บ้านในชุมชนที่มีการเพาะเลี้ยงครั่งมี 4 หมู่บ้าน ดังนี้ 1) บ้านโคกใหญ่ 2) บ้านโคกเสือเฒ่า 3) บ้านเขวาน้อย 4) บ้านโนนกลาง ทั้ง 4 หมู่บ้านนี้ มีภูมิกำเนิดมาจากที่เดียวกัน จึงทำให้มีความเชื่อมโยงกันในหลายด้าน ทั้งภูมิปัญญา ประเพณีวัฒนธรรม ซึ่งหนึ่งในนั้น คือ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง เมื่อมีหมู่บ้านในชุมชนนำครั่งเข้ามาเพาะเลี้ยง จึงทำให้มีการนำภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งมาใช้ หมู่บ้านแรกที่เริ่มเพาะเลี้ยงครั่ง คือ บ้านโคกใหญ่ ภูมิปัญญาการเพาะเลี้ยงครั่งซึ่งแรกเริ่มยังเป็นไปในรูปแบบของภูมิปัญญาดั้งเดิม ยังไม่มีแนวทางการพัฒนา เพราะเป็นกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงที่เพิ่งเริ่มตั้งกลุ่มครั้งแรก จึงเริ่มจากขั้นตอนการหาการหาครั่งพันธุ์ถึงการดูแลเอาใจใส่ เป็นการทำเพื่อผ่านไปพอให้เสร็จสิ้นเท่านั้น โดยการนำเอาครั่งพันธุ์ที่ได้มาไปเพาะเลี้ยงตามต้นจามจุรีในชุมชน ตามหัวไร่ปลายนา แล้วรอเก็บผลผลิต อีกทั้งวิธีการขั้นตอนก็ทำกันแบบง่าย ๆ จึงเพาะเลี้ยงกันแบบเท่าที่ทำได้ ถ้าได้ผลก็ทำต่อไปไม่ได้ผลก็เลิกทำ ซึ่งครั่งก็ได้ผลผลิตที่ดีในช่วง 5 ปีแรก ต่อมาชาวบ้านในชุมชนจึงเริ่มให้ความสนใจการเพาะเลี้ยงครั่ง ซึ่งในแต่ละปีครั่งก็ให้ผลผลิตที่แตกต่างกัน บางปีก็ได้ผล บางปีก็ไม่ได้ และรังครั่งเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงและเล็กลงทุกปี สาเหตุมา

จากกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงจะเลี้ยงกันแบบภูมิปัญญาดั้งเดิม และอยู่ในวงจำกัด ทำให้ครั่งเกือบจะสูญหายไปจากชุมชน ชาวบ้านกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนยังไม่มีความกล้าพอที่จะเสี่ยง ในการพัฒนาขั้นตอนที่ได้รับการแนะนำมา จึงเป็นการเพาะเลี้ยงไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งเริ่มมีการขยายตัวของกลุ่มผู้เพาะเลี้ยง จึงเริ่มเห็นปัญหาในการเพาะเลี้ยงครั่ง ดังนี้ 1) การขาดแคลนพันธุ์ครั่ง คือ ครั่งพันธุ์ไม่พอสำหรับกลุ่มผู้เพาะเลี้ยง 2) การคัดสมาชิกเข้ากลุ่ม คือ การเลือกเอาเฉพาะญาติของตนเข้าเป็นสมาชิก 3) การแย้งชิงต้นไม้เพาะเลี้ยงครั่ง คือ ต้นไม้ในเขตอำเภอหรือจังหวัดมีน้อยเกินไป 4) ครั่งพันธุ์ด้อยคุณภาพ คือ ครั่งพันธุ์ที่ถูกเพาะเลี้ยงในพื้นที่เดิมเป็นเวลาหลายปี 5) วัสดุอุปกรณ์เริ่มหายาก คือ กลุ่มผู้เพาะเลี้ยงหวงฟางข้าวที่ใช้ห่อครั่ง 6) แมลงศัตรูครั่งรบกวน คือ ชาวบ้านไม่กล้าใช้สารเคมีเพราะกลัวเกิดผลเสียกับแมลงครั่ง 7) หาคนขึ้นต้นไม้ไม่ได้ คือ การนำครั่งขึ้นเพาะเลี้ยงอุปกรณ์การบรรจุครั่งไม่เหมาะกับการปีนป่ายต้นไม้ จึงไม่มีคนอยากขึ้นต้นไม้เพราะกลัวตกต้นไม้ 8) ไม่เข้าพื้นที่เพาะเลี้ยง คือ การไม่ไปตรวจดูครั่งในช่วงเจริญเติบโต ทำให้ครั่งถูกขโมย ถูกทำลายจากผู้ไม่หวังดี และจากภัยธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้เป็นปัญหาที่กลุ่มผู้เพาะเลี้ยงมองเห็น และนำไปสู่การพัฒนา

1.2 ภูมิปัญญาแบบการพัฒนา จากประสบการณ์ทำให้กลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนเริ่มมีการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาเพิ่มอีกและได้ร่วมกันเสนอแนวทางที่จะทำให้ครั่งไม่สูญพันธุ์ไปจากชุมชน โดยการขยายอาณาเขตการเลี้ยงครั่งออกไปตามจังหวัดต่าง ๆ ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อให้ครั่งเกิดการปรับตัว และได้พัฒนาวิธีการขั้นตอน เพื่อให้มีความหลากหลายมากขึ้น ในทุกขั้นตอนที่เกี่ยวกับการเพาะเลี้ยงครั่ง ทำให้ครั่งยังคงอยู่และจะไม่สูญหายไปจากชุมชนตำบลหนองม่วง

แนวการพัฒนาภูมิปัญญาได้มีกลุ่มภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งทั้งหมด 8 กลุ่ม ดังนี้ (1) กลุ่มผู้รู้ คือ ผู้เลี้ยงครั่งในชุมชน ที่มีความชำนาญในขั้นตอนต่าง ๆ ในการเพาะเลี้ยงครั่ง (2) กลุ่มนักปราชญ์ คือ ผู้ที่เคยมีประสบการณ์ในการเพาะเลี้ยงครั่งโดยตรงและเข้าใจวิธีการขั้นตอนเกี่ยวกับครั่งเป็นอย่างดี หรือคนเฒ่าคนแก่ ของชุมชน (3) กลุ่มผู้เลี้ยงครั่ง คือ ผู้เพาะเลี้ยงครั่งที่รวมตัวกันเพื่อนำครั่งมาเพาะเลี้ยง (4) กลุ่มนายทุน คือ ผู้ลงทุนในการเพาะเลี้ยงครั่ง หรือสำรองออกค่าใช้จ่ายในการเพาะเลี้ยงครั่ง (5) กลุ่มรับจ้าง คือ ชาวบ้านในชุมชนที่รับจ้างทำทุกขั้นตอนที่ผู้เพาะเลี้ยงครั่งจ้างให้ทำ (6) กลุ่มนายหน้า คือ ผู้ที่ประสานหรือติดต่อกับผู้ซื้อและผู้ขาย หรือผู้เช่าต้นไม้และเจ้าของต้นไม้ แล้วรับผลประโยชน์จากทั้งสองฝ่าย (7) กลุ่มรับซื้อ คือ ผู้รับซื้อครั่งทั้งในและนอกชุมชน (8) กลุ่มแปรรูป คือ กลุ่มที่นำครั่งไปประยุกต์ใช้ตามภูมิปัญญา

แนวการพัฒนาภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วง เริ่มตั้งแต่ (1) การมีครั่งพันธุ์เป็นของชุมชน (2) การจัดตั้งกลุ่มเพาะเลี้ยง มีทั้งแบบกลุ่มทั่วไป แบบเครือญาติ และแบบครอบครัว (3) การเช่าต้นจามจุรีในต่างจังหวัด และปลูกเองในที่ของตน (4) ครั่งพันธุ์เป็นสายพันธุ์ของชุมชน ที่กระจายไปเพาะเลี้ยงไว้ในต่างจังหวัด และคัดเลือกอย่างดี (5) วัสดุที่ใช้ในการห่อครั่งพันธุ์ต้องเป็นวัสดุอุปกรณ์ที่หาได้ง่ายในชุมชน และในครัวเรือนมีคุณภาพดี (6) การกำจัดแมลงศัตรูครั่งต้อง

ละเอียดรอบคอบเพื่อไม่ให้เกิดผลข้างเคียงกับแมลงครั่ง (7) การนำห่อครั่งขึ้นเพาะเลี้ยงต้องใส่ในภาชนะที่มิดชิดเพื่อไม่ให้ห่อครั่งหลุดตกพื้นหรือลดการกระทบกระเทือนให้น้อยที่สุด (8) การดูแลเอาใจใส่ต้องระมัดระวังภัยจากผู้ไม่หวังดี และภัยจากธรรมชาติ สร้างความไว้วางใจกับเจ้าของตนไม้ และนายหน้า เพื่อให้เกิดความเชื่อใจกันได้ทั้งสองฝ่าย และพัฒนาต่อเนื่อง (9) การตัดเก็บผลผลิตครั่งต้องเป็นระเบียบขั้นตอนจากยากไปหาง่าย (10) การกะเทาะครั่งต้องสะดวกรวดเร็วทันต่อผลผลิตที่มีอยู่จำนวนมาก (11) การซื้อขายเปิดโอกาสให้กับผู้รับซื้อเข้าถึงได้ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน (12) การจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมและเรียนรู้การเพาะเลี้ยงครั่งเพื่ออนุรักษ์ประจำชุมชน เศรษฐกิจของชุมชนก็ดีขึ้น เป็นที่รู้จักในกันในบริบทของชุมชนเพาะเลี้ยงครั่ง กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วง เป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดภูมิปัญญาที่จะทำให้ครั่งมีความโดดเด่น และนำไปต่อยอดหรือใช้ประโยชน์ให้เกิดผลได้อย่างดีเยี่ยม ซึ่งภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในทุกขั้นตอนจะยังคงอยู่ตลอดไป เพราะเป็นภูมิปัญญาที่กลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนได้ร่วมกันผลิตออกมา เพื่อให้เป็นแนวทางในการพัฒนาและประยุกต์ใช้ตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ต่อไป

2. แนวทางการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ มีแนวทางในการนำเอาภูมิปัญญาที่มีในชุมชน ซึ่งปัจจุบันได้ลดน้อยลงไป เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่จะมองข้ามไป จึงนำมาประยุกต์ให้เป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ มีด้วยกัน 5 ประเภท ดังนี้ 1) สีย้อมผ้า สีจากครั่งดิบและครั่งแห้ง สามารถย้อมผ้าได้ทุกชนิด เช่น ผ้าไหม ผ้าฝ้า ผ้าใยสังเคราะห์ เป็นต้น 2) ยารักษาโรค เช่น ยารักษาโรคท้องร่วง ระบบการขับถ่าย แก้ร้อนในกระหายน้ำ ยารักษาโรคตาแดง ยารักษาโรคโลหิตจาง เป็นต้น 3) สีผสมอาหาร ประเภทอาหารคาวหวาน อาหารคาว เช่น เนื้อวัว หมู เป็ดไก่ เป็นต้น ของหวาน เช่น ขนมชั้น บัวลอย ลอดช่อง เป็นต้น 4) เครื่องรางของขลัง ทำพระเครื่อง ทำตะกรุด เพื่อความคงกระพันชาตรี เมตตามหานิยม แคล้วคลาดปลอดภัย ป้องกันคุณไสย์ คุณผี คุณคน ป้องกันสัตว์เลื้อยคลาน 5) ทำเครื่องดนตรี ประเภทเครื่องดีดเครื่องเป่า พิณ แคน โหวด เพื่อให้เกิดความเงางามมีเสน่ห์มนต์ขลังแก่ผู้ได้เห็นได้ฟัง

แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของชาวบ้านและกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่ง ในชุมชนตำบลหนองม่วง มีความมุ่งหมายดังนี้ 1) เพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม 2) เพื่อส่งเสริมอาชีพการเพาะเลี้ยงครั่ง 3) เพื่อเพิ่มมูลค่าทางภูมิปัญญาของชาวบ้านและกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่ง 4) เพื่อให้ชาวบ้านและกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนมีส่วนรวมในการแปรรูป 5) เพื่อปลูกฝังภูมิปัญญาแก่เยาวชนคนรุ่นใหม่ 6) เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจของชุมชน เกิดจากความหลากหลายของชาวบ้านและกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนที่มีการนำเอาภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมที่มีอยู่แล้วในชุมชน และกำลังจะเลือนหายไป นำกลับมาประยุกต์ให้เป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านและกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่งภาคภูมิใจมาก เพราะเป็นมรดกทางภูมิปัญญาอย่างแท้จริง เพื่อให้มีการส่งเสริมและอนุรักษ์ไว้ นอกจากการทำออกมาในรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่แปรรูปแล้ว ขั้นตอนต่าง ๆ ยังคงมีการจดบันทึกไว้ เพื่อให้มีความถูกต้องและ

ชัดเจน ซึ่งจะทำให้ได้ชิ้นงานจากภูมิปัญญาออกมาอย่างถูกต้องตามขั้นตอน ผลผลิตที่ได้จากครั่งทั้ง 5 อย่างนี้ เป็นผลลิตที่ได้มาจากธรรมชาติและภูมิปัญญาของชาวบ้าน ไม่มีสารเคมีเจือปนในขั้นตอนการผลิต และสามารถนำไปใช้ได้เลย วัสดุที่ใช้ได้จากจากธรรมชาติทั้งสิ้น ภูมิปัญญาทั้ง 5 ประเภทนี้ เป็นมรดกที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุที่จดจำขั้นตอนและวิธีการและส่วนผสมในการทำ ซึ่งเป็นสิ่งที่บางอย่างแทบหาไม่ได้แล้วในปัจจุบัน หรือเลิกใช้ไปแล้ว เช่น การฟอกผ้าด้วย ดั่ง หรือ ด่างธรรมชาติ ที่ใช้ฟอกด้ายหรือไหมก่อนย้อม เป็นต้น ซึ่งในปัจจุบันเลิกใช้แล้ว แต่สามารถทำและนำมาใช้ได้ การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งยังเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาให้คงอยู่ เพราะเป็นการนำกลับมาหรือทำของเก่าให้เป็นของใหม่ แต่คงความเป็นเอกลักษณ์เดิมไว้ หรือให้เห็นถึงร่องรอยของความเป็นมาในอดีต ซึ่งสื่อให้เห็นถึงวิถีชีวิตแบบโบราณ แล้วนำมาผสมผสานกับวิถีของยุคใหม่ แปรรูปออกมาในลักษณะของแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ หรือภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมแต่แปรรูปโดยคนยุคใหม่

6.2 อภิปรายผล

การอภิปรายผลการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้นำแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาใช้ในการอภิปรายผลการศึกษา โดยจำแนกออกเป็น 2 ส่วน ดังต่อไปนี้

1.ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งในพื้นที่ชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

การเพาะเลี้ยงครั่งต้องมีภูมิความรู้เกี่ยวกับครั่งเป็นพื้นฐานสำคัญ มีความรู้ความสามารถ ราชบัณฑิตยสถาน (2525) มีประสบการณ์ และเข้าใจขั้นตอนวิธีการกระบวนการอย่างละเอียดถี่ถ้วน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) ครั่งเป็นแมลงชนิดหนึ่งที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า laccifer lacca kerr จัดอยู่ในประเภทเป็นเพลี้ยชนิดหนึ่ง ดลมนัส กาเจ (2557) เป็นแมลงที่ชอบอาศัยอยู่ตามธรรมชาติ การขยายพันธุ์มีทั้งแบบการเป็นไปตามธรรมชาติ และแบบพึ่งพามนุษย์ ซึ่งกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนได้นำภูมิปัญญาระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมมาใช้ กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ (2542) เป็นความฉลาดของชาวบ้านอาจไม่ใช่ความรู้ที่สมบูรณ์แบบเสมอไป เป็นสิ่งที่ทำให้ท้องถิ่นดำรงอยู่ได้อย่างสมดุล Zan ma Rhea & Bob (2000) ซึ่งเกิดขึ้นจากการดำรงชีวิตที่สร้างสรรค์จากการดิ้นรน เพื่อปรับให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว เอี่ยม ทองดี (2542) ความรู้และระบบความรู้ ภูมิปัญญาไม่ใช่สิ่งที่เกิดแวบขึ้นมาในหัว แต่เป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้านมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ (2536) เป็นการสร้างงาน สร้างอาชีพ และเพิ่มรายได้ให้แก่คนในท้องถิ่น รวมไปถึงการผลิตสินค้าเพื่อจำหน่ายทั่วไป และการสร้าง

ผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการผลิต การสร้างเสริมสุขภาพคนในท้องถิ่นให้ดีขึ้น การสร้างความสามัคคีและการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น เทิดชาย ช่วยบำรุง (2554) เป็นทรัพย์สินทางปัญญาอันล้ำค่าของท้องถิ่นหรืออีกนัยหนึ่งว่า เป็นพื้นฐานความรู้ ความสามารถของบุคคลในท้องถิ่น และความสัมพันธ์กับแบบแผนการดำเนินชีวิต ที่ผสมผสานกลมกลืนกับธรรมชาติแวดล้อม เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540) วิธีการเลี้ยงครั่งของวัสดุอุปกรณ์ส่วนใหญ่ก็ใช้ทรัพยากรธรรมชาติ 1. ฟางข้าว 2. ตอกไม้ไผ่ 3. เชือกฟาง ศูนย์ทางด่วนข้อมูลการเกษตร (2552) เครื่องมือในการทำสิ่งนั้น ๆ และกระทบกับขั้นตอนในการทำสิ่งนั้น ๆ ซึ่งสามารถแยกได้ในลักษณะความรู้ที่เป็นรูปธรรมนามธรรม ที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม และความจำเป็นในท้องถิ่นหรือชุมชน เอกรินทร์ ณ ถลาง (2554) ชาวบ้านในชุมชนสุบรรณเสณี ที่บันทึกไว้ว่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ เป็นต้น ได้ให้ความสนใจการเพาะเลี้ยงครั่งอย่างจริงจัง เช่นเดียวกับผลการวิจัยของเอกวิทย์ ณ ถลาง (2540) ได้วิจัยพบว่า ภูมิปัญญาสามารถทำให้เกิดสิ่งใหม่ขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้คนในชุมชน ความสามรถ การสังเกต การจดจำ การมีส่วนร่วม ในการเพาะเลี้ยงครั่งเมื่อเข้าใจวิธีการขั้นตอนเป็นอย่างดีแล้วจึงได้ซื้อมาเพื่อเพาะเลี้ยงตามแบบของภูมิปัญญาชาวบ้าน สอดคล้องกับความหมายของราชบัณฑิตยสถาน (2525) ได้นิยามว่า ภูมิปัญญา หมายถึง ชั้น พื้นเพ ความรู้ ความสารถ สอดคล้องกับแนวคิดของ เสรี พงศ์พิศ (2536) กล่าวว่า ภูมิปัญญา คือ ทักษะ ความเชื่อ ความสามารถ และศักยภาพ ความเปลี่ยนแปลงซึ่งเกิดจากความผิดพลาดในอดีต ความเชื่อ วิถีชีวิต สิ่งประดิษฐ์ และประสบการณ์ ช่วยพัฒนาคุณภาพความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) ที่ค้นพบว่าเป้าหมายของภูมิปัญญา คือ ทำให้เกิดความสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชนเป็นหมู่บ้าน และในส่วนที่เป็นลักษณะเฉพาะของชาวบ้านเอง งานวิจัยของ (Zan ma Rhea & Bob) ที่กล่าวว่า ภูมิปัญญา (wisdom) เกิดจากความเข้าใจร่วมกันว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า ภูมิปัญญาสามารถทำให้มีความเป็นอยู่ได้อย่างสมดุล เพราะเกิดจากประสบการณ์จริง ที่ได้รับการสืบทอดมา เพื่อให้เกิดผลอย่างสูงสุด สอดคล้องกับแนวคิดของราชบัณฑิตยสถาน (2542) ที่ให้เหตุผลว่า การพึ่งพากันของมนุษย์กับมนุษย์ การพึงพากันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ จะทำให้เกิดความสมดุลกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและชุมชนเป็นสำคัญ ในการเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญาที่เกิดขึ้น และเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา สอดคล้องกับทัศนะของสมจิตร พรมเทพ (2543) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาว่า สืบทอดกันมานาน ผ่านการสังเกตทดลองใช้ คัดเลือกแล้วจึงถ่ายทอดเป็นวัฒนธรรม แนวทางพัฒนาการเพาะเลี้ยงครั่งในขั้นตอนต่าง ๆ ทำให้ได้สายพันธุ์ครั่งที่เป็นของชุมชนตำบลหนองม่วงอย่างลงตัวที่สุด เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด เช่นเดียวกับงานวิจัยของสัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2543) ที่ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญา หมายถึง สังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ การอยู่ร่วมกัน จึงใช้ความสามารถในการใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งทำให้ชาวบ้านกลุ่มผู้เลี้ยงครั่ง ได้ผลผลิตครั่งจำนวนมากในแต่ละปีไม่ต่ำกว่า 50 ตัน กลุ่มผู้เลี้ยงครั่งและชาวบ้านในชุมชนจึงให้ความสำคัญใน

การเพาะเลี้ยงครั่ง เป็นอาชีพ เพราะมีงาน มีรายได้ และทำให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น เป็นอันดับต้น ๆ ของจังหวัดมหาสารคาม และประเทศ

ลักษณะของภูมิปัญญาครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วง เป็นวัฒนธรรมของชุมชน การร่วมกันทำการส่งเสริมกัน การจัดตั้งกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่ง การขยายกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งทั่วชุมชน เป็นภูมิปัญญาของชุมชน ทำให้ได้ครั่งที่รังใหญ่ เนื้อครั่งมีคุณภาพดี สีครั่งมีความโดดเด่น สอดคล้องกับงานวิจัยของ กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ (2542) ได้ระบุว่า เกิดจากการพึงพากันระหว่างชาวบ้านและทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่มเกษตรกรกับชาวบ้าน และการพึ่งพาตนเอง จึงทำให้ผลผลิตในการเพาะเลี้ยงครั่งออกมาดี มีความทนทานต่อสภาพอากาศ รังครั่งมีการขยายตัวปรับตัวอย่างต่อเนื่องทุกปี เป็นที่ต้องการของผู้รับซื้อ สอดคล้องกับแนวคิดของ เอี่ยม ทองดี (2542) ที่ให้ความเห็นว่า ลักษณะภูมิปัญญามาในรูปแบบของวิถีชีวิตชาวบ้านในชุมชนที่ดิ้นรนเพื่อปรับตัว ให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว การเพาะเลี้ยงครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วง เพาะเลี้ยงตามธรรมชาติ ในลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้าน ผ่านการทดสอบทดลองในการเพาะเลี้ยงจนลงตัว จึงเป็นสายพันธุ์ที่ดีมีคุณภาพ ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนมีความมั่นคง และมีผลผลิตที่เป็นรูปร่างอย่างชัดเจน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย พัชรินทร์ สิรสุนทร (2550) ที่ได้กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญามี 2 ลักษณะ คือ รูปธรรม นามธรรม หรือภูมิปัญญาการเพาะเลี้ยงครั่งและผลผลิตที่ได้จากการเพาะเลี้ยงครั่ง

ประเภทของภูมิปัญญาการเพาะเลี้ยงครั่งของชุมชนตำบลหนองม่วง เป็นประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่เกิดจากชุดภูมิปัญญาของชาวบ้านและผู้เลี้ยงครั่งในชุมชน เพื่อความอยู่รอดและส่งเสริมเศรษฐกิจของชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของดวงฤทัย อรรคแสง (2552) ที่ได้กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชน การปฏิบัติหรือลงมือทำด้วยกัน และสังเกต จดจำ เพื่อพัฒนาการเพาะเลี้ยงครั่ง ต่อยอดยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชน โดยมีความขยัน อดทน ความสามัคคี เป็นหลักสอดคล้องกับงานวิจัยของ กนกพร ฉิมพลี (2555) ได้กล่าวถึงประเภทของภูมิปัญญาว่า เป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมายาวนาน ที่ทรงคุณค่าเป็นอย่างมาก ซึ่งทำให้ชาวบ้านกลุ่มผู้เลี้ยงครั่ง สามารถผลิตครั่ง เป็นสินค้าส่งออกของชุมชนได้ปีละ 50 ตัน เป็นอย่างต่ำ ทำให้เห็นมูลค่าของประเภทภูมิปัญญาได้อย่างชัดเจนขึ้น และได้รับรู้ถึงภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งที่เป็นวิถีชีวิตอย่างแท้จริง สอดคล้องกับงานวิจัยของวิชิต นันทสุวรรณ (2528) กล่าวว่า ประเภทของภูมิปัญญา คือ การช่วยเหลือและส่งเสริมกันของชาวบ้านในชุมชน การใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด การตอบแทนนักปราชญ์ผู้รู้ที่ได้ให้แนวทางในการเพาะเลี้ยงครั่ง การได้ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย จากการช่วยเหลือส่งเสริมสนับสนุนกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของมณนิภา ชุติบุตร (2538) ที่ได้กล่าวว่า ประเภทของภูมิปัญญา คือ ความเชื่อ วิถีชีวิต การอนุรักษ์ การเพาะเลี้ยงครั่งเป็นผลมาจากการต้องการเพิ่มรายได้ ให้กับชาวบ้านและกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชน สร้างโอกาสในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งในด้านเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน เพื่อ

แก้ปัญหาความเป็นอยู่ในระยะยาว การพัฒนาภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง โดยทำให้ครั่งเป็นจุดแข็งจุดเด่นของชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของเอกรินทร์ ณ ถลาง (2554) ที่ได้กล่าวถึงประเภทของภูมิปัญญาว่า คือ การใช้เทคโนโลยี และวิถีชีวิตของคนในชุมชน นอกจากเทคโนโลยีสมัยใหม่แล้ว ยังมีเทคโนโลยีชาวบ้านที่ถูกนำมาใช้ ในการเพาะเลี้ยงครั่ง เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด ในการเพิ่มมูลค่าให้กับครั่ง เช่น บันได ย่าม ผ้าขาวม้า เป็นต้น ช่วยลดแรงกระแทกในการขนย้ายครั่ง ทำให้รังครั่งอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ คุณภาพดีเยี่ยม

ความสำคัญของภูมิปัญญา การนำครั่งเข้ามาในชุมชน เพื่อทำการเพาะเลี้ยงในรูปแบบการพัฒนาให้เป็นอาชีพเสริมรายได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของนิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ (2536) กล่าวว่า ความสำคัญของภูมิปัญญา คือ การค้นหาภูมิปัญญา การสั่งสม การถ่ายทอด การสร้างสรรค์และปรับปรุงระบบความรู้ การนำชุดภูมิปัญญามาปรับปรุงเพื่อพัฒนาภูมิปัญญาครั่งให้มีความหลากหลาย เพื่อให้ได้ผลผลิตครั่งดีที่สุด และเป็นสายพันธุ์ครั่งของชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของสุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2545) ที่ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาว่า เพื่อการยังชีพ เพื่อการรักษาชีวิต เพื่อการรักษาอำนาจ เพื่อจัดการสาธารณะประโยชน์ และเพื่อเป็นการสร้างสรรค์พิเศษ ซึ่งการทำให้ครั่งเป็นจุดเด่นของชุมชนตำบลหนองม่วง ทำให้เป็นที่รู้จักกันในนามของชุมชนเพาะเลี้ยงครั่ง จึงเป็นที่สนใจของกลุ่มผู้รับซื้อ จึงทำให้ชาวบ้านและกลุ่มผู้เลี้ยงครั่งได้รับความสนใจเป็นพิเศษ ทำให้โครงสร้างของชุมชนและกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่งมีความมั่นคง เป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของชวน เพชรแก้ว (2547) ได้ยกพระราชดำรัสของในหลวงราชการที่ 9 ในบางตอน ดังอันเชิญมา ณ ที่นี้ว่า “ ประชาชนนั้นแหละเขามีความรู้ เขาทำงานหลายชั่วคนแล้ว เขาทำงานกันอย่างดี เขามีความฉลาด เขารู้ว่าตรงไหนควรทำกสิกรรม เขารู้ว่าที่อันไหนควรเก็บรักษาไว้..” ซึ่งได้สื่อให้เห็นถึงชุดภูมิปัญญาที่มีมานานแล้ว และถูกนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน ในรูปแบบของการเพาะเลี้ยงครั่ง ทำให้เกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งในด้านเศรษฐกิจ เป็นการสร้างงาน สร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ให้กับคนในท้องถิ่น การผลิตสินค้า การจำหน่ายสินค้า การสร้างเสริมคุณภาพชีวิต การสร้างความสามัคคี การมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการ การอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง กระจายไปทั่วชุมชนและเข้าถึงได้ทุกเพศทุกวัย สอดคล้องกับงานวิจัยของวิชัย ตันศิริ (2547) ที่ได้ให้แนวคิดว่า ความสำคัญของภูมิปัญญา คือ เยาวชนคนรุ่นใหม่ที่จะสืบทอดชุดภูมิปัญญาและรักษาให้คงอยู่ จึงต้องทำให้เกิดการซึมซับโดยการทำให้เกิดการมีส่วนร่วม ในกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยการขยายกลุ่มเพาะเลี้ยงในหลายรูปแบบ เพื่อให้เยาวชนคนรุ่นใหม่เข้าถึงได้โดยง่าย สอดคล้องกับงานวิจัยของ วิชัย ตันศิริ (2547) ได้กล่าวไว้ว่า ความสำคัญของภูมิปัญญา คือการรับผิดชอบต่อหน้าที่ การแบ่งงานกันทำ เพื่อไม่ให้เกิดการว่างงาน แต่เกิดการสืบทอด การจัดตั้งกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งเป็นการกระจายภูมิปัญญาเพื่อให้เข้าถึงได้ง่าย ทุกเพศทุกวัย ซึ่งมีดังนี้ กลุ่มทั่วไป กลุ่มเครือญาติ กลุ่มครอบครัว ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของปราณี ตันตยาบุตร ที่กล่าวไว้

ในภูมิปัญญาไทยว่า ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในสังคม สร้างความสมดุลระหว่างคนในสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน วิถีชีวิตเปลี่ยนไปในทิศทางที่ดี ชุมชนตำบลหนองม่วงเป็นที่รู้จักในนามของชุมชนเพาะเลี้ยงครั่ง เพราะมีภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง มีการเพาะเลี้ยงการผลิตและส่งออกครั่ง จากชุมชนสู่โรงงานและผู้บริโภคหลายสิบตันในแต่ละปี

ประโยชน์ของภูมิปัญญา ชาวบ้านและกลุ่มผู้เลี้ยงครั่งมีงาน มีรายได้ มีเงินกระจายสะพัดในชุมชนทำให้เป็นชุมชนที่ช่วยเหลือตัวเองได้จากปัญหาทางฐานะครอบครัว สอดคล้องกับงานวิจัยของสุภาพ พานิชตระกูล (2018) ที่กล่าวไว้ในภูมิปัญญาไทยว่า สิ่งที่หลอมหลวมผู้คนในแต่ละภูมิภาค ในแต่ละท้องถิ่นชุมชน การร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาให้คงอยู่คู่กับท้องถิ่นของตน ในรูปแบบของรูปธรรมนามธรรม ทำให้มีการเพาะเลี้ยงมากขึ้น เพราะชาวบ้านและกลุ่มผู้เลี้ยงครั่งในชุมชนเห็นตรงกันว่าภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง สามารถทำให้ประสบความสำเร็จได้ในการเพาะเลี้ยงครั่ง เพราะผลผลิตที่เกิดจากภูมิปัญญาครั่งมีค่ามหาศาลกับผู้เพาะเลี้ยงครั่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของนาถยา คงยิ้ม ที่กล่าวว่า ประโยชน์ของภูมิปัญญา คือ เพื่อการยังชีพ เพื่อที่อยู่อาศัย เพื่อวัฒนธรรมโภชนาการ เพื่อเครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค ซึ่งชาวบ้านและกลุ่มผู้เลี้ยงมีความเป็นอยู่ที่แตกต่างจากอดีตอย่างสิ้นเชิง ทั้งในด้านการเมืองการบริหารการปกครอง เศรษฐกิจ การอุปโภคบริโภค การศึกษา และการสาธารณะสุข เป็นผลมาจากภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง ทำให้ชุมชนมีพัฒนาครอบคลุมไปทุกด้านอย่างทั่วถึง สอดคล้องกับงานวิจัยของ นาถยา คงยิ้ม (2549) กล่าวไว้ว่า ประโยชน์ของภูมิปัญญาแบ่งออกได้ 5 ด้าน ดังนี้ คือ เพื่อการยังชีพ เพื่อที่อยู่อาศัย เพื่อวัฒนธรรมโภชนาการ เพื่อเครื่องนุ่งห่ม และเพื่อยารักษาโรค ภูมิเกี่ยวกับครั่งทำให้ชาวบ้านและกลุ่มผู้เลี้ยงครั่งในชุมชน มีความเป็นอยู่ในสังคมอย่างมั่นคง นอกจากผลของการใช้ภูมิปัญญาจะส่งเสริมด้านความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ยังสามาถสร้างมูลค่าได้อีกในรูปแบบของความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในชุมชน เพื่อยกระดับฐานะความเป็นอยู่ให้โดดเด่นขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง สอดคล้องกับทัศนะของกลุ่มงานภูมิปัญญาท้องถิ่น (2554) ที่บันทึกไว้ว่า ประโยชน์ของภูมิปัญญามี 4 อย่าง คือ อนุรักษ์ไว้คู่กับชุมชน รื้อฟื้นภูมิปัญญากลับมาใช้ใหม่ ประยุกต์ใช้ให้เกิดความเหมาะสม และต่อยอดให้เกิดประโยชน์ในวงกว้าง การแปรรูปภูมิปัญญาครั่งในรูปแบบของผลิตภัณฑ์ เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการประยุกต์ใช้ ตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์

2. เศรษฐกิจสร้างสรรค์ ในชุมชนตำบลหนองม่วง

เศรษฐกิจสร้างสรรค์ ที่เกิดจากชุดภูมิปัญญาของกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วง เป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากวิถีชีวิต หรือเกิดจากการผลิตใช้เพื่อยังชีพ ในรูปแบบของวัฒนธรรมที่ร่วมกันสร้างสรรค์ สอดคล้องกับงานเขียนของเทิดชาย ช่วยบำรุง (2554) ที่กล่าวว่า เป็นการผลิตสินค้าทางภูมิปัญญาในเชิงการเปรียบเทียบ เชิงวัฒนธรรม เชิงการผสมผสานภูมิปัญญาแบบเก่าและแบบใหม่ เพื่อให้เกิดความโดดเด่น และเพื่อเป็นเอกลักษณ์ ได้เห็นความมุ่งมั่นในการผลิต การ

ร่วมแรงร่วมใจกันของชาวบ้านและกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่ง เพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ครั่งเป็นสินค้าที่เป็นแนวคิดสร้างสรรค์ของชุมชน เช่นเดียวกับศศิขวัญ ศรีกระจ่าง (2550) ที่กล่าวไว้ในบันทัดห้าเส้นยุคไฮเทคว่า เศรษฐกิจสร้างสรร์เป็นการอาศัยความสามารถเฉพาะตัวรวมกับทรัพย์สินทางภูมิปัญญาที่เป็นรากฐาน นำมาผลิตเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจ การแปรรูป เช่น การย้อมผ้า ยารักษาโรค สีผสมอาหาร เป็นต้น สอดคล้องกับงานวิจัยของคุณากร วาณิชย์วิรุฬห์ (2552) ซึ่งได้กล่าวว่า เป็นแนวคิดที่คลอบคุมไปถึงการผลิต การจินตนาการ การสร้างสรรค์ทุกรูปแบบ แต่แท้จริงแล้วความหมายของเศรษฐกิจสร้างสรรค์คืออะไร ชุดภูมิปัญญาเป็นนามธรรมรูปธรรมที่มีความสำคัญ ที่ยากจะประเมินค่าเป็นสิ่งที่มากับวิถีของชุมชน เป็นความเชื่อ เป็นวัฒนธรรม ที่เกิดจากการผลิตขึ้นสร้างขึ้นของชาวบ้านในชุมชน เพื่อเป็นแนวคิดสร้างสรรค์และยกให้เป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ สอดคล้องกับทัศนะของอภิสิทธิ์ ไล่ศัตรูไกล กล่าวไว้ในทำไมต้องเศรษฐกิจสร้างสรรค์ว่า ภูมิปัญญามีหลากหลายสาขาที่ถูกสะสมมา ถูกนำมาเป็นแรงขับส่งผลต่อการจ้างงาน สร้างงาน ทำให้ตัวเลขตัวผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศสูงขึ้น ซึ่งนอกจากการเพาะเลี้ยงครั่งเพื่อส่งโรงงานในรูปแบบของครั่งสดและครั่งแห้งแล้ว ยังมีผลิตภัณฑ์แปรรูปที่เกิดจากความคิดสร้างสรรค์ เช่น สีย้อมผ้า ยารักษาโรค เครื่องรางของขลัง เป็นต้น ที่ถูกผลิตออกมาในเชิงของเศรษฐกิจสร้างสรรค์เพื่อให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น และเชื่อมโยงกับโครสร้างหลักของประเทศ

ในส่วนงานของวิจัยอาคม เติมพิทยาไพสิฐ (2553) ได้กล่าวไว้ว่า เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ (Knowledge) การศึกษา (Education) การสร้างสรรค์งาน (Creativity) การใช้ทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual Property) พื้นฐานทางวัฒนธรรม (Culture) การสั่งสมความรู้ของสังคม (Wisdom) เทคโนโลยี/นวัตกรรมสมัยใหม่ (Technology and Innovation) ที่เชื่อมโยงกัน ถูกสร้างออกมาเป็นผลิตภัณฑ์ เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ เป็นความสร้างสรรค์ของภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อช่วยเหลือชุมชน ช่วยในด้านของการอนุรักษ์วัฒนธรรม ความเชื่อ การสาธารณะสุข ที่ผลิตออกมาในรูปแบบของผลิตภัณฑ์แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของชาวบ้านและกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่ง ที่พัฒนาและประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาให้เป็นตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของสุริยะ วิริยะสวัสดิ์ (2554) ที่ได้กล่าวไว้ว่า เป็นการผลิตสินค้าที่ควบคู่กับการบริการที่ดี เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าที่ผลิตออกมาให้มีราคาที่สูงขึ้น ความมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีของชาวบ้านและกลุ่มผู้เลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วง ที่ทุ่มเทกับการเพาะเลี้ยงครั่งการแปรรูปผลิตภัณฑ์ครั่ง การต้อนรับการบริการ จนเป็นที่รู้จักในฐานะชุมชนเพาะเลี้ยงครั่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของUNESCO (2008) ที่ได้นิยามว่า เป็นมรดกทางวัฒนธรรม เป็นกลุ่มสื่อสมัยใหม่ เป็นกลุ่มงานศิลปะ เป็นกลุ่มงานสร้างสรรค์และออกแบบ การผสมผสานกระบวนการการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง การมีส่วนร่วมของเยาวชนคนรุ่นใหม่ การรื้อฟื้นภูมิปัญญาเพื่อผลิตให้เกิดความกลมกลืนกับสมัยใหม่ เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจของชุมชน สอดคล้องกับทัศนะของTeresa M.A. (2548) ที่ได้ระบุไว้ว่า เป็นความเชี่ยวชาญ ทักษะความคิด

สร้างสรรค์ และแรงจูงใจ ความคิดสร้างสรรค์ เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้ว ในชุดของภูมิปัญญาเกี่ยวครั่งที่พร้อมจะถูกผลิตสร้าง ในรูปแบบของผลิตภัณฑ์ เพื่อสื่อให้เห็นความเป็นวิถีชีวิตของชุชน ที่เกิดจากประสบการณ์ แล้วนำมาผลิตเป็นสินค้าในรูปแบบของผลิตภัณฑ์เชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของสมพร หลิมเจริญ (2552) กล่าวว่า เกิดจาก ความคิดริเริ่ม (Originality) ความคิดคล่องแคล่ว (Fluency) ความคิดยืดหยุ่น (Flexibility) ความคิดละเอียดลออ (Elaboration) การทดลองทดสอบจนได้ผลชัดเจน จึงได้สืบทอดกันมาเพื่อพัฒนาให้เป็นแนวคิดที่จะประยุกต์ให้เป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของปรเมธี วิมลศิริ (2552) ที่กล่าวไว้กล่าวว่า เพื่อให้ชุมชนมีประสิทธิภาพในด้านการผลิต และเชื่อมโยงกับโครงสร้างหลักของประเทศได้อย่างมั่นคง ความร่วมกันกับภาครัฐและเอกชน เพื่อให้ชุดภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งมีความมั่นคง ทั้งในด้านการผลิตการตลาด และด้านงบประมาณเพื่อการพัฒนาให้เป็นอุตสาหกรรมที่มีโครงสร้างที่มั่นคงยิ่งขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง

เช่นเดียวกับงานวิจัยของกนกวรรณ สังขกร (2554) ที่กล่าวไว้ว่า เป็นการสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมให้แก่ชุมชน การมีส่วนร่วมในกิจกรรม การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่ชุมชน การบริหารจัดการชุมชน เศรษฐกิจสร้างสรรค์จะเกิดขึ้นได้ ด้วยระบบชุดภูมิปัญญาอย่างเป็นขั้นตอนตั้งแต่การเริ่มเพาะเลี้ยงครั่ง จนถึงการประยุกต์ใช้ ที่เป็นระบบระเบียบอย่างชัดเจน ซึ่งในทัศนะขององค์การมหาชน 2559) ได้ระบุว่า เป็นอุตสาหกรรมที่มีความแตกต่างกันไปตามภูมิภาค สังคมวัฒนธรรม วัตถุประสงค์และลักษณะการดำเนินงาน ชาวบ้านและกลุ่มเพาะเลี้ยงครั่งในชุมชนมีเป้าหมายที่ชัดเจน คือ เพื่ออนุรักษ์พันธุ์ครั่ง เพื่อเป็นอาชีพเสริมของชุมชน เพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง เพื่อเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับครั่งในชุมชน เพื่อส่งเสริมให้เป็นแมลงเศรษฐกิจของชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ Ahmad (2013) ที่ได้กล่าวไว้ว่า ประเทศไทยส่วนใหญ่เพาะเลี้ยงครั่งในเชิงพานิชย์ เป็นประเทศที่มีกลุ่มเพาะเลี้ยงทุกภูมิภาคของประเทศ เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว ชุมชน และช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจของชุมชน เป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่ยั่งยืนของชุมชน ในส่วนของสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน (2552) ระบุว่า ครั่งถูกนำมาเป็นแมลงเศรษฐกิจตั้งแต่สมัยโบราณ จึงทำให้มีแนวทางในการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ครั่ง สะท้อนให้เห็นว่าชุดภูมิปัญญาความคิดส้างสรรค์ ได้มี และเป็นแนวทางตั้งแต่สมัยโบราณมาแล้ว ซึ่งถูกผลิตใช้โดยที่ไม่มีเทคโนโลยี ในทัศนะของศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 6 (2554) บันทึกไว้ว่า ในอดีตครั่งเคยถูกนำมาใช้เป็นส่วนสำคัญในระบบราชการ การร่วมมือกับภาครัฐทำให้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง มีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นเศรษฐกิจของชุมชน การแปรรูป การจ้างงาน การสร้างตลาดรองรับผลิตภัณฑ์ สอดคล้องกับงานของกวิน ใจซื่อ (2551) กล่าวว่า ครั่งให้ผลผลิตต่อปีมีจำนวนมาก และมีคุณภาพดี ไม่มีผลข้างเคียงกับมนุษย์ จึงถูกนำมาใช้ในวงการอุตสาหกรรมในหลายรูปแบบ ชุมชนตำบลหนองม่วงจะส่งออกครั่งในรูปแบบของครั่งสด ครั่งแห้ง และการแปรรูปหรือผลิตภัณฑ์ความคิดสร้างสรรค์

ในส่วนทัศนะของดลมนัส กาเจ (2557) กล่าวว่า ครั่งเป็นแมลงประเภทเพลี้ยหอย มีลำตัวสีแดง มีตัวผู้ตัวเมีย เมื่อผสมพันธุ์ก็จะหาเกาะกิ่งไม้เพื่อสร้างรัง เป็นแมลงที่ชอบสร้างรังตามกิ่งไม้ ตามธรรมชาติ จึงมีมูลค่ามาก เป็นแมลงที่ไม่มีผลข้างเคียงกับมนุษย์ มีแต่ให้คุณประโยชน์อย่างมหาศาล สอดคล้องกับความเห็นของBen-Dov (2006) ที่กล่าวว่า แมลงครั่งมีการขยายพันธุ์ปีละ 2 ครั้ง ช่วงกลางปีกับปลายปี ช่วงที่ใช้ประโยชน์คือช่วงปลายปี ผลผลิตที่ได้จากรังครั่งจึงมีทั้งครั่งแห้งและครั่งสดที่มาในรูปแบบการผสม เพราะในช่วงกลางปีที่ครั่งขยายพันธุ์ ครั่งจะทิ้งรังเก่าเพื่อไปสร้างรังใหม่ ในช่วงปลายปีเป็นช่วงที่อากาศดี ทำให้ครั่งมีผลผลิตจำนวนมาก จึงเป็นช่วงที่ ชาวบ้านและกลุ่มเพาะเลี้ยงสามารถใช้ภูมิปัญญาได้อย่างเต็มที่ ในการสร้างสรรค์งานครั่ง สอดคล้องกับปิยะวรรณ สุทธิประพันธ์ (2558) ที่กล่าวไว้ในวารสารการเกษตรว่า มนุษย์สามารถใช้ประโยชน์จากครั่งได้ในหลายลักษณะ เพราะแมลงครั่งให้คุณมากกว่าโทษ มีช่วงอายุ 4-5 เดือนเท่านั้น ในช่วงนี้ชาวบ้านและกลุ่มเพาะเลี้ยง จะมีเวลาอยู่กับครั่งเป็นส่วนใหญ่ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับ จึงถูกนำมาพัฒนาและประยุกต์ใช้ให้เกิดมูลค่าในช่วงนี้เป็นหลัก สอดคล้องกับศูนย์ทางด่วนการเกษตร (2552) ที่ระบุไว้ในสัตว์เศรษฐกิจการเลี้ยงครั่งเสริมรายได้ว่า วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้เกี่ยวกับครั่งจะมาจากทรัพยากรทางธรรมชาติ ครั่งเป็นแมลงที่อาศัยอยู่ตามธรรมชาติ เมื่อถูกนำมาเพาะเลี้ยง หรือนำมาแปรรูปต้องใช้วัสดุจากธรรมชาติเป็นหลัก เพื่อคงคุณภาพของธรรมชาติไว้ ซึ่งผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากความคิดสร้างสรรค์ มาจากภูมิปัญญา จึงมีมูลค่ามาก สอดคล้องกับสายัณ ปีกวงศ์ (2559) ที่กล่าวว่า รังครั่งนอกจากป้องกันภัยจากศัตรูได้แล้วยังเป็นสิ่งที่มีค่ามหาศาลต่อกลุ่มผู้เพาะเลี้ยง รังครั่งที่กลุ่มผู้เพาะเลี้ยงต้องการมีทั้งสดและแห้ง เพราะคุณภาพไม่แตกต่างกัน เมื่อนำไปขายหรือแปรรูป กลุ่มผู้เลี้ยงครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วง ส่วนใหญ่จะนำมาผสมให้เป็นเนื้อเดียวกัน เพราะไม่มีความแตกต่างกันมากทั้งก่อนและหลังการผลิต คุณภาพและมูลค่าก็เท่ากัน สอดคล้องกับงานของพรรณี เด่นรุ่งเรือง (2557) ที่กล่าวไว้ว่า เนื้อครั่งหรือรังครั่งคือตัวแปรสำคัญในการสร้างมูลค่า นอกจากความสำคัญของภูมิปัญญาในขั้นตอนการเพาะเลี้ยงแล้ว สิ่งที่สำคัญอีกอย่างคือชุดความรู้ในการสร้างสรรค์งานแปรรูปภูมิปัญญา การทำให้เป็นผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ที่ได้จากครั่ง ให้คงสภาพหรือคงคุณค่าอยู่ได้นานแม้เวลาจะผ่านไปนาน ยังสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้

เช่นเดียวกับงานวิจัยของอาทร ตัณฑวุฒโฒ (2506) กล่าวว่า ครั่งในอดีตมนุษย์ยังไม่รู้จักวิธีการนำมาประยุกต์ จึงไม่รู้ถึงคุณค่าและมูลค่า ถูกใช้เฉพาะในครัวเรือน เช่น ทำเชื้อเพลิง อุดสังกะสีรั่ว เข้าด้ามพร้า เป็นต้น ต่อมาได้มีการสังเกตเห็นประโยชน์ที่ได้จากครั่ง จึงได้เกิดมีภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง เพื่อสร้างให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในด้านต่าง ๆ เช่น สีย้อมผ้า สีผสมอาหาร ยารักษาโรค เป็นต้น เมื่อถูกนำมาเพาะเลี้ยงจึงเป็นแมลงเศรษฐกิจที่มีมูลค่ามากมายมหาศาล เป็นที่ต้องการของวงการอุตสาหกรรม สอดคล้องกับผลสำรวจของหอการค้าลำปาง (2562) สำรวจพบว่า ครั่งเป็นสินค้าส่งออกของไทย ที่ติดอันต้น ๆ ของโลก ปีละหลายล้านตัน ในส่วนของผลิตภัณฑ์แปรรูปส่วนใหญ่จะพบได้ใน

รูปแบบของการผลิตใช้ในชุมชน ครั่งในชุมชนตำบลหนองม่วง ถูกส่งออกไปในรูปแบบของครั่งสด ปีละไม่ต่ำกว่า 50-90 ตัน บางปี 100-500 ตันต่อปี หรือมากกว่า สอดคล้องกับอนุดิษฐ์ ภูวเศรษฐ (2558) ที่กล่าวว่า ไทยส่งออกครั่งในหลายรูปแบบ ครั่งเม็ด ครั่งแห้ง และแซลแลค ส่วนใหญ่กลุ่มผู้เพาะเลี้ยงในชุมชนจะเน้นไปที่การมีรายได้ให้กับครอบครัว และชุมชน จึงมุ่งไปที่เชิงพานิชย์เป็นสำคัญ เพราะครั่งถูกนำมาเพาะเลี้ยงเพื่อแก้ปัญญาความยากจนของชุมชน สอดคล้องกับกรมป่าไม้ (2562) ที่ระบุว่า แมลงครั่งสามารถสร้างรายได้อย่างเป็นกอบเป็นกำทั้งต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ผลผลิตครั่งจะออกสู่ตลาดได้ ก็ต้องมีจุดเริ่มต้นการผลิต ซึ่งเจ้าของชุดภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งก็คือกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่ง ที่เป็นผู้ขับเคลื่อนขั้นตอนกระบวนการต่าง ๆ ให้เคลื่อนไปที่ละขั้นตอนได้ ครั่งสามารถแปรรูปได้อย่างหลากหลาย โดยเครื่องจักรอุตสาหกรรม จึงทำให้มีการซื้อขายกันในราคาที่คุ้มค่าสำหรับกลุ่มผู้เพาะเลี้ยง สอดคล้องกับทัศนะของกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช (2562) ที่ได้ระบุว่า ไทยส่งออกครั่งคิดเป็นตัน ปีละ 1.8 ล้านตัน เป็นอันดับ 1 ของโลกในรูปแบบของครั่งเม็ด ในรูปแบบของผลิตภัณฑ์ เป็นอันดับ 2 ของโลก นอกจากครั่งเม็ดแล้วยังมีผลิตภัณฑ์ที่สำเร็จรูป ซึ่งเกิดจากการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา เมื่อพิจารณาจากขนาดของประเทศแล้ว สะท้อนให้เห็นกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่งในประเทศไทยให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก จึงมีครั่งส่งออกติดอันดับต้น ๆ ของโลก สอดคล้องกับอภิไชย สัชณะไชย (2558) ที่ได้กล่าวว่า การส่งออกครั่ง ทำให้รายได้ที่มาจากการส่งออกช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศได้ และทำให้เกิดสภาพคล่องในการหมุนเวียน ทำให้การเพาะเลี้ยงครั่งมีความมั่นคง และมีการส่งครั่งป้อนให้กับโรงงานและผู้บริโภคได้ปีละหลายล้านตันปี สอดคล้องกับงานของวนิดา สุบรรณเสณี (2534) กล่าวว่า ในประเทศไทยที่มีการส่งออกครั่งมากที่สุดคือภาคเหนือ จังหวัดลำปาง เป็นจังหวัดที่เพาะเลี้ยงและส่งออกครั่งมากที่สุด ลองลงมา คือ ภาคอีสาน เช่น จังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม เป็นต้น จังหวัดมหาสารคาม มีการเพาะเลี้ยงครั่งที่ชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน ในชื่อศูนย์ส่งเสริมและเรียนรู้ครั่งประจำชุมชนตำบลหนองม่วง มีการส่งออกครั่งสู่ตลาดปีละไม่ต่ำกว่า 50-500 ตัน

6.3 ข้อเสนอแนะ

ผลจากการศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาและประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ในพื้นที่ชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคามสามารถนำมาสรุปเป็นข้อเสนอแนะออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. กลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่งควรให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเพาะเลี้ยงครั่งและการแปรรูปครั่งอย่างเป็นรูปธรรมนามธรรม เช่น การตั้งกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์พันธุ์ครั่ง

2. กลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่งควรนำภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่งในชุมชนทั้งหมดมาประยุกต์ใช้ในเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น การตั้งกลุ่มทอผ้าหรือย้อมผ้าด้วยครั่ง การตั้งกลุ่มความเชื่อเรื่องครั่งกับพระพุทธศาสนา การตั้งกลุ่มรู้ทันครั่งรู้ทันโรค เป็นต้น

3. กลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่งควรมีเครื่องจักรเพื่อช่วยในการแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางภูมิปัญญา เพื่อช่วยประหยัดเวลาในการผลิต เช่น เครื่องทอผ้า เครื่องแยกรังครั่งสีครั่ง เครื่องบดครั่ง เป็นต้น

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ภาครัฐ

1. องค์การบริหารส่วนตำบล เกษตรอำเภอควรจัดงบเพื่อตลาดกลางครั่งสำหรับชุมชน เพื่อไม่ให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบจากผู้รับซื้อผลผลิตครั่ง หรือพ่อค้าคนกลาง

2. องค์การบริหารส่วนตำบล เกษตรอำเภอ เกษตรจังหวัด ควรเข้ามาส่งเสริมผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการประยุกต์ภูมิปัญญาเกี่ยวกับครั่ง เช่น การผลิตยารักษาโรค การย้อมผ้า การทำสีผสมอาหาร เป็นต้น

3. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (อว) ควรสนับสนุนงบประมาณเทคโนโลยี เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ครั่งจากชุมชนตำบลหนองม่วง เพื่อให้เป็นระบบและเกิดความยั่งยืน

ภาคเอกชน

1. ควรตั้งโรงงานอุตสาหกรรมครั่งระดับประเทศในชุมชน เพื่อรองรับครั่งในช่วงฤดูกาลเก็บผลผลิตครั่ง ที่กลุ่มผู้เพาะเลี้ยงได้เลี้ยงไว้จำนวนมาก

2. ควรกำหนดราคาการซื้อขายครั่งที่แน่นอนตามความเป็นจริง เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่งในชุมชน

3. ควรเปิดโรงงานรับซื้อครั่งตลอดทั้งปี เพื่อให้กลุ่มผู้เพาะเลี้ยงครั่งได้เพิ่มช่วงการเก็บเกี่ยวผลผลิตเป็นปีละสองครั้ง จากเดิมแค่ปีละครั้ง

ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการพัฒนาหรือมีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาครั่งเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ ผ้าย้อมสีครั่ง ผลิตภัณฑ์ยาจากครั่ง การทำสีผสมอาหาร การทำเครื่องดนตรี ในเชิงพานิชย์

2. ควรศึกษาการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ครั่งและเครือข่ายในพื้นที่ภาคอีสาน เพื่อเป็นร่วมกันส่งเสริมภูมิปัญญาครั่งในเชิงเศรษฐกิจ

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

กนกพร ฉิมพลี. (2555). *รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน: กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา.* รายงานการวิจัย. (กรุงเทพมหานคร: ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต พัฒนาสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อม: คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์,)ง หน้า 12.

กนกวรา พวงประยงค์. (2561). *บทบาทของเศรษฐกิจสร้างสรรค์และพฤติกรรมเชิงสร้างสรรค์ในการพัฒนายกระดับวิสาหกิจชุมชนไทย.* บทความวิชาการ วารสารพัฒนศาสตร์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน

กรมการพัฒนาชุมชน. (2551) *แนวทางส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนสำหรับเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน.* กรุงเทพฯ: บางกอกบล็อก.

กรมป่าไม้. (2562). *รายงานประจำปีงบประมาณ 2562.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กรมป่าไม้.

กรมศิลปากร. (2531). *อดีตอีสาน.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

กรมส่งเสริมการเกษตร. (n.d.). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.* กลุ่มงานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำนักงานการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สวก.).

กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช. (2562). *ปริมาณการส่งออกครั่ง.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช.

กรวรรณ สังขกร. (2554). *การพัฒนาศักยภาพชุมชนวัฒนธรรมสร้างสรรค์เพื่อสนับสนุนเชียงใหม่เมืองสร้างสรรค์.* เข้าถึงได้จาก http://www.sri.cmu.ac.th/~cct/propsal.pdf.

กาญจนา แก้วเทพ, (2539). *สื่อส่องวัฒนธรรม.* กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา.

.กวินทรา ใจซื่อ. (2551). *“เลี้ยงครั่ง”อาชีพเพื่อเกษตรกร ตลาดต้องการสูง ร่วมอนุรักษ์.* ที่มา : หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ วันที่ 29 มกราคม 2551. http://www.dailynews.co.th/web/html/popup_news/Defult.aspx?Newsid=152954&NewsType=1&Template=1.

กลุ่มงานภูมิปัญญาท้องถิ่น. (2554). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.* สำหรับพัฒนาเกษตรกร กรมส่งเสริมการเกษตร.

เกษม สุขสวัสดิ์. (2547). *ภูมิปัญญาชาวบ้านวิถีชีวิตเกษตรชุมชนพึ่งตนเอง:* ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์รวมสวนเห็ดบ้านอรัญญิก ตำบลกระทุ่งล้ม อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม. ปริญญาศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา บัณฑิตสถาบันราชภัฏธนบุรี.

กฤษณา วงษาสันต์และคณะ (2542). *วิถีไทย.* กรุงเทพฯ : เธิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น. หน้า 259.

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, (2535). สำนักงาน. *ความหมายและขอบข่ายของวัฒนธรรมพื้นบ้าน.* กรุงเทพฯ : คุรุสภา,

คณะกรรมการศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์. (2533) *ศูนย์วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล กรณี เขมร ลาว ส่วย สุรินทร์.* สุรินทร์ : โรงพิมพ์ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์,

คุณากร วาณิชย์วิพุท์. 2552) *เศรษฐกิจสร้างสรรค์.* กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นแอนพลับลิชชิ่ง.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2540). *คติชาวบ้านอีสาน.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา,

ชวน เพชรแก้ว. (2547). *การยกระดับการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสถานการณ์ปัจจุบัน.* สารภาษาไทย. 2 ,3(มกราคม-มีนาคม): 14-23.

ไชรัตน์ ส้มฉุน. (2550). *ครั่งเบียนต้นไม้ แต่ไม่เบียนผู้เลี้ยง.* ข่าวเกษตรกร. หนังสือพิมพ์ออนไลน์.

ดลนภัส กาเจ. (2557). คมชัดลึก. *เพาะเลี้ยงครั่งอาชีพถูกมองข้าม แมลงเศรษฐกิจที่เทวดาดูแลให้.*

ดวงฤทัย อรรคแสง. (2552). *ขบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ.* (ขอนแก่น: วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น, หน้า 23.

เติม วิภาคย์พจนกิจ. (2542). *ประวัติศาสตร์อีสาน.* กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ทรรศนีย์ พัฒนเสรี และชูจิตร อนันตโชค. (2550) *พืชพื้นเมือง: ป่าชุมชนทุ่งยาว จังหวัดลำพูน* สำนักงานวิจัยการจัดการป่าไม้และผลิตผลป่าไม้ กรมป่าไม้.

เทิดชาย ช่วยบำรุง. (2554). *ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นเชิงสร้างสรรค์.* กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

นาถยา คงยิ้ม. (2549). *ประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้าน.* คณะศึกษาสาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ.

นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์. (2536). *การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.* กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พริ้นตริ้ง.

นิศากร คำปุก. (2561). *ห่วงโซ่อุปทานการเพาะเลี้ยงครั่งในจังหวัดลำปาง.* วารสารเกษตรพระจอมเกล้า. 36 (1): 1-11.

นิ่มนวล จันทรุญ. (2561). *วิถีการเลี้ยงครั่งในชุมชนอีสาน* : กรณีศึกษาบ้านห้วยหลาว. มหาสารคาม :สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
สาขาวิชาการการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินวิโรฒ.

นุชลี คล้ายวันเพ็ญ. (2553). *การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนของครูในโรงเรียนประมัธยมศึกษาแขตพระนคร.* วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษา.

บุญเลิศ ราโชติ. (2536). *ประเพณีประจำถิ่น.* (อัดสำเนา).

ปรเมธี วิมลศิริ. (2552). *ทำไมต้องเศรษฐกิจสร้างสรรค์.* กรุงเทพฯ : บริษัท คอนแทรคท์ พับลิชชิ่ง จำกัด.

ปราณี ตันตยาบุตร.(2550). *ภูมิปัญญาไทย.* กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธุรกิจบัณฑิต.

ประเวศ วะสี. (2530). *“การสร้างสรรค์ ภูมิปัญญาไทย”* ชุมชนพัฒนา 1, 5 (มกราคม กุมภาพันธ์).

ประเวศ วะสี. (2544) *กระบวนการทางปัญญา.* วารสารปฏิรูป. 4(40): 70-72.

ปิยะวรรณ สุทธิประพันธ์. (2558). *การสำรวจแมลงศัตรูกาแฟอาราบิก้าและแมลงศัตรูธรรมชาติในจังหวัดเชียงใหม่และเชียงราย.* วารสารเกษตร, 30(3) : 233-242.

ปรีชา ปริญญาโณ. (2525). *ประเพณีไทยอีสาน.* อุบลราชธานี : สิริธรรมการพิมพ์,

เผด็จ โยธาพล. (2545). *ฮีต 12 คอง 14.* ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น,

พรรณี เด่นรุ่งเรือง.(2557*). โครงการเพาะเลี้ยงครั่งละการใช้ประโยชน์ครั่ง.* กลุ่มงานพัฒนาผลิตผลป่าไม้ กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

พวงแก้ว พรพิพัฒน์. (2553). *เศรษฐกิจสร้างสรรค์*: พลังขับเคลื่อนใหม่ของเศรษฐกิจไทย. วารสารเศรษฐกิจและสังคม, 8(3), 6-12.

พระธรรมปิฎก. (ป.ปยุตโต). (2546). *พุทธธรรม.* พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด,

พัชรินทร์ สิรสุนทร. (2550). *ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้* : แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย. หน้า 18-19.

พัทยา สายหู. (2543) *การพัฒนาวัฒนธรรมบนพื้นฐานภูมิปัญญาชาวบ้านและศักยภาพของชุมชน.* ในการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ภูมิปัญญาพื้นบ้าน,กรุงเทพฯ:สำนักงานคณะกรรมการแห่งชาติหน้า 109”

มณนิภา ชุติบุตร. (2538). *“แนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอน.”* หมู่บ้าน. 7 (87): 5.

ยุพา กาฬเนตร และคณะ. (2544). *ประเพณีอีสานเชิงอนุรักษ์และเผยแพร่.* สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2525). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525.* (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์. 2525), หน้า 826.

วนิดา สุบรรณเสณี. (2534*). การเพาะเลี้ยงและการใช้ประโยชน์ครั่ง.* กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

วิชิต นันทสุวรรณ. (2528). *ภูมิปัญญาชาวบ้านในงานพัฒนา.* วารสารสังคมพัฒนา. 8(5) 7.

วิชัย ตันศิริ. (2547). *โฉมหน้าการศึกษาในอนาคต* : ความสำคัญของการปฏิรูปในพระราชบัญญัติการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 4 : จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.

ศศิขวัญ ศรีกระจ่าง. (2550). *“บรรทัดห้าเส้นยุคไฮเทค”.* “บรรณ สุวรรณโชติ” (ออนไลน์) แหล่งที่มา : http://www.positioningmag.com/magazine/details.aspx?id=78360.

ศศิขวัญ ศรีกระจ่าง. (2550). *บรรทัดห้าเส้นยุคไฮเทค.* กรุงเทพฯ : บรรณากรุ๊ป.

ศูนย์ทางด่วนข้อมูลการเกษตร * 1677. (2552). *สัตว์เศรษฐกิจ. การเลี้ยงครั่งเสริมรายได้.* สถานีวิทยุร่วมด้วยช่วยกัน จ.ขอนแก่น. www.rakbankerd.com.

ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 6. (2554). *ครั่งคืออะไร*. ที่มา : http//www.thaiwoodcentral.com/blog.

สมจิตร พรหมเทพ. (2543). *รายงานการวิจัยการใช้บริการภูมิปัญญาชาวบ้านของระชาชนชนบท. เชียงใหม่:* คณะมนุษย์ศาสตร์สังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่. หน้า 62.

สมัย มาลาเพชร. (2540). *ของดีอีสาน.* (อ้างในคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น :สำนักงานศึกษาธิการ จังหวัดขอนแก่น.)

สายัณห์ ปีกวงษ์. (2559). *ครั่งเป็นแมลงเศรษฐกิจที่ทำรายได้ให้แก่เกษตรกรในจังหวัดลำปาง.* วิถีชุมชนคนเกษตร.

สายัณห์ ปีกวงษ์. (2016). *แมลงครั่ง.* การเลี้ยงครั่งในจังหวัดลำปาง อารักขาพืช นักส่งเสริมการเกษตรมืออาชีพ. 8 เมษายน 2016.

สาร สารทัศนานันท์. (2534), *ฮีตสิบสอง-คองสิบสี่.* มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทร์วิโรฒ มหาสารคาม,

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว : 2525 เรื่องที่ 7, เล่มที่ 5.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2541). *แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการการศึกษา.* กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.

สำนักนายกรัฐมนตรี, *ราชกิจจานุเบกษา 8 กันยายน 2553 ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการขับเคลื่อนนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์แห่งชาติ พ.ศ. 2553 เล่ม 127 ตอนพิเศษ 107 ง.* (กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, 2553), หน้า 1.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2535). *ความหมายและขอบข่ายงานวัฒนธรรมพื้นบ้าน* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. หน้า 8-25.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2552). *เศรษฐกิจสร้างสรรค์.* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดมหาสารคาม. *ประวัติความเป็นมา.* กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. 4 ตุลาคม 2559.

สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน). (2559). *การพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์.* กรุงเทพมหานคร: ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน).

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม. (2556) *อำเภอบรบือ*.

สุนทรกิจ (พลอากาศตรี). (2560). *แนวทางพัฒนากระบวนการยุทธศาสตร์ชาติ.* กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์สำนักงานวิจัยศูนย์วิจัยพัฒนาวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีการบินและอวกาศ กองทัพอากาศ.

สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2545). *บทบาทของสถานศึกษากับภูมิปัญญาไทย.* วารสารห้องสมุด, 44(3). หน้า 34.

สุภาพ พานิชตระกูล. (n.d.). *ภูมิปัญญาไทย.* Retrieved May 17, 2018, From http://www.donphutwitthaya.com/cai/supab/index.htm.

สุพจน์ สอนสมนึก หนังสือพิมพ์ข่าวสด : 8 พฤศจิกายน 2547, หน้า 35.

สุริยะ วิริยะสวัสดิ์. (2554). *บทบาทกำนันผู้ใหญ่บ้านท่ามกลางสังคมไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลง.* วารสารกระทรวงมหาดไทย, 4(25), 25-29.

สุเมธ เมธาวิทยกุล. (2532). *สังกัปพิธีกรรม.* กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2532.

สมพร หลิมเจริญ. (2552). *การพัฒนาหลักสูตรเสริมเพื่อส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์สำหรับนักเรียน ช่วงชั้นที่ 2.* ปริญญานิพนธ์ กศ.ด. กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัย ศรีนครินวิโรฒ.

เสรี พงศ์พิศ, บรรณาธิการ, *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท,* เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา2536), 21-22.

เสรี พงศ์พิศ. (2529). *คืนสู่รากเหง้า.* กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2534). *ภูมิปัญญาไทย.* กรุงเทพฯ : ม.ป.ท. หน้า 3.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2535). “ภูมิปัญญาไทย”*วารสารการพัฒนาชุมชน.* 31 (5): 74-78.

หอการค้าจังหวัดลำปาง.(2556). *การรณรงค์ปลูกต้นฉำฉาเพื่อเลี้ยงครั่งตามโครงการ 800 ล้านกล้า 80 พรรษามหาราชินี.* หอการค้าลำปาง.

องค์การบริหารส่วนตำบลบรบือ. (2563). *ประวัติความเป็นมา.* องค์การบริหารส่วนตำบลบรบือ 21 หมู่ 15 ตำบลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม 44130. โทร.043-770534 email : borabue534@gmail.com.

องค์การบริหารส่วนตำบลหนองม่วง. (2563). *ข้อมูลพื้นฐาน.* องค์การบริหารส่วนตำบลหนองม่วง 24 หมู่ 6 ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม 44130.

.อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. (2543). *ตามร่องรอยขอมและมอญในมหาสารคาม.* ขอนแก่น: โรงพิมพ์ศิริภัณฑ์ออฟเซ็ท.

อาคม เติมพิทยาไพสิฐ. (2553). *เศรษฐกิจสร้างสรรค์ของประเทศไทย.* กรุงเทพฯ :

อาคม เติมพิทยาไพสิฐ. (2554). http: // www. Chulapedia.chula.ac.th เข้าถึงเมื่อวันที่ 5 มกราคม 2554.

อาทร ตัณฑวุฑโฒ. (2506). *การเพาะเลี้ยงครั่ง.* กรมป่าไม้, กรุงเทพฯ. 230 หน้า.

อภิสิทธิ์ ไล่สัตรูไกล. (2552). *ทำไมต้องเศรษฐกิจสร้างสรรค์.* กรุงเทพฯ : ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ.

อภิชัย สัชณะไชย. (2558). *การส่งออกครั่งเม็ด.* วารสารเกษตรพระจอมเกล้า, 36(1), 1-11

อนุศิษฏ์ ภูวเศรษฐ. (2558). *ความคิดเห็นของนายกสมาคมครั่งไทยกับการส่งออกครั่ง.* กรุงเทพฯ : บริษัทครีเอซียมิลลิ จำกัด.

เอกวิทย์ณ ถลาง. (2540). *ภูมิปัญญาสี่ภาค วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย. โครงการกิตติเมธี สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.* นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช หน้า 4.

เอกรินทร์ ณ ถลาง. (2554). *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย.* วาสารภูมิปัญญาทักษิณ (วารสารวิชาการ 2554). หน้า 4.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540). *ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค :* วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย โครงการกิตติเมธี สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). *ภาพรวมภูมิปัญญาไทย.* กรุงเทพมหานคร: สายธุรกิจโรงพิมพ์.

เอี่ยม ทองดี. (2542). *ภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการปลูกฝังพฤติกรรมทางจริยธรรม.* ดรรชนีวารสาร 15 : 59-73

หนังสือภาษาอังกฤษ

Ahmad. (2013a). Three new species of Kerria (Hemiptera: Coccoidea: Tachardiidae) *from India*. Zootaxa, 3734(4): 442-452.

Bon-Dov, Y. (2006). A Systematic Catalogue of Eight Scale Insect Families (Hemiptera: *Coccoidea) of the wo*r. Aclerdidae, Asterolecaniidae, Beesoniidae, Carayonemidae, Conchaspididae, Dactylopiidae, Kerriidae andLecanodidae. Elsevier, Amsterdam.

Smitinand, T. and Larsen, K. 1985. Flora of Thaiand (Vol.14: 2). Bangkok: TISTR Press.

Taiwan Agricultural Researcs lnstitute. 2014.Scientific name of Kerria. (online). Available.

Teresa, M.A., Conatance, N.H., Steven, J.K. Lconard.D, & Straus, S. (2548). อ *แปลจาก Resuing Your Company's Creativity.* แปลโดย นรินทร์ องค์อิ บริษัท เอ็กซเปอร์เน็ท จำกัด.

UNCTAD. (2010). Un Recognition of the Least Developed Countries. New York: United Nation.

UNESCO. (2009). *The Creative Economy*. New York: New York University Press.

Zane ma Rhea & Bob. Monsh University (Australia), Melbourne.Reac 47 publicatons, 1 Answer, and contact Zanc ma Rhea on ResearchGate, (the professional network For scientists. 2000). p.211.

ภาคผนวก

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

แก่น บุรีวัน. (7 สิงหาคม 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 9 บ้านเขวาน้อย ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

แก้ว นาหนองขาม. (8 ธันวาคม 2562). สัมภาษณ์, กะจ้ำ. บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคม.

ไข โพยนอก. (14 สิงหาคม 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 14 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

ชาย วงรักษา. (4 กุมภาพันธุ์ 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 11 บ้านโนนกลาง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

ชุมพร ถังกระโทก. (7 มีนาคม 2564). สัมภาษณ์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 14 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

แดนชัย คำสิงคะ. (8 มีนาคม 2564). สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 208 หมู่ที่ 10 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

ถวิล ชินเกตุ. (4 กุมภาพันธุ์ 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 9 บ้านเขวาน้อย ตำหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

ถ้วน ร่มเย็น. (4 กุมภาพันธ์ 2564). สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 9 หมู่ที่ 11 บ้านโนนกลาง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

ทรงศักดิ์ ร่มจันทร์. (12 กันยาน 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 10 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

ทอง บุญประสิทธิ์. (4 กุมภาพันธุ์ 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 9 บ้านโคกเสือเฒ่า ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

ทองเลี่ยม เวียงแก้ว. (2557). สัมภาษณ์เมื่อ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2557 ณ คณะมนุษย์ศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาสารคาม สัมภาษณ์โดย นายทวีศิลป์ สืบวัฒนะ.

ทองใบ ดวงศรี. (8 มีนาคม 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 10 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

ทุมมา แสนวิชา. (8 มีนาคม 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 10 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

นวน คำสิงห์คะ (15 สิงหาคม 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 14 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

บัวพันธ์ ทาแก่น (12 กันยายน 2564) สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 45 หมู่ที่ 10 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

บัวลี จันบัวลา. (14 กันยายน 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 10 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

บุญชู แสงเทพ (14 กันยายน 2564) สัมภาษณ์ ส.อบต. หมู่ที่ 14 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

บัวพันธ์ พลแสง. (4 กุมภาพันธ์ 25564) สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 24 บ้านโนนกลาง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

ประกอบ ทิพย์ธำรงทรัพย์. (4 มกราคม 2563). สัมภาษณ์ แพทย์ประจำตำบลหนองม่วง บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

ประสิทธิ์ โยแก้ว (4 ตุลาคม 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 14 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

ประเจน วงนาถ. (7 ตุลาคม 2564). สัมภาษณ์ หมู่ 7 บ้านโคกเสือเฒ่า ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวดมาสารคาม

ประเสริฐ คำภูมี. (19 พฤศจิกายน 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 10 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

ประเสริฐ ร่มจันทร์. (6 มิถุนายน 2563). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 10 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

ฝั่น บุญพันธ์. (4 กุมภาพันธ์ 2564). สัมภาษณ์ อดีตผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 11 บ้านโนนกลาง ตำบลหนองม่วงอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

พงพัฒน์ วงศ์กัญญา. (28 กันยายน 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 9 บ้านเขวาน้อย ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

พระครูพิศาลชัยธรรม (3 ตุลาคม 2564). สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดบ้านค้อ (โนนอุดม) รองเจ้าคณะ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

พระอธิการชัชวาล ฐิตฌโน. (4 ตุลาคม 2564). สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดเขวาน้อย ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

พัด จันทะเข้. (24 กันยายน 2563). สัมภาษณ์ ผู้รับซื้อครั่ง หมู่ที่ 9 บ้านเขวาน้อย ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

พัด จันอ่อน. (8 พฤศจิกายน 2564). สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 17 หมู่ที่ 14 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

เพ็นนี ทุ่งจันทร์ (13 มิถุนายน 2563). สัมภาษณ์ อสม. หมู่ที่ 10 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

มา คำพล (14 สิงหาคม 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 14 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

เมิก นาคแย้ม (14 สิงหาคม 2564) สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 235 หมู่ที่ 14 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

ยงยุทธ คำภูชา. (2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 14 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

รุ่งฤดี ดงแสง. (3 กุมภาพันธุ์ 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 9 บ้านเขวาน้อย ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

เรียน ธรรมประเสริฐ. (6 มิถุนายน 2563). บ้านเลขที่ 81 สัมภาษณ์ หมู่ที่ 10 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

ลา ออไทสง. (3 กุมภาพันธ์ 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 9 บ้านเขวาน้อย ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

เลิง ทีนรส (14 สิงหาคม 2564). สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 45 หมู่ที่ 10 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

วีระ ทิพย์ธำรงทรัพย์. (14 สิงหาคม 2564). สัมภาษณ์ ประธานวิสาหกิจชุชน ศูนย์ส่งเสริมและเรียนรู้การเพาะเลี้ยงครั่งเพื่ออนุรักษ์ ประจำชุมชนตำบลหนองม่วง บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

วัง สิงห์เค้า. (14 สิงหาคม 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 14 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

สงวน คำสิงคะ. (13 พฤศจิกายน 2564). สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 80 หมู่ที่ 10 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

สมยศ ร่มจันทร์. (13 พฤศจิกายน 2564). สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 104 หมู่ที่ 10 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

สมร จันบัวลา. (13 มิถุนายน 2563). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 10 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

สวน พร้อมจิต. (3 กุมภาพันธ์ 2564). สัมภาษณ์ ไวยาวัจรกร หมู่ที่ 9 บ้านเขวาน้อย ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

สนั่น ศรีมาตร. (20 มกราคม 2564). สัมภาษณ์ อดีตผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 1 บ้านม่วง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

สมัย พงพันนา. (3 กุมภาพันธุ์ 2564).สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 7 บ้านโคกเสือเฒ่า ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

สวัสดิ์ ศรีสมสุข. (7 ธันวาคม 2562). สัมภาษณ์ หมอยาสมุนไพร/หมอพื้นบ้าน. หมู่ที่ 10 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

สายทอง วงษ์ศรี. (9 มกราคม 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 7 บ้านโคกเสือเฒ่า ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

สาว สิงห์เค้า. (12 มีนาคม 2563). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 3 บ้านโคกเสือเฒ่า ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม”

สิทธิชัย ระหาญนอก. (7 ธันวาคม 2564). สัมภาษณ์ นักชำนาญการพระพุทธศาสนา สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดกาฬสินธุ์.

สี คำพล. (6 มิถุนายน 2563). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 14 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

สุบรรณ นาหนองขาม. (13 พฤศจิกายน 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 14 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

เสาร์ คำศรี. (4 ตุลาคม 2564). สัมภาษณ์ บ้านเลขที่ 41 หมู่ที่ 10 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

เสาร์ แสนรัตน์. (3 กุมภาพันธุ์ 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 7 บ้านโคกเสือเฒ่า ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

โสภา คลังใหญ่. (2563). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 10 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

ไสย์ จันบัวลา. (14 สิงหาคม 2563). สัมภาษณ์ ไวยาวัจรกร หมู่ที่ 10 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

หลวง จินดาโรจน์. (4 ตุลาคม 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 10 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคม.

อนันต์ วงษาสืบ. (4 ตุลาคม 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 14 บ้านโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

อุดม ร่มเย็น. (3 กุมภาพันธุ์ 2564). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 7 บ้านโคกเสือเฒ่า ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

อ่อนตา อินทร์นอก. (24 กันยายน 2563). สัมภาษณ์ หมู่ที่ 9 บ้านเขวาน้อย ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	พระเสถียร ธรรมประเสริฐ (อคควณโณ)
วันเกิด	วันที่ 12 เดือนธันวาคม 2519 พ.ศ. 2519
สถานที่เกิด	อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	เลขที่ 78 วัดโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม รหัสไปรษณีย์ 44130
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	เจ้าคณะตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	วัดโคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อฎเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม รหัสไปรษณีย์ 44130
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2532 ประถมศึกษา โรงเรียนบ้านโนนม่วง เขวาน้อย โคกใหญ่ ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2542 การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2558 ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่นหน่วยวิทยบริการวัดอภิสิทธิ์ จังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2565 ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม